

ელდარ მაძისთვალისვილი

K 2,43361
3

ქრისტეს კვართის
ისტორია

F 01200
3
ელდარ მამისთვალიშვილი

ქრისტეს კვართის ისტორია

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

2003

ქოხი

1625 წ. შაჰ აბასის ელჩებმა, ვითომც საქართველოდან გატაცებული ქრისტეს კვართი მოსკოვში მიიტანეს და რუსეთის ზელმწიფეს და პატრიარქს დიდი ამბით მიართვეს. ამ საჩუქარმა სიხარულთან ერთად სერიოზული ეჭვი გამოიწვია: იყო თუ არა იგი ნამდვილად ქრისტეს კვართი და როგორ ვითარებაში აღმოჩნდა მუსლიმანთა ხელში. სიძარღლის დადგენის სურვილმა საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობას XVII საუკუნეში, გარკვეული მიმართულება მისცა. ამ საკითხმა აქტუალურობა შეიძინა XIX-XX საუკუნეებშიც. ამიტომ აუცილებელი შეიქმნა ქრისტეს კვართის ისტორიის დაწერა, მისი საქართველოში მოტანიდან უახლოეს პერიოდამდე გაცნობა, ამ საკითხინაღმდეგ გამოთქმული სრულიად განსხვავებული შეხედულებებისა, დადგენა იმ უცილობელი ჭეშმარიტებისა, რომ ქრისტეს კვართი ყოველთვის მცხეთაში, სვეტიცხოვლის დიდ ტაძარში განისვენებს და იგი არასოდეს არავის არც ამოუღია და არც საქართველოდან გაუტანია.

ვფიქრობ, ეს წიგნი გარკვეულ სარგებელს მოუტანს საქართველოს და ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველს.

В 1625 году посол шаха-Аббаса привез в Москву якобы похищенный из Грузии Хитон Господень и с большими почестями приподнес государю Российскому и патриарху Всея Руси. Этот дар был принят с благодарностью, но вместе с тем вызвал серьезное сомнение — был ли он действительно Хитоном Господним и в каких обстоятельствах Он оказался у мусульман. Желание удостовериться в истинности этой святыни дало в XVII веке грузино-русским дипломатическим взаимоотношениям определенное направление. Этот вопрос приобрел актуальность и в XIX-XX веках. Поэтому возникла необходимость написать историю Хитона Господня с того времени, как Он попал в Грузию и до настоящего времени, а также ознакомить читателя с совершенно разными взглядами, высказанными по этому вопросу. Например, что Хитон Господень всегда покоился в Кафедральном Соборе Светицховели во Мцхета и его никто никогда не изымал и из Грузии не вывозил.

Думаю, эта книга принесет пользу читателю, интересующемуся историей Грузии, в частности, историей грузинской Православной Церкви

წიგნი გამოიცა პრეზიდენტის რწმუნებულის შიდა ქართლში
ბ-ნ დავით ქობლანიძის ფინანსური მხარდაჭერით.

სპეც-2000
შეგთვევა

საქართველოს
პარლამენტი
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

პროფესორ ელდარ მამისთვალიშვილს სპეციალისტების წინაშე წარდგენა არ სჭირდება. მის მრავალრიცხოვან საშეცნიერო გამოკვლევებს კარგად იცნობენ ქართველოლოგები. მიუხედავად ამისა, მე მაინც ვაპირებ მისი შემოქმედებითი ინტერესების შესახებ მოკლედ მოუთხრო მკითხველს, ეს იმიტომ, რომ დარწმუნებული ვარ: წინამდებარე წიგნი ჩვენი საზოგადოების ფართო წრის ინტერესის საგანი გახდება.

ე.მამისთვალიშვილის საშეცნიერო მოღვაწეობაში განსაკუთრებული ადგილი უშუალოდ ისტორიული წყაროების შესწავლას ეთმობა. უცხო ენების ცოდნამ მკვლევარს საშუალება მისცა ხელი მოეკიდა ისეთი რთული და საჭირო საქმიანობისათვის, როგორცაა ევროპულ ნარატიულ თუ დოკუმენტურ მასალებში საქართველოს შესახებ ცნობების მოძიება. თარგმანები გერმანულიდან, იტალიურიდან, ესპანურიდან სათანადო ისტორიოგრაფიული შესავლითა და წყაროთმცოდნეობითი კომენტარებით წარმოდგენილია ე. მამისთვალიშვილის არაერთ ნაშრომში. რამდენიმე მათგანი წიგნადაც გამოიცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის სპეციალური სერიით (XV ს. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა, 1981; თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები, 1577-1581 იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა, 1987; რუი გონსალეს დე კლავიხოს ცნობები საქართველოს შესახებ. ესპანურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა, 1992).

მდიდარი წყაროთმცოდნეობითი ბაზის გამოყენებით არის შექმნილი მეცნიერის გამოკვლევა „საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XV საუკუნის მეორე ნახევარსა და XVI საუკუნეში (ევროპული წყაროების მიხედვით, 1981. აღნიშნული ხანა, როგორც ცნობილია, არის უმძიმესი პერიოდი ქართველი ერის ისტორიაში და ეს გამოიხატა არა მარტო პოლიტიკურ სისტემაში, არამედ კულტურულ დეკადანსშიც, თუნდ

იმ ფაქტში რომ ამ პერიოდში არ შექმნილა ეროვნული ისტორიოგრაფიის ნიმუშები, რომელიც დააფიქსირებდა ხალხის ისტორიულ ცხოვრებას. აღნიშნულის გათვალისწინებით ადვილი მისახვედრია თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება ამ შემთხვევაში უცხოურ მასალებს, რომლებიც გარკვეულწილად ავსებს ადგილობრივი წყაროების სიმწირით გამოწვეულ ხარვეზს.

ე. მამისთვალიშვილის კვლევების დიდი ნაწილი უკავშირდება აღმოსავლეთ საქართველოს. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია მისი ინტერესი საქართველოს ამ ნაწილის უმნიშვნელოვანესი ქალაქის - გორისადმი. მეცნიერის ერთ-ერთი საყურადღებო მონოგრაფია ეძღვნება სწორედ გორს, რომელშიც მრავალი კუთხით არის წარმოდგენილი ქალაქის ისტორია (პირველი და მეორე ტომები გამოვიდა შესაბამისად 1994 და 2000 წლებში).

თანამედროვე სოციოლოგთა, ჰუმანიტართა დიდ ინტერესს იწვევს საზოგადოებაში ეროვნულ უმცირესობათა მდგომარეობის კვლევა და ეს ხშირად კეთდება ისტორიულ ჭრილში. განსაკუთრებით ყურადღებით სწავლობენ ებრაელთა საკითხს. საქართველოში ებრაელები მოსახლეობენ უძველესი დროიდან. ქართულ-ებრაული ურთიერთობის ისტორიული გამოცდილება უნიკალურია. იგი საინტერესოა თანამედროვე ქართველი ერისთვისაც, რომელიც ღღეს - დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ - იმყოფება ნაცია-სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების თვისებრივად ახალ ეტაპზე. ქართული საზოგადოების თუ თანამედროვე მეცნიერების განვითარების ამ მოთხოვნილებაზე თავისებურ პასუხს წარმოადგენს ე. მამისთვალიშვილის მონოგრაფია „ქართველ ებრაელთა ისტორია (ანტიკური და ფეოდალური პერიოდი)“ (1995). აღნიშნული პრობლემისადმი ინტერესს ასახავს აგრეთვე ე. მამისთვალიშვილის ბოლოდროინდელი მონოგრაფიები „ქართველები და ბიბლიური სამყარო“ (1998) და „იერუსალიმის ჯერის მონასტრის ისტორია (ქართული პერიოდი)“ (2002).

წინამდებარე წიგნი ავტორისათვის საინტერესო საკითხების (ქართველები და ბიბლიური სამყარო, ქართული დიპლომატია და საგარეო პოლიტიკა შუა საუკუნეებში) ერთგვარ სინთეზს, მათი ახალი კუთხით წარმოჩენის ცდას წარმოადგენს. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ღღეს არაერთი ქართველი მეცნიერი ინტერესდება კვართის ისტორიით და ამ

სიწმინდესთან დაკავშირებული რეალიებით. მაგალითად, დაეასახელებ თუნდ ქრისტეშობის ორიათასი წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სიმპოზიუმზე „ქრისტიანობა: წარსული, აწმყო, მომავალი“ - მ. ქურდიანის მიერ წაკითხულ მოხსენებას „კვართი უფლისა და ქართული მესიანიზმი“; გ. ბარამიძის ახლახან დასტამბულ წიგნში „ლიტერატურული პარალელები“ (2002) წარმოდგენილ წერილს „წერილობითი წყაროები უფლის ხელთუქმნელი კვართის შესახებ და ტურინის მოსახსნამი“. ცხადია, ვუთითებ სულ უკანასკნელი დროის ფაქტებს. თავად ამ სტრიქონების ავტორსაც არაერთი მოხსენება თუ სტატია აქვს მიძღვნილი კვართის ისტორიის მნიშვნელობაზე ქართველთა რჩეულობის იდეოლოგიაში, რომელიც შეიქმნა ქართლში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად დაშვიდრებისთანავე და რომელმაც გადამწყვეტი როლი ითამაშა ქართული იდენტობის ჩამოყალიბებაში (მ. ჩხარტიშვილი, ქართველთა მოქცევა და ახალი ეროვნული იდეოლოგიის ჩამოყალიბება, შესხეთი, III, 1999; მისივე. ებრაელთა თემა ქართულ მესიანისტურ იდეოლოგიაში. - საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „თბილისი-იერუსალიმი 2“, 1998). სამეცნიერო წრეების ეს ცხოველი ინტერესი მეჩვენება სიპტომატურად. დღესაც, როცა, როგორც ითქვა, ქართული იდენტობის, ეროვნული თვითცნობიერების განვითარება თვისებრივ ახალ საფეხურზეა ასული. კვართის ისტორია კვლავ იპყრობს ჩვენი საზოგადოების ყურადღებას. ამ საზოგადოებრივი ინტერესის გამოხატულებაა წინამდებარე წიგნიც.

ნაშრომი პირობითად ორ ნაწილად შეიძლება დავეყოთ. მისი დასაწყისი თავები ეძღვნება უფლის კვართის შესახებ ბიბლიური მონაცემების აღნუსხვას, აგრეთვე შუა საუკუნეების ქრისტიანულ ლიტერატურაში აღნიშნული სიწმინდის შესახებ დაცული ცნობების ანალიზს, რა თქმა უნდა, ქართულ წყაროებზე განსაკუთრებული აქცენტით. მეორე ნაწილს კი შეადგენს ის თავები, რომლებიც შეეხება კვართის როლს შუა საუკუნეების საქართველოსა და რუსეთის დიპლომატიაში. პირადად ჩემში განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია წიგნის სწორედ იმ მონაკვეთმა, რომელიც მრავალ კონკრეტულ ფაქტთან ერთად კიდევ ერთხელ ასაჩინოებს ძალიან ზოგად და არსებით გარემოებას: რუსეთის მიჯაჭვულობას (თუ შეიძლება ასე ითქვას)

საქართველოსადმი, იმას, რომ საქართველო რუსეთს სჭირდებოდა არა მხოლოდ როგორც გეოპოლიტიკური სივრცე თუ ეკონომიკური პლაცდარში, არამედ, როგორც მისი ნაციონალური იდეოლოგიის აუცილებელი კომპონენტი. რუსეთი ცდილობდა ქართული ეკლესიის არა მარტო მრევლის ასიმილირებას, მის ინკორპორირებას იმპერიაში, არამედ ქართული ეკლესიის ისტორიის საკუთარ ისტორიაში ჩართვასაც. ჩანს ამიტომაც არის დღესაც რუსეთ-საქართველოს „გაყრა“ ასეთი დრამატული კოლიზიებით სავსე.

აი, ასეთ შორეულ ფიქრებსაც აღძრავს ეს მცირე მოცულობის, მაგრამ ფაქტებით და დაკვირვებებით მდიდარი წიგნი. მე ზედმეტად მიმაჩნია მკითხველს მეტი რამ ვუთხრა მის შინაარსზე. ვფიქრობ, უმჯობესია, მან მოუსმინოს თავად ავტორს, უფლის კვართის ისტორიის ასე საინტერესოდ მთხრობელს.

პროფესორი მარიამ ჩხარტიშვილი

თბილისი, 2002, 10 ოქტომბერი

„კვართი წმინდა, რომელი სიყრმესა უქსოვა დედამ“

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის უმთავრეს სიწმინდეს წარმოადგენს ქრისტეს კვართი, რომელიც გადმოცემის მიხედვით, მცხეთაში, სვეტიცხოვლის ტაძარში ინახება. არსებობს კვართის საქართველოში მოტანის რამდენიმე ვერსია, რომელთა წარმოშობის მიზეზებსა და პირველწყაროთა დადგენას ქვემოთ შევეცდებით, მანამდე კი მოკლედ უნდა ითქვას კვართის რაობაზე. მახარებლები კვართს არ აღწერენ. მათთვის და მათი თანამედროვეთათვის ეს სამოსი ცნობილი იყო და მისი აღწერა ზედმეტად ჩათვალეს. ამიტომ დღეისათვის გარკვევა იმისა, თუ რას წარმოადგენდა კვართი, საკმაოდ ძნელია. სირთულეს ქმნის ისიც, რომ ახალი აღთქმის სხვადასხვა თარგმანებსა და გამოცემებში იგი გაგებულა სხვადასხვაგვარად. მათეს სახარების ქართულ თარგმანში (27:35) ვკითხულობთ: „და როცა ჯვარს აცვეს, (ჯარისკაცებმა - ე. მ.) წილი ყარეს და გაიყვეს მისი სამოსი, რათა აღსრულდეს თქმული წინასწარმეტყველის მიერ, რომელიც ამბობს: გაიყვეს ჩემი სამოსი ერთმანეთში, და ჩემს კვართზე იყარეს წილი“. მათე გულისხმობს დავით წინასწარმეტყველს, რომელიც უბედურების მოლოდინში ამბობს: „ჩემს სამოსელს ინაწილებენ და წილს ყრიან ჩემს კვართზე“ (ფსალმ. 21:19). როგორც ჩანს, მათე ზოგადად ქრისტეს სამოსელზე ლაპარაკობს და ცალკე არ გამოჰყოფს კვართს. სახარებაში კვართი შემოდის მაშინ, როცა მათე ფსალმუნებს იმოწმებს. ჯარისკაცების მიერ ჯვარცმული ქრისტეს ტანსაცმლის გაყოფა-მითვისებაში, მათე დავითის წინასწარმეტყველების აღსრულებას ხედავს და მისი ფსალმუნის ციტირებას ახდენს, სადაც ნახსენებია კვართიც. საყურადღებოა, რომ 1989 წელს თელ-ავივში გამოცემული საგალობელის (თეპილიმ) ქართულ თარგმანში კვართი საერთოდ არ არის: „ჩემს ტანსამოსს ინაწილებენ და წილს ყრიან ჩემს ჩასაცმელზე“.

კვართს ვერ ვხედავთ მარკოზის სახარების შესაბამის მუხლში: „ჯვარს აცვეს (ჯარისკაცებმა - ე. მ.) იგი, და წილისყრით გაიყვეს მისი სამოსი: ვის რა შეგვხვდებაო“ (მარკ. 15:24).

კვართს არ ახსენებს მესამე მახარობელი ლუკაც. მის სახარებაში ლაკონურად ნათქვამია: „და წილისყრით გაიყვეს მისი სამოსი“ (ლუკა, 23:34).

იოანეს საბარებაში კვართთან დაკავშირებული მთელი ეპიზოდი. კვართი აქცენტირებულია, როგორც ქრისტეს სამოსელის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი: „ხოლო მეომრებმა, რომლებმაც ჯვარს აცვეს იესო, აიღეს მისი სამოსი და ოთხ ნაწილად გაყვეს, თვითველ მეომარს ხვდა თავისი წილი, და აგრეთვე კვართი. ხოლო კვართი ნაკერი კი არ იყო, არამედ თავიდან ბოლომდე ნაქსოვი. და ვის შეხვდება; რათა აღსრულდეს წერილი, რომელიც ამბობს: გაიყვეს ჩემი სამოსი ერთმანეთს შორის, და ჩემს კვართზე იყარეს წილი. ასე მოიქცნენ მეომრები“ (იოანე, 19:23-24).

მიუხედავად იმისა, რომ იოანეს წინამორბედნი - მათე, მარკოზი და ლუკა კვართს არ ახსენებენ, ისინი სამოსელში იმასაც გულისხმობენ. ეს რომ ასეა, ამაში გვარწმუნებს გამოსვლის 28-29 თავები: უფალი მოსეს ავალებს, რომ მისი ძმის აარონის შვილებიანად მღვდლებად კურთხევისათვის აუცილებელია „შესამოსელი, რომელიც მათ უნდა გაუწყონ: სამკერდული, ეფოდი, წამოსასხამი, ნაქსოვი კვართი, თავაბურავი და სარტყელი. გაუწყონ წმინდა შესამოსელი შენს ძმას აარონს და მის შვილებს, რომ მღვდლობა გამიწიონ მე“ (გამ. 28:4). თორაში ნაქსოვი კვართის მაგიერ არის „კუბოკრული პერანგი“, ე.ი. უჯრედებიანი ნაქსოვი პერანგი (8 : თეცავე; 28:4).

ეს ყველაფერი რომ სამღვდლო პირის შესამოსელს წარმოადგენდა, კვართის ჩათვლით, კიდევ უფრო ნათლად ჩანს გამოსვლის სხვა ადგილას. ღმერთი მოსეს უბრძანებს: აიღე სამსხვერპლოზე დაღვრილი სისხლი და მირონი და ასხურე აარონს, მის შესამოსელს, მის შვილებს და მათს შესამოსელს. გაინათლება იგი და მისი შესამოსელი, და მასთან ერთად მისი შვილები და მათი შესამოსელი“ (გამ. 29:21).

ახალ აღთქმაში არაფერია ნათქვამი თუ როგორი იყო ქრისტეს კვართი, კერძოდ რა მასალისაგან და როგორ იყო შექმნილი (ნაკერი თუ ნაქსოვი?), როგორი ფორმისა და ფერის. როგორც გამოსვლის ზემოთ მოყვანილი ამონაწერებიდან ჩანს და სხვაგან კიდევ უფრო ნათლად არის ნათქვამი, კვართი სელისაგან მოქსოვილი იყო. უფალი ეუბნება მოსეს: „მოქსოვე სელის კვართი“ (გამ. 28:39). უფლის იგივე ბრძანება თორაში უფრო სრულადაა გადმოცემული: „და უჯრედულად მოქარვე ბისონის პერანგი“ (8: თეცავე; 28:39).

თუ გავითვალისწინებთ, რომ მოსეს ზუთწიგნეული და მისი ერთ-ერთი ნაწილი - „გამოსვლა“ შექმნილია IX-IV საუკუნეებში, მაშინ გასაგები გახდება, რომ ახ. წ. I საუკუნემდე კვართის მასალას და დამზადების

ტექნიკას ცვლილება არ განუცდია (საკითხავია საიდან იცოდა მ. საბინინმა, რომ ქრისტეს კვართი მოქსოვილი იყო ბაბილონური ნაზი მატყლისაგან. 80:2). მამასადაძემ, ძველი აღთქმის მიხედვით, კვართი იქსოვებოდა სელის ძაფისაგან, უჯრედებიანი სახით.

ერთხელ კიდევ გავიხსენოთ იოანეს საბარების ზემოთ მოყვანილი ადგილი: „ხოლო მეომრებმა, რომლებმაც ჯვარს აცვეს იესო, აიღეს მისი სამოსი და ოთხ ნაწილად გაყვეს, თითოეულ მეომარს ხვდა თავისი ნაწილი, და აგრეთვე კვართი. ხოლო კვართი ნაკერი კი არ იყო, არამედ თავიდან ბოლომდე, ნაქსოვი“. ამის შემდეგ გასაგებია, რატომ არ არის კვართის დახასიათება ახალ აღთქმაში. მოციქულებმა ზედმეტად ჩათვალეს იმის გამოვრება, რაც სრულიად გასაგებად იყო ახსნილი ძველ აღთქმაში.

აღმოსავლეთის ხალხებში, კერძოდ, სომხებსა და სირიელებში არსებობდა ლეგენდები ქრისტეს კვართზე ანუ ქიტონზე, მაგრამ ქართულისაგან იმ განსხვავებით, რომ მათში ყურადღება გამახვილებული იყო ქიტონის წარმოშობასა და მის ჯვარცმამდელ ისტორიაზე.

სომხურ ენაზე არსებობს ლეგენდის ორი რედაქცია - მოკლე და ვრცელი. ვრცელი რედაქციის ავტორად გამოცხადებულია IV საუკუნის ცნობილი ბიზანტიელი საეკლესიო მოღვაწე იოანე ოქროპირი, მაშინ, როდესაც მოღწეული ლეგენდის ორი ხელნაწერიდან ერთი განეკუთვნება 1439 წელს, მეორე კი - 1697 წელს. ლეგენდას ჰქვია: „არქიელი იოანე ოქროპირის თხზულება ზეგარდმო გადმოსული უფლის უკერავი ქიტონის შესახებ და სომეხთა მეფე აბგარის ისტორია“. მასში მოკლედ გადმოცემულია ქრისტეს შობამდე მომხდარი ზოგიერთი განსაკუთრებული მნიშვნელობის ის ამბავი, რომელიც მოთხრობილია ახალ აღთქმაში, აგრეთვე აბგარის გამეფება, მისი ავადმყოფობა, იესოსთან კაცის გაგზავნა... მეფე აბგართან ვაჭრები მივიდნენ და უკერავი ქიტონი მიუტანეს. მეფემ გასინჯა და იკითხა როგორ აღმოჩნდა მათ ხელში ქიტონი. გაირკვა, რომ ვაჭრებმა ქიტონი მწვემსებისაგან შეისყიდეს. მეფესთან მიყვანილმა მწვემსებმა სთქვეს შემდეგი: ისინი როცა ცხვარს მწვემსავენენ ცეცხლი ააღდა, ახლოს მივიდნენ და დაინახეს სამი ცეცხლოვანი მამაკაცი, რომლებიც ქიტონს ემსახურებოდნენ. მათ ქიტონი თეთრ ტილოში გააჩვიეს და მწვემსებს გადასცეს. აბგარმა ქიტონი საჩუქრად ქრისტეს გაუგზავნა და წარგზავნილებს დაავალა მაცხოვრის სურათით დაბრუნებულიყვნენ, რათა მისი მეშვეობით განკურნებულიყო. მეფეს ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატი მიუტანეს და განიკურნა.

იესომ ჩაიცვა უკერავი ქიტონი და თქვა: „მოაწია კაცის ძის განდიდების
ჟამმა“ (იოან. 12:23). ამის შემდეგ მოხდა მისი ჯვარცმა (66:81-92).

6. მარის გამოკვლევით, ზემოთ მოთხრობილი სომხური ლეგენდის
ამოსავალი უნდა იყოს ნესტორიანელი ეპისკოპოსის სოლომონის სირიულ
ენაზე დაწერილი წიგნი. სოლომონი ცხოვრობდა XII-XIII საუკუნეებში.
როგორც ნ. მარი ვარაუდობდა, სოლომონმა ლეგენდა უფრო ძველი
სირიული წერილობითი ძეგლიდან გადმოიღო (66:96). ნ. მარს მოყვანილი
აქვს ლეგენდის სრული რუსული ტექსტი, რომელშიც ქიტონის შესახებ
იგივეა რაც სომხურში (66:94-96).

აუცილებლად უნდა მიექცეს ყურადღება იმ გარემოებას, რომ V საუ-
კუნის სომეხი ისტორიკოსი, „სომეხ ჰეროდოტედ“ აღიარებული მოვსეს
ზორენაცი, თავის „სომხეთის ისტორიაში“ საკმაოდ ვრცლად წერს აბგარის
ძიერ იესო ქრისტესთან დესპანების გაგზავნაზე, ქრისტესა და აბგარის
მიმოწერაზე, ქრისტეს ჯვარცმისათვის შურისძიებაზე, მაგრამ არაფერს
ამბობს ქიტონის შესახებ (19:125-130). მისთვის ცნობილი არ არის ზემოთ
აღნიშნული სომხურ-სირიული ლეგენდები, რაც მაფიქრებინებს, რომ მისი
დროისათვის ისინი ჯერ კიდევ არ არსებობდა.

ამგვარად, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ქრისტეს ჯვარცმის შემდგომი
პერიოდის ქიტონზე (პერანგზე) გვაწვდის ცნობებს და მას სომხურ და
სირიულ ვერსიებთან ორგანული კავშირი არა აქვს.

პირველ რიგში საინტერესოა გაირკვეს კვართის გარდა სხვა კიდევ
რა ემოსა იესო ქრისტეს. როგორც ითქვა ჯარისკაცებმა სამოსელი გაიყვეს,
მაგრამ კონკრეტულად რა და როგორ არ ვიცით. სავარაუდოა ჯარისკა-
ცებმა ისინი ნაკერებზე დახიეს და, ამგვარად, ნაჭრების სახით გაინა-
წილეს. კვართი კი, რომელიც მთლიანად ნაქსოვი იყო, დახვევისას დაირღ-
ვეოდა და იგი შემდგომი მოხმარებისათვის უვარგისი გახდებოდა. ამიტომ
ჯარისკაცებმა მასზე წილი ყარეს და მხოლოდ ერთის წილხვედრილი
გახდა.

იმის გარდა, რაც იესო ქრისტეს ჯვარცმის წინ ეცვა, მნიშვნელოვანი
იყო, აგრეთვე ის სამოსელიც, რომლითაც ის დაკრძალეს. იოანეს სახარების
მიხედვით (19:40), „აილეს იესოს სხეული და გახვიეს ტილოებში, ნელ-
საცხებელთან ერთად, როგორც ჩვეულისამებრ მარხავენ იუდეველნი“.
საინტერესოა, როგორი იყო „ჩვეულისამებრ“ დამარხვა: მარხავდნენ სუ-
დარით, რომელიც მზადდებოდა სელის თეთრი ქსოვილისაგან. მათეც
ზომ ამბობს (27:59): „წამოიღო მისი სხეული იოსებმა, და შეახვია წმინდა

ტილოში“. სუდარა იკერებოდა ფართე გვირისტით და შესდგებოდა რამდენიმე ნაწილისაგან. მამაკაცებისათვის მზადდებოდა: მიტრის მსგავსი თავსაბურავი, შარვალი, პერანგი, სტიქარისა და სარტყელის მსგავსი ტანისამოსი (54:804).

ქრისტეს ამალეების შემდეგ, პეტრე მოციქულმა იესოს საფლავი მონიზბულა „მაგრამ ტილოების მეტი ვერაფერი ნახა“ (ლუკა, 24:12; იოანე, 20:5). იოანე დამატებით გვაცნობებს: „ხოლო სუდარა, რომელიც თავზე ეფინა ტილოებთან კი არ იღო, არამედ ცალკე დაკეცილი დაედოთ სხვაგან“ (20:7).

ზემოთ მოყვანილი ცნობები ჯვარცმული და დაკრძალული ქრისტეს შესამოსელის შესახებ ლეონტი მროველს გადმოცემული აქვს „მოქცევაჲს“ მიხედვით: „ჯუარს აცუეს და სამოსელსა მისსა ზედა წილი იგდეს. და მიხუდა სამოსელი იგი ჩრდილოს, მცხეთელთა მოქალაქეთა, და მათ წარიღეს და დაჰკრძალეს. არამედ იგი აღდგა... და ვითარცა განთენა მოვიდა საფლავად პილატე და ცოლი მისი. და პოვნეს, ტილონი იგი მდებარენი. და მოითხოვნა ცოლმან პილატესმან და წარვიდა სწრაფით პონტოდ სახლად თმსად, რომელი -იგი ქმნა მორწმუნე ქრისტესა“. ის რაც პილატეს ცოლმა წაიღო, არ ვიცით როგორ, მაგრამ გარკვეული დროის შემდეგ, როგორც ლეონტი მროველი ამბობს, ლუკა მახარებლის ხელთ მოხვედა „და დასხნა მან იგინი სადაცა თვთ უწყის“. ლუკამ სუდარა ვერ იპოვა, რადგან ის პეტრემ წაიღო (20:112; 29:78).

აუცილებლად გათვალისწინებული უნდა იქნას ის გარემოება, რომ V საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი მოვსეს ზორენაცი თავის „სომხეთის ისტორიაში“ საკმაოდ ვრცლად წერს ედესის მთავრის აბგარის მიერ იესოსთან ელჩების გაგზავნაზე, იესოსა და აბგარს შორის მიმოწერაზე, უკანასკნელის მიერ შურისძიებაზე ქრისტეს ჯვარცმის გამო, მაგრამ არაფერს ამბობს ქიტონზე (19:125-130). ის არ იცნობს ზემოთ გადმოცემულ სომხურ ლეგენდებს, რაც უფლებას მაძლევს ვიფიქრო, რომ იმ დროს (V ს.) ისინი ჯერ კიდევ არ არსებობდა.

მამსაღამე, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ გადმოგვცემს ცნობებს ქიტონზე ქრისტეს ჯვარცმის შემდეგ და მას ორგანული კავშირი არა აქვს არც სომხურ და არც სირიულ ვერსიებთან.

პირველ რიგში საინტერესოა გაირკვეს რა ემოსა იესო ქრისტეს ქიტონის გარდა. როგორც ითქვა, ჯარისკაცებმა გაინაწილეს მხსნელის სამოსელი, მაგრამ კონკრეტულად რომელი და როგორ, არ ვიცით,

• სავარაუდოა, ჯარისკაცებმა ისინი ნაკერებზე დახიეს და, ამგვარად, ნაჭრების სახით გაინაწილეს. კვართი კი, რომელიც მთლიანად ნაქსოვი იყო, დახვეისას დაირღვეოდა და შემდგომი მოხმარებისათვის უვარგისი გახდებოდა. ამიტომ ჯარისკაცებმა მასზე წილი ყარეს და მხოლოდ ერთის წილხვედრილი გახდა.

იმ სამოსელის გარდა, რომელიც იესოს ემოსა ჯვარცმამდე, მნიშვნელოვანი იყო ისიც, რომელიც ის დაკრძალეს. იოანეს სახარების მიხედვით: „და აიღეს იესოს სხეული, და გაახვიეს ტილოებში, ნელსაცხებელთან ერთად, როგორც ჩვეულებისამებრ მარხავენ იუდეველნი“ (იოანე 19:40). შემდგომში ლუკა მახარობელმა სუდარა ვერ იპოვა, რადგან, როგორც ამბობენ, ის პეტრემ წაიღო.

ამგვარად, იესო ქრისტეს როგორც ამქვეყნიური ისე დასაკრძალავი სამოსელიდან, მრავალი წმინდა რელიკვიის დამზადება შეიძლებოდა. ერთადერთი, რომელიც ასეთი ზემოქმედების შემდეგ თავის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას დაკარგავდა და მთლიანად განადგურდებოდა, ქრისტეს კვართი ანუ ქიტონი იყო.

ალბათ, ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ქრისტეს სამოსელის (ის რაც დახიეს) ნაწილები სხვადასხვა ქვეყანაში აღმოჩნდა. შეიძლება ის რაც დაიხა იყო პერანგი (რუს. *срачица*), რომლის ერთი ნაწილი დაცული ყოფილა საქართველოში, კერძოდ, ალავერდის ტაძარში, როგორც ამის შესახებ მოსკოვში სცოდნიათ. სახელმწიფო სათათბიროს მდივანი ივ. გრამოტინი თეიმურაზ I-ის ელჩს თეოდორე მანგლელ რევიშვილს ეუბნება: მეფე მიხეილ თეოდორეს ძემ და პატრიარქმა ფილარეტმა მრავალი ადამიანისაგან, მათ შორის იმ ბერძნებისაგან, რომლებიც ხელმწიფესთან მიდიან, იცნან, რომ ივერიაში იყო ქრისტეს ქიტონი და პერანგი: "Ведомо М. Ф. и отцу ево государю московскому и всея Руссии ото многих людей и от грек, которые приезжают к ним государем из греческой земли: что были в ыверской земле Христов *хитон* и *срачица* в которой Христос был распят... и каков тот *хитон* и *срачица* были, и лучилось — ли ему самому то видать и где ныне тот *хитон* и *срачица* и какую *хитон* и *срачица* мерою и делом и в чем ткани ..." (74:89).

თეოდორემ ქიტონისა და პერანგის საქართველოში არსებობა დაადასტურა, მაგრამ ისინი და სხვა უმნიშვნელოვანესი სიწმინდეები კახეთში, თეიმურაზის მფლობელობაში გამოაცხადა (74:90-91. ივ. გრამოტინის და თეოდორეს საუბარი, მცირეოდენი განსხვავებით იხ. 45 : 43-47).

იმავე ივ. გრამოტინის კითხვამე, საქართველოს საქმეებში კარგად გარკვეულმა მოსკოვის ნოვოსპასკის ეკლესიის მონაწილმა, ბერძენმა იოანიკიემ განაცხადა: მე არ მინახავს, მაგრამ ქრისტეს ქიტონი ნამდვილად საქართველოში იყო, ხოლო პერანგი სად არის, არაფერი გამიგონიაო "А говорят – де о том грузинцы многие люди, что то древо выросло от хитона ... А самому ему того хитона видеть не лучилось, нечто будет тот хитон выняли из земли грузинские люди после его. А про *срачицу де Христову*, где она, слышати ему не лучилось" (74:97).

კვართის საინტერესო და დეტალური აღწერილობა იმავე იოანიკიემ დაგვიტოვა. მან სათათბიროს მდივანს ივ. გრამოტინს მოუთხრო ის, რაც იერუსალიმში ყოფნისას გაეგონა: პილატემ და არქიელებმა იესო ქრისტე გაასამართლეს და სიკვდილი მიუსაჯეს. იგი ჯვარცმისათვის მეომრებს გადასცეს. როდესაც მეომრები იმ ადგილზე მივიდნენ, სადაც იესო ჯვარს აცვეს, სამოსელი გახადეს და გაინაწილეს. ქრისტეს თავიდან ფეხებამდე ეცვა ღვთისმშობლის მიერ მოქსოვილი ქიტონი. მაგრამ იოანიკიემ არ იცოდა ქიტონი აბრეშუმის, სელისა თუ მატყლისა იყო, ფერი კი ლაქ-ვარდისა ჰქონდა. იოანიკიეს სცოდნია, რომ სინამდვილეში ეს იყო მანტია, უსახელებო, განიერი და გრძელი. ქრისტეს კვართი სხვებისაგან იმით განსხვავდებოდა, რომ თავიდან ბოლომდე ნაქსოვი იყო (ზემოთ ითქვა, რომ კვართი, ძველი აღთქმის მიხედვით, აუცილებლად ნაქსოვი უნდა ყოფილიყო). იოანიკიემ ისიც სთქვა, რომ არაბეთში ამჟამად იცვამენ მსგავს სამოსელს და მას არაბულად „იხრამი“ ჰქვიაო (74:95-96).

ერთ-ერთი ლეგენდის მიხედვით, კვართი ღვთისმშობლის ხელით მოქსოვილი იყო. როდესაც კვართის ხელით ქსოვამე მიუთითებდნენ, მაშინაც მომქსოვად ღვთისმშობელს გულსხმობდნენ. ისიც საინტერესოა, რომ ეს სასწაულმოქმედი სამოსელი იესოს ბავშვობიდან ჯვარცმამდე ეცვა. 1669 წელს იმერეთის მეფე ბაგრატ IV-ის ელჩმა ეზიკელმა მოსკოვში განაცხადა: „ჩვენს მხსნელ ქრისტეს ჩვილი ყრმის ასაკში ეცვა ხელით ნაქსოვი პერანგი“ (21:162). 1733 წელს იმერეთის დედოფალი რუსეთის იმპერატორ ანა იოანეს ასულს (1730-1740) წერდა: „ჩვენ ცოდვათათვის უგულებელს ჰყო ტკბილმა უბიწოდ მშობლისა თვისისა ჰელით ქმნული კვართი წმინდა, რომელი სიყრმესა უქსოვა დედამან და ვიდრე ჯვარცმამდე ემოსნეს უფალსა ჩვენსა“ (49:202).

ებრაელები იცვამდნენ ხალათს - ქიტონეთს, რომელიც თავდაპირველად სხეულის ზედა ნაწილს ფარავდა, შემდეგში, ქანაანელთა ტანსაცმლის

გავლენით, ქიტონით დაგრძელდა. ეს სამოსელი ებრაელებისაგან გადაიღეს ფინიკიელებმა, მათგან ბერძნებმა და რომაელებმა ქიტონისა და ტუნისის სახით. იგი სრულად შეესაბამებოდა გვიანდელი ფელახებისა და ბედუინების ქვედა საცვალს, მაგრამ ებრაელების ქიტონი ფელახებისაზე მოკლე და მოკლე სახელოებიანი იყო (50:19). რუსებს ქიტონი წამოსასხამად (плащ) მიაჩნდათ. სხვათაშორის ის, რომ რუსი ისტორიკოსები სხვადასხვა სახელით (хитон, срачица, риза, одежда) აღნიშნავდნენ ერთ ნაგულისხმევ საგანს (ჩემი გაგებით კვართს), ეს აღრევა გამოიწვია იმ ისტორიულმა საბუთებმა, რომელშიც შაჰ აბასის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი საჩუქარი აისახა. ასეთმა ვითარებამ გავლენა მოახდინა სხვადასხვა გამოკვლევებზე და ამიტომაც საქართველოდან წაღებულ სიწმინდეს ავტორები სხვადასხვა სახელით აღნიშნავდნენ. მხოლოდ ნ. მარი მას მოიხსენებდა ერთადერთი სახელით - ქიტონი, რომლის შესატყვისი ქართულში არის კვართი. ნ. მარი ამით ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ შაჰ აბასის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი სიწმინდე ქრისტეს სამოსელის სხვა რომელიმე ნაწილი კი არ იყო, არამედ სვეტიცხოვლიდან წაღებული კვართი (66).

მგონია, ყველაზე სწორი განმარტება კვართისა აქვს სულხან-საბას: „კვართი - ჯუბა, გინა პერანგი“. ჯუბას კი განმარტავენ შემდეგნაირად: „ჯუბა სამოსელი პერანგივით (სხვილი სამოსელი პერანგივით)“. ვფიქრობ გადაჭარბებით კატეგორიულია ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (1986 წ. გამოც): „კვართი იგივეა რაც პერანგი“. ძალზე ზოგადია ი. აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონი“: კვართი, „სამოსელი“, „შესამოსელი“, ტანსაცმელი, პერანგი. რა თქმა უნდა ი. აბულაძე ძველ ტექსტებს ეყრდნობოდა, მაგრამ ამოსავალი მაინც სჯარება უნდა იყოს, რომელშიც სამოსელი და კვართი ერთმანეთისაგან გარკვევით განსხვავებულია. ნინოს ცხოვრების მცხეთური ვარიანტის რუსულად თარგმნისას ა. ნატროშვილმა, ჩემი ზრით, სრულიად სწორად კვართს ყველგან ქიტონი შეუნაცვლა (69:87-97). ეს სიტყვა (კვართი, კუართი) გავრცელებულია მრავალ ენაში და ნიშნავს: პერანგს, კაბას, მოკლე ქურქს და ა.შ. (1:247-248).

შაჰის მიერ მოსკოვში გაგზავნილ ზარდახში იდო ერთი მტკაველის სიგრძისა და სიგანის ტილოს ნაჭერი, როგორც ამას ტვერის არქიებისკოპოსი კოლიაშინის მაკარის მონასტრის ილუმენს 1626 წლის იანვარში აცნობებდა (83:246). სიტყვა-პიტყვით იგივეს სწერდა სიბირსკის

და ტობოლსკის არქიეპისკოპოსი მაკარი ვოევოდა ივანე ბაკლანოვსკის 1626 წლის მარტში (84:№73, 291). ეს უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი ცნობაა, რომელიც, ალბათ, საბოლოოდ არკვევს შაჰ აბასის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი საჩუქრის რაობას. ის ქსოვილი არავითარ შემთხვევაში არ იქნებოდა ქრისტეს კვართის ნაწილი. ჯერ ერთი, როგორც იოანეს სახარებიდან ვიცით, ქრისტეს კვართი ჯარისკაცებმა არ დახიეს და იგი მთლიანად ერთ-ერთ მათგანს ერგო. ძნელია იმის დაშვება, რომ ქრისტიანი, რომელმაც კარგად იცოდა ქრისტეს კვართის სახარებისეული თავგადასავალი, გაბედავდა და მას ხელყოფდა, დაანაწილებდა. ქრისტეს ხვა სამოსელის ბედი ცნობილია: ისინი დახიეს თუ დაჭრეს ჯარისკაცებმა და, რა თქმა უნდა, ამდენად მოსალოდნელი იყო გარკვეული რაოდენობით გაფანტულიყო სხვადასხვა ქრისტიანულ ქვეყანაში (ამაზე ითქმევა შემდეგში). ქრისტეს სამოსელის ერთი ნაწილი, კერძოდ, ის, რომელიც შაჰმა გაიტანა საქართველოდან, ალბათ, მართლაც ერთი მტკაველის სიგრძე-სიგანისა, ისევე როგორც სხვა მრავალი სიწმინდე, ჩადებული იყო რომელიღაც ხატის ან ჯვრის სანაწილეში, არა დამალვის მიზნით, არამედ ჩვეულებისა და წესის მიხედვით. კვართი (ქიტონი) კი, მთლიანად სვეტიცხოველშია იმ დროიდან რაც ის ელიოზის დასთან ერთად დაიკრძალა, მას აღარასოდეს არავინ არ შეხებია.)

„და მოვიდეს ივინი ხილვად იესუსა“

„მოქცევაჲ ქართლისაიდან“ ცნობილია, რომ ქრისტეს გასამართლება-დასჯაზე დასასწრებად იერუსალიმში მიიწვიეს საქართველოს ებრაელთა ოთხი თემის წარმომადგენელი. იერუსალიმში წასულ დელეგაციას სათავეში ედგა მცხეთელი ელიოზი. უკან მობრუნებულმა ელიოზმა თან მოიტანა ქრისტეს კვართი (20:126).

დგება კითხვა: რატომ ხვდა წილად კვართი საქართველოს? წინათ, როდესაც ამ საკითხს ვეხებოდი, გამოვთქვი შემდეგი მოსაზრება: „მხოლოდ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იერუსალიმს მისულმა ქართველმა ებრაელებმა ჯეროვნად დაუმტკიცეს ადგილობრივ და სხვა ქვეყნებიდან თავმოყრილ ქრისტეს მიმდევრებს თავიანთი ღრმა ცოდნა და ერთგულება იმ იდეებისადმი, რომლისთვისაც ეწამა მაცხოვარი. ღრმა, მიმნიშნებელი შრითაა დატვირთული სიტყვა „წილთხედომ“. ჩანს, რომ იერუსალიმში ქრისტეს ჯვარცმის შემდეგ, მის მიმდევრებს, რაღაც კრების მსგავსი 3 ქონდათ, სადაც გაირკვა, რომელი ქვეყნიდან მოსულებმა რა წვლილი

შეიტანეს მაცხოვრისათვის მიძიმე სასჯელის აცილების საქმეში. პაუქრობამ ვველა დაარწმუნა, რომ სტუმრები საქართველოდან გამოირჩეოდნენ თავიანთი განსწავლულობითა და გამბედაობით. შეიძლება ამ გარემოებაში განაპირობა ის ფართო ასპარეზი, რომელიც ქართველებმა მოიპოვეს პალესტინაში და თვით იერუსალიმში საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ“ (13:139). ჩემი ეს მოსაზრება დამყარებული იყო უპირველეს ქართულ წყაროებზე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“. მაგრამ არსებობს დასაბეღებულ წერილობით წყაროთა საფუძველზე, შემდგომ პერიოდში შექმნილი ვერსიებიც, რომლებიც განსხვავებული მოსაზრებებისა და ვარაუდების გამოთქმის პირობას ქმნის. მათ ქვემოთ განვიხილავთ. მანამდე კი, უნდა გავეცნოთ კვართის საქართველოში მოტანასთან დაკავშირებული რამდენიმე ლეგენდარული პიროვნების შესახებ ცნობებს.

კვართის საქართველოში მოტანა, დაკავშირებულია მცხეთელი ელიოზის სახელთან, რომლის შესახებ უპირველეს და საინტერესო ცნობებს „მოქცევაჲ“ იძლევა.

მირიან მეფემ როდესაც გაიგო, რომ კვართი მცხეთაში იყო დამარხული, სინამდვილის დადგენა ისურვა და ებრაელები დაიბარა. მეფის კითხვაზე მათ უპასუხეს შემდეგი: „აქეთ წარვიდეს (იერუსალიმს - ე.მ.) ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კანისელი და თაღენავ და მისაელ“ და კვართი მათ მოიტანესო, მაგრამ არ გაუმხილეს სიწმინდის დამარხვის ადგილი (20:87). უეჭველია, რომ ეს ოთხი პიროვნება იმ ოთხი ებრაული თემის წარმომადგენელი იყო, რომლებმაც შემამოფოთებელი წერილები მიიღეს იერუსალიმიდან. „მოქცევაჲს“ შატბერდული რედაქციის მიხედვით, აბიათარ მღვდელის ასული სიდონია ამბობს: „ოდეს-იგი მეფობდა ჰეროდი, და მოგუესმა აქა (მცხეთას - ე.მ.) ვითარმედ სპარსთა იერუსალმში დაიპყრესო, გლოვისა წიგნი მოეწერა ყოველთა ჰურიათა მიმართ ქართლისათა, მცხეთელთა მეკდრთა ბოდელთა მღვდელთა, კოდის-წყაროელთა მწიგნობართა, და სობის-კანანელთა თარგმანთა...“ (20:126). უნდა აღინიშნოს, რომ სალომე უყარმელი ქრისტეს კვართის საქართველოში მომტანელებს, ვველას მცხეთელებად მოიხსენიებს: „და წილით ჰხვდა ჩრდილოთა, მცხეთელთა, კუართი იგი უფლისა იესუმისი და დაჰფლეს მათ დამბადებელი თვისი და დაჰკრძალეს საფლავი“ (იგივე ზირი უფრო ნათლადაა ჭელიმურ რედაქციაში: „და მიხუდა სამოსელი იგი ჩრდილოს, მცხეთელთა მოქალაქეთა,

და მათ წარიღეს და დაჰკრძალეს“) (20:13). შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სალომე უყარმელი ჩრდილოსა და მცხეთაში ქართლს გულისხმობს და არა მხოლოდ მის დედაქალაქს. ეს რომ მართლა ასე იყო, ამაში გვარწმუნებს სიდონიას სიტყვები: „და წარვიდა ელიოზ და ყოველნი ჰურიანი ქართლით“ (20:128).

საფუძველი გვაქვს ვთქვათ, რომ საქართველოდან იერუსალიმს წასულებს ელიოზი ხელმძღვანელობდა. „მოქცევაში“ არაა აღნიშნული თუ რატომ წაუძღვა ელიოზი სხვადასხვა თემის წარმომადგენლებს. პირველ რიგში ეს განპირობებული უნდა ყოფილიყო იმით, რომ ის იყო იბერიის სატახტოს ძლიერი და მრავალრიცხოვანი თემის წარმომადგენელი. მას, ალბათ, უპირატესობა მიანიჭეს ცოდნისა და გამოცდილების გამოც. შეიძლება მართალი იყოს ის მოსაზრება, რომ ელიოზი მრავალჯერ იყო იერუსალიმში და მას იქ ნათესავ-ნაცნობები ჰყავდა. საინტერესოა ისიც, რომ „მოქცევაში“ არ არის აღნიშნული, რომ ის სასულიერო პირი იყო (თეიმურაზ ბატონიშვილის მიხედვით, ელიოზ მღვდელი იყო. 8:437) (მ.საბინინი, არ ვიცი რის მიხედვით, მას საქართველოს ებრაელთა მთავარ რაბინად თვლიდა. 73:6), არც მისი ასაკია მითითებული. მხოლოდ ლეონტი მროველი აბიათარს ათქმევინებს: „და წარვიდა აქათ ელიოზ, მამის მამა ჭემი, კაცი მოხუცებული“ (29:99). მ. ჯანაშვილს ის ყრმად მიაჩნდა (37:5). სხვაგვარად ეს ისტორიკოსი ელიოზს ვერ წარმოგვიდგენდა იმ როლის განმასხვრციელებლად, რომელიც მას ქრისტეს კვართის საქართველოში მოტანაში მიაკუთვნა.

ელიოზის დედა ყოფილა „ტომისაგან ელია მღვდელისა“ (29:36,99). არც ერთმა ქართულმა წერილობითმა წყარომ ან თხზულებამ არ იცის ელიოზის დედის სახელი. მხოლოდ მ. საბინინი წერს, რომ მას სარა ერქვა (79:6, 80:2), რაც, ვიმეორებ, არც ერთი წერილობითი ცნობით არ დასტურდება.

ელიოზი, მიუხედავად ხანდაზმულობისა, როგორც „მოქცევაში“ გვამცნობს, უცოლშვილო იყო. ჰყავდა ერთადერთი და, რომლის სახელს ჩვენამდე არ მოუღწევია, ისიც გაუთხოვარი. რა თქმა უნდა, ელიოზისა და მისი დის უბიწოებაზე ყურადღება შემთხვევით არ არის გამაზვიელებული. მათი უბიწოება პირდაპირ კავშირშია იესო ქრისტეს ამქვეყნიურ ცხოვრებასა და მის ღვთიურ მოძღვრებასთან. მესიისადმი რწმენა აბიათარსა და მის წინაპრებს, შეიძლება ითქვას, მემკვიდრეობით გადაეცემოდათ. ქრისტეს დაბადებიდან ოცდაათი წლის შემდეგ მღვდელმა ანამ იერუსალიმიდან გამოუგზავნა წერილი აბიათარის წინაპარს ოზიასა და აცნობა, რომ

R 243301

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სრულსაკოვან იესოს მრავალი მიმდევარი გაუჩნდა, რამაც სერიოზული სოციალური და რელიგიური ძვრები გამოიწვია. ქრისტეს მიმდევართა შორის იყო ოზიაიას „მამის დედის ძმად ელიოზ“. ანა მღვდელი იმასაც ატყობინებდა, რომ მეფე ჰეროდემ ბრძანება გამოსცა: „ყოველთა ძეთა ისრაელისათა, განბნულთა ყოველთა ქვეყანასა იხილეთ ერთი ღმერთი და იგულეთ და ისმინეთ ერთი შჯული. და ისწავლეთ ერთი სიტყუი მოსესი, რომელი თქუა: „რომელმან ქვეყანასა ზედა თქუას ღმერთად თავი თვისი, ძელსა დამიეკიდენ“ (20:127-128). ანა მღვდელი იქვე აცნობებდა, რომ გამოჩნდა კაცი, სახელად იესო, რომელიც თავის თავს ღვთის შვილად აცხადებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ თვითონაც ღმერთია. ღმერთისა და მოსეს მცნებიდან გამომდინარე, იესო სიკვდილით უნდა დაისაჯოს. ანა მღვდელი ყველა ერთმორწმუნეს მოუწოდებდა თავი მოეყარათ იესოს გასამართლებასა და დასჯაზე. ქართლიდან წასულთაგან ცნობილია ოთხი კაცის სახელი, მაგრამ, სავარაუდოა, მათი რიცხვი მეტი იყო.

ზემოთ ითქვა, რომ ელიოზსა და მის წინაპრებში ძლიერი იყო რწმენა მესიისადმი. ამის საილუსტრაციოდ გამოგვადგება ელიოზის დედის დარიგება იერუსალიმს მიმავალი შვილისადმი. ელიოზს დედა შეევედრა: მიუხედავად იმისა, რომ ის ვალდებული იყო დამორჩილებოდა „წოდებასა მეფისასა და წესსა შჯულისასა“, მას მხარი არ უნდა დაეჭირა იესოს დასჯის განზრახვისათვის. „ნუ, შვილო ჩემო, რამეთუ სიტყუად არს წინასწარმეტყველთაჲ და იგივე ბრძენთაჲ, საიდუმლოჲ არს დაფარული ჰურიათაგან, ზოლო წარმართთა ნათელ და ცხოვრება საუკუნო“ (20:128). ეს კი საფუძველს გვაძლევს ვთქვათ, რომ ქრისტეს იდეებს უკვე იცნობდნენ საქართველოში. უკვე იყვნენ პირველი პროზელიტები ებრაელთა შორის.

ნიშანდობლივია ის მწუხარება, რაც ქრისტეს ჯვარცმის გამო ქართლში განიცადა ზოგიერთმა ებრაელმა. ელიოზის დედას მცხეთაში „ესმა ხმად, ოდეს პასანიკმან ჯუარსა ზედა სამსჭუალსა დასცა კუერი მჭედლისაჲ იერუსალიმს, აქა ესმა ხმად და იკრჩხილნა მწარედ დედაკაცმან და თქუა: „მშვიდობით, მეფობაო ჰურიათაო, რამეთუ მოკვალთ თავისა მაცხოვარი და მხსნელი, და იქმენით ამიერთაგან მტერ შემოქმედისა“ (20:129).

ელიოზის დედის აღსასრული ქართველ ებრაელთა შორის მესიანისტური ტენდენციების არსებობაზე მიუთითებს. ელიოზის დედა პალესტინის მოვლენებს, რომლებიც დაკავშირებულია იესოს ჯვარცმასთან, წინასწარმეტყველთა სიმართლედ მიიჩნევს. ის ფაქტი, რომ პალესტინელი ებრაელები საჭიროდ თვლიან საქართველოს ებრაელების ჩარევას მოვლენათა

ხასიათსა და წარმართვაში, მიუთითებს ერთი მხრივ, ქართველი ებრაელების რელიგიურ-იდეოლოგიურ წონასა და მნიშვნელობაზე, მეორე მხრივ კი, საქართველოში არსებულ ძლიერ იუდაურ-ქრისტიანულ სინკრეტულ ტენდენციებზე. სწორედ ასე აქვს გაგებული ლეონტი მროველს ებრაელთა წარმომადგენლების მიწვევა იერუსალიმში. ლეონტი ამბობს: „და შემდგომად ამისა, ვითარ გარდახდეს წელნი ოცდაათნი (ქრისტეს დაბადებიდან - ე.მ.), მოვიდეს მოციქულნი ურიათა იერუსალიმით ურიათა თანა მცხეთელთა, რათა მოვიდნენ მეცნიერნი სჯულისანი, და განვიკითხოთ და განვბრჭოთ მას ზედა. და აწ თქვენგანაც წარმოვიდნენ მეცნიერნი სჯულისანი მანდით“ (29:36).

ელეოზი და მისი თანამეზავრები სირიაზე, კერძოდ, ანტიოქიაზე გავლით წასულან იერუსალიმში, სადაც ებრაელთა პასექამდე მივიდნენ. ისინი იმავე გზით დაბრუნებულან საქართველოში (80:2). საიდან აქვს ეს ცნობა მ. საბინის, ამის თქმა არ შემიძლია, მაგრამ მაშინ მცხეთელი ებრაელები რეგულარულად რომ დაიარებოდნენ იერუსალიმში, განსაკუთრებით კი პასექის დღესასწაულების დროს, ამას გვამცნობს „წმ. ნინოს ცხოვრების“ XIII საუკუნის უცნობი ავტორი: „ხოლო იყვნეს მას ჟამსა მცხეთასცა შინა სამღვდელონი ტომნი ჰურიანი და პასექსა მას წლითი-წლად აღვიდიან იერუსალიმს სიტყვს-ყოფად და დამტკიცებად სჯულსა მოსესსა, რათა არა დაიკნას იგი“ (34:425).

ჯერ კიდევ XIII საუკუნეში, „წმ. ნინოს ცხოვრების“ უცნობმა ავტორმა სცადა მკითხველისათვის გასაგები გაეხადა ელეოზის საქმიანობა იერუსალიმში და ქრისტეს კვართის საქართველოში მოხვედრის მიზეზი. ამიტომ იოანეს სახარების XIII საუკუნემდელ ქართულ თარგმანში დასახელებული წარმართების სახით საქართველოდან მისული ებრაელები წარმოგვიდგინა: „და მივიდეს იგინი ხილვად იესუმსა, ვითარცა - იგი წერილ არს სახარებასა შინა, ვითარმედ: „იყვნეს ვინმე წარმართთგანნიცა, რომელნი აღმოსრულ იყვნეს იერუსალიმად დღესასწაულსა მას. ესენი მივიდეს ფილიპსისა... და ეტყოდეს მას: „უფალო გუნებავეს იესუმსა ზილვამ“. მოვიდა ფილიპე და ჰრქვა ანდრიას“. ესენი იყვნეს ელეოზ და მისთანანი წარმართთგან“ (იგულისხმებიან წარმართი ქართველები - ე.მ.) (34:426). სახარების ძველ სომხურ თარგმანშიც „წარმართები“ იყო და ისინი მოჰსეს ხორენაცმა სომხებად გაიზარა (19:126). როგორც ირკვევა „წარმართებში“ იგულისხმებიან არც ქართველი ებრაელები და არც სომხები. უცნობი ქართველი ავტორი შეცდომაში შეიყვანა იოანეს სახარების იმ ძველმა

თარგმანმა, რომელშიც „ელინების“ ნაცვლად „წარმართები“ ეწერა (იოანე, 12:20-22). ასევე „წარმართები“ ყველა ხელნაწერ და ნაბეჭდ ახალ აღთქმაში უახლეს გამოცემებში კი გასწორებულია. ასევეა რუსულ, გერმანულ და ინგლისურ გამოცემებში - ყველგან „ელინები“.

ერთი საინტერესო მომენტიც უნდა აღინიშნოს. ზემოხსენებული „წმინდის ცხოვრების“ ავტორი ელიოზის იერუსალიმში ყოფნისა და საქმიანობის აღნიშნულ ეპიზოდში ჩადებულია უმთავრესი მიზანი: მოუხსნას ქართველ ებრაელებს და, მათი სახით ყოველ ქართველს, პასუხისმგებლობა ქრისტეს ჯვარცმის გამო. ის წერს: როდესაც ელიოზი იერუსალიმს მივიდა, ებრაელ ხალხს, შეკრებილს ერთ ადგილას, განაჩენი უკვე გამოეტანა იესოსათვის, მაგრამ ელიოზმა არ გაიზიარა მათი განზრახვა და მათგან მოშორებით დადგა თანმზღებლებთან ერთად: „და ვითარცა მიიწია იერუსალიმს, შეკრებილ იყო ერი ჰურიათად და დამტკიცა ჯვარცმად ქრისტესსი. ზოლო არასად ეზიარა განზრახვასა მათსა, არამედ შორს დგა იგი და მისთანანი იგი ...“ (34:426). ქართველ ებრაელებს, ავტორის მრწამსით, მათი ასეთი მოქმედების გამო წილად ხვდათ კვართი: „ზოლო ვითარცა აღესრულა ნებსით ვნებაჲ მაცხოვრისად მიხუდა წილითა კუართი უფლისა ჩუენისად ელიოზს, წერილ არს: „განიყუეს სამოსელი ჩემი და კუართსა ჩემსა ზედა განიგდეს წილი“.

საქართველოში კვართის მოტანის სურათი ბუნდოვანი იყო. ზოგიერთ შეუსაბამისობას და შინაარსის შეცვლის მიზნით ჩასწორებას ვხვდებით „მოქცევაჲს“ ყველაზე ადრინდელ, შატბერდულ და ჭელიშურ რედაქციებში. შატბერდულში ვკითხულობთ: „და წარვიდა ელიოზ და ყოველნი ჰურიანი ქართლით. და აღესრულა ყოველივე, რომელი აწ ვიცით ნინომს მიერ ევანგელეთაგან ქრისტეს მიერ (იგულისხმება: „გაიყვეს ჩემი სამოსი ერთმანეთს შორის; და ჩემს კვართზე იყარეს წილი“. იოანე, 19:23). ზოლო სამოსელი იგი ჰხუდა ამას ქუეყანასა წილით, და წარმოიღო ელიოზ (20:128). მნიშვნელოვანი, ზირობრივი განსხვავებაა ჭელიშურ რედაქციასთან შედარებით: „და წარვიდა ელიოზ და ყოველნი ქართველნი, და აღესრულა ყოველი, აწ რომელი ვიცით ნინომს მიერ, ევანგელთაგან. ზოლო სამოსელი იგი ზუდა ქართველთა ჰურიათა, და წარმოიღო ელიოზ“. როგორც ჩანს, შატბერდული რედაქციის შემქმნელი, მოცემულ შემთხვევაში, გამოკვეთილად ეროვნულ პოზიციიზე დგას. მისი ზრით, ქრისტეს სამოსელი წილად ხვდა საქართველოს („ამას ქუეყანას“) და არა საქართველოში მცხოვრებ ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლებს - ებრაელებს.

ელიოზი მხოლოდ კვართის მომტანია. ამის შემდეგ გარკვეულ უბერ-
ხულობას უნდა იწვევდეს თქმა იმისა, რომ კვართი ქართველმა ებრაელებმა
იერუსალიმში შეისყიდეს იესოს მცველი ჯარისკაცებისაგან (116, 3:23).

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ გადმოცემა, „ჯუარის მცუმელთა მათ განიყვეს
(სამოსელი - ე.მ.) და კუართი იგი ამათ იხუედრეს“ - ინტერპრერირებული
იქნა სხვადასხვაგვარად. საქართველოდან, თითქოს, ელიოზთან ერთად
მცველთა რაზმიც წავიდა, რომლის ჯარისკაცები იერუსალიმში, როგორღაც
ქრისტეს მცველთა შორის აღმოჩნდნენ. მ. ჯანაშვილმა იესო ქრისტეს
მცველად ელიოზი გამოაცხადა და ამიტომაც წერდა მისი ყრმობის შესახებ.
მოხუც ელიოზს მცველობას ვინ დააეალებდა? ჯვარცმის შემდეგ მცვე-
ლებმა რომ წილი ჰყარეს, კვართი ქართველებს ერგოთ, მათ ელიოზს
მიუტანეს იგი და, ამგვარად, მხსნელის ეს ძვირფასი სამოსელი საქართ-
ველოში აღმოჩნდა. ასეთი ან მიმსგავსებული ლეგენდა საქართველოში
უნდა მოესმინა რუს არსენ სუხანოვს 1651-1652 წლებში. პირველად მის
ჩანაწერებში ვკითხულობთ შემდეგს: „მცხეთა ებრაელების მრავალ-
რიცხოვანი ქალაქი იყო, ქრისტეს ჯვარცმის დროს იერუსალიმში ერთი
ასისთავი იყო, სახელით ლოგინ, წარმოშობით ამ მცხეთა ქალაქიდან...
ქრისტეს ვნების დროს, როცა ჯარისკაცებმა ქრისტეს სამოსი გაინაწილეს,
მას (ლოგინს) წილად ხედა ქრისტეს მთელი კვართი“ (35:75). აღნიშნულ
ლეგენდას დასრულებული სახე მისცა მ. საბინინმა. მან ასისთავ ლოგინად
კარგად ცნობილი ლონგინოზ კარსნელი თუ კანისელი გამოაცხადა: „ელიო-
ზი დაუყოვნებლივ წავიდა წმ. ქალაქში, რომელსაც მაშინდელმა ქართ-
ველმა მეფემ ადერკი დიდმა თან გააყოლა მცველთა რაზმი ლონგინოზის,
ქ. მცხეთის მაზლობელი სოფლიდან კარსნიდან, მეთაურობით“ (80:2).

საინტერესოა როგორ მოხდა ლოგინ-ლონგინის ლონგინოზთან გაი-
გივება? საბარების რომელი პერსონაჟი უნდა იყვეს ლოგინ-ლონგინის
პროტოტიპი? მათესთან და სხვა მხარებლებთანაც არის ასისთავი სახელის
გარეშე: „ხოლო როდესაც იხილეს მიწისძვრა და ყოველივე ის, რაც
მოხდა, ასისთავი და მასთან ერთად იესოს მოდარაჯენი ძალიან შეშინდნენ
და თქვეს: ჭეშმარიტად ღმერთის ძე იყო იგი“ (მათე, 27:54). მარკოზიც,
ქრისტეს ჯვარცმის ამ ეპიზოდის გადმოცემისას, ამბობს: „და როცა მის
პირდაპირ მდგარმა ასისთავმა დაინახა, რომ ასე შეღალადა და განუტევა
სული (იესომ - ე. მ.), თქვა: ჭეშმარიტად ეს კაცი ძე იყო ღმერთისა“
(მარკ. 15:39). არც ლუკა აღნიშნავს ასისთავის სახელს: „ხოლო ასისთავმა,
რომელმაც დაინახა, რაც მოხდა, აღიდა ღმერთი და თქვა: ჭეშმარიტად

ეს კაცი მართალი იყო“ (ლუკა, 23:47). იოანე, რომელიც შედარებით დაწერილებით აღწერს იესო ქრისტეს ჯვარცმას, ასისტავს საერთოდ არ ახსენებს და ყურადღებას ამახვილებს მხოლოდ ერთ მეომარზე: „მაგრამ ერთმა მეომარმა შუბი აძგერა ფერდში (იესოს- ე. მ.), და მყისვე გამოხსქევა სისხლმა და წყალმა“ (იოანე, 19:34).

ასისტავი კიდევ ერთხელ გაივლებს მარკოზის სახარებაში, მაშინ, როდესაც იოსებ არამითელმა პილატეს იესოს სხეული სთხოვა: „ხოლო პილატეს გაუკვირდა, განა უკვე მოკვდაო, და მოუხმო ასისტავს და კითხა მას: დიდი ხანია მოკვდა? და როცა შეიტყო ასისტავისაგან, მისცა მისი სხეული იოსებს“ (მარკ. 15:44-45).

ქართული წყაროების ქართველ ებრაელს, ლონგინოზ კარსნელს არავითარი კავშირი არა აქვს არც ახალი აღთქმის ასისტავთან და არც სხვა ხალხების მიერ შექმნილი ლეგენდების ლონგინთან. ამაში დავრწმუნდებით ბერძნული, სირიული და სომხური ლეგენდების გმირთან გაცნობის შემდეგ.

ცნობილია ლონგინის ორი ცხოვრება ბერძნულად (ვრცელი და მოკლე), აგრეთვე მისი სირიული და სომხური ვერსიები.

ლონგინის ბერძნულ ვრცელ ცხოვრებაში გადმოცემულია იმ ასისტავის ბედი, რომელიც დაესწრო ქრისტეს ჯვარცმას და საკუთარი თვალით იხილა ქრისტეს ვნება. მან უარი სხქვა დაეძალა სინამდვილე, რის გამოც დევნა განიცადა, სამხედრო სამსახური მიატოვა და ქრისტეს საქადაგებლად მშობლიურ კაპადოკიაში წავიდა. მტრებმა ლონგინი იმპერატორთან დაასმინეს როგორც მოღალატე და თავის მოკვეთით დასაჯეს. მისი თავი იერუსალიმში მიიტანეს, მაგრამ კაპადოკიიდან მისულმა ბრმა ქალმა წამებულის თავი კვლავ სამშობლოში დააბრუნა.

თითქმის იგივე, მხოლოდ შემოკლებული რედაქციით, გადმოცემულია ლონგინის მეორე ბერძნულ ცხოვრებაში (99:31-44).

ბერძნული თქმულებისაგან, შინაარსობლივად, მნიშვნელოვნად განსხვავდება გინკანოსის ან ლონგინის „ცხოვრების“ სომხური ვერსია. ასისტავი გინკანოსი, წარმოშობით სირიელი, ქრისტეს ჯვარცმას ესწრებოდა და ის იყო ის მეომარი, იოანეს სახარების მიხედვით, რომელმაც, იმისათვის რათა გაეგო მოკვდა თუ არა იესო, შუბი აძგერა ფერდში. ამის შემდეგ მან იწამა, რომ „ჭეშმარიტად ეს კაცი ძე იყო ღმერთისა“. ეს პასაჟი მართლაც არის იოანეს სახარებაში, მაგრამ ასისტავს კი არა, არამედ „ერთ მეომარს“ მიეწერება. გინკანოსი დაუფულა სახარების მოძღვრებას, წავიდა კაპადოკიაში, მრავალი მოაქცია ქრისტიანობაზე და გარდაიცვალა როგორც წამებული

(66:78-79). არსებობდა სხვა სირიული ლეგენდაც, მაგრამ ზედმეტია მისი შინაარსის გადმოცემა, რადგან ვერც ამით გავარკვევთ ჩვენთვის საინტერესო ლონგინოზ კარსნელის (კანსელის) ვინაობას.

დასაყველეთ ევროპაში ფართოდ იყო გავრცელებული ლეგენდა ლონგინოზე, რომელმაც შუბი აძგერა იესო ქრისტეს¹ (98:117-118), ბრმად დაბადებულ ლონგინოზე - საფრანგეთში (100:203).

ნ. მარმა შენიშნა, რომ არც ერთ თქმულებაში, რომლებსაც ზემოთ გავვეცანით, ქიტონი ანუ კვართი ნახსენებიც კი არ არის, მაგრამ რადგან სახარებიდან ცნობილია იესო ქრისტეს მცველი ჯარისკაცების მიერ მისი სამოსელის განაწილება, ამიტომ ასისტავის და ქიტონის ერთმანეთთან დაკავშირება მოსალოდნელი იყო და ასეც მოხდა. ამას ვხედავთ „მიქაელ სირიელის ისტორიის“ სომხურ თარგმანში: „წმინდა ეფრემი უფლის უკერავ ქიტონზე ამბობს, რომ რათა (ქიტონი - ე.მ.) არ დაეხიათ, ჯარისკაცებმა კენჭი ჰყარეს და ის შეხვდა ერთ ჯარისკაცს, ლონგინოს ხელქვეითს; ასისტავმა ის წაიღო გალათიაში, თავის ქალაქ მაქსონში, სადაც თაყვანს სცემენ დღესაც.“

მეორე ასისტავმა, ლამბა, სამოსელის თავისი წილი მიიტანა თავის ქალაქ ფოთში (პუდი), სამეგრელოს (ევრის ქვეყნის) დედაქალაქში. [სამოსელის ეს ნაწილი] ჩადეს შუშის ჭურჭელში და ჩამოკიდებულია ეკლესიაში, ყველასათვის მიუწვდომელი და ყველასათვის ხილული. ეს უკერავი ქიტონიც მოქსოვა აბგარის დამ და ჩვენს უფალს გაუგზავნა ანანია შიკრიკის ხელით“ (66:80).

¹ შეიქმნა თქმულებები იმ შუბზე, რომელიც იესოს აძგერეს. კელტური გადმოცემით შუბი ბრიტანეთში მიუტანია იოსებ არიმათიელს და ის ინახებოდა ერთ-ერთ მოჯადოებულ კოშკში. მას მრავალი სასწაულის მოხდენა შეეძლო, როგორც კეთილის ისე ბოროტის, რაც დამოკიდებული იყო იმაზე, როგორი ადამიანის ხელში აღმოჩნდებოდა იგი.

რუსული თქმულების მიხედვით, შუბი იერუსალიმიდან გადაიტანეს კონსტანტინოპოლის სოფიის ტაძარში, სადაც რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ინახებოდა. როცა ოლეგის რამებლებმა ეს ქალაქი აიღეს, სიმინდე კიევი წაიღეს, შემდეგ ნოვგოროდში გადაიტანეს. ყინულზე ბრძოლის წინ ნოვგოროდის ვეჩემ ალექსანდრე ნეველს გადასცა. როცა მთავარი გარდაიცვალა შუბი მის საყოფავში ჩადეს. ალექსანდრეს ნეშთის სანკტ-პეტერბურგში გადასვენების შემდეგ, შუბი პეტრე I-ს ჰქონდა. შუბმა შეუწყო ხელი მის გამარჯვებას ჩრდილოეთის ომში. პეტრეს გარდაცვალების შემდეგ შუბი დამარხეს ალექსანდრე ნეველის ლავრის ქვაბულში, რათა ის ბოროტთა ხელში არ მოხვედრილიყო. ამბობენ, რომ ის დაეხმარა ლენინგრადს დიდ სამამულო ომში ბლოკადის საშინელების დროს (65:44).

ამგვარად, მიქაელ სირიელთან ვხედავთ ორ ასისთავს - გალათელს და ლაზს, რაც სრულიად ეწინააღმდეგება სახარების ჩვენებას. ისიც უცნაურია, რომ ასისთავებს ქიტონის სხვადასხვა ნაწილი შეხვდათ, რაც ქიტონის დანაწილებას გულისხმობს და სახარებისეული გადმოცემას ეწინააღმდეგება.

უფიქრობ სირიული თქმულების იმ ეპიზოდისათვის, სადაც ლაზი ასისთავის მიერ ფოთში კვართის მიტანაზეა ნათქვამი, ამოსავალი „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ან ლეონტი მროველის თხზულება უნდა იყოს. ქართული თქმულებების მიხედვითაც კვართი ზომ ყველასათვის მიუწევდომელია, თუმცა ცნობილ ადგილზე განისვენებს. ქართულ ლეგენდას გაველენა უნდა მოეხდინა „მიქაელ სირიელის ისტორიის“ მთარგმნელზე, რომელიც მე-18 საუკუნის მოღვაწე იყო.

როგორც ითქვა, ადრინდელი ქართული საეკლესიო და საისტორიო მწერლობა არ იცნობს ასისთავ ლონგინს. სავარაუდოა, XVI-XVII საუკუნეთა მიჯნაზე გაჩნდა ჯერ მხოლოდ ასისთავი საკუთარი სახელის გარეშე, ხოლო XVII საუკუნიდან კი უკვე სახელით - ლოგინი ან ლონგინი. ისიც შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს სახელი სხვა ხალხების ლეგენდების ანალოგიით, საქართველოში ნამყოფმა რუსმა დიპლომატებმა და სასულიერო პირებმა ლონგინოზ კარსნელი ლონგინ ასისთავად წარმოადგინეს. მოგვიანებით ამ სახელის მქონე ასისთავის თქმულების გავრცელებას საქართველოში, ალბათ ხელი შეუწყო ქართულ ენაზე თარგმნილმა „წამება წმიდისა ლონგინოს ასისთავისა“. ამ თხზულების შესახებ მხოლოდ ის ვიცი, რომ ის დასახელებული აქვს ა. ცაგარელს თავისი ცნობილი ნაშრომის (92:5) მე-5 გვერდზე, 44 ნომრად: „ქართული წიგნების სახელები ივერიის მონასტერსა შინა მდებარეთა მთა-წმინდასა“.

ახლოდამოსავლური ლონგინის სახე და მისი იერუსალიმში მოგზაურობის ამბავი ჩვენში თანდათან იხვეწებოდა, ივსებოდა სრულიად ახალი დეტალებით და ქართულ ეროვნულ სახეს იღებდა. ამ საქმეში განსაკუთრებული წვლილი მ. საბინინმა შეიტანა. მან შეიძლება ითქვას, სრულიად ახალი ვერსია შექმნა: ლონგინოზ კარსნელი, უცხოური თქმულებების გაველენით, ლონგინათ გამოაცხადა და მას ისეთი ქმედებები მიაწერა, რომლებიც ქართულმა მწერლობამ არ იცის.

მ. საბინინის მიხედვით, ლონგინს, რომელსაც უზარმაზარი ებრაული თემის მეთაურის ელიოზის დაცვა დაევა, იერუსალიმში ოსთა დიდი რაზმით წავიდა. ლონგინს, კავკასიელ მეომარს, მამაც, გამბედავს და ელიოზის მცველს, თავისი მეომრებით იერუსალიმში მისულს, მღვდელ-

მთავრებმა დაავალეს იესო ქრისტეს ჯვარცმისას მისი დაცვის მეთაურობა. უფლის სამოსელის გაყოფის დროს უღპობელი ქიტონი მის ჯარისკაცებს შეხვდათ, რომლებიც მას გადასცემდნენ, მან კი თავის მთავარ უფროსს, ელიოზს. ღვთისმოსავი ღონგინი არ შორდებოდა მხსნელს ვნებისას და მოწმე გაბდა მისი ტანჯვისა. ის იესოს საზით ხედავდა ძველი აღთქმის მესიას და, რა თქმა უნდა, არ შეეძლო დაეშვა მისი შეურაცმყოფელი სიკვდილი ჯვარზე. როცა ქრისტემ თავი დახარა და სული მიაბარა, თავისი თავის დასარწმუნებლად და ეჭვის გასაფანტავად, ღონგინმა ღმერთადამიანს შუბი აძგერა. როცა იესოს სხეულიდან სისხლმა და წყალმა გადმოსჩქეფა, მასში დაინახა ღმერთის მარადიული ცხოვრება და ადამიანის სიკვდილი. მან დაადასტურა, რომ იესო იყო ჭეშმარიტი მესია, მოსული ქვეყნის გადასარჩენად (79:6-7). მ. საბინინის მოსაზრება სრულიად გაიზიარა ა. ნატროშვილმა (69:86).

ღონგინის როლის წინ წამოწევა ჩვენში უნდა მომხდარიყო XVII საუკუნის 20-იანი წლების შემდგომ, როდესაც კვართის საქართველოში არსებობის საკითხმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა საქართველო-რუსეთის და რუსეთ-ირანის ურთიერთობისას შეიძინა.

ქართული ეკლესია აღნიშნავს მოწამე ღონგინოზ ასისტავის, „რომელი იყო წინაშე ჯვარისა უფლისა“, ხსენების დღეს - 16/29 ოქტომბერი. საფიქრებელია, რომ ეს დღე დაწესებულია არა „მოქცევაის“ და ღეონტი მოროველის ღონგინოზის დამსახურების გასახსენებლად, არამედ იმ ღონგინისა, რომელზეც არსებულ თქმულებებს უკვე გავეცანიოთ და მის დღეს ყველა მართლმადიდებელი ეკლესია აღნიშნავს.

„ღმერთი განგებულებით წინასწარვე განაგებდა“

„მოქცევაისში“ არის ტენდენცია კვართის საქართველოში მოტანა მიეწეროს განგებას და არა შემთხვევითობას. როდესაც მეფე მირიანს მოახსენეს, რომ ქრისტეს კვართი მცხეთაში ინახებოდა, ის „მადლობდა ღმერთსა და იტყოდა: „აკურთხეულ ხარ შენ უფალო იესუ ქრისტე, ძეო ღმერთისა ცხოველისაო, რამეთუ შენ პირველვე გენება ხსნაო ეშმაკისაგან და ადგილსა მისგან ბნელისა, ოდეს - იგი სამოსელი შენი წარმოეცებრაელთა ამათ წმიდით ქალაქით იერუსალმით, უცხოთა ამათ ნათესავთა ქალაქად, რამეთუ ჯუარცუმასა შენსა ამას ქალაქსა მამანი ჩუენი მეფობდეს“ (20:87). მაშასადამე, ავტორს ებრაელები იმ საშუალებად მიაჩნია, რომლებითაც ღმერთმა თავისი მიზანი განახორციელა. ებრაელთა

დამსახურება, მისი ზრით, მხოლოდ კვართის მცხეთაში მოტანით შემოიფარგლებოდა, რაც ღმერთის სურვილით მოხდა.

წმ. ნინო საქართველოში კვართის მოსაძებნად მოვიდა. ის იერუსალიმში ნიაფორისაგან იგებს, რომ, როდესაც იესო ქრისტე „ვეუარს-აცეეს და სამოსელსა მისსა ზედა წილი იგდეს და მიხუდა სამოსელი იგი ჩრდილოს, მცხეთელთა მოქალაქეთა და მათ წარიღეს და დაჰკრძალეს“. ამჟამად ნიაფორის ნათქვამიდან ირკვევა, რომ ქრისტეს სამოსელს „ვერაინ შემძლებელ არს ზილვად და ვერცა შეძრავად მისსა, ვიდრემდის არა თუთ უფალს უნდეს“ (20:112).

ნიკოლოზ გულაბერიძემ ფრიად ორიგინალურად ახსნა ებრაელთა მიერ კვართის მოტანის მისტიკური მნიშვნელობა: მცხეთელ ებრაელებს კვართი შეაბვედრა „განგებულებაჲმან ღუბისაგან“, არა რაიმე კეთილი მოქმედებისათვის, არამედ „იგივე ღმერთი განგებულებით წინასწარვე განაგებდა“. საქართველო ზომ ღვთისმშობლის წილხვედრილი ქვეყანა იყო. „ამისათვისცა უკუწ წარმოავლინა მადლი ღუთაებისა მისისა რათა პირველადუწ დაიწინდოს კუართითა მით და მადლითა ღუთაებისა მისასათა“ (24:77). აბიათარიც, კვართის მოძიებით დაინტერესებულ მეფე მირიანს ეუბნება: „ღმერთმან ყოელისა სიბრძნითა გამგებულმან წინასწარვე განგებულებით მიანიჭა სამოსელი ძისა მისისა ქალაქსა და მეფობასა შენსა დაუმარხა“ (24:82). გამოუთქმელი სიხარულით აღქვილმა მეფემ ზეცას აღაპყრო ხელები და შელაღაღა: „კურთხეული ხარ შენ ქრისტე ძეო და სიტყუაო ღუთისაო, რომელ წინასწარ განაგებ ყოელისა სიბრძნით“ (24:97).

როგორც ქვემოთ დავრწმუნდებით, უფლის მიერ საქართველოს გამორჩევის ეს იდეა, რაც ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდში წარმოიშვა და მძლავრ იდეოლოგიურ გავლენას ახდენდა, გვიანფეოდალურ, ქვეყნის დაშლილობის ხანაში, კვართის საქართველოში მოტანა დაყვანილი იქნა ერთი პიროვნების - სილონიას (?) სურვილამდე.

„სადა არს ჩრდილოსა იგი ქვეყანა“

ქვეყანა, სადაც ქრისტეს კვართი წაიღეს „მოქცევაჲს“ მიხედვით, გაქრისტიანებაჲმდე ცნობილი იყო, როგორც „ჩრდილოჲ ქვეყანაჲ“. წმ. ნინოს კითხვაზე, „თუ: სად არს ჩრდილონისა იგი ქვეყანაჲ, სადა სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა არს?“ სარა ნიაფორმა უპასუხა: „პრქვა ჩრდილოჲ

ქუეყანამ სომხითისა და მთიულეთისაჲ, და არს ფრიად საწარმართომ¹
(24:113).

იგივე დიალოგი ლეონტი მროველს გადმოცემული აქვს საკმაოდ ვანსხვავებულად, მიუხედავად იმისა, რომ ის „მოქცევაჲს“ ეყრდნობა: „სად არს ჩრდილოსა იგი ქუეყანა, სადათ - იგი მოსრულთა მათ ჰურიათა წილ ხუდა და წარიდეს სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი“ (29:79).

მოყვანილი ციტატების ურთიერთ შედარებისას ჩანს, რომ ლეონტი მრველი, თითქოს იმეორებს „მოქცევაჲს“ ტექსტს, მაგრამ სინამდვილეში მას იგი სხვანაირად აქვს გააზრებული, რაც მისი მსოფლმხედველობით არის განპირობებული. ის პროებრაულ პოზიციზება და ყოველთვის ცდილობს განსაკუთრებით წარმოაჩინოს მათი დამსახურება ქართლში ქრისტიანობის შემოსვლის პირველ ეტაპზე მაინც (13:136-154). აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ლეონტისათვის „ჩრდილოდ“ მხოლოდ გეოგრაფიული ცნებაა. მას მისი სხვაგვარი გაგება არც სურს, მაშინ როდესაც „მოქცევაჲში“ „ჩრდილოს“ რელიგიურ-იდეოლოგიური დატვირთვაც აქვს.

„ჩრდილოდ“ „მოქცევაჲში“ არის როგორც: ა) გეოგრაფიული ცნება, ბ) სინონიმი სიბნელის, ბნელეთის, სიველურის, უმეცრების. განვიხილოთ ორივე მნიშვნელობა.

ა) სომხეთიდან წამოსული ნინოს შესახებ „მოქცევაჲში“ ნათქვამია:

„ხოლო ნინო დარჩა განგებითა ღრმითისაჲთა და წარმოემართა მთათა კერძო ჩრდილოდსათა და მოვიდა მდინარესა ზედა მტკუარსა, და მოჰყვა (ნაპირსა) მდინარისასა და მოიწია მცხეთად, ქალაქსა (დიდსა), მეფეთა საჯდომელსა“ (20:84). „ჩრდილოდ“ აქ მხოლოდ მხარის გაგებითაა. წმ. ნინო ამავე მნიშვნელობით ამბობს: „და მე ვპოვე ცთომასა შინა ჩრდილოდსა ეს ქუეყანა“. ქართლისაკენ მომავალი წმ. ნინო „იკითხავდა ქალაქსა ამას ჩუენსა ... ვითარ-იგი განაშუენა ჩრდილოდ ესე ქუეყანაჲ, მცხეთაჲ, დიდთა მეფეთა საჯდომელი“ (20:98). კიდევ უფრო გამოკვეთილად ჩანს „ჩრდილოდ“ როგორც მხარე, როდესაც მირიანის ბრძანებით „მოიწივნეს ყოვლის ქუეყანითა კაცნი მეცნიერნი სჯულსა მოხესსა, რომელნი ანტაქრად წინა აღუდგეს სულსა წმიდასა. და რამ იგი თვით უნდოდა, მათ აღასრულეს: ჯუარს-აცუეს და სამოსელსა მისსა ზედა წილი იგდეს და მიხუდა სამოსელი იგი ჩრდილოს, მცხეთელთა მოქალაქეთა“ (20:112).

მთავარეპისკოპოსი მირიანს ეუბნება: „შენ თანა არს ამას ქალაქსა შინა სამოსელი ქრისტესი... რომელი ჯუარის მცუემელთა მათ განიყვეს,

და კუარტი ამათ იხუედრეს, ჩრდილოსა ამას ქლასა შინა დაფარეს“ (20:87);

ბ) „ჩრდილოდ“, სხვაგვარი, უარყოფითი გაგება განსაკუთრებით ნათლად ჩანს სიდონიას, აბიათარ მღვდლის ასულის მიერ ქრისტიანობამდელი ქართლის დაბასიათებაში: „და იყო ოდეს მოხედა ღმერთმან წყალობით ქუეყანასა ამას დავიწყებულსა ჩრდილოსასა კაკკასიანთა, მთიულეთისათა და სომხითისა, და სრულიად ყოვლისა სამეფოსა, რომლისა მთანი დაეფარნეს ნისლსა და ველნი აღმურსა ცოდვისასა, და იყო ქუეყანა მზისაგან სიმართლისა დაკლებული, დაკლებული ქრისტეს, ძისა ღმრთისა მისვლისათეს და ცხოვრებისა, ვითარცა სახელი ერქუა სამართლად ჩრდილოდ: არა თუ ამას მზესა ცისისა დაკლებულ იყო, რომელი აწ არს... ხოლო ამისათეს ერქუა ჩრდილოდ, თუ რაოდენნი ფაშნი და წელნი და ნათესავნი გარდაკედეს ადამისთგან ნოესამდე და აბრამისა“ (20:124-125).

წარმართულ მცხეთაში და, საერთოდ, ქართლში, ქრისტიანობის გამარჯვებამ, როგორც აბიათარ მღვდელი აღნიშნავდა, დიდი გამოძახილი ჰყოვა სხვადასხვა ქვეყნებში: „ვითარმედ ქუეყანასა მას ჩრდილოსასა მიფენილ არს მზე იგი სიმართლისა, ნათელი, მამისა მიერ მოსრული ქრისტე“ (20:147).

„სად მდებარე არს წმინდა იგი კუარტი?“

იერუსალიმიდან მობრუნებულმა ელიოზმა და მისმა თანამგზავრებმა კვარტი მცხეთაში მოიტანეს, მაგრამ საკითხავია, კონკრეტულად სად დაიმარხა იგი, სად შეიძლებოდა მისი მოძებნა. ეს არ არის რიტორიკული კითხვა. კვარტის განსასვენებელი ადგილი უძველესი დროიდან ბინდით იყო მოცული. მრავალი თაობა ცდილობდა მისი ადგილსამყოფელის გარკვევას.

ქრისტიანობამ გაიმარჯვა თუ არა საქართველოში, მირიან მეფემ საბერძნეთიდან მოიწვია „ქვისა მთელენი და კირით ხურონი“, რომლებმაც საქართველოში ზოგიერთი რელიკვიაც წამოიღეს. მცხეთისკენ მომავალმა ბერძნებმა ერუშეთში საძირკველი ჩაუყარეს ეკლესიას და „დაუტევეს ფურკთა ფიცარნი მაცხოვრისანი“. როცა მანგლისში მივიდნენ, იქაც „დადვეს საძირკველი ეკლესიისა და დაუტევენს სამსჭუალნი და ესრეთ მოვიდეს მცხეთად“ (20:86-87). მეფე დამწუხრდა რელიკვიების მცხეთაში არმოტანის გამო. ის მხოლოდ მაშინ დამშვიდდა, როდესაც მთავარეპისკოპოსმა აცნობა, რომ მის სატაბტოში, მცხეთაში დამარხულია ქრისტეს კვარტი. შეიძლება

ელიოზის შთამომავლებმა ის ადგილი იცოდნენ სადაც კვართია დამარხული - უთხრა მთავარეპისკოპოსმა მეფეს. გახარებულმა მირიანმა სასწრაფოდ მიიწვია ებრაელები და გამოკითხა. მათ კვართის მოტანის ფაქტი დაადასტურეს, მაგრამ მისი ადგილსამყოფელი არ გაამჟღავნეს (20:87), რადგან „ვერაგინ შემძლებელ არს ზილვად და ვერცა შეძკრად მისსა, ვიდრემდის არა თუთ უფალს უნდეს“ (20:112).

ელიოზმა კვართი, თავდაპირველად, თავის სახლში მიიტანა. სიდონია ამბობს: „ხოლო ამან ელიოზ მიიღო კუართი იგი მაცხოვრისა იესუ ქრისტეს მცხეთად, სახლად ჩუენდა“ (20:120). ელიოზის ჩამომავლებს - აბიათარსა და მის ასულს სიდონიას, თავისად მიაჩნდათ ის სახლი, რომელიც დაახლოებით სამ საუკუნენახევრის შემდეგაც მცხეთაში იდგა. მისი ლოკალიზება შეიძლება ლეონტის მიხედვით. ის ამბობს: „ხოლო სახლი ელიოზისი იყო ქალაქსა დასავლით, წიადი მოგუთასა, ჳიდსა ზედა“ (29:100). მამსადადამე, ელიოზის სახლი მდებარეობდა ე. წ. პომპეუსის ანუ მოგვთა ხიდთან. ეს სახლი, გარკვეული დროის განმავლობაში „მცირე ბაგინის“, ე.ი. მცირე სინაგოგის ფუნქციასაც ასრულებდა. მის სარდაფში განთავსებული იყო აკლდამაც - „სამარხოვო“. ოდესღაც „მცირე ბაგინის“ „სამარხოვოში“ დაუმარხავთ ელიას ზალენი (წამოსასხამი) (20:130).

წმ. ნინომ მრავალჯერ სთხოვა სიდონიას, რომ თავისი მამისაგან, აბიათარისაგან გაეგო ქრისტეს კვართის სამყოფელი, რაზეც აბიათარი უპასუხებდა: „აქა არსო ადგილი სამარხოვო მისიო, რომელსა ენანი კაცთანი არა დადუმნენ გალობად ღმრთისა მიმართ, მას ზედა არს ადგილი იგი, ვითარცა ადგილი იაკობისი კიბედ ზილული და ზეცად აღწევნული ამიერიტგან და უკუნისამდე, დიდება და ქება მოუკლებელ“ (20:130; 13:140-141). მოყვანილი ციტატის ბოლო ფრაზა გასაღებს წარმოადგენს „სამარხოვოში“ მდებარეობის დასადგენად. „დაბადებიდან“ ვიცით, რომ ბერშეხიდან ხარანისკენ მიმავალ იაკობს „ეისიზმრა: მიწაჲ კიბე დგას და თავით ცას სწვდება; უფლის ანგელოზები ადი-ჩამოდიან კიბეზე. აჰა, უფალი დგას კიბეზე და ეუბნება: მე ვარ უფალი, ღმერთი აბრამისა, მამაშენისა, და ღმერთი ისაკისა. ეს მიწა რომელზედაც წევხარ, შენთვის და შენი შთამომავლობისათვის მომიცია... აჰა შენთან ვარ და ყველგან დაგიფარავ, სადაც კი წახვალ...“ (დაბ. 28:10-15). გამოფხიზლდა იაკობი და შეშინებულმა თქვა: „რა საშიში ყოფილა ეს ადგილი! სხვა რა უნდა იყოს, თუ არა უფლის სახლი; ეს ცათა კარიბჭეა... მაშინ ეს ლოდი, სვეტად რომ დავდგი, ღვთის სახლი იყოს“ (დაბ. 28:16-17,22).

გამოდის, რომ კვართი დამარხული ყოფილა „ღვთის სახლში“, სადაც „ენანი კაცთანი არა დადუმნენ გალობად ღმრთისა მიმართ“. ეს უნდა ყოფილიყო „მცირე ბაგინი“, რომლის „საკურთხეველსა სიმტკიცესა ქუეშე, ქვათა შინა უღბოლუელად ვიდრე ეამამღე მისა“ (20:30), ე.ი. აბიათარის დრომდე (IV ს.), იქ ინახებოდა კვართი და ელიას ხალენი (იხ. აგრეთვე 29:107). ეს უაღრესად საყურადღებო ცნობაა. შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ მირიან მეფემ, რომელმაც „შექმნა საბურველი ძელისაჲ გარემოდს სუეტსა და დაფარა ხედვისაგან“ (20:143), იყო კვართის დაფარვის ტრადიციის აღდგენა. ეს გადაწყვეტილება მეფემ მიიღო მას შემდეგ, როდესაც ძელმა, რომელიც იყო კვართის სინათლისა და სიძლიერის გამოვლინება, მოახდინა სასწაული და განკურნა „ეინმე სეფეწული“ სნეული.

საინტერესო ცნობას გვაწვდის იაკობ მღვდელი მცხეთაში ქრისტიანობის გამარჯვების შემდგომი ბაგინის ბედზე. როდესაც წმ. ნინო მთიულების მოსანათლად წავიდა, „ხოლო აქა შინა (მცხეთაში - ე.მ.) დაუტყუა აბიათარ, პურია - ყოფილი იგი მღვდელი, რომელი იყო მეორე პავლე, რომელი არა დამცხრებოდა ღამე და ღღე ქადაგებასა ქრისტესსა, დიდებასა მისსა, ვიდრემდის სივლტოლად იწყეს პურიანი“ (20:152). აბიათარმა დიდი გულმოდგინება გამოიჩინა ქრისტეს მოძღვრების ქადაგებაში. სავარაუდოა, რომ ის მხოლოდ მშვიდობიანი ქადაგებით არ კმაყოფილდებოდა, სადაც სიტყვა არ სჭრიდა, ძალას იყენებდა. მას ძალის გამოყენება, ალბათ, პირველ რიგში, თანატომელებთან, იმ მცხეთელ ებრაელებთან სჭირდებოდა, რომლებიც იუდაიზმს არ სთმობდნენ. აბიათარის ასეთ მოქმედებას ებრაელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი არ ეპუებოდა და ერთი პირობა ის კინაღამ მოკლეს. აბიათარი მეფის რაზმმა გადაარჩინა. სამეფო ხელისუფლების მხარდაჭერით გაძლიერებული აბიათარის გამო მრავალი ებრაელი მცხეთიდან გაიქცა (13:153). ისიც ჩანს, რომ ბაგინის არსებობას საფრთხე დაემუქრა. მისი დანგრევა სურდათ, მაგრამ წყაროები ამას მიზეზის გარკვევის საშუალებას არ იძლევა. სავარაუდოა, მისი დანგრევის სურვილი ხელისუფლებას ჰქონდა, რათა ამ აქტით ქრისტიანობის გამარჯვება აღენიშნა. მაგრამ აბიათარმა ყველაფერი იღონა მის გადასარჩენად. უფრო მეტიც, მან მეფე აიძულა ბაგინი გაეფართოებინათ. „და იყვნეს მუნ შინა ელიოზის ნათესაენი მღვდელად პურიათა ზედა“ (20:152).

აბიათარის დროს „მცირე ბაგინი“ მცხეთის ერთ-ერთი უძველესი ნაგებობა იყო, სულ ცოტა სამ საუკუნე ნახევრისა მაინც. ამ შენობაში ოდესღაც,

I საუკუნის პირველ ნახევარში, ცხოვრობდა აბიათარის წინაპარი, ქრისტეს ჯვარცმის მოწმე და მისი კვართის მცხეთაში მომტანი - ელიოზი.

ხატოვნად არის აღწერილი ბაგინის მდებარეობა და მისი არქიტექტურული სახე. ის იდგა ქალაქის განაპირას, „ველსა თვინიერ ნაშენებსა“ და მას ჩრდილავდა „ქე იგი კალამოი, რომელი დგა კარსა ზედა ბაგინისასა, რომელი განაშუქებდა ადგილსა მას, რამეთუ გარდაეთხნეს რტონი მასნი ყოველსა მას სტოვასა ბაგინისასა“ (20:146). ეს ხე აბიათარის წინააღმდეგ ამხედრებულმა ებრაელებმა მოსჭრეს. ჩემი ვარაუდით, მცირე ბაგინი უნდა ყოფილიყო პირველი ბაზილიკური ნაგებობა მცხეთაში (დაწერ. იხ. 13:142-143). ეს უნდა ჩაითვალოს პირველ ქრისტიანულ ნაგებობადაც, მას შემდეგ რაც „აღჰმართა წმინდამან ნინო ჯუარი ქრისტესი“ (20:146). სიმბოლურად ეს ნიშნავდა მცხეთაში ქრისტიანობის გამარჯვებას. ამიერიდან იგი იმდენად ავტორიტეტულ ეკლესიად გადაიქცა, რომ აქ ნათლავდნენ ქართლის მთავართა შვილებს, ამიტომ „ერქუა ადგილსა მას მთავართა სანათლოი“ (20:146; 29:116).

ცნობილ წყაროებში ნათლად არ ჩანს კვართის დამმარხველებმა შეგნებულად თუ უნებურად გაასაიდუმლეს კვართის სამყოფელი ადგილი. სალომე უფარმელით, „მათ წარიღეს და დაჰკრძალეს; და ვერავინ შემძლებელ არს ხილვად და ვერცა შეძრვად მისსა, ვიდრემდის არა თუთ უფალსა უნდეს“ (20:112). იმ პირველ ქრისტიანთა მოქმედება მიზანდასახული უნდა ყოფილიყო. ისინი სხვაგვარად ვერ მოიქცეოდნენ. ქრისტე, ებრაელთა უმრავლესობის გაგებით, დაზნაშავე, ორთოდოქსული იუდაიზმის რევიზიონისტი იყო და მისი მოწინააღმდეგე თანატომელები ქართლშიც იქნებოდნენ. არც წარმართი ქართველების ნდობა შეიძლებოდა. რადგან ამ უძვირფასესი სიწმინდის ურწმუნოთაგან ხელყოფის სამიშროება არსებობდა, ვიდრე ქრისტიანობა არ გაიმარჯვებდა საქართველოში, ამიტომ კვართის შემნახველებმა საიდუმლო საფლაკში ჩაიტანეს. მხოლოდ ერთგან სიდონია ამბობს, რომ კვართის ადგილი „ღმერთმან იცის, და იცის დედამან ჩემმან ნინო და არა იტყვს“, რადგან ამისი თქმის დრო ჯერ არ დამდგარა. ჭელიშური რედაქციის მიხედვით კი, წმ. ნინომ „არამედ ესე ოდენ თქუა: კმა - იყავნ ნინომს მოწაფეთა ქრისტეს მორწმუნეთათჳს, რამეთუ მახლობელ არს ადგილი იგი ნაძუსა მას ლიბანით მოღებულსა და მცხეთასა აღმადლებულსა... და აწ ესე სამოსელი იესუმსი აქა არს უთქმელად ვიდრე ჟამადმდე მისსა“ (20:129-130).

ამის შემდეგ მოდის სიდონიას მიერ მამისაგან, აბიათარისაგან მოსმენილი იმ საკურთხეველის შესახებ, ზემოთ რომ ითქვა, რომლის ქვეშ დამარხული იყო ელიას ხალენი და ქრისტეს კვართი. ჩანს, ლიბანური ნამკვიცი იქვე, მცირე ბაგინთან იდგა და იგი კვართის მაძიებელთათვის ორიენტირი უნდა ყოფილიყო. გადმოცემა კვართის „სამარხვოში“ ანუ მცირე ბაგინში მოთავსების შესახებ, შემდეგში მიეიწყებას მიეცა და აქცენტი გადაიტანეს ელიოზის დის და კვართის საფლავზე აღმოცენებულ ნამკვა თუ კედარზე, მათს განუყოფლობაზე. ეს ტენდენცია, როგორც ითქვა, უკვე არის XII საუკუნის ბოლო მეოთხედში კათალიკოს ნიკოლაოზ გულაბერიძის შემოქმედებაში. ნიკოლაოზიც მხარს უჭერდა საეკლესიო ტრადიციას, უფრო მეტიც, ის ცხოველმყოფელი სვეტის სასწაულმოქმედებას კვართის გამობრწყინებად მიიჩნევდა: „რამეთუ უკეთუ ვინმე კლებიერობდეს სასწაულთათვის კუართისა საღრმთოსათა, ესრეთ უკუშ უწყოდენ ესე ვითარისა მეძიებელმან, რამეთუ ვითარცა მამაჲ და ძე ერთ არიან დიდებით და ყოველივე მოქმედება ძისა მამისაცა არს, ესე სახედ უკუშ სუშეტისა ცხოველისა, უეჭუშლად კუართისა საუფლოსად შერაცხეთ და კუართისაი ვიდრემე სუშეტისა ცხოველისად და ვითარცა იგი მამა და ძე ერთ არიან ღუთაებითა, ეგრეთვე უკუშ სუშეტისა ცხოველისა და კუართისა საუფლოსა დიდებულებანი და საკურულებანი განუყოფელ და ერთ არიან“ (24:106).

„ესუა მას დაჲ ერთი“

ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები არ გვამცნობენ იმ ქალწულის სახელს, ვისთან ერთადაც კვართი დაიკრძალა. დღეს კი, თითქმის ყველამ იცის, რომ მას სიდონია ერქვა. ასე იცოდნენ უკვე XIX საუკუნიდან. დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ XVII საუკუნეში მისი სახელი ცნობილი ჯერ არ იყო.

„მოქცევის“ მიხედვით მცხეთაში დაბრუნებულ ელიოზს „დაჲ მისი მიეგებვოდა“ („მიეგებვოდა დაჲ მისი“), „ხოლო ელიოზ დაჲმარხა დაჲ იგი თუსი („ელიოზ დაჲმარხა დაჲ იგი თუსი“) (20:129). ლეონტი მროველი ამბობს: „ესუა მას დაჲ ერთი“, „მიეგება დაჲ მისი“, „ელიოზ დაჲმარხა დაჲ თუსი“ (29:99).

არც ნიკოლაოზ გულაბერიძემ იცოდა ელიოზის დის სახელი: „ესუა... კუალად ერთი დაჲ“. გულაბერიძის თხზულების პირველმა გამოცემელმა მ. საბინინმა, მოყვანილ ფრაზას, რათა იგი მკითხველისათვის გასაგები გაეხადა, გულაბერიძის „მეცდომა“ გაასწორა და ფრაზილებში ჩასმით

მიუმატა „სიდონია“. ფრამამ ასეთი სახე მიიღო: „ესუა... კულად ერთი დაი (სიდონია)“ (24:77). ამის შემდეგ მ. საბინინი „საქართველოს სამოთხეში“ აღარ იძლევა ელიოზის დის სახელს. ალბათ, მან სრულიად საკმარისად ჩათვალა მისი ერთხელ მოხსენიება. ელიოზის დის სახელი არ იცოდა ბერძენმა იოანიკემ, რომელმაც XVII საუკუნის პირველ ათწლეულში რამდენჯერმე მოინახულა სვეტიცხოველი და ის საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა, რომლის ერთ ნაწილს ზემოთ უკვე გავეცანით. არ იცოდა ვახუშტი ბატონიშვილმა. მის სახელს ვერ ვხვდებით საქართველოში ნამყოფი უცხოელების ჩანაწერებში. რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია პირველად მის სახელს გვამცნობს XIX საუკუნის რუსი მკვლევარი მ. სელეზნიოვი. სავარაუდოა, რომ მან ერთმანეთში აურია I და IV საუკუნეების პიროვნებები: IV საუკუნეში მოღვაწე ებრაელი აბიათარი მღვდლის ასული, წმ. ნინოს მოწაფე, თანამზრახველი, თანამებრძოლი, მისი „ცხოვრების“ ერთ-ერთი ავტორი, ერთ-ერთი პირველი ქრისტიანთაგანი - სიდონია, I საუკუნეში კვართთან ერთად დაკრძალულ ელიოზის დად მოიხსენია.

თ. უორდანიას 1892 წ. გაზ. „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ „შენიშვნაში“ (23) რამდენჯერმე ახსენებს ელიოზის დას, მაგრამ სახელის გარეშე. იმავე წელს გამოქვეყნებული „ქრონიკების“ პირველ ტომში, იმავე „შენიშვნების“ შემოკლებულ ვარიანტში, ელიოზის დას სიდონიას უწოდებს (32:15-16).

როგორც ზემოთ ითქვა, ძველი ავტორების მიხედვით, კვართის მოტანა მოხდა ღვთის განგებით. მაგრამ წმ. ნინოს ცხოვრებით მე-12 საუკუნის რედაქციაში უკვე განსაკუთრებით გაზრდილია ელიოზის დის როლი კვართის მოპოვებისა და მისი საქართველოში მოტანის საქმეში. ის ინსპირატორია! იერუსალიმს მიმავალ ელიოზს და ეუბნევა: „ძმავ სასურველო! ღირს იქნები შენ ხილვასა კაცისა მის მართლისასა რომელსა პრქვან იესუ, და ნეტარ ხარ შენ და გვედრები მე, რათა რასაცა შეხებულ იყვნენ ჴელნი მისნი წმინდანი, ანუ თუ სამოსელთა მისთა შეხებულ იყვნენ უკეთუ მოიტანო, ნეტარ ვიყვნეთ“ (34:426). სახლში დაბრუნებული ელიოზი დას მიმართავს, როგორც დავალების მიმცემს, რომლის სურვილი აღასრულა: „კმა, რომლისა - იგი გხუროდა, მიიღე კუართი მისი“ (34:427).

სწორედ ასე უთქვამთ ელიოზის დის დამსახურებაზე არსენ სუზანოვი-სათვის მცხეთაში. ის წერს: „ქრისტეს ჯვარცმის დროს იერუსალიმში ერთი ასისთავი იყო, სახელით ლონგინ, წარმოშობით ამ მცხეთა ქალაქიდან,

რომელსაც ერთი და ჰყავდა ქალწული... მასთან (ლონგინთან) ერთად იყო ამხანაგი მისი (ლონგინის) იმავე მცხეთიდან, მისი სახელი არსენის დაავიწყდა და როცა ლონგინი თავის ამხანაგით იერუსალიმში წავიდა, იმ ქალწულმა ჩვენება იხილა ჩვენი ქრისტე ღმერთის შესახებ და მრავალჯერ ევედრა ძმასა მისსა, რათა მან მოუტანოს მას ჩვენი ქრისტე ღმერთის რაიმე (ნიეთი) საკურთხეველად... როცა იმ ლონგინმა მცხეთის მახლობლად მიადწია, იმ ქალწულმა ჩვენება ნაბა იმის მოსვლის შესახებ და იგი, ამასი დარწმუნებული, ლონგინის შესაგებებლად გაემართა და მას შეხვდა გადაკოცნა და ეკითხებოდა რა მოგიტანია ჩემთვისო“ (35:75-76).

არსენმა ელიოზის ამბავი, რომ მასთან ერთად იერუსალიმს ნამყოფ ლონგინოზ კარსნელს მიაწერა, ცხადია. არსენი, როგორც თვითონ აღიარებდა, ელიოზის სახელი დაავიწყდა. ასევე დაავიწყდა იმ წმინდანის სახელიც, რომელიც სადღაც უდაბნოში ცხოვრობდა. მაგრამ არ ჩანს უთხრეს თუ არა მას იმ ქალწულის სახელი ვისთან ერთადაც დაიკრძალა კვართი. სავარაუდოა, რომ არ უთხრეს, თორემ არსენი, ამჯერადაც იტყოდა: მითხრეს, მაგრამ დამავიწყდაო. სწორედ ეს მაფიქრებინებს, რომ მაშინ (მე-17 საუკუნის შუახანები) ელიოზის დისთვის ჯერ კიდევ არ დაერქვათ სახელი - სიღონია.

ქრისტეს კვართი „საქართველოს ეკლესიის დიდებაში“

ცნობილმა მწერალმა, საზოგადო მოღვაწემ, ქართული სიძველეებისა და სასულიერო მწერლობის მკვლევარმა მიხეილ (გობრონ) საბინინმა 1889 და 1895 წლებში, ჯერ ლაიფციგში, შემდეგ ბერლინში გამოაქვეყნა ფერადი ლითოგრაფია „საქართველოს ეკლესიის დიდება“. ამ გამოცემას მაშინვე გამოეხმაურა „ცნობის ფურცელი“, რომელშიც, კერძოდ, ნათქვამია: „მხატვრობა ესე არის შედგენილი და გამოცემული ცნობილი საბინინისაგან: აქ არის დხატული წმინდა ნინოს ცხოვრებიდან სვეტი-ცხოველი და ამ სვეტი-ცხოველს არტყიან გარე წმინდა მოწამენი საქართველოსი. მხატვრობა... იმდენად ცხოველად, მშვენივრად, სუფთად და ნათლად არის შემდგარი და გამოსახული, რომ ძალაუნებურად იპყრობს თვალს თვით უბირი... ხალხისას... სამწუხაროა, რომ აქამდის ის მხატვრობა არ ამშვენებს ყველა ქართველის ოჯახს და უფრო სამწუხარო ის არის, რომ ჩვენმა მწერლობამ არ მიაქცია ამას ყურადღება“ (36).

საბინინის ხატის მხატვრულ ღირებულებაზე აღარ ვიტყვი, რადგან მასში ამ მხრივ ყველაფერი ნათელია. მხატველს კიდევ ერთხელ შეუძლია

გაიხსენოს ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის და საერთოდ, საქართველოს მიერ განელებილი ძნელი, მაგრამ დიდებული გზა, თვალყურს დააქვას მისთვის წამებულთა სახეებს.

ზატის კომპოზიციის ცენტრს წარმოადგენს ცხოველმყოფელი სვეტი, რომელსაც ანგელოზი ჩამოუშვებს ციდან. მის ზემოთ გამოსახულია ზეცაში ამალღებული, იესო ქრისტე, რომელიც გაშლილი ხელებით აკურთხებს სვეტს. ქრისტეს მარჯვნივ და მარცხნივ არიან ანგელოზები: მარჯვნივ დანოქილი ღვთისმშობელი და წმ. გიორგი, მარცხნივ წმ. ანდრია და წმ. მათე. წმინდანებს, ღვთისმშობლის გარდა, შარავანდებზე აქვთ წარწერები (რუსულად და ქართულად) მათ ამოსაცნობად.

წმ. სვეტის ჯირკის ფესვებს შორის მოჩანს კვართგადაფარებული სიღონის გვაში. საყურადღებოა, რომ მ. საბინინს აქ გადმოცემული აქვს, ახალი ვერსია სიღონის ბუნებრივი დაკრძალვის შესახებ: როდესაც განსვენებულ სიღონის კვართი ვერ გამოართვეს, მეფე ადერკოს ბრძანებით, ცხედარს ყარაული მიუჩინეს, მეფე და მისი თანმხლები კი დაღამებისას წავიდ-წამოვიდნენ. ცხედართან დარჩენილი ელიოზი და მისი ახლობლები გულმხურვალედ ღოცულობდნენ. შუაღამისას მოხდა ძლიერი მიწისძვრა. მიწაზე დასვენებული ცხედრის ქვეშ გაჩნდა დიდი ბზარი, რომელმაც სამუდამოდ მიიხარა წმ. კვართი ნეტარი ქალწულის სხეულთან ერთად (80:3). იმ ადგილას ამოიხარდა კედარი, რომლის ჯირკი და ფესვები ნათლად ჩანს ზატზე. ჯირკის მარჯვნივ და მარცხნივ დგანან: მარჯვნივ წმ. იოანე, მარცხნივ, ვახის ჯვრით, წმ. ნინო. წინა პლანზე მუხლმოყრილი თამარ მეფე (მარჯვნივ) და მირიან მეფე (მარცხნივ). სვეტის ორივე მხარეს დგანან წმინდანები და ქართული ეკლესიისა და სამშობლოსათვის წამებულნი, მოყოლებული მეორე საუკუნიდან (17 სუქიელი თავადი) ვიდრე შაჰ აბას II-ის მიერ 1660 წელს წამებულ ბიძინა ჩოლოყაშვილის და შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავებამდე.

მ. საბინინის ზატის კომპოზიციის ცენტრის, ვერტიკალის (იესო ქრისტე - სვეტი ცხოველი - კვართი) მქონე ზატები, როგორც ჩანს, დიდი ხნის წინათ არსებობდა მცხეთაში. ისინი უნდა ასახულიყო XVIII საუკუნეში დაბეჭდილ ქართულ წიგნებში. 1892 წ. თ. ჟორდანიას წერდა: „საეკლესიო მუზეუმში ჩვენ გვინახავს ორი სურათიანი წიგნი დაწერილი მე-XVIII საუკუნეში. ორსავე წიგნში დაბატულია: სვეტი ცხოველი ანგელოზთაგან პაერში პერობილი, იმის ქვეშ საფლავი, რომელშიაც ასვენია ქალი საუფლო

კვართით ხელში... ამასთან საყურადღებოა ისიც, რომ ერთი ამ წიგნთაგანი დახატულია თვით მოსკოვში, დიაკვნის ი. ეპიტაშვილის მიერ 1745 წ.“(23).

სვეტიცხოვლის ტაძარში, ერთ-ერთი ხატი, ალბათ, უმთავრესი, რომელიც ცხოველმყოფელ სვეტზე მიმაგრებული იყო, ნაზა და აღწერა მ. სელეზნიოვმა. მისი თქმით: „შემდეგში ხის ეკლესიის მაგიერ აღიმართა დიდებული გოთურ-ბერძნული არქიტექტურის ქვის ტაძარი. კედარის ნარჩენ (ჯირკზე დადგეს - ე.მ.) ქვის ბოძი, რომელიც დღესაც არსებობს იმ ორ სვეტს შორის, რომლებიც იჭერენ მცხეთის ტაძრის გუმბათს, ეკლესიასა და ხალხში ცნობილია როგორც მირონმდინარე. მასზე გაკეთებულია კუბოში მწოლარე, უფლის კვართგადაფარებული ქალწული სიდონიას გამოსახულება. ზემოთ დიდი კედარი, რომლის მადლა წარმოდგენილია მლოცველი მხსნელი. მის ქვემოთ კედარზე ხელჩაჭიდებული ორი ანგელოზი, მათ უკან კი, აქეთ-იქით წმ. დიდმოწამე გიორგი და წმ. მოციქულთა სწორი ნინო“ (81:26).

ერთმანეთს თუ შევადარებთ მ. საბინინის „საქართველოს ეკლესიის დიდებას“ და მ. სელეზნიოვის მიერ აღწერილ ხატს დაეინახავთ, რომ მათ შორის შინაარსობრივი მსგავსება განუზომლად დიდია, ვიდრე განსხვავება. ორივე ხატი იდეურად ერთნაირია. ორივე ხატის კომპოზიციის ცენტრს სვეტი წარმოადგენს. მ. საბინინმა ხატს ეროვნული და ისტორიული მნიშვნელობა შესძინა მის კომპოზიციაში მრავალი ქართველი წმინდანის ჩართვით.

დგება კითხვა: იცოდა თუ არა მ. საბინინმა იმ ხატის არსებობაზე მ. სელეზნიოვმა რომ ნაზა და აღწერა. ძნელია დაჯერება, რომ მას არ სცოდნოდა, თუმცა ის ამას არსად არ აღნიშნავს, არც 1899 წელს სანკტ-პეტერბურგში სპეციალურად გამოქვეყნებულ ბროშურაში (80).

ა. ნატროშვილის მიერ 1900 წელს გამოქვეყნებულ სვეტიცხოვლისადმი მიძღვნილ შესანიშნავ წიგნში (87 და 88 გვერდებს შორის) მოთაქსებულია ნახევარწრის ფორმის, ჭედური ვერცხლის ხატის ფოტო, რომელზეც გამოსახულია: ერთ ანგელოზს უკავია ცხოველმყოფელი სვეტი, ის ეყრდნობა კუბოს, რომელშიც ასვენია სიდონია ზედ გადაფარებული კვართით (69). იმავე ტაძარში, იმავე სვეტზე, დასავლეთ მხარის, დაბლა კუთხეში დღესაც ჩანს კვადრატული ფორმის, ტოლფერდა ფრესკა. მასზე ჯერ კიდევ შეიძლება გარკვევა სვეტისა, რომელიც ორ ანგელოზს უკავია, მის ქვემოთ, მიწაში, სიდონია კვართით, აქეთ-იქით ჩანს ორი ადამიანის სილუეტი, ალბათ წმ. ნინო და მეფე მირიანი.

არც ეს ხატი ჰგავს მ. სელეზნიოვის მიერ ნანახ ხატს, მაგრამ იმავე ტაძარში ოდესღაც ყოფილა ის ხატი, რომლის ასლები საეკლესიო წიგნებში ქვეყნდებოდა. ეს უნდა ყოფილიყო ის „საქადაგო ხატი“, რომელიც სვეტიცხოვლის საგანძურში ინახებოდა. მისი აღწერილობა მოცემულია ა. ნატროშვილის დასახელებულ წიგნში. სამწუხაროა, რომ წიგნში არ არის ამ ფრიად საინტერესო ხატის ფოტოსურათი.

ვერცხლის, ჭედური, „საქადაგო ხატის“ სიგრძე იყო 7,5 ვერშოკი, სიგანე-4, ჰქონდა იმავე ლითონისაგან დამზადებული სარქველი. ამჯერად, განსაკუთრებით საინტერესოა სახატე (კუბო), რომლის მოოქროვილ ზედა მხარეზე გამოსახული იყო კუბოში მწოლიარე სიდონია (სახელი, ალბათ, უკვე დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით, ხატის აღმწერელმა, ა. ნატროშვილმა შეარქვა), რომლის მკერდიდან ამოსული ცხოველმყოფელი ძელი ანგელოზს უკავია. სიდონიას ფეხებთან იდგა მლოცველი ნინო, სახატის თავში კი ქრისტე მხსნელი, რომელიც ლოცავდა ორივე ხელით. სახატის გვერდებში იყვნენ წმ. ნინო და მეფე მირიანი.

ხატს ჰქონდა 44 ბუდე წმინდა ნაწილებისათვის. ვერცხლის ყდაზე ეწერა იმ წმინდანთა სახელები, რომელთა ნაწილებიც ბუდეებში ინახებოდა.

სახატეზე იყო მხედრულით შესრულებული საკმაოდ ვრცელი წარწერა, რომელსაც მოვიყვან შემოკლებით:

„სვეტო ღვთივ აღმართებულო, კვართო საუფლოო და მირონო წმინდაო, ჯვარო ქრისტეს ღვთისა ჩვენისაო. შევაძკევ და მოვაჭედვინე კუბო ესე სვეტის-ცხოველისა, საქადაგე ხატისა, ჩვენ ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთის კათალიკოსმან გურიელმან მალაქია... მას უამსა, ოდეს შაჰ აბასმა ყვენმა კახეთი და ქართლი აღაოხრა, კახეთისა და ქართლის ბატონები ღიზეთის მთას აქეთ გარდმოვიდნენ და ჩვენ ვიზილეთ და ქართლისა კათალიკოზი იოანე ჩვენთან მოვიდა და აქ ჩვენთან მიიცვალა და რაც საკათალიკოზო იარაღი დარჩა, ზაქარია კათალიკოზს მივაბარეთ. ეს საქადაგე ხატი, სურა ბარქაში აქ დარჩა და თუ მართლად საქართველო შეიქმნას, იპრიანოს ღმერთან, ჩვენ მივასვენოთ იმის საყდარსა და სხვაც მრავალი შევწიროთ და ვინც ჩვენს უკან სვეტს-ცხოველს დაუჭიროს, ჩემი ცოდვის პასუხი მეორედ მოსვლასა მან გასცეს. ვინც დაუჭიროს და მცხეთას არ მიასვენოს, მის კათალიკოზს არ მიაბაროს.

ქ. პირველად გაეკეთებინა კუბო ესე ღედის ბიძასა ჩვენსა კათალიკოზს გურიელს, დაღეწილიყო და შემუსვრილიყო. ხელ-აზლა საქართველოს

მეფე შარავანდედმა კათალიკოზ პატრიარქმა დომენტიმ განუაზღვრეთ და ვერცხლი ოცი მარჩილი დაეადევით. ისევ, როგორც გურიელის კათალიკოზის სახელი ეწერა, ისევ დაწვერეთ. შემოწყაღე მე, ძელო ცხოველო, რომელმან განუაზღვე ხელ-აზლა კუბო ესე სვეტი-ცხოვლისა. ვინც სვეტი-ცხოველს მოუშალოს, წყეულ და შეჩვენებულ იყოს. ქკს 1716. სვეტი-ცხოვლის სახე არ იყო და ჩვენ გამოვიყვანეთ“ (70:413-414). შემდეგ ჩამოთვლილია ის წმინდანები, რომელთა ნაწილებიც დაცული იყო ხატის კუბოს ბუდეებში.

წარწერა შეიცავს ძვირფას ცნობებს როგორც ხატის, ისე საქართველოს ისტორიისათვის.

ირკვევა, რომ შაჰ აბასის საქართველოში პირველი ლაშქრობის დროს (1614 წ.), კახეთისა და ქართლის ბატონებმა, თეიმურაზ I-მა (1606-1648) და ლუარსაბ II-მ (1606-1614) თავი შეაფარეს იმერეთის სამეფოს. მათ აზღდათ კათალიკოსი იოანე (1612-1616), რომელსაც სხვადასხვა საეკლესიო ნიუთებთან ერთად, წაუღია „საქადაგო ხატი“. კათალიკოსი იოანე იმერეთში გარდაიცვალა. ყველა ნიუთი, საქადაგო ხატის გარდა, კათალიკოს საქარისათვის გადაუციათ. „საქადაგო ხატის“ მნიშვნელობა იმდენად დიდი იყო მთელი საქართველოსათვის, რომ მალაქია გურიელმა მიზანშეწონილად ჩათვალა ის მანამდე დაეტოვებინა იმერეთში, ვიდრე საბოლოო მშვიდობა დამკვიდრდებოდა და ხატისათვის უზიფათო პირობები შეიქმნებოდა აღმოსავლეთ საქართველოში.

მართალია, ამ წარწერით ხატის ხანდაზმულობა ვერ განისაზღვრება, მაგრამ სრულიად ნათელია სახატის (კუბოს) შექმნის დრო: იგი დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსმა მალაქია გურიელმა (1616-1639) გააკეთებინა (შეამკო და შეაჭედვინა).

წარწერიდან არ ჩანს როდის დააბრუნეს ხატი სვეტიცხოველში. იმას კი ვიგებთ, ერთი საუკუნის შემდეგ სახატე დამიანებული ყოფილა და კათალიკოს დომენტი IV-ს (1705-1741) აღუდგენია.

თუ ერთმანეთს შევადარებთ მ. სელეზნიოვის და ა. ნატროშვილის მიერ აღწერილ ხატებს, დავრწმუნდებით, რომ ორივენი ერთსა და იმავე ხატზე გადმოგვცემენ. საეჭვო არც ის არის, „საქადაგო ხატის“ აღწერილობა ან უშუალოდ დედანი, გადაიქცა მ. საბინინის შთავგონების წყაროდ და შეიქმნა „საქართველოს ეკლესიის დიდება“.

„სამეფო კვართიან დავითიანი“

ბაგრატიონთა დინასტიის მეფეები სიამაყით აღნიშნავდნენ თავიანთ ნათესაობას იუდაურ-ქრისტიანულ სამყაროსთან და ორიგინალურად გამოხატავდნენ ამას სახელმწიფო გერბში მოთავსებული ემბლემებისა და სიმბოლოების სახით.

სწორია მოსაზრება, რომ ქართული სახელმწიფოებრივი სიმბოლიკის ერთ-ერთ მთავარ კომპონენტად ქრისტეს კვართის გაჩენა და XVII საუკუნეში დაბეჭდილი ქართული წიგნების სატიტულოზე მისი გამოსახვა, XVII საუკუნეში საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური ურთიერთობის ნაყოფი უნდა იყოს. თითქოს ქართველებს ამით სურდათ დაერწმუნებინათ რუსეთის ხელისუფლება კვართის მუდმივად საქართველოში არსებობაში. მაგრამ მნელია გაზიარება იმისა თითქოს ამ ურთიერთობამ გამოიწვია კვართის პოპულარობა ქართველთა შორის; თითქოს ვახუშტი ბატონიშვილმა თავის ცნობილ რუკებს კვართიანი გერბები ამ მიზნით დაურთო. აი რას სწერდა ნ. მარი: „საერთოდ, ერთმორწმუნე რუსეთის გრძნობებზე დამყარებულმა იმედებმა, და, კერძოდ, მის მიერ გამოქვეყნებულმა მხურვალე ინტერესმა მცხეთის ქიტონისადმი, მნიშვნელოვნად განაპირობა ამ სიწმინდის პოპულარობა ქართველთა შორის. საკმარისია ითქვას, რომ პირველად XVIII საუკუნეში ქიტონის გამოსახულება შეიტანეს ქართველთა გერბში, რომელიც, სხვათაშორის, ამშვენებს ვახტანგის ბეჭდურ გამოცემებს“ (66:70).

ახევე მართალია დ. კლდიაშვილი, როდესაც წერს: „ქრისტეს კვართთან დაკავშირებულმა ამ ისტორიამ სწორედ ქართულ პერალდიკაზე იქონია გავლენა. ქართველმა მეფეებმა საკუთარი სახელმწიფო გერბის მთავარ ფიგურად კვართი გამოსახეს, რამაც იმ დროინდელი ქართული საზოგადოების ყოველგვარი ეჭვები საბოლოოდ გაუანტა... როგორც დაეინახეთ, საქართველოს მეფეთა ბაგრატიონების სახელმწიფო გერბში კვართის გამოსახულების გაჩენა XVII საუკუნეში გაერცელებული არასწორი ზრის გამო მოხდა, რამაც თავის მხრივ, დადებითი როლი შეასრულა ქართული პერალდიკის განვითარების ისტორიაში“ (12:107).

ვერ გავიზიარებ ნ. მარის ნათქვამს, რომ რუსეთის დაინტერესებამ ქრისტეს კვართით საქართველოში ამ სიწმინდის პოპულარობა გამოიწვია. ქვეყანაში სადაც უძველეს დროში შეიქმნა „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, წმ. ნინოს ცხოვრების სხვადასხვა რედაქცია, ნიკოლაოზ გულაბერიძის

„სვეტიცხოვლის საგალობელი“, „საკითხავი სუცტისა ცხოველისა, კუარტისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისა“ და სხვ., ქვეყანაში, სადაც საუკუნეების განმავლობაში საყოველთაო ზეიმით აღინიშნება „სვეტიცხოვლობა“, მხოლოდ XVII საუკუნეში, გარკვეული პოლიტიკური ვნებათაღელვისას გაზრდილიყო ქრისტეს კვართის პოპულარობა.

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში გერბების შემოღება ევროპისა და რუსეთის მიბაძვით მოხდა და იგი ფართო მასისათვის ცნობილი გახდა ქართული წიგნის ბეჭდვის დაწყების შემდეგ.

კვართიანი გერბის პირველი გრაფიკული გამოსახულება მოთაქებულია ვახტანგ VI-ის მიერ 1709 წელს თბილისში გამოცემულ პირველ ქართულ წიგნში - „სამოციქულო“. მართალი იყო იოანე ბატონიშვილის აქაქმანი, როდესაც, ევროპის გავლენით ახლადშემოღებული გერბის მნიშვნელობას, ეჭვქვეშ აყენებდა, როგორც ქართული სინამდვილისათვის უცხო მოვლენას: „რამ სარგებელ და ანუ რამ საჭირო არს ჩუშნ ქართველთათჳს ქონებად ღერბისა ვინაჲდგან ბეჭედსა ვხმარობთ ჩუშნ, თითქმის სრულიად ზიელნი?... ზიამი თითქმის არც არავის აქვს ღერბი და მამ დაკარგულნი იქნებიან გუარით?“ (10:238-239).

ბაგრატიონთა სამეფო გერბის შინაარსი მათი გამეფებისთანავე განისაზღვრა. ბაგრატიონი მეფეები თავიანთ ტიტულატურაში ტრადიციულად აღნიშნავდნენ რომ ისინი ჩამომავალნი იყვნენ დავით წინასწარმეტყველისა (მათ ასე იცნობდნენ მახლობელ და შორეულ ქვეყნებშიც) და, ამდენად, ისინი უნათესავდებოდნენ იესო ქრისტეს, რადგან ახალი აღთქმის მიხედვით, იესოც დავითის შთამომავალი იყო (მათ. 1:1; ლუკ. 1:32; რომ. 1:3). დავითი რომ იესო ქრისტეს მამა არის, ამას გვამცნობს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი და ლაშა გიორგის დროინდელი მემატრიანე. გავიხსენოთ გიორგი VII-ის პასუხი თემურ-ლენგის მოთხოვნაზე, რომ საქართველოს მეფე მისადმი მონურ მორჩილებაში უნდა ყოფილიყო: „ესე უწყოდე, რამეთუ მე მეფობასა არა უმცირეს ვარ, არცა უდარეს. არა უწყია, რამეთუ ძირთაგან დავით წინასწარმეტყველისათა ვართ, და მის გამო ღმრთისა მიერ ცხებით განგების მეფობა ჩუენ ბაგრატიონთა და ტომნი ვართ დავით მეფისა და წინასწარმეტყველისა?“ (30:460-461).

ამგვარად, დავით წინასწარმეტყველისა და იესო ქრისტეს, როგორც ბაგრატიონთა ღვთაებრივი წინაპრების აღმნიშვნელი ემბლემების სამეფო გერბში შეტანა, სრულიად მოსალოდნელი და ნორმალური იყო. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა 1709 წელს გამოცემულ „სამოციქულოში“

მოთავსებული გერბის კომპოზიცია. გერბის ცენტრში, ექვსქიმიანი ვარსკვლავის (ქექსაგრამა, მაგენ დავითი - დავითის ფარი) შიგნით წრის ფორმის სიბრტყეზე განლაგებულია: შუაში - ქრისტეს კვართი, მარცხნივ - დავით წინასწარმეტყველის ქნარი, მარჯვნივ - იმავე დავითის შურდული. თითოეული ემბლემის ზემოთ არის დაქარაგმებული წარწერა. თითოეული ემბლემის შინაარსი და მნიშვნელობა სრულიად გასაგებია: კვართი - იესო ქრისტეს ამქვეყნიური უკანასკნელი სამოსელი, საქართველოს უძვირფასესი რელიკვია. მასზე აშენდა სვეტიცხოველი - უმთავრესი ქართული ქრისტიანული ტაძარი; ქნარი - ბიბლიური დავითის საყვარელი მუსიკალური საკრავი, რომელზეც მან თავისი საგალობელი დაამღერა; შურდული - გახსენება დავითის მიერ ფილისტიმიელი გოლიათის მოკვლისა. ვარსკვლავის ანუ შიდა ჩარჩოს ქიმებს თავისი დატვირთვა აქვს: ვერტიკალურად განლაგებული ორი ქიმიდან, ზევითას სამეფო გვირგვინი აღგია, ქვევითა და მასთან ერთად მთელი ვარსკვლავი, დაყრდნობილია კვართის საფლავიდან აღმოცენებული ცხოველმყოფელი კედრის ჯირკზე (გერბის ამ დეტალში, რომ ეს იდეაა ჩადებული, გამოკვეთილად ჩანს 1720 წელს გამოცემულ „პარაკლიტონში“ მოთავსებულ სამეფო გერბში); დანარჩენი ქიმები - ორი მარცხნივ და ორი მარჯვნივ, უკავია თითო ანგელოზს. ექვსქიმიანი ვარსკვლავი - ჩარჩოს უკან მოჩანს ხმალი და სკიპტრა - სამხედრო და სამოქალაქო ზელისუფლების სიმბოლოები. წინა პლანზე ჰექსაგრამას ქვემოთ, სამეფო ზელისუფლების ძლიერების ებრაული სიმბოლო ლომი¹ გერბში (ზემოთ და ქვემოთ) არის ქარაგმები, რომლებიც, ალბათ, წაიკითხება ასე:

*წ(მიდაი) ლ(მერთი) დ(ა) პ(ატიოსანი)
მ(ეუფე), გ(ანმგებელი) ყ(ოვლისა) ს(ამყაროისა).*

მოგვიანებით გერბმა მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა (იხ. 1711 წლის „დავითის“ გამოცემა). ზემოაღნიშნული ემბლემები გადაადგილეს: ქნარისა და შურდულის შუა მოაქციეს ხმალი და სკიპტრა, ეს ყველაფერი

¹ ლომის ფიგურებით, ჩვეულებრივ, ამკობდნენ სამეფო ტახტს. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა სახელგანთქმული სოლომონის ტახტი: „გააკეთა მეფემ სპილოს ძელისაგან დიდი ტახტი და ხალასი ოქროთი დაფარა. ექვსი საუფხური ქონდა ტახტს... ხოლო სანიდაყვეებს თითო ლომი ედგა გვერდით. ეჭვ საუფხურზე, აქეთ-იქით, ხვდა თორმეტი ლომი იდგა; არცერთ სამეფოში არ ჟოფილა ამის მსგავსი რამ“ 3 მეფ. 18-20.

კი გვირგვინის ქვეშ. ჰექსაგრამა-ჩარჩო რვაკუთხიანი მოგრძო ჩარჩოთი შეიცვალა, რომლის შიგნით დარჩა მხოლოდ კვართი. შიდა ჩარჩოს წააწერეს ცნობილი ციტატა ფსალმუნიდან (22:19): „და კვართსა ჩემსა ზედა განივდეს წილი, განიყვეს სამოსელი მათ შორის“. რვაკუთხა ჩარჩო უპყრია ორ ლომს.¹ გერბში შეიტანეს ახალი სიმბოლოები - ჯვრიანი სფერო და სასწორი. საერთო გარე ჩარჩოზეც გაჩნდა წარწერა: „ფუტკა უფალი დავითს ჭეშმარიტებითა, და არა შეურაცხყოს იგი. ნაყოფისაგან მუცლისა შენისა დავსუა საყდართა შენთა“. ეს არის ამონარიდი 88 და 131 ფსალმუნებიდან. უფალი აცხადებს: „დავდე პირობა ჩემს რჩეულთან. შევფიცე დავითს ჩემს მორჩილს: უკუნისამდე გავამაგრებ შენს შთამომავლობას და თაობიდან თაობამდე დავაფუძნებ შენს ტახტს“ (95:405). იგივე ზრი გატარებულია 131-ე ფსალმუნში, რომელიც სრულად იკითხება ასე: „შეჰფიცა უფალმა დავითს ჭეშმარიტად. არ გადაუხვევს მისგან: „ნაყოფისაგან შენი მუცლისა დავსვამ შენს ტახტზე. თუ დაიცავენ შენი ძენი ჩემს აღთქმას და ჩემს მცნებებს, რომელთაც ვასწავლი მათ, მათი შვილები უკუნისამდე დასხდებიან შენს ტახტზე“.

ბიბლიური დავითისადმი ხსოვნა თაობიდან თაობას გადაეცემოდა და ღვთიური გამოცხადებით მითითებულია მასზე, როგორც ღვთის მიერ მირონცხებულზე, რომლის თესლიდან იშვა იესო ქრისტე, მსოფლიო ტახტის მპყრობელი. მაგრამ ქართველმა იდეოლოგებმა, აღნიშნული ფსალმუნი, საყოფელთაო გაგებასთან ერთად, სახელმწიფო ინტერესებს მიუსადაგეს და დავითის ტახტის მპყრობელად, ამ ქვეყნად, საქართველოში, ღვთიური განგებით, ბაგრატიონთა დინასტია გამოაცხადეს.

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ ბაგრატიონთა სამეფო გერბში ცვლილებები პოლიტიკურ-რელიგიური მოსჭრებებით მოხდა. ყურადღება გამახვილდა სამეფო დინასტიის ქრისტიანობაზე (კვართის გამოყოფა სხვა ებლემებისაგან), უკანა პლანზე გადაიწია, თუმცა საბოლოოდ არ გაქრა, თავდაპირველად არსებულმა იუდაურ-ქრისტიანულმა სინკრეტიზმმა.

ამის შემდეგ ბაგრატიონთა სამეფო გერბსს მნიშვნელოვანი შინაარსობლივი ცვლილება აღარ განუცდია, ეცვლებოდა მხოლოდ ფორმა (იხ.38:35-40,55,63,68-70).

¹ მოღწეულია VI საუკუნის ორი ამულეტი, რომლებზეც გამოსახულია უკანა ფეხებზე შემდგარი ორი ლომი. მათ ჰექსაგრამა უპყრიათ. ამულეტებს აქვს წარწერა - „სოლომონის ბეჭედი“. ეს ცნობა მომწოდია არქეოლოგმა გ. ლამბაშიძემ რისთვისაც მადლობას მოეახსენებ.

თავი II ქრისტეს კვართი რუსეთ-ირანის და საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობაში (1624-1625 წწ.)

XVII ს. პირველ მეოთხედში რუსეთისა და ირანის დიპლომატიურ ურთიერთობისას, განსჯის მნიშვნელოვან საგანს საქართველოს საკითხიც წარმოადგენდა. რუსეთი ერთმორწმუნე საქართველოს მფარველად და დამცველად გამოდიოდა, რითაც შაჰ აბასის შეშფოთებას იწვევდა. ირანის ხელისუფალთ კარგად ესმოდათ, რომ რუსეთი საქართველოს აქტიურად ვერ დაიცავდა, მაგრამ დიპლომატიურ ასპარეზზე რუსეთის მიერ მისი საკითხის გამოტანა, გარკვეული გაგებით, აფერხებდა ამ ორი ქვეყნის სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობას, მათს ერთობლივ გამოსვლას საერთო მტრის, ოსმალეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ. საქართველოს საკითხში რუსეთის გააქტიურებისათვის განსაკუთრებით იღვწოდა კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606-1648), რომელმაც რუსეთს დახმარება რამდენჯერმე სთხოვა.

შაჰ აბასი ხედავდა რუსეთის მტკიცე პოზიციას (ჯერჯერობით მხოლოდ სიტყვიერს) თეიმურაზისა და მისი სამეფოს დაცვის საქმეში, ამიტომ ის მოლაპარაკებისას ქრისტიან ხელმწიფესა და მის ელჩებზე ზემოქმედებისათვის, ვითომდაც სხვათა შორის, ამბობდა, რომ ივერთა ქვეყანაში ხელთ იგდო ქრისტეს კვართი, რომლის გაგზავნა სურდა დიდი ხელმწიფისა და პატრიარქისათვის. იქვე შაჰი აღნიშნავდა, რომ ამ სიწმინდის დაუფლებას ცდილობდა მრავალი ქრისტიანი ხელმწიფე და სთხოვეს კიდევ მას, მაგრამ არავის არ მისცა (45:40, 74:80). უნდა ითქვას, რომ შაჰის მიერ საქართველოდან წაღებული კვართის საკითხმა, XVII ს. 20-იანი წლებიდან, გარკვეული მიმართულება მისცა, ჯერ რუსეთ-ირანის, შემდეგ კი საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობას.

ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია სხვადასხვა მოსაზრება იმის თაობაზე თუ როდის შეიძლებოდა კვართი საქართველოდან გაეტანათ. მართა სხვადასხვაობას იწვევს ის, რომ წყაროებში საერთოდ, არ არის მითითებული თარიღი და ვარაუდობენ, რომ შაჰ აბასს კვართი შეიძლებოდა წაეღო საქართველოში ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს. ჩემთვის ცნობილი მასალებიდან მხოლოდ ერთში ჩანს, რომ რუსი ელჩებისათვის თვით შაჰ

ს უთქვამს ამის შესახებ. როგორც ირანიდან მოსკოვში დაბრუნებული ელჩები 1625 წელს იხსენებდნენ, 1622 წლის 21 იანვარს შაჰს პირველი მიღებისას მათთვის უთქვამს, რომ „მას აქვს ქრისტეს პერანგი და იმ პერანგს უგ ზავნის დიდ ხელმწიფეს და ხელმწიფის მამას, მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის უწმინდეს პატრიარქს ფილარეტ ნიკიტას ძეს“. ელჩების კითხვაზე, რამდენი ხანია და როგორ მოიძია მან კვართი, შაჰმა უპასუხა: როდესაც მან საქართველო დაიპყრო და გაიგო, რომ საქართველოში კვართია, ბევრი ეძება და იპოვა იმავე 130 (1622) წელს“. გასათვალისწინებელია, რომ იმ დროს, რუსული კალენდრის მიხედვით, ახალი წელი 1 სექტემბერს იწყებოდა. ამდენად, შაჰის მიერ 21 იანვარს ნათქვამი რუს ელჩებს ნორმალურად უნდა მოსჩვენებოდათ: დრო სრულიად საკმარისი იყო საქართველოდან ირანში კვართის მისატანად.

შაჰ აბასმა სწორად გათვალა. მისთვის ცნობილი იყო რუსეთის ეკლესიისა და სამეფო კარის დაინტერესება ქრისტიანული სიწმინდეებით. ჯერ კიდევ XV ს. დასაწყისში რუსეთში ჩამოყალიბებული სახე მიიღო რელიგიურ-პოლიტიკურმა თეორიამ - „მოსკოვი - მესამე რომია“. ამ თეორიის პოლიტიკური მიზანი იყო რუსეთში ეროვნული თვითშეგნების ამაღლება, ხოლო მართლმადიდებლურ, განსაკუთრებით სლავიანურ ქვეყნებში, კათოლიციზმის წინააღმდეგ ბრძოლა და რუსეთის გავლენის დამკვიდრება. ამიტომ, რელიგიური პროპაგანდისტული მიზნებიდან გამომდინარე, რუსეთის ხელისუფლებას სურდა „მესამე რომში“ - მოსკოვში შემოეკრიბა ქრისტიანთათვის უძვირფასესი სიწმინდეები. რუსი ელჩებისათვის კიდევ უფრო კარგად იყო ცნობილი თავიანთი მეფისა და ეკლესიის განწყობილება. ამიტომ მათ მოსკოვის დაუკითხავად (აღნიშვნის ღირსია, რომ რუსი დიპლომატები არავითარ ინიციატივას არ იჩენდნენ იმ საკითხების მიმართ, რომელთა შესახებ მოსკოვში არ ჰქონდათ დავალებული) შაჰ აბასს ურჩიეს რომ ხელმწიფისა და პატრიარქისათვის ეცნობებინა, რომ ასეთ საჩუქარს უგ ზავნიდა და ისინი გახარებული და კმაყოფილი დარჩებოდნენ (45:40; 74:80).

ქრისტეს კვართის მოსკოვში წაღება დაევალა ქართველ ურუსან ბეგს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი წყაროს მიხედვით შაჰმა ორი ელჩი გააგ ზავნა: დასახელებული ქართველი და ვინმე ბულატი ბეგი. ელჩობის ხელმძღვანელი, „დიდი“ ელჩი, ურუსან ბეგი იყო. ივ. კორობინმა, ირანიდან მოსკოვში გაგ ზავნილმა რუსთა ელჩობის თარჯიმანმა, განაცხადა, რომ „შაჰის ელჩად ხელმწიფესთან მოღის დიდი ელჩი ურუსან ბეგი,

წარმოშობით ქართველი, მეორე ელჩი ბულატ ბეგი და ვაჭარი მამასელი, ხოლო დიდი ელჩი (ურსან ბეგი - ე. მ.) მოდის ცოლითა და ვაჟით“ (86:153-154).

რადგან შაჰის ელჩი ქართველი იყო, ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია მასზე ითქვას ყველაფერი შეძლებისდაგვარად. ურუსან ბეგის შესახებ ზოგიერთი ცნობა რუსულმა წყაროებმა შემოგვინახა იმ მომენტიდან, როდესაც შაჰ აბასმა უფლის კვართის მოსკოვში გაგზავნა განიხრახა. ურუსან ბეგს უთქვამს, რომ იყო მაღალი წარმოშობის ქართველი (86:154), ქრისტიანი, ოცი წლის წინათ ჩადგა შაჰის სამსახურში, მაგრამ არ გამუსლიმანდა (86:157). მას, როგორც ჩანს, მხედველობაში ჰქონდა თავისი შინაგანი დამოკიდებულება ისლამისადმი. გარეგნულად კი, თავისი ცხოვრების ნი-რითა და საქციელით, ნამდვილი მუსლიმი იყო. ასეთი გაორების გამო, მან მოსკოვში უაღრესად უარყოფითი შთაბეჭდილება მოახდინა: ლაპარაკობდა ქრისტიანით, იქცეოდა მუსლიმით, მოკლა ცოლი, რადგან ის არ დათანხმდა მოსკოვში სამუდამოდ დარჩენაზე. შეიძლება ურუსან ბეგი გულწრფელი იყო, როცა მის მიერ ქრისტიანობის შენარჩუნებაზე ლაპარაკობდა. სავარაუდოა, მან ისარგებლა რუსეთში ყოფნით და განიხრახა დიდი ხნის ნატურის აღსრულება, დაუფარავად დაბრუნებოდა ქრისტიანობას. ურუსან ბეგის მიერ მოკლული ქალი, თავდაპირველად, მისი რძალი, უმცროსი ძმის ცოლი ყოფილა და მხოლოდ იმიტომ შეურთავს, რომ შაჰს ეჭვი არ შეპარვოდა მისი ისლამისადმი ერთგულებაში. ცოლის მოკვლის და მოსკოვში დარჩენის სურვილის გამოძეგვების შემდეგ, რა თქმა უნდა მას ირანში დაბრუნება აღარ შეეძლო და ხელმწიფეს რუსეთში სამუდამოდ დარჩენის ნება სთხოვა. მაგრამ ხელმწიფე, როგორც ოფი-ციალურად აცხადებდნენ, შაჰთან ურთიერთობის გაფუჭებას მოერიდა და ურუსან ბეგს რუსეთში დარჩენა აუკრძალა. ეს იყო მიზეზი თუ სხვა რამე, მნელი სათქმელია, მაგრამ ელჩმა დაკარგა წონასწორობა და შეუ-რაცხადივით იქცეოდა: 1625 წლის 15 ივნისს მან მოიტაცა მხსნელის ხატი, სხვენზე ჩაიკეტა და საკუთარი ვაჟის მოკვლა სცადა. შემდეგ თავისი თანამგზავრების დახოცვა მოინდომა. მხსნელის ხატი ცულით დაამტკვრია და სხვა უმსგავსობაც ჩაიდინა. როგორც როტმისტრი მიხეილ ელიზაროვი თავის მეფეს აცნობებდა, ურუსან ბეგი ყოველთვის ნარკოტიკს იღებდა. ელიზაროვს დაევალა ყოველი ღონე ეხმარა და ელჩი და მისი თანამგზავრები უვნებლად მიეყვანა შაჰთან (86:158-159). ის მართლაც მიიყვანეს შაჰთან და, ალბათ, ყველაფერი მოახსენეს. შაჰს განსაკუთრებით

განარისხებდა ურუსან ბეგის სურვილი რუსეთში დარჩენისა. მას მწარედ ახსოვდა ესპანეთში წარგზავნილმა ულუგ ბეგ ბაიათმა (დონ ხუან დე პერსია) როგორ უღალატა შაჰს, ისლამს, ცოლ-შვილს, სამუდამოდ ესპანეთში დარჩა და გაქრისტიანდა (5:120). შაჰის ბრძანებით ურუსან ბეგი მოკლეს (85:144).

ურუსან ბეგი ოფიციალურ და კერძო საუბრებში დიდ ცოდნას არ ამჟღავნებდა თავის სამშობლოს - საქართველოს აწმყოსა და წარსულზე. შეიძლება ის შაჰის მიერ მიცემული განაწესის მიხედვით იკავებდა თავს. მაგრამ ერთხელ საგარეო საქმეთა უწყებაში მოლაპარაკებისას, როდესაც სპეციალურად იხილებოდა საქართველოს საკითხი, რუსმა დიპლომატებმა ინებეს და ურუსან ბეგის სამშობლო ისტორიულად რუსეთის ქვეშევრდომად გამოაცხადეს (რუსი დიპლომატები ასე ეუბნებოდნენ ურუსან ბეგის წინამორბედ სხვა ელჩებსაც), „რომ საქართველო ბერძნული კანონის მართლმადიდებელი ქვეყანაა და ქართველი მეფე ალექსანდრე წინათ ძმითა და შეილებით ქვეშევრდომი გახდა ნეტარხსენებული სრულიად რუსეთის დიდი ხელმწიფე მეფის და დიდი მთავრის თეოდორე ივანეს ძის დროს. შემდგომი ხელმწიფე მეფეების დროსაც ალექსანდრე შეილებით ჯვარს ეამბორა, რომ იმ ხელმწიფეების ერთგული იქნებოდა“ (86:155). ურუსან ბეგმა საკმაოდ გაღიზიანებულმა განაცხადა, რომ ბოიარები ქართველი მეფეებისა და საქართველოს შესახებ მას ასეთ რამეს არ უნდა ეუბნებოდნენ, რადგან „ის თვითონ ქართველია და დარწმუნებით იცის, რომ ქართველი მეფეები და საქართველო მოსკოვის დიდი ხელმწიფის ქვეშევრდომი არასოდეს არ ყოფილა, საქართველო ყოველთვის დამოუკიდებელი იყო“ (86:155). შაჰის ელჩის ამ ნათქვამით უკმაყოფილო რომ დარჩნენ რუსეთის ხელისუფალნი, ცხადია, მაგრამ კიდევ უფრო უკმაყოფილო დარჩებოდა შაჰ აბასი, რომელსაც ელჩობის წევრები აუცილებლად მოახსენებდნენ ურუსან ბეგის ნათქვამს. ურუსან ბეგის ელჩობის მიზანი ხომ ზედმიწევნით ნათელი იყო: რუსეთის სამეფო კარისათვის დაემტკიცებინა ირანის განუყოფელი უფლება საქართველოზე, ყოველ შემთხვევაში, მის აღმოსავლეთ ნაწილზე მაინც და გაემართლებინა აღმოსავლეთ საქართველოს განადგურება. ურუსან ბეგმა კი სრულიად საწინააღმდეგოს დამტკიცება სცადა, რაც ალბათ, სხა მიზეზები რომ არ გაეხსენებინათ, ეს ერთიც საკმარისი იქნებოდა მის დასასჯელად.

ურუსან ბეგის რუს დიპლომატებთან მოლაპარაკების ეს ეპიზოდი, ვფიქრობ, საეჭვოს ზღის რუსულ ოფიციალურ საბუთებში მოცემული

შაპის ელჩის დახასიათებას. შეიძლება სხვაგვარადაც აიხსნას ურუსან ბეგის უარყოფით მხარეებზე ყურადღების გამახვილება.

შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყო შაპის ელჩის მიერ აქცენტირება ქრისტიანად ყოფნის შესახებ. ისიც ჩანს, რომ მას არ მოსწონდა თეიმურაზ I-ის საგარეო პოლიტიკა. ის ბრალს სდებს კახეთის მეფეს შაპ აბასის მიერ მისი ქვეყნის განადგურებაში (86:155-156). ისიც საყურადღებოა ურუსან ბეგი როგორი მოწინებით ლაპარაკობდა ქრისტეს კვართზე: „რომელი უმწეოც კვართს რწმენით შეეხება, ღმერთი შეიწყალებს, ხოლო ვინც კვართს რწმენის გარეშე შეეხება, მას მაშინვე თვალები გადმოსცვივდება“ (45:21). დაკვირვებული ადამიანი, ურუსან ბეგის ვარაუდით, უნდა მიხვედრილიყო, რომ მის მიერ მოსკოვში მიტანილი „ქრისტეს კვართი“ სინამდვილეში იმას არ წარმოადგენდა როგორადაც შაპ აბასი ასაღებდა. ურუსან ბეგის სიტყვებს კიდევ უფრო უნდა გაეღვივებინა ეჭვი, რომელიც შაპის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი საჩუქრის მიმართ მაშინვე არსებობდა. შაპ ის მიერ ურუსან ბეგის მოსკოვში „დიდ“ ელჩად გაგზავნა, განპირობებული იყო ელჩის ეთნიური ქართველობით. შაპ აბასს სურდა რუსებისათვის ერგებებინა თავისი განწყობილება ქართველებისადმი. ასეთი დიპლომატიის მიერ მოტანილი საჩუქრის მიმართაც მოსკოვის მთავრობას მეტი ნდობა ექნებოდა. სხვაგვარად ვერ ავხსნით ურუსან ბეგის ელჩად შერჩევას, რადგან იგი არ გამოირჩეოდა არც ადამიანური და არც დიპლომატიისათვის აუცილებელი თვისებებით.

ირანიდან წამოსულმა რუსმა ელჩებმა კვართზე ცნობების შეგროვება სცადეს. ურუსან ბეგს დაუსვეს კითხვები: როგორ აღმოჩნდა ქრისტეს კვართი საქართველოში, რამდენი ხანია, სად ინახებოდა, როგორ მოძებნა შაპმა? ურუსან ბეგმა მხოლოდ ის იცოდა, რომ კვართი მიტროპოლიტს ჯვარში ჰქონდა შენახული (74:81).¹

1624 წ. 27 ივლისს მოსკოვში მიიღეს რუსი ელჩების თერგიდან გაგზავნილი წერილი, რომლითაც აცნობებდნენ შაპ აბასის მიერ საქართველოდან წაღებული ქრისტეს კვართის ხელმწიფისა და პატრიარქისათვის გაგზავნას. იმავე დღეს აღნიშნულ მოხსენებამზე გაჩნდა წარწერა: „მოელაპარაკეთ ქართველ ელჩს და ჰკითხეთ მას ქრისტეს კვართის შესახებ“ (45:43;

¹ ლეგენდის მიხედვით, თემურ-ლენგის შემოსევების დროს ქართველებმა ქრისტეს კვართი ამოიღეს და მას კათალიკოსები ინახავდნენ. ალექსანდრე I დიდის (1412-1442) მიერ სვეტიცხოვლის აღდგენის შემდეგ, კვართი ჯვრის ბუდეში შეინახეს და ტაძარში დაასვენეს. შაპ აბასმა კვართს მიაგნო და მოსკოვში გაგზავნა.

74:83). ამჯერად კვართზე და მასთან დაკავშირებულ რელიგიურ და პოლიტიკურ ვნებათღელვში არაფერს ვიტყვი. მკითხველის ყურადღებას მივაპყრობ მხოლოდ საქართველოს ელჩის ვინაობაზე.

რუსეთის საგარეო საქმეთა უწყების მასალების მიხედვით, ქართველ ელჩს თეოდოსე ერქვა და ეპისკოპოსი იყო. ის მოსკოვში უნდა მისულიყო 1624 წ. 14 მარტს. 16-ში, ხელმწიფის ბრძანებით, თეოდოსეს დასაკითხავად გაიგზავნენ ო. შაზოვი და ბერძნულის მცოდნე ს. კამენევი. მათ უნდა გაეგოთ ვისგან და რა მიზნით მივიდა თეოდოსე მოსკოვში. მან განაცხადა, რომ გამოგზავნა საქართველოს მეფე თეიმურაზმა. მოსკოვში წასვლამდე, თეიმურაზის დავალებით, ჯერ ოსმალეთში ყოფილა, რათა ეთხოვა თავისი მეფის დაცვა შაჰის აგრესიისაგან. ოსმალეთიდან მობრუნებულ თეოდოსეს თეიმურაზმა რუსეთის ხელმწიფესთან წასვლა უბრძანა. მისი მოგზაურობა დაიწყო ჩილდირიდან, საქართველოს მოსაზღვრე ქალაქიდან, რომელიც წინათ საქართველოს მეფეს ეკუთვნოდა, ეხლა კი სულთნისაა (75:62).¹

მგზავრობა მოსკოვისაკენ თითქმის ერთი წელი გაგრძელდა. ის ჩილდირიდან გავიდა 1623 წლის მარტში, ტრაპიზონამდე ხმელეთით იმოგზაურა, აპრილის 20-ში მივიდა კონსტანტინოპოლში, საიდანაც რუს ელჩებთან ივანე კონდირევთან და ტიხონ ბორმოსოვთან ერთად გზა გააგრძელა, გაიარა კაფა და ჭოვი, ჭოვიდან ვორონეჟამდე რუს ელჩებთან ერთად მდ. დონით იმგზავრა (75:62-63), 1624 წლის მარტში მოსკოვში მივიდა.²

ელჩობა შესდგებოდა სამი სასულიერო პირისაგან: თვით თეოდოსე (ელჩობის ხელმძღვანელი), ათონის სიმონ-პეტრას მონასტრის³ არქიმანდრიტი არსენი, რომელიც დამწვარი მონასტრის აღსადგენად მოწყალებას ითხოვდა. მას თან ჰქონდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის კირილეს სიგელები. ელჩობის მესამე წევრი იყო ქართველი არქიდაკვანი კირილე (75:67-68,98). არქიმანდრიტი არსენი, კონსტანტინოპოლის პატრიარქის

¹ ქალაქი ჩილდირი არ არსებობდა. თურქები ჩილდირს სამცხეში ქაჯთა ციხეს ეძახდნენ. თავისი სამეფოდან განდევნილი თეიმურაზ I ამ დროს ამ ციხეში იმყოფებოდა.

² ნ. ნაკაშიძე, ნ. ა. სმირნოვის ნაშრომზე (82:17) დაყრდნობით აღნიშნავდა, რომ თეოდოსე 1623 წლის დეკემბერში რუს ელჩებთან ერთად მივიდა მოსკოვში (68:82), რაც სიმაართლეს არ შეეფერება.

³ „ხოლო ეწოდება სიმონ პეტრისა სახელი, და პეტრა ქვაბა ეწოდების“ (26:42-43).

მიერ გაგზავნილი, ალბათ, პატრიარქის სახელით რუსეთის ხელმწიფეს თეიმურაზის შეწვევნასაც სთხოვდა. რაც შეეხება ქართველ არქიდიაკონ კირილეს, მისი უფლება-მოვალეობანი არსებულ მასალებში არა ჩანს, მაშინ როდესაც ის ოფიციალური ვიზიტებისას ყოველთვის თეოდოსთან და კირილესთან ერთად არის. ელჩობას ახლდა 4 კაცი: 2 ქართველი - მინეილი და ვასილი და 2 ბერძენი - კირილე და თომა (75:68).

თეოდოსეს მოსკოვში მიუტანია ძვირფასი თვლებითა და მარგალიტებით გაწყობილი ოქროს ჯვარი, რომელშიც ცხოველყოფელი უფლის ჯვრის ხეც იყო შერეული, ჯვრის სანაწილეში ეწყო: ღვთისმშობლის სამოსელის მცირე ნაწილი იოანე წინასწარმეტყველის თმა, იოანე ოქროპირის ნაწილები, წმ. პლაკიდოს ნაწილები, წმ. გიორგის ნაწილები, წმ. თეოდორე სტრატილატის ნაწილები, წმ. პირველწამებული სტეფანე არქიდიაკონის ნაწილები, ქვა იმ მთიდან, სადაც 40 დღე მარხულობდა უფალი, უფლის საფლავიდან ჩამოტეხილი ქვა და სხვ. აგრეთვე ოქროთი და თვლებით გაწყობილი ფარი, ვერცხლის აღვირი მოოქროვილი სამკერდეთი (74:65).

ზემოთხსენებულ ო. შახოვსა და ს. კამენეკს დაევაღათ რუსეთში დასახლებულ ბერძენ არქიეპისკოპოს ნექტარიუსთან¹ გაერკვიათ ვინ იყო ქართველი არქიეპისკოპოსი თეოდოსე. ნექტარიუსმა თქვა, რომ ნამდვილად იცნობდა ქართველ ელჩს, როგორც პატიოსან, კეთილ და მტკიცე მართლმადიდებელს. მან ისიც იცოდა, რომ თეოდოსე ეპისკოპოსად აკურთხა იმ კათალიკოსმა, რომლის მიერაა დანიშნული ყველა ქართველი მაღალი თანამდებობის პირი. ნექტარიუსის თქმით, თეოდოსეს მასზე უკეთ, 15 წლის განმავლობაში იცნობდა მონაწიონი იოანიკეი (74:65-66).

იერუსალიმის პატრიარქებს სოფრონიუსსა და თეოფანეს იოანიკეი ორჯერ გაუგზავნიათ საქართველოში მოწყალეების შესაგროვებლად (74:66). მოწყალეების შემგროვებელი სასულიერო პირები საკმაოდ დიდხანს რჩებოდნენ და საქმიანობდნენ ქართველ მაღალ სასულიერო და საერო ხელისუფლებასთან შეთანხმებით და მზარდაჭერით. ასე რომ, იოანიკეის საშუალება ჰქონდა პირადად გასცნობოდა მის თანამედროვე მრავალ ქართველ მოღვაწეს და საქართველოს ამბებშიც კარგად გარკვეულიყო. თეოდოსეს მოსკოვში ყოფნის დროს იოანიკეი ამ ქალაქში იყო დამკვიდრებული და არქიეპისკოპოს ნექტარიუსთან ერთად, როგორც მასალებიდან ირკვევა,

³ ნექტარიუსი 1613 წლიდან რუსეთში ცხოვრობდა და იყო კოლოდისა და ველიკოპერმის არქიეპისკოპოსი, გარდაიცვალა 1626 წ.

მოსკოვის ხელისუფალთ საქართველოს საქმეების კვალიფიციურ ექსპერტებად მიაჩნდათ.

მართლაც იოანიკიმ ფრიად საინტერესო ცნობები წარმოაჩინა თეოდოსეს შესახებ. კერძოდ, სთქვა, რომ თეოდოსე ქართველია, არქიებისკოპოსი კი არა ეპისკოპოსია, 20 წელზე მეტი იერუსალიმში უფლის საფლავის ეკლესიაში პატრიარქ სოფრონიუსთან იმყოფებოდა. ამგვამად ის თავის მამულში - ქიზიყში (?) (Кизиках) ცხოვრობს და მას ემორჩილება 25-ზე მეტი არქიებისკოპოსი და ეპისკოპოსი (74:67). ჩანს, იოანიკიმ არ იცოდა, რომ თეოდოსე მოსკოვში იმყოფებოდა.

თეოდოსე, როგორც თვითონ უთქვამს, მოსკოვში ადრეც, მეფე თეოდორეს დროს ყოფილა. ის იერუსალიმიდან გოლგოთის ეპისკოპოს ეპიფანეს, იერუსალიმის პატრიარქის სოფრომის მიერ გაგზავნილ არქიმანდრიტს, იერუსალიმის წმ. საბას მონასტრის მონაზონს და რამდენიმე ბერს, რუსთ ხელმწიფესთან მოწყალების სათხოვნელად წაჰყვლია. მათი მოსკოვში ყოფნისას გარდაიცვალა მეფე თეოდორე და ისინი საქართველოში გამოსტუმრა მეფე ბორის გოდუნოვმა.

გოლგოთის ეპისკოპოსი ეპიფანე ქართველი იყო. ეპიფანეს გოლგოთის ეპისკოპოსად ასახელებს იერუსალიმში ნამყოფი რუსი ვაჭარი ტრიფონ კორობენიკოვი 1585 წელს (28:59). ალბათ, შემდეგში თეოდოსემ მისი ადგილი, გოლგოთის ეპისკოპოსის ტახტი, დაიკავა. საბუთებში არაა მითითებული თეოდოსეს მოსკოვში ყოფნის დრო, მაგრამ ამის დადგენა იოლია. მეფე თეოდორეს გარდაცვალება და ბორის გოდუნოვის გამეფება მოხდა 1598 წელს. მაშასადამე, თეოდოსე ალექსანდრე II კახთა მეფის დავალებით წასულა იერუსალიმიდან მოსკოვში, საიდანაც ბორის გოდუნოვის პასუხით დაბრუნებულა საქართველოში 1599 ან მახლობელ წელს, ე.ი. XVI ს. დასასრულს, როდესაც რუსი და ქართველი ელჩები „გამუდმებით იმყოფებოდნენ, როგორც ქართველ მეფე ალექსანდრესთან, ისე თეოდორე მეფესთან“ (72:360), მაგრამ იმ დროს თეოდორეს და ეპიფანეს ვერ ვხვდავთ. 1598 წელს მოსკოვში იმყოფებოდნენ ალექსანდრე II-ის წარმომადგენლები - თავადი სოლომონი და ლევან მდივანი (43:322). რადგან მაშინდელ მასალებში არ არის ცნობები ამჯერად ჩვენთვის საინტერესო ელჩობის შესახებ, ამის გამო საბოლოოდ ვერ უარვეფთ თეოდოსეს მოსკოვში გაგზავნის შესაძლებლობას. პირიქით, 1623 წელს მისი ელჩობის ხელმძღვანელად დანიშვნა იმის მაჩვენებელია, რომ მას რუსებთან ურთიერთობის გამოცდილება უკვე ჰქონდა. თეოდოსეს ნათქ

ვამიდან ერთი რამ ცხადია, რომ ის, განსხვავებით თავისი თანამგზავრებისაგან, 1598 წელს დიპლომატიური მისიითაც ყოფილა მოსკოვში.

იოანიკიმი თეოდოსეს ცხოვრებისა და საქმიანობის ბოლო პერიოდში რა თქმა უნდა, აღარ იცოდა, რადგან, როგორც ის 1624 წელს თვითონ ამბობდა, საქართველოში 16 წლის წინათ, ე. ი. 1608-1609 წლებში იყო. ამის შემდგომ ის მოსკოვში დასახლდა და აღარაფერი გაეგონა თეოდოსეს შესახებ. მას თეოდოსეზე კი არა, საქართველოში მომხდარ ამბებზე არ ჰქონდა წარმოდგენა. იოანიკის თქმით, შაჰი საქართველოში ქრისტიანობას არ ზღუდავდა, მონასტრები და ეკლესიები ძველებურად ფუნქციონირებდა (74:85). როგორც ჩანს, იოანიკი შაჰ აბასის საქართველოში ლაშქრობების წინა რამდენიმე წელს გულისხმობდა.

საინტერესოა, რომ სათათბიროში მისული თეოდოსე მდივანმა ივანე გრამოტინმა წარადგინა როგორც „იერუსალიმის წმინდა გოლგოთის მთის და ცხოველმყოფელი ჯვრის მონასტრის“ არქივისკოპოსი, რომელიც მოსკოვში მოწყალების სათხოვნელად მივიდა და მეფეს და პატრიარქს თეიმურაზ მეფის სიგელები მიუტანა. ეს ცნობა დაგვეხმარება შედარებით სრულყოფილად აღვადგინოთ თეოდოსეს ბიოგრაფიის ზოგიერთი მომენტი მაინც.

იერუსალიმის წმ. ჯვრის მონასტერი, მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე უმთავრესი ქართული მონასტერი იყო პალესტინაში (15). პალესტინაში ოსმალების გაბატონების, საქართველოს ეკონომიკური დაქვეითების და პოლიტიკური გართულებების შედეგად ქართულ ეკლესია-მონასტრებსაც გაუჭირდა. გაჭირვებულ მდგომარეობაში იყო იერუსალიმის ყველა მართლმადიდებელი ეკლესია. ბერძნული ეკლესიის მეთაურთა მოგზაურობა მართლმადიდებელ ქვეყნებში მოწყალების შესაგროვებლად ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა. ამ მიზნით საქართველოშიც მოდიოდნენ იერუსალიმის პატრიარქები, ბერძნული ეკლესიის სხვა წარმომადგენლები და საკმაო შემწეობასაც იღებდნენ. მაგრამ თუ იერუსალიმელი ქართველი სამღვდელონი საქართველოს გარდა სხვა ქვეყნებშიც ცდილობდნენ დახმარების მოპოვებას, ამის მაუწყებელ სხვა ცნობას არ შევხვდრით. საგულისხმოა, რომ თეოდოსე, რომელსაც XVI ს. მიწურულს უკვე საკმაო გამოცდილება ჰქონდა მოსკოვში მოწყალების შოვნისა, დიპლომატიური დავალების შესრულებასთან ერთად, ამჯერადაც, ქართული ეკლესია-მონასტრების საჭიროებისთვისაც იღვწოდა. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ერთი უთარილო საბუთი, რომლის მიხედვით, გამუდმებით განსაცდელში მყოფი

თეიმურაზ I „არა დაცხრებოდა... შენებად ეკლესიათა ამ საქართველოს ქვეყანასაც და საბერძნეთის ქვეყანასაც; მიუძღვანებია შესაწირავი ეკლესიათათვის, მრავალნი თვალნი, მარგალიტნი, ოქრო და ვერცხლი და სოფლებიც შეუწირავს კახეთიდან ჯვარის ეკლესიისათვის იერუსალიმს და წმიდის ღვთისმშობლის ეკლესიისათვის მთაწმიდას“ (70:289).

რუსული წყაროს მიხედვით, თეოდოსე თეიმურაზის სიგელით მოსკოვში წარდგენილი იქნა როგორც გოლგოთის და ჯვრის მონასტრის არქიეპისკოპოსი, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ XVII ს. პირველ მეოთხედში ქართველებს გოლგოთაზე ჯერ კიდევ საკმაოდ მტკიცე მდგომარეობა ეკავათ (14:113-114).

ქართულმა საისტორიო წყაროებმა არ იცის ასეთი წოდების („გოლგოთის არქიეპისკოპოსი“) მქონე პიროვნება. მაგრამ, ალბათ, უნდა დაეუჯეროთ განსახილველ რუსულ საბუთს. დასაშვებია, რომ მოსკოვში დიპლომატიური მისიით წასული სასულიერო პირისათვის, მისი ღირსებისა და წონის გაზრდის მიზნით, საქართველოდან გაგზავნილი ოფიციალური რწმუნების სიგელით, ის წარედგინათ ქართველთა არქიეპისკოპოსად გოლგოთაზე, რომლის ეკლესიათა კომპლექსს განსაკუთრებული ავტორიტეტი ჰქონდა მთელ ქრისტიანულ სამყაროში. აქვე ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ოდესღაც გოლგოთაზე მართლაც იყო ქართველი ეპისკოპოსი, რასაც გვამცნობს რუსი ტრიფონ კორობეინიკოვი XVI საუკუნის მიწურულს (89:97). იერუსალიმში „გოლგოთას შუაზე ეპისკოპოსის საჯდომი სკამი“ ქართული წარწერით უნახავს „ლავერენტი ბერს გოგელაძეს ოკრიბელს“ XIX ს. პირველ ათწლეულში (18:40).

საინტერესოა, რომ თეიმურაზ I იერუსალიმში მოღვაწე ქართველ და ბერძენ სასულიერო პირებს, ხშირად, სხვადასხვა ქვეყნებში დიპლომატიური დავალებებით აგზავნიდა. ასეთი იყო საყოველთაოდ ცნობილი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი (ნიკიფორე ირბახი), იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის იღუმენი (ჯვრისმამა), რომელმაც 1626-1628 წლებში დასავლეთ ევროპა მოიარა, ასეთი ყოფილა ეხლა რომ ვეცნობით „გოლგოთისა და წმ. ჯვრის მონასტრის“ არქიეპისკოპოსი თეოდოსე გაგზავნილი რუსეთში, ოსმალეთში და კვლავ რუსეთში, ასეთი უნდა ყოფილიყო ნიკიფორე ბერძენი, რუსეთის საკითხებში დიდად გაწაფული, რომელიც თეიმურაზის სამსახურში ჩადგომამდე, სეარაუდოა, იერუსალიმში იმყოფებოდა. ამას მაფიქრებინებს მისი თხოვნა 1640 წელს, მეფეს გაეშვა იერუსალიმში მიტროპოლიტის თანამდებობის აღსასრულებლად (49:35).

აუცილებლად უნდა ითქვას ერთ გარემოებაზე, რომელიც უნებლიე გაოცებას იწვევს: ჩამოთვლილი სასულიერო პირების დიალომატიურ საქმიანობაზე არავითარი ქართული გადმოცემა ან საბუთი არ არსებობს. რაც ვიცით ისიც მხოლოდ დასავლეთ ევროპისა და რუსეთის საცავების მასალების წყალობით. ასეთი ვითარება ჩვენს ქვეყანაში მხოლოდ შტრების შემოსევებისა და სტიქიის მოქმედების შედეგი არ უნდა იყოს. საფიქრებელია, სამეფო კარი შეგნებულად სპობდა სხვადასხვა ქვეყნებთან პოლიტიკური ურთიერთობის ამსახველ საბუთებს, რათა ისინი მეზობელი ისლამური სახელმწიფოების მბრძანებელთა ხელში არ აღმოჩენილიყო და არ გამჟღავნებულყო ქართველთა ცდები მათ საწინააღმდეგოდ მოკავშირის მოსაძიებლად. ხიფათი ემუქრებოდა ამ მისიის შემსრულებელსაც. მათი დიალომატიური საქმიანობის ამსახველი საბუთების შენახვა, ალბათ, არასასურველად მიაჩნდათ. ქართველი მეფეები უცხოეთში ვაგზავნილ ელჩებს, განსაკუთრებით მნიშვნელოვან დავალებას ზეპირად აბარებდნენ და ისინი ვალდებულნი იყვნენ პასუხიც ზეპირად მოეტანათ.

XVII საუკუნის პირველ ნახევარში იერუსალიმში მოღვაწეობდა ეპისკოპოსი თეოდოსე მანგლელი რევიშვილი. ის ჩანს ჯვრის მონასტრის ალაპებში ყოველთვის ნიკიფორე ირბახის შემდეგ. მის სახელს ვხვდებით ალაპების ტიშენდორფისეულ ნუსხაში 3-ჯერ, სვინაქსარულ ალაპებში 7-ჯერ (17) და ის ყოველთვის მოიხსენიება ეპისკოპოსობით. ეს ის თეოდოსეა ტიმოთე გაბაშვილმა ჯვრის მონასტერში ნიკიფორე ჩოლოყაშვილთან ერთად დახატული რომ ნახა (26:80-82). ის უახლოესი თანამოღვაწე იყო ნიკიფორესი. „და მის თანა (ნიკიფორე ჩოლოყაშვილი - ე. მ.) - წერდა ტ. გაბაშვილი - (ცხოვრებულა) თევდოსე მანგლელი რევიშვილი და ნეოფიტე, მართებულნი მონასტერთანი ქართველთასა“ (26:86).

როგორც ტ. გაბაშვილის ნათქვამიდან ჩანს, თევდოსე (თეოდოსე) იერუსალიმის მონასტრებს განაგებდა, რაც მის ჯვარისმამობას უნდა გულისხმობდეს. ის მართლაც ჯვრისმამად ჩანს XVII ს. პირველ მეხუთედში.

ცნობილია, რომ ნიკიფორე ირბახი ერთსა და იმავე დროს იყო იერუსალიმის მონასტრის არქიმანდრიტი „და მის თანა თევდოსე მანგლელი რევიშვილი და ნეოფიტე, მართებულნი მონასტერთანი ქართველთასა“. მამსადაამე, დასახელებული სამი პიროვნება თანმიმდევრობით მართავდა იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის და გოლგოთის ქართულ სავანეებს. მსგავსად ნიკიფორესი („ოდის - სოფელ კოცხერელი, და იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის და გოლგოთის არქიმანდრიტი“), თეოდოსეც რუსული

და ქართული წყაროების მიხედვით, იყო მანგლელი, ჯვრის მონასტრისა და გოლგოთის (აღდგომის ეკლესიის) ეპისკოპოსი. ამ უკანასკნელი თანამდებობის შესახებ ვიგებთ ივ. გრამოტინთან მისი ნათქვამიდან. რადგან თეოდოსე (თევდოსე) საქართველოსა და იერუსალიმში ზოგიერთ ქართულ და არა ქართულ მონასტერს განაგებდა, ეს თეიმურაზ მეფეს უფლებას აძლევდა თავისი ელჩი არქიეპისკოპოსად გამოეცხადებინა. უფრო სწორედ, შეიძლება თეოდოსე მოსკოვში გამგზავრებისას მეფემ ამ რანგში აამაღლა, მაგრამ ელჩობის წარუმატებლად დასრულების შემდეგ ისევე ჩამოაქვეითა. ეს მხოლოდ ვარაუდია, უცილობელი კი ის არის, რომ სიცოცხლის ბოლომდე თეოდოსე ეპისკოპოსი იყო. ისიც შეიძლება ითქვას, რომ ის გოლგოთაზე, კერძოდ, აღდგომის ეკლესიაში მოღვაწე უკანასკნელ ქართველებს განეკუთვნება.¹

ფრიად საინტერესო ცნობას ვნახულობთ თეოდოსეს შესახებ 1619 წლის შეწირულობის წიგნში. იმერეთის მეფე გიორგი III (1605-1639) ბრძანებს, რომ „აგრეთვე მოვიდენ ჩუენსა წინაშე ჯვარის მამა პატრონი თეოდოსე და გვიაჯნეს და მოგვახსენეს“; მეფემ „ჩუენსა სასობასა და სიქადუოსა, პატიოსანსა და ცხოველყოფელსა ჯვარსა და წმინდა გოლგოთასა“ შეწირა „სამი კვამლი გლეხი მათისა ყოვლისფერით სამართლიანით ბეგრით ხელშეუალად“, გაუახლა დასავლეთ საქართველოში რაც „ქრისტეს საფლავსა და გოლგოთას შეწირული ჰქონდეს“ (17:130).

ჩანს, რომ თეოდოსე 1619 წელს საქართველოში ყოფილა და იერუსალიმის ქართული ეკლესია-მონასტრების ეკონომიკურ პრობლემებს აგვარებდა. მაგრამ სავარაუდოა, რომ ის თეიმურაზ მეფეს სხვა გარკვეული

¹ ქართველები დიდი ხნის წინათ დაუკავშირდნენ აღდგომის ეკლესიას. იქ ქართველებს პირველად მისვლა, ლოცვა და შესაწირის შეწირვა ჯუანშერმა ეპიტანგ გორგასალის სახელთან დააკავშირა (29:186). XI ს. შუა ხანებში აღდგომის ეკლესია მოილოცა ხუცესმა სტეფანემ (16:43). XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნაზე „ჯვრის მამა და აღდგომის მოძღვარი“ იყო სვიმონ ელმელექის ძე (17:136). „გოლგოთის სენაქარის“ 1400 წლის მინაწერი გვეუბნება: „ესე უწოდეთ ქართველთა: „ღმრთისაგან, მეფეთაგან, სურტანთაგან მოცემული და ნაბოძარი აღდგომის სალოცავი ეკლესია და სახლი, სადა არს ადამის თხემი და გოლგოთა“ (18:41). 1510 წელს ბენა ჩოლოყაშვილმა გოლგოთიდან ფრანგები განდევნა და „მეორესა ფაშსა ღამისასა“ აღდგომის ეკლესიას კარი შეაბა (33:14. დაწერ. იხ.14:104-105). XVI ს. დასასრულს ქართველები ჯერ კიდევ იყვნენ გოლგოთაზე (4:113-114). XVII ს. 40-იანი წლების ახლო ხანებში, ბერნარდ სურის მიხედვით, ქართველებმა საერთოდ მიატოვეს გოლგოთა და ჯვრის მონასტერში გადასახლდნენ (97:142-143).

მიზნითაც ჰყავდა დაბარებული. ამ დროს თეიმურაზი ოსმალეთში, ალბათ, ოსმალების მიერ დაპყრობილ ჩილდირში, იმყოფებოდა ირანის აგრესიისაგან თავდასაცავად დახმარების მიღების მოლოდინში და 1618 წელს ოსმალთა მიერ ირანის წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობაშიც კი მონაწილეობდა. მაგრამ ოსმალებმა წარმატებას ვერ მიაღწიეს. განსაკუთრებით მძიმე და ტრაგიკული იყო ამ ლაშქრობის შედეგები თეიმურაზისათვის. 1620 წელს შაჰმა მისი ორი ვაჟი დაასაჭურისებინა, რის გამოც უმცროსი - ლევანი გარდაიცვალა, უფროსი - ალექსანდრე კი ჭკუიდან შეიშალა. საყურადღებოა, რომ 1622 წლის თებერვალში შაჰ აბასმა რუს ელჩებს კორობინსა და კუეშინოვს მეორედ მიღებისას, ქ. ეშრეფში თითქოს თეიმურაზის ვაჟები უჩვენა და ისიც კი აღუთქვა, რომ თუ კახეთის მეფე თურქებს ჩამოშორდებოდა, მას სამეფოს, დედას და შვილებს დაუბრუნებდა (74:79-80,87). შაჰი, რა თქმა უნდა, რუს ელჩებს ატყუებდა. ვინ გაარკვევს ვისი შვილები აჩვენა მათ. როგორც ის ყმაწვილები იყვნენ ნამდვილი კახთ ბატონიშვილები, ასევე ნამდვილი იყო შაჰის მიერ რუსთ ხელმწიფისა და პატრიარქისათვის გაგზავნილი ქრისტეს კვართი.

დაეუბრუნდეთ თეოდოსეს. როგორც ითქვა ის 1619 წელს საქართველოში იმყოფებოდა და, საგულისხმოა, ამჯერად იერუსალიმში აღარ დაბრუნებულა. 1620 წელს ჯერის მონასტრის წინამძღვარი უკვე ნეოფიტა, მის შემდეგ ნიკიფორე ირბახი, შემდეგ კი გაბრიელ გეგენავა - 1632 წლიდან (27:35).

თეოდოსე საქართველოში უნდა დარჩენილიყო 1623 წლის მარტამდე, ვიდრე ჩილდირიდან მოსკოვს გაემგზავრებოდა. 1624 წლის 14 მარტს მივიდა მოსკოვში, სადაც დაახლოებით ოთხი თვე დარჩა, 7 ივლისს ხელმწიფეს გამოსამშვიდობებლად ეახლა და, ალბათ, რამდენიმე დღის შემდეგ სამშობლოსაკენ გამოეშურა. ყოველ შემთხვევაში, თეოდოსე მოსკოვში კვართის მიტანას არ დასწრებია (საწინააღმდეგო მოსაზრება იხ. 68:82).

საკითხავია, როდის დაბრუნდა თეოდოსე საქართველოში. ამის ნაწილობრივ გარკვევაში დაგვეხმარება თეიმურაზის კიდევ ერთი ელჩი, მიტროპოლიტი ნიკიფორე, წარმოშობით ბერძენი. გაგზავნილი რუსეთში 1635 წელს. როგორც მის მიერ რუსთ ხელმწიფისათვის მიღებული თხოვნიდან ჩანს, თეოდოსეს მთელი მოგზაურობა (მოსკოვში ყოფნის დროს ჩათვლით) გაგრძელებულა ოთხი წელი, რის გამოც

თეიმურაზის განრისხება დაუმსახურებია. ნიკიფორე ხელმწიფეს სთხოვს, რომ დროულად გაუშვას საქართველოში თუ არა „ისევე იქნება ჩემს მიმართაც, რაც არქიეპისკოპოს თეოდოსეს დაემართა: გაწბილება და შერცხვენა“ (74:129), რადგან მან, რაზეც ნაბრძანები ჰქონდა, ვერავითარი პასუხი ვერ მიუტანა. თეიმურაზს ნიკიფორესათვის უთქვამს: „ეხლა სხვას ვერავის ვენდობი შენს გარდა, შენც ისე ნუ მოიქცევი, როგორც ხარიტონი¹ და თეოდოსე, მალე, ერთ წელიწადში დაბრუნდები და დღეგრძელი ხელმწიფის ზეპირ პასუხს მომიტან“. ნიკიფორე შემდეგ აგრძელებს: „თეოდოსეც აქ ოთხი წელი შეაკავეს და გაუშვეს. როცა ჩემს ხელმწიფესთან (თეიმურაზ I-ე.მ.) მივიდა, ჩემს ხელმწიფეს (მიხეილი - ე.მ.) რაიმე ჭეშმარიტი ბრძანება არ მიუტანა, ამიტომ ჩემს ხელმწიფეს მისი დასჯა სურდა. ისიც (თეოდოსე - ე.მ.) ადგა და თურქეთში გაიქცა“ (74:138).

ნიკიფორე, რა თქმა უნდა, ვითარების კიდევ უფრო მეტად დრამატიზირებას ცდილობს. თეიმურაზისათვის, მის მდგომარეობაში მყოფი ადამიანისათვის, მით უმეტეს მეფისათვის, თითოეულ წელს კი არა, ერთ დღესაც გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა და სრულებითაც არ არის გასაკვირველი, რომ ის თავისი ელჩისაგან მოქმედებაში სისწრაფეს და მოქნილობას მოითხოვდა. მაგრამ მოსკოვში წარმატების მოპოვება მთლად ელჩებზე რომ არ იყო დამოკიდებული, ამაში დაგვარწმუნებს ნიკიფორე არქიმანდრიტის საქმიანობის გადახედვა (74:101-141).

როდესაც ნიკიფორე ბერძენი არქიეპისკოპოსი თეოდოსეს თურქეთში გაქცევას ლაპარაკობს, მას, ალბათ, მხედველობაში აქვს თურქების მიერ დაპყრობილი პალესტინა, კერძოდ, იერუსალიმი. ზემოთ უკვე ითქა, რომ ჯვრის მონასტრის აღაპებში, ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის ამ მონასტერში მეორედ ყოფნის პერიოდში (1643-1649), მრავალჯერ მოიხსენიება ეპისკოპოსი თეოდოსე მანგლელი, იგივე გოლგოთისა და წმ. ჯვრის მონასტრის არქიეპისკოპოსი თეოდოსე. ამიტომ სავარაუდოა, რომ თეოდოსე რუსეთიდან დაბრუნებისთანავე იერუსალიმს წავიდა და იქ იყო ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის მისვლამდე, მაგრამ მისი სახელი მონასტრის წარწერებსა და მხატვრობაში მხოლოდ ნიკიფორეს

¹ ხარიტონი სამი წელი (1618-1621) გააჩერეს მოსკოვში. ის შერცხვენისა და მეფისადმი შიშის გამო, მეფეს არც დაენახა, უცხო ქვეყანაში გადაიხვეწა და იქ გარდაიცვალა (74:138).

თაოსნობით დაწყებული მონასტრის რესტავრაციისა და მოხატვის დროს, მისი დიდი დამსახურების აღსანიშნავად უკვდავევს. ისიც ჩანს, რომ ეს ორი სასულიერო და პოლიტიკური მოღვაწე სამშობლოზე გამუდმებულმა ზრუნვამ დაამეგობრა. ისინი ერთი ასაკისანი იქნებოდნენ. ვიცით, რომ ნიკიფორე გარდაცვალებამდე (1658 წ.) რამდენიმე ხნით ადრე დაახლოებით 70 წლისა იყო. ამდენისავე უნდა ყოფილიყო თეოდოსეც, თუ დაუშვებთ, რომ ის XVI ს. მიწურულს 20-25 წლისა წავიდა მოსკოვში. ერთ-ერთ ადაპში, რომელიც თეოდოსეს ცხოვრების ბოლო პერიოდში შეიძლება იყოს დაწერილი, ის მოხსენიებულია „წმიდისა ღმერთშემოსილისა საბაძსა ეპისკოპოსად“¹. ამ სახელგანთქმული ლაერის ეპისკოპოსობა თეოდოსეს მაღალ განათლებულობასა და ორგანიზატორის ნიჭზე უნდა მიგვანიშნებდეს.

თეოდოსეს ვინაობაზე მსჯელობის დაწყების წინ ითქვა, რომ მოსკოვის საგარეო საქმეთა უწყებაში ირანიდან წამოსული რუსი ელჩების მოხსენების მიღებისთანავე გადაწყდა კვართთან დაკავშირებით მოლაპარაკებოდნენ ქართველ ელჩს. მაგრამ მასალებში არ ჩანს, როდის მოხდა მასთან შეხვედრა. ვიცით, რომ 1624 წლის 4 ივნისს თეოდოსე და ელჩობის სხვა წევრები ხელმწიფემ მიიღო და გამოემშვიდობა. იმავე დღეს თეოდოსე მიწვეული იყო სათათბიროში და მდივანს ივ. გრამოტინს ზოგადად ესაუბრა სხვადასხვა პოლიტიკურ საკითხებზე, კერძოდ რუსეთ-საქართველოსა და საქართველო-ირანის ურთიერთობაზე. ამის შემდეგ ისინი კონკრეტულ საკითხებზე გადავიდნენ, რომლებზეც მასალებში არაფერია ნათქვამი, მხოლოდ შენიშვნაა: „საელჩოს მდივანს გრამოტინს ნაბრძანები ჰქონდა ამის შემდეგ არქიეპისკოპოსთან ელაპარაკა საიდუმლო საქმეზე. ჩანაწერები... ივანე გრამოტინთანაჲ“ (74:89). ალბათ აქ შეწყდა საგარეო უწყებაში 4 ივნისის შეხვედრა, ხოლო 27 ივნისს რუსი ელჩების მიერ თერგიდან გამოგზავნილი წერილის მიღებისთანავე გადაწყდა თეოდო-

¹ საბაწმიდა ან საბას ლაერა მღებარეობს იერუსალიმის მახლობლად და ქართული კულტურისა და მწერლობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და უძველესი ცენტრი იყო. იქ, სხვადასხვა ხალხების წარმომადგენლებთან ერთად, მოღვაწეობდნენ ქართველებიც, რომლებსაც თავიანთი ეკლესიაც კი ჰქონდათ. საბაწმიდაში მოღვაწეობდნენ: მარტვირი საბა წმიდელი (VI - VII სს.), იოანე მოსხი (VI - VII სს.), სვითი (VIII - IX სს.), მაკარი ლუთთელი, პიმენ კახი, ამონა IX ს., გიორგი თბილელი, სვიმონ მგალობელი (X ს.), მიქაელ ჩიხურელი, გიორგი პროხორე (XI ს.), და სხვ. (დაწერ. იხ. 16:25-40).

სესთან მოლაპარაკება კვართის ირგვლივ. თეოდოსეს განმარტებებს მოსდევს იმ საჩუქრების და მათი ფასების ჩამონათვლები, რომლებითაც დააჯილდოვეს ელჩობის წევრები და, ბოლოს მოყვანილია თეიმურაზ მეფისათვის გასაგზავნი წერილის ტექსტი, დათარიღებული 1624 წლის 4 ივნისით (74:89-93).

ამგვარად, საგარეო საქმეთა უწყების არქივის „საქართველოს საქმეებში“ ერთი თვის (4.VI - 4.VII), განმავლობაში მომხდარი ამბებია გაერთიანებული ბუნებრივია, არქივისკოპოს თეოდოსესთან საუბარი კვართთან დაკავშირებით, რუსი ელჩების მოხსენებებზე გაკეთებულ 27 ივნისის წარწერაზე ადრე ვერ შესდგებოდა. ეს უნდა მომხდარიყო ერთი კვირის განმავლობაში, 27 ივნისიდან 4 ივლისამდე განვლილ დროში, მაგრამ კონკრეტულად როდის, ამის თქმა ვერ ხერხდება.

ეხლა გავეცნოთ ივ. გრამოტინის მიერ დასმულ კითხვებს და თეოდოსეს პასუხებს.

„სათათბიროს მდივანი ივანე გრამოტინი, ხელმწიფის ბრძანებით, არქივისკოპოს თეოდოსეს ეუბნებოდა: სრულიად რუსეთის დიდმა ხელმწიფე მეფემ და დიდმა მთავარმა მიხეილ თევდორეს ძემ და მისმა მამამ უწმინდესმა პატრიარქმა ფილარეტ ნიკიტას ძემ მრავალი (რუსი - ე.მ.) ადამიანისა და ბერძნებისაგან, რომლებიც მათთან, ხელმწიფეებთან საბერძნეთიდან მოდიან, იციან, რომ ქრისტეს კვართი და ხალათი, რომელშიც ქრისტე ჯვარსეცვა, ივერიაში იყო, ამჟამად კი ივერთა ქვეყნის ყველა სიწმინდე ხელთ იგდო ყიზილბაშთა შაჰ აბასმა. ჩვენი დიდი ხელმწიფე, მისი მეფური უდიდებულესობა და მისი მამა... მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის უწმინდესი პატრიარქი ფილარეტ ნიკიტას ძე, ქრისტიანული რწმენის ჭეშმარიტი მზრუნველნი, სწუხან ქრისტიანული რწმენისათვის... ყოველი ღონით ცდილობენ, რომ ის სიწმინდე მუსლიმთა ხელიდან დაიხსნან და იხილონ თავიანთ სახელმწიფოში, ხოლო მასზე ეპისკოპოსზე - ე.მ.) იციან, რომ იგი ქრისტიანული რწმენისაა და ძღვედელმთავარია, საქართველოში არაერთხელ ნამყოფი. (გრამოტინს - ე.მ.) უბრძანეს, რომ მას ჰკითხოთ: იცის თუ არა სად იყო ქრისტეს კვართი და ხალათი, სამეფო საგანძურში თუ საეკლესიო ხაზინაში, რომელ ადგილას ეწყო, როგორი იყო კვართი და ხალათი? უნახავს თუ არა მას კვართი და ხალათი და სად არის ისინი ამჟამად? როგორია კვართი ზომით, ნაკეთობით, რითია ნაქსოვი? შაჰის მიერ ივერთა ქვეყნიდან წაღებული საგანძური სად არის ამჟამად?

არის თუ არა საქართველოში კიდევ სხვა სიწმინდეები თუ შაკმა ყველა გაანადგურა და თვითონ დაეპატრონა, რომელი სიწმინდეები იგდო ხელთ?

„არქივისკოპოსმა სთქვა, რომ ის საქართველოს მკვიდრია, დიდი ხანია იერუსალიმში გოლგოთაზე ქრისტეს აღდგომის ეკლესიის არქივისკოპოსია და ნაწილობრივ იცის სად იყო ქრისტეს კვართი, ხალათი და სხვა სიწმინდეები. იერუსალიმში გოლგოთაზე და სხვა ადგილებში, სადაც ქრისტე მიწაზე დაიარებოდა, ქართველთა ღვთისმოსავმა მეფეებმა თავიდანვე 12 მონასტერი ააგეს და ყოველმხრივ უზრუნველყვეს. ქრისტეს კვართი, ხალათი და სხვა სიწმინდეები მოთავსებული იყო ზანდუკში, გოლგოთაზე, ქრისტეს აღდგომის საკრებულო ეკლესიაში. როცა ამჟამინდელი მეფე თეიმურაზის პაპა, ქართველთა მეფე სიმონი მიიცვალა, მან თავის ვაჟს მეფე დავითს უბრძანა ყველა ის მონასტერი აღედგინა, რადგან დავით მეფის დროს საქართველო თურქების სულთნისა და ყიზილბაშების შაჰისაგან და სხვა ქვეყნებისაგან დევნასა და შევიწროებას განიცდიდა. მეფე დავითმა ქართლში, ყუმუხთა ქვეყნის მახლობლად ააგო ქვის ეკლესია და იერუსალიმიდან მოტანილი ქრისტეს კვართი, ხალათი და მრავალი სიწმინდე იქ მოათავსა. ის სიწმინდეები ეწყო სამეფო ბეჭედდამსმულ ზანდუკში. როცა იმ ზანდუკიდან რომელიმე სიწმინდეს ამოღებას ისურვებდნენ, იღებდნენ ერთობლივად. სხვების გარეშე ზანდუკს ვერავინ გააღებდა. რადგან ამჟამინდელ მეფე თეიმურაზის დროს შაკმა საქართველო გაანადგურა, თეიმურაზ მეფემ ის ზანდუკი ქრისტეს კვართთან, ხალათთან და სხვა სიწმინდეებთან ერთად თავის ერთ ბოიარს წაართვა და ამისათვის მას დიდძალი თანხა მისცა. იმ ზანდუკში იყო ქრისტეს კვართი და ხალათის ნაწილი, მხსნელის ხატი იმ ტილოზე (გამოსახული - ე.მ.), რომელიც ჩვენმა უფალმა იესო ქრისტემ მეფე ავგარს გაუგზავნა გასაკურნებლად!

1 გადმოცემის მიხედვით, ედესის მეფე ავგარი მიძიმედ დააუადდა. როდესაც მის ყურს მისწვდა იესო ქრისტეს მიერ მოხდენილი სასწაულების შესახებ, წერილი გაუგზავნა და თავისთან მიიწვია, მაგრამ, იესომ წერილითვე უპასუხა: „მე აქ უნდა მოვრჩე იმას, რისთვისაც მოვლენილი ვარ, შემდეგ კი ჩემს გამოგზავნთან უნდა დაებრუნდე. როდესაც მასთან ავალ, გამოვიგზავნი ერთ-ერთ ჩემს მოწაფეს, რომელიც მოგარჩენს...“ ავგარის გაგზავნილებს შორის იყო ერთი მხატვარი, რომელსაც დაავლებული ჰქონდა ქრისტეს სახის დხატვა. ის ცდილობდა დაეხატა მამინ, როცა ქრისტე ხალხს ელაპარაკებოდა. მაგრამ ღვთიური სახის სხივმოსილი ნაკვეთები უსხლტებოდა მხატვრის ფუნჯს. იესო ქრისტემ დაუძახა მხატვარს, გამოართვა ტილო, მიიღო სახეზე და მხატვარს დაუბრუნა. ტილოზე აღიბეჭდა ღვთიური ხელთუქმნელი სახე.

აგრეთვე რკინის ლურსმები, რომლებითაც ქრისტე ჯვარზე მიაჭედეს და სხვა მრავალი სიწმინდე. ყველა ისინი მეფე თეიმურაზთანაა. შაჰს არავითარი სიწმინდეები არა აქვს. საქართველოში ეკლესიების განადგურების შედეგად შაჰმა ხელთ იგდო მრავალი მოჭედილი ხატი, თვლებსახმული საფარებლები, საეკლესიო ვერცხლის და ოქროს ჭურჭელი და სხვა მრავალი საეკლესიო საგანი. როგორც კი ღვთის შეწევნით და (რუსეთის - ე.მ.) ხელმწიფის გულმოწყალე მფარველობითა და დახმარებით მეფე თეიმურაზი თავის სახელმწიფო ივერიაში განმტკიცდება, ხელმწიფეს არაფერს არ დაუჭერს, ყველა სიწმინდეს გაუგზავნის“ (45:43-47).

თეოდოსეს მონათხრობი მთელ რიგ საინტერესო მომენტებს შეიცავს. უპირველეს ყოვლისა ვიგებთ, რომ ის შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი არ ყოფილა. მან, რა თქმა უნდა, მშვენივრად იცოდა სვეტიცხოვლის ტაძრის და კვართის ისტორია, მაგრამ შეგნებულად ცდილობდა დაემახინჯებინა საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტები. მან რუსეთის ხელისუფლებას შესთავაზა ახალი ვერსია კვართის საქართველოში მოტანისა და მის შემდგომ ბედზე.

როგორ შეიძლება ავხსნათ თეოდოსეს მიერ უარყოფა იმ ისტორიული ტრადიციისა, რომელიც ცნობილი იყო როგორც საქართველოში ისე მის სზღერებს გარეთ. საფიქრებელია, თეოდოსემ, როცა დაინახა ის აეიოტაჟი, რომელიც შეიქმნა შაჰის მიერ კვართის გაგზავნით, ვითარების ღრმა ანალიზის გარეშე, თეიმურაზთან შეუთანხმებლად, წამოიწყო დიპლომატიური თამაში, რათა მოსკოვის მთავრობის მთელი ყურადღება საქართველოს პოლიტიკის და რელიგიის საკითხებში, კახეთის სამეფოსა და თეიმურაზზე გადაეტანა. თეოდოსეს ასეთმა მაქსიმალისტურმა პოზიციამ სასურველი შედეგი არ გამოიღო. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მოსკოვში მიხვდნენ, რომ ქართველი ელჩი კვართზე საუბრისას სტყუოდა, რასაც გარკვეული გავლენა უნდა მოეხდინა მოლაპარაკების საერთო მსვლელობაზე.

აუცილებელი იყო შაჰ აბასის მიერ საქართველოდან კვართის წადების ცნობის გაბათილება. რადგან 1624 წელს თეიმურაზ I მხოლოდ კახეთის

¹ იღუმენი დანიელი (1106-1107), დიაკვანი ეგნატე (1391), დიაკვანი ზოსიმე (1420), მღვდელმონაზონი ვარსონოფი (1451), ვასილი (1465-1466), ნიკოლოზ ანაგნოსტი (1542), ვასილი პოზნიაკოვი (1558-1561), ტრიფონ კორობეინიკოვი (XVI ს. 80-90 წლები) და სხვა.

მეფე იყო, ქართლზე, კერძოდ მცხეთაზე მისი ხელისუფლება არ ვრცელდებოდა, ამიტომ საჭირო იყო ისეთი ვერსიის შექმნა, რომელიც კახეთში კვართის არსებობას სარწმუნოს გახდიდა და ამით მოსკოვის კახეთით დაინტერესებას გამოიწვევდა. მის ნათქვამში ლოგიკურად, თითქოს ყველაფერი სწორად იყო. მაგრამ მან ვერ გაითვალისწინა, რომ მოსკოვში რუსი პოლიგრიმებისაგან¹ საკმაოდ კარგად იცოდნენ იერუსალიმში, კერძოდ, გოლგოთაზე ქართველების მოღვაწეობის შესახებ.

თეოდოსემ ისიც ვერ გაითვალისწინა, რომ მოსკოვში, საქართველოს სამეფოებიდან შედარებით სრული იფნორმაცია სწორედ კახეთზე ჰქონდათ. ეს ის სამეფო იყო, რომლის მეფემ, ალექსანდრე II-მ (1574-1605), 1587 წ. რუსეთის მეფისაგან მიიღო „წყალობის სიგელი“, რომლითაც კახეთი ოფიციალურად ცხადდებოდა რუსეთის მფარველობის ქვეშ და რუსი ელჩები ხშირად ეწვეოდნენ ხოლმე. მოსკოვში აუცილებლად მიხვდებოდნენ თეოდოსეს უცოდინრობას თეიმურაზის უახლოესი წინაპრების შესახებ, რომ მისი პაპა ალექსანდრე II იყო და არა ქართლის მეფე სიმონ I. რუსეთის ხელისუფლებისათვის თავიანთი ელჩების ი. ა. შჩოკინის და ი. ლეონტიევის მეშვეობით კარგად იყო ცნობილი კახთა მეფე ალექსანდრე II-სა და ბატონიშვილ დავითს შორის მწვავე ურთიერთობის, დავითის მიერ სამეფო ტახტის მიტაცების და ალექსანდრეს მონასტერში წასვლის, კახეთში შექმნილი უაღრესად დაძაბული ვითარების და დავითის ხანმოკლე მეფობის შესახებ (43:412-413), რომ ასეთ ვითარებაში უდღეური კახთა მეფე დავითი (მხოლოდ რამდენიმე თვე იმეფა) იერუსალიმში არსებულ ქართულ მონასტრებს ვერ მიხვდა. ვერც სიწმინდეებს ვერ წამოიღებდა და ვერც ქვის ეკლესიას ააგებდა მათს შესანახად. მოსკოვის მთავრობის შემდგომი საქმიანობა კვართთან დაკავშირებით იმავე მეტყველებს, რომ მათ თეოდოსის არც ამაში დაუჯერეს. სხვათა შორის, თეოდოსი ერთადერთი იყო მოსკოვში გამოკითხულთა შორის, რომელიც ამტკიცებდა, რომ საქართველოში ერთდროულად მოიტანეს ქრისტეს კვართი (ХИТОН) და პერანგი (срачица), მაშინ, როდესაც ზოგი მხოლოდ კვართს ასახელებდა, ზოგი კი პერანგს.

თეოდოსეს პასუხმა ნათელი კი არ გახადა მოსკოვის ხელისუფლებისათვის საინტერესო საკითხი, არამედ მრავალი კითხვა წარმოშვა. საელჩო პრიკაზში გამოძახებულმა იოანიკიმ განაცხადა: მას იერუსალიმში გაუგონია, რომ ჯვარცმის დროს ქრისტეს თავიდან ფეხებამდე ეცვა ღვთის-

მშობლის მიერ მოქსოვილი კვართი, მაგრამ ის კი არ იცოდნენ რა მასალი-
საგან - აბრეშუმის, სელის თუ ცხვრის მატყლისაგან იყო მოქსოვილი.
კვართი იყო ლაფეარდის ფერი, მანტიის მსგავსი, სახელოების გარეშე,
განიერი და გრძელი. ასეთ სამოსს ბერძნულად ქიტონს ეძახდნენ.

იოანიკეის სცოდნია საქართველოში არსებული ერთ-ერთი ლეგენდა
კვართის ამ ქვეყანაში მოტანის შესახებ: „ქიტონი წილად ხვდა საქართვე-
ლოდან წასულ იმ კაცს, რომელიც მამინ (იერუსალიმში) სამხედრო
სამსახურში იყო. (ჯვარცმის) შემდეგ ის კაცი თავის ქვეყანაში, საქართვე-
ლოში დაბრუნდა და ჰყვებოდა იმას რაც იერუსალიმში მოხდა. როდესაც
მისმა ღვიძლმა დამ მოისმინა ქრისტეს მოკვლის შესახებ, (ძმას) ქიტონი
სთხოვა და იმან საჩუქრის მაგიერ მისცა. დამ თავის მშობლებს დაუბარა:
როდესაც მოკვდებოდა იმ ქიტონით ჩაესვენებინათ კუბოში. ამის შემდეგ
მას დიდხანს აღარ უცოცხლია და ნათესავეებმა, მისი ბრძანების მიხედვით,
სუდარის მაგიერ ქიტონით დაკრძალეს. იმ კუბოდან ამოიზარდა დიდი
ხე და მისგან წამოვიდა მირონი და მრავალი განკურნება. როცა, ჯერ
კიდევ, იმპერატორ კონსტანტინეს დროს ქართველებმა წმინდა ნათლობა
მიიღეს, ისინი იმ მირონს იცხებდნენ და ინათლებოდნენ. იმ ხიდან
მირონი მოდიოდა მრავალი წლის განმავლობაში. ქართველი მეფეები,
ხედავდნენ რა სასწაულებრივ ხეს, მის ადგილას ააშენეს დიდი ეკლესია
და იქ დაარსეს პირველი საარქიეპისკოპოსო. იმ ეკლესიაში იმარხებიან
საქართველოს და ქართლის მეფეები. როცა ამჟამინდელი შაჰის (აბასის)
პაპამ¹ საქართველო დაიპყრო, მამინ ქართველთა მეფე სიმონის მამა
იყო². შაჰის ლაშქარმა მრავალი ადგილი აიკლო და წაბილწა. ის ეკლესია
ცხენებისა და პირუტყვის სადგომად გადააქციეს. იმ დროიდან ხიდან
მირონის დენა შეწყდა. ქართველმა მეფეებმა, როცა შაჰის (ჯარისაგან)
ქვეყანა გაწმინდეს, ის ეკლესია აკურთხეს და (ხის) ადგილას,
მღვდელმთავრის ტახტის უკან, ეკლესიის შუაში, დააყენეს სვეტი
სიმაღლით ორი საყენი, გარდი-გარდმო კი (ერთი) საყენი. ხის ფესვებიდან
მირონის დინების ადგილას, პატარა სარკმელი გაუკეთეს და ფიალა
დადგეს. იმედოვნებდნენ, რომ როდესმე კიდევ წამოვიდოდა მირონი.
მაგრამ მას შემდეგ იმ ხიდან მირონი აღარ წამოსულა. იოანიკეი

1 შაჰ თამაზ I (1524-1576).

2 ლუარსაბ I (1527-1556).

საქართველოში იყო 16 წლის წინათ, მეფე თეიმურაზის დროს. ის იმ ეკლესიაში არაერთხელ იყო და ის ხეც იხილა, მაგრამ მირონი აღარ სდიოდა. მრავალი ქართველი ამბობდა, რომ ის აღმოცენდა ქიტონიდან, რომელშიც გაახვიეს მკვდარი ქალწული, იმ მეომრის და, რომელმაც ქრისტეს ის ქიტონი გახადა. (იოანიკეის) ის ქიტონი არ უნახავს და არც ის იცის, ამოიღეს თუ არა ის ქიტონი მიწიდან ქართველებმა მისი იქ ყოფნის შემდეგ. რაც შეეხება ქრისტეს პერანგს სად არის, არაფერი გაუგონია..." (74:95-97). სხვა ქართულ სიწმინდეებზე იოანიკეიმ, შეძლებისდაგვარად მოუთხრო, კერძოდ, ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატის და იმ ლურსმების შესახებ, რომლებითაც ქრისტე ჯვარზე მიაჭედეს¹.

1 იოანიკეის ქრისტეს ხელთუქმნელ ხატზე უთქვამს: დანამდვილებით იცოდა, რომ ის ინახებოდა ზაგეშში, მხსნელის მონასტერში, კანკელის მალლა, ჩადებული ოქროს ზარდახში. ზარდახში უნახავს იერუსალიმის პატრიარქს თეოფანესაც, მაგრამ ადგილობრივების რჩევით, არ გაუხსნია. ის ღრუბელი, რომელიც ძმრით გაფენილი, ჯვარზე გაკრულ ქრისტეს ტუჩებზე მიადეს (მათე, 9:29), თითქოს ისიც ზაგეშში ინახებოდა, იოანიკეის არ უნახავს და მასზე არც არაფერი გაუგონია. მან ლურსმების შესახებ მხოლოდ ის იცოდა, რომ იმპერატორ კონსტანტინეს დედამ ისინი იერუსალიმიდან წაიღო და შვილს მიუტანა კონსტანტინოპოლში (45:16-18).

„მოქცევაი ქართლისაჲს“ მიხედვით, ახლადგაქრისტიანებულ მეფე მირიანს, როგორც ითქვა, იმპერატორმა კონსტანტინემ მაცხოვრის ფეხთა ფიცარი და ლურსმები (სამსჭუალნი) გამოუგზავნა. VII ს. 20-იან წლებში პერაქლე კეისარს ეს რელიკვიები ბიზანტიაში წაუღია: „მამინ პერაქლე მეფემან წარახუნა მანგლისით და ერუშეთით ფერხთა ფიცარნი და სამსჭუალნი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესნი, რომელნი იყენეს კონსტანტინესაგან მირიანისდ“ (31:227-228).

იერუსალიმის პატრიარქს დოსითეოსს თბილისში, სიონის ეკლესიაში უნახავს მხოკროვილ და ძეიარფასი ქვებით მორთულ კიდობანში შენახული წმინდა ჯერის ლურსმანი. გელათში, ასეთივე კიდობანში, ინახებოდა მეორე ლურსმანი. მაგრამ ეინ მიიტანა ისინი, უცნობია (52:12, თ.9, პ.3, ფ. 833).

ჯვარცმის ლურსმანი, გვიან ფეოდალურ საქართველოში, გადაიქცა იმ სიწმინდეთ რომელზე დაფიცება და ერთგულების პირობის მიღება შეიძლებოდა და ამ საუციარს დიდად ერთგულობდნენ (31:452-453). როდესაც არჩილ II-მ, შაჰის მოთხოვნით, იმერეთი დატოვა, ამის „მიზეზისათვის არჩილ ითხოვა სამსჭუალნი ქრისტესნი და სუდარი და საბელი: „უკეთუ მომცეთ წარვიდე რუსეთს“, ესე შეუძნდათ მეფესა, კათალიკოზ-ეპისკოპოსთა და მთავართა გარნა შეძგომად მას პირსა ზედა მისცეს ესენი და წარვიდა არჩილ რუსეთს (და მოაყლდა მიერთი ნიჭნი ესე ლუთისანი ქართლს“ (31:458). არჩილი სამი წელი ატარებანში ცხოვრობდა. 1681 წლის „დღესა ახალწლისასა აღუნთეს ლამპარი დიდი სამსჭუალისა, მოეკიდა ცეცხლი სასუენსა მას, რამეთუ არიან სახლნი სრულიად ხისანი და დაიწუნენ ყოველნი სიწმინდენი

კიდევ ერთხელ დავუბრუნდეთ 1624 წლის 7 ივლისს. ამ დღეს ირანიდან მომავალ კორობინსა და კუეშინოვს, ხელმწიფის სახელით, მისწერეს სასწრაფოდ ეპასუხათ შემდეგ კითხვებზე: ირანში ყოფნისას ჰქონდათ თუ არა საუბარი ქართველებთან და შაჰის ელჩთან, გაიგეს თუ არა სად იყო დაცული ქრისტეს კვართი? დარწმუნებულნი არიან თუ არა რომ ის ნამდვილად ქრისტეს კვართია? როგორ პატივს სცემდნენ მას საქართველოში, როგორია ის-თაფთისა თუ ტილოსი? პირადად თუ ნახეს? დანამდვილებით გაეგოთ შაჰის ელჩის ურუსან ბეგისაგან სად ინახებოდა კვართი და შეიძლებოდა თუ არა მისი ნახვა? თუ ნახავენ, დაწვრილებით გასინჯონ: როგორია, რა ზომისაა, რომელ ადგილებში ემჩნევა სისხლის კვალი? (45:19).

მეზავრობისას რუსმა დიპლომატებმა ურუსან ბეგს უთხრეს, რომ შაჰმა მათ წამოსვლისას აცნობა ქრისტეს კვართის ხელმწიფისა და პატრიარქისათვის გაგზავნის შესახებ და აინტერესებდათ როგორ მოიპოვა შაჰმა ის, საერთოდ რა იცოდა კვართზე. ელჩმა გაიმეორა ის რაც რუსებმა შაჰისაგან უკვე იცოდნენ. მხოლოდ ის დაამატა, რომ კვართი ჩაბარებული ჰქონდა ელჩობის ერთ-ერთ წევრს, ვაჭარ მამესალემს, რომელსაც ზარდაბშაში ჩადებული კვართი მოსკოვამდე უნდა მიეტანა, ურუსან ბეგისათვის გადაეცა და, ეს უკანასკნელი პატრიარქს მიართმევდა. რუსი დიპლომატები თავიანთ მოხსენებას ამთავრებდნენ იმით, რომ ისინი ირანში არ შეხვედრიან ამ საკითხში გარკვეულ ქართველებს (45:19-22; 86:167).

მოკლე, მაგრამ საინტერესო წერილობითი ცნობა მიაწოდა საელჩო პრიკაზს არქივპისკოპოსმა ნექტარიუსმა. ნექტარიუსი აღნიშნავდა, რომ

და საგანძურნი არჩილისანი. არამედ პოენეს სამსჭუალნი და ნაწილნი უვნოდ, კუალად დაუჯდომელი, დაუწვაევი ცეცხლსა მას შინა. გარნა შემდგომად შეაქო სამსჭუალნი კუალად არჩილ მეფემან“ (31845). ალბათ ეს ლურსმანი ჰქონდა მხედველობაში კათალიკოსს ბესარიონს, როცა 1733 წელს ეახტანგ VI-ს იმეკ რუსეთში სწერდა: „თუ ღმერთმან ქელი მოგიმართოსო და გაბეღოთ (საქართველომ) დაბრუნება - ე. მ.) ცხოველის-მყოფელი სამსჭვალნი გამოითხოვეთ, ის წამოიძღვარეთ, უმისოდ ძნელი არის. რა ეგ აქედან წაასვენეს, აღარც შენი ოჯახი დადგა, აღარც ქართლი. ვინც წაასვენა ვერც იმას მოუხდა კარგი...“ (49:198). ეს ლურსმანი თავისი კიდობნით ინახებოდა მოსკოვის მიძინების ტაძარში. რუსეთის სამზატერო აკადემიის პრეზიდენტმა ან. ოლენინმა კიდობნის გვირგვინი გადააბატონა და ქართული წარწერა გადააწერინა. მიძინების ტაძრის საგანძურიდან კიდობანი დაიკარგა (98:10).

კონსტანტინოპოლის პატრიარქის არქიდიაკონად ყოფნისას გააგზავნეს საქართველოში, მონინახულა სვეტიცხოველი, რომელშიც, მარჯვენა მხარეს, პირველი სვეტის ქვეშ „ჩადებულია ქრისტეს კვართი. ის მოიტანა რომელიღაც მეომარმა, რომელიც ესწრებოდა ქრისტეს ჯვარცმას, კენჭისყრით, მაცხოვრის მთელი ტანსაცმელი მას ხვდა წილად და საქართველოში მოიტანა. კვართისაგან მრავალი სასწაული ხდებოდა“ (45:22).

რუსეთის ხელისუფლებამ, გამოძიების მიუხედავად, მნიშვნელოვანი ვერაფერი დაადგინა, შეიძლება ითქვას, ის მოუშზადებელი შეხვდა შაჰის ელჩებს და მის საჩუქარს.

1625 წლის 25 თებერვალს მეფე მიხეილ თეოდორეს ძემ მიიღო შაჰ აბასის ელჩები (51:661), ხოლო 11 მარტს, დიდმარხვის მეორე კვირას, პარასკევს, ხელმწიფემ და პატრიარქმა ელჩებს განსაკუთრებული მიღება მოუწყეს კრემლის წახნაგოვან პალატაში, სადაც იმყოფებოდა მოსკოვის საბელმწიფოს უმაღლესი ხელისუფლების და საპატრიარქოს თითქმის ყველა წარმომადგენელი (50:663).

ციმბირისა და ტობოლსკის არქიეპისკოპოსი მაკარი ვოევოდა ივანე ბაკლანოვსკის აცნობებდა, რომ შაჰ აბასის ელჩს, ქართველ ურუსან ბეგს პატრიარქისათვის მიურთმევია ოქროს, ლალის და ფირუზის თვლებით შემკული ზარდახშა და უთქვამს: „ჩემი ხელმწიფე შაჰ აბასის დიდებულებამ შენ, დიდ მღვდელმთავარს, გამოგიგზავნა ქვებით შემკული ოქროს ზარდახშა, რომელშიც არის დიდი და სახელოვანი ქრისტეს პერანგი“. პატრიარქმა მიიღო საჩუქარი და იმავე დღეს, სასულიერო პირთა თანდასწრებით, ზარდახშა გახსნეს, რომელშიც იდო რაღაც მოწითალო, საფუარის ფერის ტილოს ნაჭერი, ალბათ, ხანდაზმულობისაგან სახეშეცვლილი (84:290-291).

თითქოს ყველაფერი ისე მოეწყო როგორც შაჰსა და ხელმწიფეს თავიანთი პოლიტიკური და რელიგიური ინტერესებისათვის ესაჭიროებოდათ.

შაჰ აბასს კვართის რუსეთში გაგზავნით სურდა: 1) დაერწმუნებინა რუსეთი საქართველოზე თავის განუყოფელ უფლებაში. 2) ქრისტეს კვართის საქართველოდან გატანის შემდეგ კითხვის ნიშნის ქვეშ დგებოდა ამ ქვეყნის ქრისტიანულად დარჩენა. 3) რუსეთს ხელიდან გამოეცლებოდა

ერთმორწმუნეობის საბაბით საქართველოსათვის გამოსარჩლების კონზიკო, რომელიც ირანის ხელისუფლებას გარკვეულ სირთულეს უქმნიდა.

რუსეთის ხელისუფალთა გაგებით, კვართის საქართველოდან რუსეთში გადატანა, სიმბოლურად, საქართველოს რუსეთის ძალაუფლების ქვეშ მოქცევას მოასწავებდა. რადგან ეს აქცია ირანის შაჰის სურვილითა და ინიციატივით განხორციელდა, ისე გამოდიოდა, რომ ირანი რუსეთს საქართველოზე გავლენის გავრცელებაში აღარ უნდა შესცილებოდა.

ძნელია იმის თქმა, შაჰ აბასს დიდხანს რომ ეცოცხლა, როგორ წარიმართებოდა ქრისტეს კვართის საკითხი რუსეთ-ირანის დიპლომატიურ ურთიერთობაში. მის მემკვიდრეებს კი მისი ამ მოქმედების გახსენება, ალბათ უსიამოვნებას ჰგვრიდათ.

კვართთან დაკავშირებული შემდგომი მოვლენები გვარწმუნებს, რომ, მიუხედავად შაჰისაგან გაგზავნილი საჩუქრის მიერ მოსკოვში „გამოცდილ“ წარმატებით ჩაბარებისა, მაინც რჩებოდა ეჭვი: ნამდვილად იყო თუ არა ის, რომელიც ქრისტეს ჯვარცმის წინ ემოსა. ეჭვის წარმოშობაში დიდი როლი ითამაშა ორმა ქართველმა მოწინააღმდეგე ბანაკებიდან - თეიმურაზის ელჩმა, არქიეპისკოპოსმა თეოდოსემ და შაჰ აბასის ელჩმა - ურუსან ბეგმა. რუსეთის ეკლესია დიდი ხნის განმავლობაში ცდილობდა დაედგინა რას წარმოადგენდა შაჰ აბასის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი ქსოვილი და რა იყო ის ხელთუქმნელი და თვალით უხილავი, რომელიც სვეტიცხოვლის ტაძარში განისვენებდა.

როდესაც ქართველი პოლიტიკოსებისათვის ცნობილი გახდა რუსეთის დაინტერესება ქრისტეს კვართით, ყველანაირად ცდილობდნენ მის დარწმუნებას, რომ კვართი საქართველოში იყო და თუ რუსეთს მისი დაუფლება სურდა, სერიოზული პოლიტიკური და სამხედრო აქციები უნდა განეხორციელებინა ერთმორწმუნე საქართველოს დასახმარებლად.

თავი III ქრისტეს კვართი საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობაში (XVII ს.)

პატრიარქს და ზარდახშის საგანძურის სხვა მნახველებს ეჭვი გაუჩნდათ კვართის მიმართ. 18 მარტს პატრიარქი შეხვდა მეფეს. მოახსენა რაც იღო ზარდახშაში და თავის ეჭვიც გაუზიარა: კერძოდ, მასში იღო რაღაც ტილო, ტილოს ქვეშ ჯვარცმის ხატი და მხსნელის ენება ლათინური წარწერით. ლათინები ერეტიკოსები არიან, ის სიწმინდე კი, რომელსაც ქრისტეს პერანგად მიიჩნევენ, ურწმუნო შაჰ აბასმა გამოგზავნა. ამიტომ ჭეშმარიტი მოწმობის გარეშე კვართის აღიარება სახიფათოაო.

გადაწყდა, ყველა რანგის სასულიერო პირს, პატრიარქის ჩათვლით, ერთი კვირა ემარხულა და ელოცა, რათა ღმერთს თავისი ნება გამოემჟღავნებინა. გამოიცა ბრძანება, კვართი განსაკუთრებულ ვერცხლის სანაწილეში მოეთავსებინათ, მღვდელმთავრის ბეჭდით დაებეჭდათ და სნეულებთან და დავრდომილებთან ჩამოეტარებინათ. 1625 წლის 23 მარტიდან 1 სექტემბრამდე კვართმა მოახდინა 67 სასწაული და განკურნება (5:796-822).

26 მარტს, შაბათს, სამეფო პალატებში უმაღლეს პირთა შეკრებაზე გამოაცხადეს, რომ უფალმა თავისი ნება გამოხატა კვართის მიერ სასწაულების მოხდენით. დაადგინეს: სიწმინდე მოეთავსებინათ ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარში ოქროს კილობანში ჩადებული. მის საპატივსაცემოდ ყოველი წლის 27 მარტს დაწესდა დღესასწაულის აღნიშვნა. სადღესასწაულო წირვის ტექსტის შედგენა დაეკალა სარსკის მიტროპოლიტს კიპრიანეს (50:661-667; 5:822; 46:78). წირვის შედგენისა და დაბეჭდვის შემდეგ, მეფემ და პატრიარქმა, 1626 წლის იანვარში მთელ სახელმწიფოში დააგზავნეს სიგელები, რომლებშიც დაწერილებით იყო აღწერილი ის

1 შაჰ აბასის ლაშქრობების შედეგად სპარსეთში, სხვა მრავალ ქართულ სიწმინდეებთან ერთად, აღმოჩნდა ღვთისმშობლის ხატი. ის იაროსლაველი ვაჭრის იგორ ლიტკინის მსახურმა სტეფანე ლაზარევმა შეიძინა. იგორს სიზმარში უნახავს მისი მსახურის შენაძენის შესახებ და უბრძანებია ხატი გაეგზავნა არხანგელსკის ეპარქიაში ახლადდარსებულ ჩერნიგორის (შემდგომი კრასნოგორის) ღვთისმშობლის მონასტერში. 1629 წელს, საჭიომო ვითარებაში, ხატი მიაგენეს, რომელმაც მაშინვე სასწაულები მოახდინა. ამ დროიდან ხატი, ყოველწლიურად, გარკვეული დროით, გამოქჷნდით ტაძრიდან ქ. არხანგელსკის და მრევლის დასალოცად. ხელთუქმნელ

სასწაულები, რომლებიც უფლის კვართმა მოახდინა¹. ნაბრძანები იყო სიგელების საჯარო წაკითხვა ყველა ეკლესიაში და სამადლობელო პარაკლისის გადახდა ზარების რეკვით. ამ დროიდან ყოველი წლის 27 მარტს უნდა აღენიშნათ დღესასწაული ახლად შედგენილი წირვის მიხედვით (84:290 № 73; 41:645; 61:64-65). სინამდვილეში იგი აღინიშნებოდა დიდ პარასკევს, რაც წლის სხვადასხვა რიცხვს ემთხვეოდა. საბოლოოდ პატრიარქ ნიკონის (1652-1667) დროიდან დადგინდა 10 ივლისი (ძვ. სტ. ივლისი, 55:74), ჯერ ერთი, იმიტომ რომ მარტი დიდმარხვის თვეა, უფრო კი იმიტომ, რომ ეს დღე დაეკავშირებინათ მიზეილ რომანოვის მეფედ კურთხევის დღისათვის - 11 ივლისი ძვ. სტ. (55:74).

შაჰის მიერ გაგზავნილი ქრისტეს სამოსელის ნაწილი პირველი ასეთი სიწმინდე არ იყო მოსკოვში. 1627 წელს მიძინების ტაძარში უკვე ინახებოდა სამოსელის სამი ნაჭერი, სამ სხვადასხვა სანაწილეში, მოთავსებული სამ კიდობანში. ერთი იდგა ე. წ. უფლის კუბოზე, ერთი საკურთხეველში და ერთიც სანაწილეში (55:73). ძნელია იმის თქმა, ამ რელიკვიათა შორის იყო თუ არა XIV საუკუნის ბოლოს კონსტანტინოპოლის პატრიარქმარუსეთში რომ გაგზავნა ჯვარი, რომელშიც სხვა სიწმინდეებთან ერთად ჩადებული იყო უფლის სამოსელის ნაწილიც (73:18).

შაჰის მიერ გაგზავნილი სიწმინდე მოათავსეს უფლის კვიპაროსის კუბოზე, რომელიც იდგა მიძინების ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში. 1624 წ., სამოსელის ნაწილის მოსკოვში მიტანის წინ, უფლის კუბოზე დააყენეს ბრინჯაოს კარავი (55:71).

XII საუკუნეში სამოსელი კიდევ დაანაწილეს და დაურიგეს რუსეთის უშიშვნელოვანეს ქალაქებს: კოსტრომას (1626 წ.) და იაროსლავლს (1630 წ.).

1627 წლის აღწერით, მიძინების ტაძარში იყო უფლის სამოსელის სამი ნაწილი, განლაგებული შემდეგი თანმიმდევრობით: უფლის კუბოზე იდგა ვერცხლის მორქოვილი კიდობანი, რომელშიც იდო ჩუქურთმიანი ხატი.

¹ ხატს დაატარებდნენ ელოვდაში, ველიკი უსტიუგში, პერიასლავლ-ხალესკში და ციმბირში, სადაც ასევე სახელი გაითქვა სასწაულმოქმედებით. 1654 წელს, ხატწერის განახლების მიზნით, იგი მოსკოვში გადაასვენეს. მაშინ დედაქალაქში შავი ჭირი მძვინვარებდა. ხატის ასლი გადაიღეს და ტროიცის ეკლესიაში დაასვენეს მის წინაშე ლოცვით მოსკოველებმა ეპიდემიები აიცილეს. იმავე დროს, პატრიარქ ნიკონის კურთხევით, დაწესდა ქართული ხატის საეკლესიო დღესასწაული, რომელიც აღინიშნება 4 სექტემბერს (ძვ. სტ. 22 აგვისტო). ცნობილია ამ ხატის სასწაულმოქმედი ასლები - მოსკოვის, ტულის, ყაზანის, ტვერის (96:141-142).

იმავე კიდობანში იღო მცირე, ვერცხლის მოოქროვილი სანაწილე ქრისტეს სამოსელით; ორივე კიდობანი დაბეჭდილი იყო მეფის მიხეილ თეოდორეს ძისა და მისი მამის უწმინდესი პატრიარქის ფილარეტ ნიკიტას ძის ბეჭდებით. უფლის კუბოზე იღო ვერცხლის სახატე სამოსელის ნაწილით, დაბეჭდილი ასევე მეფის და პატრიარქის ბეჭდებით. კიდობანზე იდგა ჯვარცმის ხატი. ქრისტეს სამოსელის ნაწილებს სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებდნენ: ორს ზომის მიხედვით - დიდი და მცირე, მესამეს კი - სატარებელი. ეს ოჯახებში დაქონდათ ავაღმყოფების განსაკურნავად (87:416-417).

1681 წ. საეკლესიო კრებამ განიხილა საკითხი სიწმინდეების დაცვისა და შენახვის შესახებ. დაადგინეს, რომ ქრისტეს სამოსელის ყველა ნაწილი შეეკრიბათ, ერთ კიდობანში მოეთავსებინათ და ცხოველმყოფელი ხის ნაწილთან ერთად შეენახათ. მათი გამოტანა უნდა მომხდარიყო წელიწადში ერთხელ - წითელ პარასკევს. მუდმივად, მნახველთათვის, უფლის სამოსელის ერთი ნაწილით კიდობანი, შეინახებოდა ადრე მოწყობილ ადგილას, დასავლეთის მხარეს, ტაძრის კუთხეში (39:75-115). მაგრამ დადგენილება ვერ შესრულდა. ბრინჯაოს კარავში ძველებურად იდგა სამი კიდობანი. სპეციალურად მოწყობილ კანკელში, სამსვერპლოს უკან, ინახებოდა ყველაზე ძვირფასი სიწმინდეები: უფლის სამოსელი, ღვთისმშობლის სამოსელი, უფლის ღვთისმშანი, არჩილ II-ს მიერ წაღებულის საქართველოდან რუსეთში, რომელიც 1715 წელს პეტრე I-მა მიძინების ტაძარს გადასცა (63:65).

1701 წ. აღწერეს მიძინების ტაძარი. აღმოჩნდა, რომ იქ ინახებოდა ხუთი კიდობანი უფლის სამოსელის რვა ნაწილით. აგრეთვე სამი კიდობანი ინახებოდა უფლის კუბოზე, ერთი საკურთხეველში, ერთი სანაწილეში (55:73). როგორც უკვე ითქვა სამოსელის ორი ნაწილი კოსტრომასა და იაროსლავლში წაიღეს, 1730 წელს კი კიევის სოფიის ტაძარს, პეტერბურგის პეტრეპავლეს ტაძარს გადასცეს (55:73), იმპერატორმა პავლე I-მა რელიკვიის დიდი ნაწილი პეტერბურგის ზამთრის სასახლის მხსნელის ხელთუქმნელი ხატის ტაძარს უბოძა (91:74). ბოლოს, ცნობილი არაა რომელ წელს, უკანასკნელი სამოსელის კიდობანი გამოიღეს ბრინჯაოს საბურავიდან და მოათავსეს საკურთხეველში. მის მაგიერ დასდეს XVIII საუკუნეში შეკერილი გარდამოხსნა, რომელიც XIX საუკუნის ცნობარებში, ზოგჯერ, შეცდომით მოიხსენიება, როგორც ძველი, სპარსეთიდან უფლის სამოსელთან ერთად მოტანილი. ზოგიერთი ავტორი, საერთოდ, ერთმანეთში ურევდა გარდამოხსნასა და უფლის სამოსელს. ამ უკანასკნელს მხოლოდ წელიწადში ერთხელ, უფლის სამოსელის მოსკოვში მიტანის დღეს, საკურთხეველიდან

გამოიტანდნენ და სამეფო გვარის ყოველ, ახლადდაბადებულ მემკვიდრეს სამოსელის უმცირეს ნაწილს მისცემდნენ (ალბათ, ერთ ძაფს) ტანსაცმლის ქვეშ სატარებელ ჯვარში ჩასადებად (55:73).

XVIII საუკუნიდან გეაქვე ცნობები ქრისტე სამოსელის დატაცების შესახებ. 1730 წელს, როდესაც იმპერატორმა ანა იოანეს ასულმა მოითხოვა მასთან მიეტანათ ტრაპეზზე დადგმული ოთხკუთხედი ვერცხლის კიდობანი, აღმოჩნდა, რომ იქიდან ამოღებული იყო უფლის სამოსელი (82:232-234). ასევე ცარიელი აღმოჩნდა შემდეგში სხვა რამდენიმე კიდობანი (დაწერ. იხ. 63:65-67).

ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ მიძინების ტაძრის სიწმინდეები ჯერ ჯვარამაღლების მონასტერში გადაიტანეს, ხოლო მისი დანგრევის შემდეგ 1931 წ. კვლავ მიძინების ტაძარში დააბრუნეს (91:75), სადაც დღესაც ინახება. შაჰის მიერ გაგზავნილი რელიკიის შესანახი ვერცხლის კიდობანი, მოთავსებულია მოსკოვის კრემლის ძვირფასი ლითონების განყოფილებაში (63:73-74).

ქრისტეს სამოსელის დადების დღესასწაულის შემოღებამ, მიძინების ტაძარში დღის წესრიგში დააყენა შესაბამისი ხატის შექმნის აუცილებლობა. იგი მართლაც შეიქმნა მცირე ხნის შემდეგ, 1627 წელს (57:9). მასზე გამოსახულია უფლის სამოსელის საზეიმო დადება კუბოზე: პატრიარქი ფილარეტი და ყმაწვილი მეფე მიხეილ თეოდორეს ძე ერთად სდებენ სამოსელს.

ქრისტეს კვართის მიმართ ინტერესმა თავისი გამოხატულება კპოვა ლიტერატურაშიც: განჩნდა სხვადასხვა შინაარსი თქმულებები, რომლებს ამოსავალი 1624 წელს რუსი ელჩებისაგან და მოსკოვში მცხოვრები ორი ბერძენისაგან მოპოვებული ცნობები იყო. მცდარი მოსაზრება წამოაყენა ს. ბრაილოვსკიმ, თითქოს ნექტარიუსის და ანიკეის მონათხრობს საფუძველი საბერძნეთში გავრცელებული თქმულებების ის შინაარსი იყო, რომლებშიც თითქოს აისახა ქრისტეს კვართის საქართველოში მოხვედრის ამბავი. ს. ბრაილოვსკი, როგორც ჩანს, არ იცნობდა ზემოთ დამოწმებულ იმ მასალებს, რომლებიდანაც ვიგებთ, რომ ორივე ბერძენს საქართველოში ჰქონდა მოსმენილი და ნანახი ის რაც საელჩო პრიკაში მოახსენეს. ამის გამო იყო, რომ ს. ბრაილოვსკის, მის მიერვე მოპოვებული ერთ-ერთი თქმულება ბერძნულიდან თარგმნილად ან „წმინდა რუსული წარმოშობისად მიაჩნდა. აქვე მომყავს ს. ბრაილოვსკიმ მიერ გამოქვეყნებული თქმულების სრული ტექსტი:

“ ამბავი ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს პერანგისა ”

როცა უფალი ჯვარსაცვეს, მამინ იერუსალიმში იმყოფებოდა ერთი ვინმე ქართველი. ჯვარცმის შემდეგ ურიებმა (ЖИДОВЕ) კენჭი ჰყარეს ქრისტეს ტანსაცმელზე. პერანგი წილად ზედა ქართველს და იმ მეომარმა პერანგი თავის სამშობლოში, საქართველოში მიიტანა. იმ მეომარს არ ჰყავდა არც ცოლი, არც შვილები, ჰყავდა მხოლოდ და. დამ ჰკითხა თავის ძმას, სად და როგორ მოიპოვა პერანგი. ის მას მოუყვა: „ვიყავი ქალაქ იერუსალიმში და ჯვარზე გაეკაართ უცნობი კაცი, რომელიც იწოდება იესო ქრისტედ, ღვთის შვილად. როცა ის ჯვარსაცვეს, მზე დაბნელდა და მიწა იძრა, ქვას ფილები ჩამოცვივდა და დიდძალი ხალხი დაიღუპა. ზოგი აღამიანი დაბრძანდა, ზოგი დაყრუვდა“. დამ უთხრა ძმას, რომ ეს ნამდვილად ღვთის შვილი იყო და შეეხვეწა მისთვის ეჩუქებინა უფლის, იესო ქრისტე პერანგი. ძმამ აჩუქა დას ის პერანგი, რამელსაც ქალწული დიდი ხნის განმავლობაში, სამოცი წელი, საიმედო ადგილას ინახავდა და სწამდა მისი. ქალწულმა ითხოვა, რომ როცა ის გარდაიცვლებოდა პერანგში გახვეული ჩაესვენებინათ კუბოში. სამოცი წელი ესვენა მასში. აკლდამზე ამოიზარდა დიდებული, ულამაზესი ზეთისხილის ხე. ხიდან მირონმა დაიწყო დენა. საქართველოში იკურნებოდნენ ბრძები, კოჭლები, ყრუები, მუნჯები, კეთროვნები. მაგრამ ქართველებს სიბარბე მოერიათ და დაიწყეს მირონის გაყიდვა, დიდძალ შემოსავალს კი ითვისებდნენ. ღმერთი განრისხდა მათზე და ის ხე გააბმო. მირონი შეწყდა. აღარ იყო აღარც მირონი და აღარც განკურნება. ქართველები შეიკრიბნენ და იათაბირეს, მოხუცებს ეკითხებოდნენ რის და როგორ დაიწყო ეს სასწაული. მრხუცებმა უპასუხეს: „მამებისაგან გვაქვს გაგონილი, რომ როცა იერუსალიმში ურიებმა ჯვარზე გააყრეს ჩვენი ღმერთი იესო ქრისტე, პერანგი ქართველებმა, ჩვენმა ბატონმა მოიტანა და აჩუქა თავის დას, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში თავისთან ინახავდა და ირწმუნა ჯვარცმული უფალი იესო ქრისტე. სიკვდილის წინ მან ითხოვა პერანგით ჩაესვენებინათ კუბოში. უკვე სამოცი წელია ის მიწაშია“. ერთობლივად გადაწყვიტეს ის ადგილი გაეთხარათ. გათხარეს კიდევ და იხილეს მის სხეული მთელი, როგორც ცვილი, უფლის პერანგში წვეს ცოცხალივით. ვეღა ქართველი განცვიფრდა ამ სასწაულის გამო. პერანგს მეოთხედი მოახიეს. შემდეგ ააგეს ლამაზი, მშვენიერი კილობანი და მასში ჩადეს პერანგი, ხოლო იმ ქალწულის სხეულზე აღმართეს საყრებულო ტაძარი და დღემდე მრავალი განკურნება იყო. ხელმწიფე მიხეილ თეოდორეს ძის დროს გაიგზავნენ ელჩები ყიზილბაშთა მეფესთან. ყიზილბაშთა მეფეს დიდი

მტრობა პქონდა ქართველ მეფესთან. ყოზილბაშთა მეფე წაეიდა სომარდ საქართველოზე და დადო ფიცი, რომ თუ ღმერთი შემეწევა, ყველაფერს საბედნიეროდ გავეგზავნი ჩემს ძმას, მოსკოვის ხელმწიფეს. დაეხმარა ღმერთს მას საქართველოს დაპყრობაში და ღირსეულად დაეუფლა პერანგს. მან უფლის პერანგი მოსკოვში გაგვზავნა. მეფე-ხელმწიფე მიხეილ თეოდორეს ძემ და უწმინდესმა პატრიარქმა ფილარეტმა უფლის პერანგი მოათავსეს მიძინების საკრებულო ეკლესიაში“ (48:20-21).

„ამბავი“ საინტერესოა მრავალმხრივ. იგი ახალი ვერსიაა, განსხვავებული მოსკოვში ქართველი (თეოდოსე) და ბერძენი (ნექტარიუსი და იოანიკეი) სასულიერო პირების მონათხრობებისაგან, თუმცა უცილობელია, რომ მას საფუძვლად უდევს საელჩო პრიკაზის საბუთები, რომელიც ხალხში გავრცელდა და, გარკვეული, მიზანდასახული ცვლილება განიცადა. ჩანს შემთხვევლნი არ იყვნენ ქართველებისადმი კეთილად განწყობილნი. ჯერ ერთი, კვართის საქართველოში მომტანი, როგორც ავტორი მასვე ათქმევინებს, უშუალოდ მონაწილეობდა ქრისტეს ჯვარცმამში. ხზგასმულია ქართველთა სიხარბე, რის გამოც გახმა ცხოველმყოფელი ხე და მირონის დენაც შეწყდა. მაგრამ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მუსლიმანი შაქის მიერ ქრისტიანული საქართველოს დაღამქერის მიზეზის ღეთის ნების განხორციელებად ასხნა. უფლის კვართი მხოლოდ ამ გზით უნდა მოხვედრილიყო მოსკოვის სახელმწიფოში, რომელსაც ღმერთმა განსაკუთრებული მისია დააკისრა.

საინტერესოა, რომ შუა საუკუნეებში კვართზე პრეტენზიას აცხადებდა რამდენიმე კათოლიკური ტაძარი. მათგან განსაკუთრებით ცნობილია გერმანიის ქ. ტრირის ქიტონი, რომელიც წერილობით წყაროებში მოიხსენიება 1191 წლიდან. გადმოცემის მიხედვით, იმპერატორ კონსტანტინე დიდის დედა, დედოფალი ელენე ამ ქალაქიდან ყოფილა (სინამდვილეში ის ნიკომედიის მეზობელ პატარა ქალაქში დრეპანიუმში დაიბადა). 328 წელს მან იერუსალიმიდან წამოიღო წმ. კვართი და თავის მშობლიურ ქალაქს, ტრირს გადასცა. ასევე ცნობილია საფრანგეთის ქ. არჟანტონის ქიტონი და სხვ. დასახელებული ორი ქალაქის კვართის შესახებ არსებული ლიტერატურა კრიტიკულად შეისწავლა მ. თამარაშვილმა (7:148-144). მხოლოდ იმას დავამატებ, რომ ტრირის ეპისკოპოსის გადაწყვეტილებით XIX საუკუნის შუა ხანებიდან დამკვიდრდა ტრადიცია, პერიოდულად ქიტონი გაეტანათ ტაძრიდან, აბრეშუმის შალითაში ჩადებული. XX საუკუნის შუა ხანებში სპეციალურ კომისიას სიწმინდის დათვალიერების ნება მისცეს. კომისიის აქტში ნათქვამია: ქიტონი „წარმოადგენს ხაჭით

დაფარულ რაღაცას, მთლად დახეულს, რომლის მასალის დადგენა ამჟამად შეუძლებელია. შეუძლებელია იმის დადგენაც კი ამ საგანს აქვს თუ არა ნაკერები. ის დამზადებული იყო სელის ან ბამბის ქსოვილისაგან და არაავითარი სახე არ ჰქონდა (64:209-210). კომისიამ, მისი დასკვნის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, კვართის დამზადების თარიღი ვერ ივარაუდა.

ქრისტეს სამოსელის ყველაზე ძველ ნაწილად მიაჩნდათ ის, რომელსაც, გადმოცემა VII საუკუნეს მიაკუთვნებს. 603 წელს, ბიზანტიის იმპერატორის მავრიკიოსის 21 წელს, იერუსალიმის მახლობლად საფატში აღმოჩნდა, მარმარილო კიდობანში ჩადებული ქსოვილი. სამი დღე იმარხულეს ეპისკოპოსებმა - გრიგოლ ანტიოქიელმა, თომა იერუსალიმელმა და ზოსიმე კონსტანტინოპოლელმა. სამოსელი იერუსალიმის იმ ეკლესიაში მოათავსეს, სადაც საუფლო ჯვარი ინახებოდა (78:102; 7:140). როდესაც იერუსალიმს საფრთხე დაემუქრა, სამოსელი, სხვა რელიკვიებთან ერთად ჯერ კონსტანტინოპოლში გადაიტანეს, შემდეგ კარლოს დიდს გადასცეს. ასე მოხვდა იგი არჟანტონში (7:141).

რუსეთისა და ევროპის სხვა ქვეყნების ტაძრებში დაცული ქსოვილები ალბათ, ქრისტეს სხვადასხვა სამოსელის ნაჭრები იყო. კვართი, ერთადერთი და მთლიანი დაცული იყო და არის სვეტიცხოველში.

შაჰ აბასს, საქართველოში ლაშქრობების დროს (1614-1617 წწ.), რომ კვართი წაეღო, ამის შესახებ აუცილებლად აღინიშნებოდა იმ დროინდელ საბუთებში, ნარატიულ თხზულებებში ან საქართველოს და რუსეთის მეფეების მიმოწერისას. განსაკუთრებით უნდა ითქვას უკანასკნელ მომენტზე. 1616 წელს თეიმურაზ I-ს ელჩმა ილუმენმა ხარიტონმა რუსეთის ხელმწიფეს მიართვა წერილი, რომელშიც მოკლედ აღწერილი იყო ის უბედურება რომელიც კახეთში დატრიალდა შაჰ აბასის ურდოების შემოსევის შედეგად. წერილში ყურადღება განსაკუთრებით გამაზვილებულია კახეთის ეკლესია-მონასტრების სავალალო მდგომარეობაზე: „ჩვენი ცოდვის გამო - წერდა მეფე თეიმურაზი - ღვთის სამართლიანი განსჯითა და მრისხანებით, ის დაგვემართა, რომ მზე უკუნეთად გადაიქცა და მთვარე ჩაქრა, დღე ღამედ გადაიქცა და ღამე დღედ. ყიზილბაშთა შაჰი თავისი უთვალავი ჯარით მოვიდა ჩვენს ქვეყანაში და გაანადგურა, უწმინდესი ხატი და ჩვენი მართლმადიდებლური ქრისტიანული ხატები წაბილწეს, ეკლესიები კი გაძარცვეს. მონასტრები, რომლებიც ნეტარსახსოვარი თ. ი. (თეოდორე იოანის ძის - ე.მ.) დროს ჩვენს ქართულ მიწაზე აშენდა, ოთხი დიდებული მონასტერი, რომელშიც დიდი ხელმწიფის მიერ გამოგზავნილი რვა ხატისმწერალი იმყოფებოდა, ყიზილბაშებმა

გაანადგურეს, წმინდა ხატები დაწვეს და თქვენი საცოდავი ღვთისმლო-
ცველები დახოცეს. სხვა მრავალი მონასტერიც გაანადგურეს, ღვთის
ხატებს ოქრო და ვერცხლი შემოაძარცვეს, ხოლო წმინდა ხატები ცეცხლ-
ში ჩაყარეს. ჩვენს ქვეყანაში დიდი გიორგი სასწაულმოქმედის მონასტერია,
რომელშიც სამიტროპოლიტო იყო, ისიც საძირკვლიანად დაანგრეეს, ეკ-
ლესიაში შაჰის კარავი დადგეს და იმ კარავში შაჰი ერთი თვე იმყოფებოდა,
ბილწავდა ჩვენს ჭეშმარიტ ქრისტიანულ რწმენას, მრუშობდა რათა
შეებილწა ღვთის ეკლესია. უფლის საკურთხევლის ტახტი, სადაც
ფარულად ჩვენი იესო ქრისტეს სხეულია, ეკლესიიდან გადააგდო,
სახარების და ჩვენი მართლმადიდებლური ქრისტიანული რწმენის სხვა
წიგნები, როგორც ახლო ისე შორეული ადგილებიდან მოზიდული, ერთად
შეკრება, ტბაში ჩაყარა და საფლობში ჩაზილა“ (74:50).

წერილში, კონკრეტულად, მხოლოდ ერთი მონასტერია დასახელებული
წმ. გიორგისა, რომელშიც სამიტროპოლიტო იყო. რა თქმა უნდა მასში
ალავერდის მონასტერი იგულისხმება და არა ზეგანისა, როგორც თ. ჟორ-
დანია ფიქრობდა (23:23). და, თითქოს, „უეჭველია, რომ შაჰისაგან რუსეთს
გაგზავნილი ნივთი ის ერთი სიწმინდე უნდა ყოფილიყო, რომელიც შაჰს
გაუტანია ზაგემის ეკლესიიდან და არა მცხეთიდან“¹. მკვლევარი იქვე
იმოწმებს იმ მასალებს, რომლებიც ს. ბელოკუროვმა ამ საკითხის გასარ-
კვევად შეკრება. ს. ბელოკუროვის ნაშრომში მსგავსი არაფერი წერია. იქ
მხოლოდ მოყვანილია ბერძენი ანიკეის მოხსენების ის ფრაგმენტი, სადაც
მან განაცხადა, რომ არ იცოდა სად იყო ქრისტეს კვართი. მაგრამ ზაგემში,
მსხნელის აღდგომის ეკლესიაში ნახა ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატი. იგივე
ხატი იმავე ეკლესიაში უნახავს იერუსალიმის პატრიარქს თეოფანეს
(45:18). რაც შეეხება თ. ჟორდანისა მიერ მითიებულ „ნიუსს“, ისეთი
არაფერი იდო შაჰის მიერ მოსკოვში გაგზავნილ ზანდუკში, რომელიც
ზაგემის ეკლესიაში დაცულ სიწმინდეებიდან რომელიმეს მიესადაგებოდა.
ამ შემთხვევაში, რა თქმა უნდა, ზანდუკში არსებული ნივთებიდან, პირველ
რიგში ის ქსოვილი გვანტიერესებს, რომელიც თითქოსდა კვართი უნდა
ყოფილიყო, მაგრამ ასეთი მსგავსების საფუძველი არ არის.

თეიმურაზ I, მართალია, რუსთ ხელმწიფეს კახეთის უბედურებას
აცნობებდა, მაგრამ დაუჯერებელია, რომ შაჰის მიერ მცხეთიდან კვართის
წაღება მას არ სცოდნოდა და ამის შესახებ აოაფერი ეთქვა თავის წერილში.
მითუმეტეს. რომ მაშინ (1618 წ.) ჯერ არ იყო დაწყებული ის რელიგიურ-
პოლიტიკური ვნებათღელვა, რომელმაც თავი იჩინა 1624 წლიდან.
თეიმურაზს სრულებით არ სჭირდებოდა 1618 წელს რუსებისათვის დაემალა

შაპის მიერ კვართის წაღება. პირიქით, ეს კიდევ ერთი დამატებითი საბუთი იქნებოდა ქვეყნის უკიდურესად დამძიმებული მდგომარეობის წასადგენად, რაც იმ დროს კაბთა შეფის ინტერესებში შედიოდა. უეჭველია, რომ შაპისათვის ცნობილი იყო ქართველი ელჩის მოსკოვში საქმიანობისა და თეიმურაზის წერილის შინაარსის შესახებ. სწორედ თეიმურაზის და, საერთოდ, ქართველი მეფეების წარმომადგენლების მოხსენებებისა და წერილების მიხედვით აწარმოებდნენ რუსეთის დიპლომატიები საქართველოს საკითხებზე შაპთან მოლაპარაკებას. ამიტომ ვერც შაპ აბასი და ვერც მისი ელჩი ვერ დაასახელებდნენ კვართის ხელში ჩაგდების დროდ საქართველოში ლაშქრობის წლებს. ახლა გასაგები ხდება თუ რატომ „იპოვა“ შაპმა კვართი 1622 წელს, რუსეთის ელჩების ირანში მისვლამდე სულ რამდენიმე თვით ადრე.

როდის უნდა გაეგოთ საქართველოში შაპ აბასის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი საჩუქრით გამოწვეული მითქმა-მოთქმის შესახებ? როგორც ზემოთ ითქვა, თეიმურაზ I-ს ელჩი თეოდოსე მანგლელი რევიშვილის მოსკოვიდან გამომგზავრების შემდეგ მიიტანეს „ქრისტიე კვართი“. რასაც რუსები თეოდოსეს ეკითხებოდნენ სპარსელების მიერ საქართველოდან გატანილი სიწმინდეებისა და საგანძურის შესახებ, შეიძლებოდა ეფიქრა, რომ ცნობისმოყვარეობითა და მომხდარისადმი სინანულით იყო გამოწვეული. თეოდოსემ არ იცოდა რუსეთის ხელისუფლებას კონკრეტულად რისი ვაგება სურდა. დღეისათვის ცნობილი რუსული საბუთები გვიჩვენებს, რომ XVII ს. 30-იანი წლებიდან ჯერ თეიმურაზ I, შემდეგ კი სხვებიც ყოველთვის დაბეჯითებით აცხადებდნენ: ქრისტიეს კვართი საქართველოში არისო.

მიტროპოლიტმა ნიკიფორემ 1635 წელს მოსკოვში მიიტანა თეიმურაზ I-ს წერილი, რომელშიც სხვადასხვა ამბებთან ერთად აღნიშნული იყო, რომ „ყოვლისმპყრობელმა ღმერთმა თავისი მოწყალება არ მოაკლო და (საქართველოში) ქრისტიანობის საბოლოოდ მოსპობა არ დაუშვა, რადგან აქ, მცხეთის დიდ ეკლესიაში მოთავსებულია ქრისტიეს სამოსელი. აქვეა დღესაც ჩვენი საპატრიარქო“ (74:112). რათა ყოველგვარი ეჭვი გაფანტულიყო, თეიმურაზი მიხეილ თედორეს ძეს სთხოვდა: „თქვენს თვითმპყრობელურ მეფობას შევთხოვთ არ დააკავოთ ჩვენი ელჩი და მასთან ერთად თქვენი ელჩი გამოაგზავნოთ... რათა მან დაათვალიეროს ჩვენი ქვეყანა და ქრისტიანობა, წმინდა ეკლესიები და ივერთა მთელი ქვეყანა, მცხეთის დიდი ეკლესია, სადაც მოთავსებულია ქრისტიეს სამოსელი და დღესაც იქ არის, რათა თქვენმა თვითმპყრობელობამ ჭეშმარიტება

იცოდეს. ქრისტეს სამოსელი კახეთში კი არა, ქართლშია“ (74:118). როგორც ჩანს, თეიმურაზი ცდილობს გაასწოროს თეოდოსე მანგლელი რევიშვილის მიერ მოსკოვში დაშვებული შეცდომა.

თეიმურაზ მეფის წინადადება მიიღეს მოსკოვში და გადაწყვიტეს საქართველოში გამოეგზავნათ ელჩი, რომელიც მცხეთასაც მოინახულებდა (74:171, 190). მიტროპოლიტ ნიკიფორესაც თავის მხრივ უთქვამს, რომ ქრისტეს სამოსელი (риза) კახეთში კი არ არის არამედ ქართლშია. ის მოთახებულა იმ ეკლესიის შუაში ქვის ბალახანაში, რომელიც აგებულია იქ, სადაც სამოსელზე ამოზრდილი კედრის ხე მოჭრეს. შაჰს იმ ბალახანის დანგრევა უნდოდა, მაგრამ ისინი ვისაც ეს უნდა გაეკეთებინა, ცეცხლმა შთანთქა სხვები კი გაიტყვნენ. უფლის სამოსელის ნახვა არავის არ შეუძლია, რადგან ის ქვითაა ამოშენებული. მიტროპოლიტმა ხელმწიფეს სთხოვა, რომ მისთვის ეჩვენებინათ შაჰის მიერ გამოგზავნილი ქრისტეს სამოსელი. სამაგიეროდ დაპირდა, რომ, როცა ხელმწიფის ელჩები საქართველოში მოვიდოდნენ, ისინი მცხეთაში დაუბრკოლებლად ნახავდნენ უფლის კვართს. იქვე ის დანაკლისიც აღნიშნა, რომელიც საქართველომ შაჰ აბასის შემოსევების შედეგად განიცადა. კერძოდ, „დაიკარგა შარავანდედი ქრისტეს ხატისა, რომელიც მთავარ აბგარს მიართვეს და უწმინდესი ღვთისმშობლის სარტყელი, მოტანილი ცარგრადიდან. ფიქრობენ, რომ ის სიწმინდეები შაჰმა წაიღო“ (74:201). თეიმურაზის ელჩს სცოდნია ის სომხური თქმულება, რომლის მიხედვითაც იესო ქრისტემ ედესის მთავარს აბგარს გაუგზავნა „განკაცებული მაცხოვრის ხატი“ (19:127; 66:90).

ხელმწიფის ბრძანებით ნიკიფორეს თხოვნა დააკმაყოფილეს და მას აჩვენეს ქრისტეს ის სამოსელი, „რომელიც მეფის უმაღლესობას ყინილბაშმა შაჰმა გამოუგზავნა“ (4:201). ნიკიფორეს თხოვნა დააკმაყოფილეს, მაგრამ როგორი შთაბეჭდილება მოახდინა ნანახმა, არაფერია ნათქვამი. სავარაუდოა, ნიკიფორემ თავისი ეჭვი გამოსთქვა შაჰის საჩუქარზე და ამიტომ თეიმურაზთან გამოგზავნილ რუსეთის ელჩებს დაევაღათ კახთა მეფისათვის თხოვათ მცხეთაში დაცული უფლის სამოსელი მოსკოვში გაეგზავნა.

1637 წ. მოსკოვიდან წამოვიდა განსაკუთრებული ელჩობა. მის წევრებს სხვადასხვა დავალება მიეცათ. ზოგს უნდა შეეგროვებინა ცნობები საქართველოს ეკონომიკურ, სავაჭრო და სამხედრო მდგომარეობაზე. ელჩობის სასულიერო პირებს კი დაევაღათ შეესწავლათ ქვეყნის საეკლესიო და რელიგიური მდგომარეობა. რუსი სასულიერო პირები უნდა დაინტერესებულიყვნენ, აგრეთვე საქართველოს სიწმინდეებით. მათ

განსაკუთრებით დაწვრილებით, სანდო და ზუსტი ცნობები უნდა შეეკრიბათ მცხეთაში ქრისტეს სამოსელზე. ელჩობის ერთ-ერთი წევრი იყო ბერი არსენ სუხანოვი, რომელმაც ორჯერ იმოგზაურა საქართველოში და ფრიად სინტერესო ცნობებიც დაგვიტოვა.

1639 წ. 16 აპრილს ზაგუმში მოლაპარაკების დასრულების შემდეგ, რუსმა ელჩებმა მოითხოვეს, თეიმურაზის დაპირების თანახმად, ეჩვენებინათ ქრისტეს კვართი, რათა საბოლოოდ გაერკვიათ რას წარმოადგენდა შაჰ ის მიერ ხელმწიფისათვის გაგზავნილი საჩუქარი. თეიმურაზმა რუსებს უპასუხა: ვიდრე მიტროპოლიტ ნიკიფორეს მოსკოვში გამოგზავნიდი, მაშინ ჩემს მამულში, ქართლში ვიყავი და მცხეთაც, სადაც კვართია, მე მეკუთვნოდა. ნიკიფორეს წამოსვლის შემდეგ შაჰი მოვიდა და ქართლი წამართვა. ამდენად კვართის ნახვის საშუალება აღარ გვაქვს (74:313-314, 349). რაც შეეხება შაჰის მიერ მოსკოვში გაგზავნილ საჩუქარს, ის შეიძლება რუსთველი უპისკოპოსის ფერიცვალების ეკლესიიდან წაღებული ღვთისმშობლის სარტყელი არის, მაგრამ ის ეკლესიაც ჩემს სამფლობელოებში აღარ არის (74:314), ანუ მისი ნახვაც არ შეიძლება. ქართლი რომ ხელთ მქონდეს, ელჩებს უფლის სამოსელს, მცხეთის წმინდა დიდ ეკლესიას, სასწაულმოქმედ ნაწილებსა და წმინდა დიდებულ ხატებსაც ვაჩვენებდი. თუ ხელმწიფე დამეხმარება, მაშინ ჩემს ხელთ იქნება ქართლიც, მცხეთაც და უფლის სამოსელიც, ჩვენს ივერიის ქვეყანას და ყველაფერს ხელმწიფეს მივცემდიო (74:350-351).

საპასუხო წერილებში თეიმურაზ I საბოლოოდ აყალიბებს თავის მოსაზრებას მცხეთაში არსებული ღვთის სამოსელისა და შაჰის საჩუქრებს შესახებ: „უფლის სამოსელი, რომელიც თქვენს მეფურ დიდებულებას აქვს და, რომელიც მიტროპოლიტ ნიკიფორეს აჩვენეს, ის სამოსელია რუსთველის ეკლესიიდან, ე. ი. უწმინდესი ღვთისმშობლის სარტყელია... ღვთის სამოსელზე გადმოცემით ვიცით, რომ ის მცხეთის დიდ ეკლესიაშია და არა რუსთველისაში. როცა შაჰ აბასი მოვიდა და ჩვენი მამული დაიპყრო, მაშინ ის სარტყელი, რომელსაც თქვენთან უფლის სამოსელს ეძახიან, შაჰმა წაიღო და თქვენს მეუფებას გამოუგზავნა. ნამდვილი სამოსელი დღესაც მოთავსებულია მცხეთის დიდ ეკლესიაში, რომელიც ქართლშია და არაეის ძალუძს იმისი ამოღება. თუ ღმერთი ინებებს და ქართლს დაეიპყრობთ, მაშინ ყველაფერი, მცხეთის დიდი ეკლესიაც და უფლის სამოსელიც შენი დიდი სამეფოსი იქნება, ჩვენც ყველანი თქვენი მეფური უმაღლესობის ხელქვეითი გავხდებით, დიდო ხელმწიფეე. ამინ“ (74:353).

ამგვარად, თეიმურაზ I-ს მიზანი სრულიად გასაგებია და მიხედვით თეოდორეს ძეს ასევე დაუფარავად სწერს: თუ რუსეთისათვის ქრისტიან კვართი ძვირფასია და მისი დაუფლება სურს, მაშინ ხელმწიფე უნდა დაეხმაროს თეიმურაზს დაიბრუნოს ქართლის სამეფო. რუსთ ხელმწიფის მფარველობაში შესულ ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ სამეფოსთან ერთად უძვირფასესი სიწმინდეც ხელმწიფისათვის ხელმისაწვდომი გახდება. თეიმურაზი იმასაც გასაგებად ამბობს, რომ კვართს ვერც ვერავინ ამოიღებს და, რა თქმა უნდა, ვერც ვერავინ წაიღებს საქართველოდან, ე.ი. ყველა შემთხვევაში, კვართი სვეტიცხოველში უნდა დარჩეს.¹

აუცილებლად უნდა ითქვას თეიმურაზ მეფის ერთ „უნებლიე“ შეცდომაზე: ის წერს, რომ როდესაც მიტროპოლიტი ნიკიფორე ბერძენი მოსკოვში ელჩად გამოვაგზავნე მაშინ ქართლი მე მეკუთვნოდა და ამიტომ მოგიწოდებდით ჩამოსულიყავით, საკუთარი თვალთ გენახათ და დარწმუნებულყავით რომ კვართი მცხეთაში ინახებოდა. რა თქმა უნდა ეს შეგნებულად დაშვებული შეცდომა იყო. ნიკიფორე მოსკოვში წავიდა 1635 წელს, მაშინ, როცა თეიმურაზს ქართლი უკვე დაკარგული ჰქონდა. 1633 წელს ირანში აღზრდილმა მუსლიმანმა როსტომმა (1633-1658) ქართლი დაიპყრო.

თეიმურაზს აღნიშნული შეცდომით უნდოდა გაერკვია რუსეთი რამდენად იყო მზად გადაედგა გაბედული ნაბიჯი კვართის დასაუფლებლად და, რაც მთავარი იყო, კვართის საკითხი გადაექცია რუსეთის, როგორც მძლავრი მოკავშირის და მფარველის მოპოვების ერთ-ერთ საშუალებად.

თეიმურაზს კვართის საკითხის პოლიტიზირება რომ სურდა, კარგად ჩანს 1646 წ. მოსკოვში წარგზავნილი გიორგი ჩოლოყაშვილისადმი ნაბრძანებიდან: „ჩოლოყა-შვილის ბატონის გიორგისათვის ჩვენი პასუხი დიდისა ყოვლის პყრობელის კვლმწიფესთან ეს დაგვიბარებია. თუ ამას გვიზამს, რომ ქართლი დაგვაჭერინოს და იმაზედ მოგვეხმაროს,

¹ 1641-1643 წლებში კახეთში იმყოფებოდა რუსეთის ელჩობა, რომელსაც სათავეში ედგა თავადი ეფიმ თეოდორეს ძე მიშეცკი. მიშეცკი, საერთოდ დაინტერესებული იყო კახეთის სამეფოს უმნიშვნელოვანესი ეკლესია-მონასტრებს შესწავლით და მან თავის ანგარიშში მრავალი მათგანის აღწერილობა შემოგვინახა. ე. მიშეცკის, რადგან მან მცხეთაში მისვლა ვერ შეძლო, მის შესახებ ზაქარია მიტროპოლიტისათვის გამოუკითხვას, რომელიც ერთ დროს სვეტიცხოველში მსახურობდა. მას ელჩისათვის უთქვამს: „ქართლში ქართველების ქრისტიანული რწმენა გასაჭირშია. მცხეთის ეკლესია, სადაც უფლის სამოსელია, ძველებურად დგას... ხოლო უფლიჩ სამოსელი, ამბობენ, საკურთხეველში, ქვის ტრაპეზის ქვეშაა. მაგრამ სინამდვილე არაეინ არ იცის“ (77:159). მაშასადამე, ზაქარია მიტროპოლიტი ქრისტეს კვართის არატრადიციულ განსასვენებელზე მიუთითებს.

პატრიარქათ იმათი ბერი დასვან: მაცხოვრის კვართია იქა, ადვილის საქმით დავიჭერთ და ჩემს შვილს გიორგოს კელმწიფეს მივსცემ: თუ ამას არ გვიზმენ, ამდენი ქრისტიანი ტყვე თათრდება. ლეკნი ჩამოგუხსნან, ციხე აუგონ, როგორც კვლავ ყოფილა და იმისთვისცა მივსცემ შვილსა: თუ არც ეს ქნან, ჩემს უზუცეს შვილს ლუარსაბს ქალი მოსცეს, საქართველო საბოლოოთ კელმწიფისა იქნება..." (49:64). ამგვარად, თეიმურაზი თავის წარმომადგენელს ავალებს, რომ მან მოსკოვის მთავრობას, მისი კავკასიაში გააქტიურებისათვის, პირველ რიგში ყველაზე მომხიბვლელი წინადადება შესთავაზოს: მცხეთაში რუსი კაცის გაპარტიკარიტებით ქრისტეს კვართი, პრაქტიკულად, რუსთა ხელში აღმოჩნდება. თეიმურაზის ზემოთმოყვანილი წერილი, რა თქმა უნდა, სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი პოლიტიკოსის ცდაა რამენაირად გაიჩინოს რეალური მოკავშირე ირანის წინააღმდეგ. მაგრამ ამის მიღწევა მაშინ შეუძლებელი იყო. რაც შეეხება კვართს, რუსეთს, უეჭველია, მისი დაუფლება სურდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ კი მისი მცხეთიდან მოსკოვში გადატანა მოხერხდებოდა. მაგრამ მათ ამის განხორციელების იმედი, როგორც ზემოთ ითქვა, თეიმურაზმა თავიდანვე გაუქარწყლა.

ქრისტეს კვართი რომ ნამდვილად მცხეთაში, სვეტიცხოვლის ტაძარში იყო, რუსები საბოლოოდ დარწმუნდნენ 1652 წელს, როდესაც საქართველოს მეორედ ეწვია უკვე ცნობილი არსენ სუხანოვი. ამჯერად, 24 სექტემბერს, მან შესძლო სვეტიცხოველში მისვლა. აი რას სწერს იგი ამ ტაძრის მონახულების შემდეგ: „ის მონასტერი ქვის ზღუდით არის, როგორც ციხე-სიმაგრე. პალატები ქვის იყო დიდი ორ სახურავიანი, ზოგიერთი ჩამონგრეულია, დგას ცარიელები. მონასტრის შუაში საოცარი საყდარია დიდი, მაღალი და მშვენიერი, თეთრი ქვით ნაკეთები, ფანჯრის გრეხილებით და მრავალ ადგილას მწვანე ქვაა ჩამენებული ექვს საყდრზე. საყდრის შიგნით შუა ადგილზე მარჯვენა მხარეს, პირველ სვეტთან ორ ბოძს შორის მწკრივში ოთკუთხიანი ბოძი დგას სიმაღლით სამი საყენი, ქვევიდან ყრუთ არის დაშენებული, ხოლო ზევით ოთხ ბოძალათ. ამ ოთხ ბოძალაზე ქვის თაღია კარავით, გადახურულია ფიქალი ქვით. ქვემოთ თვით მიწაზე ამ სვეტთან, თითქოს პაწაწინა სახატე ნიში იყოს, ფარდით არის ჩამოფარებული და მის ქვაფენილზე საფარია (ფარდაგია) დაგებული. და ამ ფარდაგზე მოჭედილი ხატები დგას. არსენმა ფარდა გადასწია და სახატე ნიში დაათვალიერა, იგი ღრმა არ იყო, ეტყობოდა ქვა ცოტა ჩამონგრეულიყო, ხოლო იმ სვეტს ქვეშ ქრისტეს, ჩვენი ღმერთის, კვართია ჩადებული, სულ მთელია და დაუზიანებელი“ (35:75).

ა. სუხანოვის ჩანაწერიდან შეიძლება ისეთი შირი გამოვიტანოთ, რომ მან მხოლოდ კვართის განსასვენებელი ადგილი ნახა და არა თვით კვართი. მას რომ კვართი ენახა მაშინ ის ასე მშრალად არ იტყოდა: კვართი მთელი და დაუზიანებელიაო. ის ვალდებული იყო მცხეთაში შეეკრიბა კვართთან დაკავშირებული ყველაზე სანდო და ზუსტი ცნობები (44:126): როგორი იყო ზომით, ფერით, რისგან იყო მოქსოვილი და ა.შ. რაზეც ა. სუხანოვი ღუშს.

ა. სუხანოვის მიერ მოსკოვში მიტანილ ცნობას ქრისტეს კვართის შესახებ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა: გაირკვა, რომ შაჰ აბასს საქართველოდან კვართი არ წაუღია და დამტკიცდა ქართველთა სიმართლე. ამის შემდეგ რუსეთის მესვეურნი მოერიდებოდნენ საქართველოს სამეფოებთან დიპლომატიური ურთიერთობის დროს კვართის საკითხის განხილვას, მით უფრო მას შემდეგ, რაც ნათელი გახდა, რომ ამით ზოგიერთი, თავისი მიზნების მისაღწევად, სპეკულაციას ეწეოდა. ნათქვამის საილუსტრაციოდ მოვიყვან ორ მაგალითს: 1669 წლის 23 ნოემბერს მოსკოვში მივიდა იმერეთის მეფე ბაგრატ IV-ის ელჩობა და 6 დეკემბერს ხელმწიფეს ბაგრატის სარდლის დიმიტრის წერილი გადასცეს, რომელშიც სხვათაშორის ნათქვამი იყო: „მეფე ბაგრატ გავაბატონე. ახლა ურუშნი მოვიდნენ, იმერეთი ალაოხრეს, ხატ-ჯვარი შეურაცხვეს, ღვთისა წინა აღუდექით და ჩვენი ქვეყანა ასრე გაუამაგრეთ, რომე ჩვენი ბატონიც და სულა მისი ყმანი, ცოლ-შვილითა ჩვენ შევიზიზნეთ და რაც საქართველოშიდ პატიოსანი ხატ-ჯვარი იყო და ნაწილები ყველა მე გადავარჩინე და ღვთით ის ქვეყანა ჩემს ბატონს ისევ დავაჭვრინე... ასეთი ფეშქაში გვიახლებია, რომ სრულიად საქართველოშიდ იმისა მაგიერი არა იყო რა. პატიოსანი ნაწილი წმინდის ნიკოლოზის ხატითა მიახლებია ჩვენის კარის დეკანოზის სვიმონის ხელით და თუ ხელმწიფეშან წყალობა ყოს ჩვენ ზედან და გვიბოძოს რამე, ამისის ხელით გვიბოძონ, და ბედნიერის ხელმწიფისაგან თუ წყალობას დავინახავთ, ხელმწიფე რომე ყოვლად წმინდის პერანგს ეძებს და უბრძანებია: ღვთისა ისიცა და იესოს ქრისტეს მარტვილობის პერანგი ავარიანთ შიშისათვის ჩვენ შევიზიზნეთ და ჩვენს ხელად არის და თუ ჯამაგირს გაგვიჩენენ და მაგათი წყალობა ჩვენზედ იქნების მოუშლელად, იმ ორშიდ, რომელიც ეპრიანება, იმას მოვართმევთ ბედნიერს ხელმწიფეს: ამისათვის შევიწყინეთ თავი, რომე ოცი ათასი მარჩილი ფაშას მივეცი და ექვსი ათასი ჯვარის მონასტერს, ძალი დამართებოდა, მრავალი ვალი აკიდებია და ჯუარის მამას მივეცი და ამ ქვეყანას თეთრი ძვირია

და ვერას თავს უაღ, ამის გულისათვის შემოკვებვეწეთ ბუღნიერ ხელმწიფის ტახტს“ (49:86-87).

დიმიტრი სარდლის მეორე წერილიდან ვიგებთ, რომ თურქებს დაუტყვევებიათ განსაკუთრებით ძვირფასი სიწმინდეები: ქრისტეს პერანგი, ღვთისმშობლის პერანგი და ჯვარი. თურქებს მეფე ბაგრატისათვის შეუთავაზებიათ აღნიშნული სიწმინდეები გამოესყიდა, რაშიც მეფე თავის დიდებულებთან ერთად 20 000 ეფიპი გადაუხდია. ბაგრატს განუზრახავს ის სიწმინდეები რუსთ ხელმწიფისათვის გაეგზავნა, მაგრამ ურწმუნოთა შიშით ვერ გაუბედავს. თუ ხელმწიფეს სურს ის სიწმინდეები, მაშინ თავისი ელჩი გამოგზავნოს და რომელი პერანგიც უნდა ის წაიღოს.

კითხვამ, რაში სჭირდებოდათ ქრისტეს პერანგი, დიმიტრის ელჩმა უპასუხა: ჩვენს მხსნელს სიყმაწვილეში ეცვა ნაქსოვი, სახელოებიანი პერანგი, რომელიც მარტვილის მონასტერში ყრუდ დაჭედდებოდა ხის კიდობანშია. ქრისტეს პერანგი იმ მონასტერში მოუთავსებია ივერიის მეფეს დავითს, მაგრამ როდის მოხდა ეს, არავინ არ იცოდა. არც ის იცოდნენ ქრისტეს და ღვთისმშობლის პერანგები დავით მეფემ სად იშოვა (2:161-163).

აღნიშნულმა ელჩობამ, მოსკოვის კარზე, სრული კრახი განიცადა. ზემოხსენებული წერილებიდან ნაწილობრივ მაინც ჩანს იმერეთის სამეფოში არსებული ვითარება. მეფე ბაგრატ IV ბრმა, ტახტიდან გაძევებული, საკუთარი ცოლის, დარეჯან თეიმურაზ I-ს ასულის მოკვლის შემდეგ, მედროვე დიმიტრი სარდლის დახმარებით კვლავ ტახტზე დაბრუნდა. სამეფოს დიმიტრი განაგებდა. ელჩობის წვევების დაპატიმრებისა და გადასახლების სხვა მიზეზებთან ერთად (იხ. 25:124-125), უნდა ყოფილიყო რუსეთის სამეფო კარის ქართული სიწმინდეებით დაინტერესების მცდელობა. მათ ამით სურდათ მოსკოვის მიერ ბაგრატ IV-ს ხელისუფლების აღიარებისათვის მიეღწიათ და, ფაქტობრივად, იმავე კარზე მყოფი ნიკოლოზ (ერეკლე) ბატონიშვილის წინააღმდეგ მოქმედებდნენ. რუსეთი კი იმერეთის სამეფოში ნიკოლოზის გამეფებას გეგმავდა. წერილების გაცნობისა და ელჩობის წვევების დაკითხვის შემდეგ რუსი მოხელეებისათვის გასაგები გახდებოდა, რომ ელჩები კვართის შესახებ ცრუობდნენ. მათს მოქმედებას სწვაგვარ კვალიფიკაციას არ მისცემდნენ, თუ არა მოსკოვის მთავრობის შეცდომაში შეყვანით დაუმსახურებელი მფარველობის, ჯამაგირის მოპოვების და გარკვეული თანხის გამოძალვის მცდელობას.

რუსი პოლიტიკოსები როდესაც გაიხსენებდნენ თეიმურაზ პირველს რუსეთთან ურთიერთობის მიზნებსა და მოლაპარაკების წარმოების დახვეწილ ფორმას, რა თქმა უნდა, იმერეთის მესვეურთა მიერ შეთავაზებული პირობები სრულიად მიუღებელი იქნებოდა. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ არსებული მასალები არ იძლევა იმის თქმის საფუძველს, თითქოს თეიმურაზს, რომლის მძიმე მდგომარეობა მოსკოვში კარგად იცოდნენ, როდისმე განზრახული ჰქონდა, ან რუსეთის ხელისუფლებას კპირდებოდა, რომ კვართს მოსკოვში გააგზავნიდა, როგორც ზოგიერთი მკვლევარი ფიქრობს (25:92-96).

XVII ს. ბოლო მეოთხედსა და XVIII საუკუნეში რაიმე ოფიციალურ საბუთს რუსეთის მთავრობის ან ეკლესიის ქრისტეს კვართით დაინტერესებას რომ ასახავდეს, აღარ შევხვედრივარ. მხოლოდ არსებობს რამდენიმე უცხოელის მოკლე ცნობები. ერთნი აღნიშნავენ, რომ კვართი საქართველოშია, მეორენი კი საწინააღმდეგო ზრისანი არიან.

სომეხი ისტორიკოსი არაქელ დაგრიფეცი გადმოგვცემს, რომ შაჰ აბასმა კახეთში ხელთ იგდო სხვადასხვა საეკლესიო ნივთი და სიწმინდე, მათ შორის ქრისტეს კვართიც და იგი დღეს ისფაჰანში ინახებაო (2:28).

იმავე საუკუნის 60-ანი წლების შუა ხანებში საქართველოში ნამყოფი ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი ისე ლაპარაკობდა ქრისტეს კვართზე, თითქოს იგი სვეტიცხოველში აღარ იყო: „ის ადგილი, სადაც ინახებოდა ის კვართი ჯერ კიდევ ცნობილია“ (56:47).

პაულე ალეპოელმა, თავის მამასთან, ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსთან ერთად მოინახულა სვეტიცხოველი. ის მოსკოვში წარდგენილ „საქართველოს აღწერაში“ სრულიად საწინააღმდეგოს აღნიშნავდა: „ამ ეკლესიაში, მარჯვენა მხარეს არის დიდი სვეტი... იმ სვეტში არის ქრისტეს კვართი“ (4:73).

თან შარდენი, 1672 წ. 17 დეკემბერს, მცხეთასთან გავლისას, სვეტიცხოვლისა და კვართის შესახებ ამბობს: „შუა გზაზე ახლოს ჩაუვარეთ მტკვრის ნაპირზე მდგარ საქართველოს საპატრიარქო ეკლესიას. ერთი ნაწილი ეკლესიისა დანგრეულია, მეორე ნაწილი კი შორიდან მთელი და მეტად ლამაზი ჩანს. ამბობენ, რომ (ქრისტეს - ე.მ.) ეკლის გვირგვინის ნაწილი, კვართისა და წინასწარმეტყველი ელიას კაბის ნაჭრები ინახებაო. პირადად მე არ მინახავს ეს რელიკვიები. მაგრამ კაპუცინები მარწმუნებდნენ, რომ საკუთარი თვალით ვნახეთო“ (22:275).

თავი IV ქრისტეს კვართი XIX-XX საუკუნეთა საეკლესიო და სამეცნიერო ლიტერატურაში

„ახლა კი გონს მოდით მეფენო!
განისწავლენით ქვეყნის მსაჯულნო!“

/ფს. 3:10/

XIX ს. დასაწყისიდან, როდესაც საქართველო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში აღმოჩნდა, ქრისტეს კვართის საკითხი კვლავ აქტიური გახდა: ოდესღაც მცხეთიდან მოსკოვში მისი გადატანით დაინტერესება სრულიად ახალ იმპულსს იძენს. ქვეყნდება, თითქმის ერთმანეთის გამომრიცხავი მოსაზრებანი.

1840 წელს კიევის სასულიერო აკადემიის ჟურნალში ქვეყნდება ანონიმური წერილი - „უფლის სამოსელის დადება (10 ივლისი)“¹⁴. მასში ძალიან მოკლედ გადმოცემულია სამოსელის მოსკოვში მიტანის და მთავრობის მიერ სამოსელის ნამდვილობის დასადაგენად გამოძიების ჩატარების შედეგები. სრულიად დამახინჯებითაა არქივებისკოპოსი ნექტარიუსის ნათქვამი ქრისტეს კვართის საქართველოში მოტანის შესახებ. როგორც თავის ადგილას ითქვა, ნექტარიუსმა სათათბიროში მოხსენება გააკეთა (45:22). ანონიმი კი ამბობს, რომ თათბირზე დამსწრეებმა დაადასტურეს ნექტარიუსის სიტყვები, რომ მართლმადიდებელ ქვეყნებში არსებული გადმოცემის მიხედვით უფლის სამოსელი არის საქართველოში (75:121-22). შემდეგ მოთხრობილია ერთმა, რომაელთა სამსახურში მყოფმა ქართველმა მეომარმა, როგორ მიიღო უფლის სამოსელი, მოიტანა საქართველოში და თავის დას აჩუქა. ქალწულმა დაიბარა, რომ ის გარდაცვალების შემდეგ, კვართით დაეკრძალათ. მის საფლავზე აღმოცენდა მირონმდინარე ხე და ბოლოს, იმ ადგილას ქართველმა მეფეებმა ეკლესია აღმართეს. ძნელია იმისი დადგენა, რომელ წყაროს ეყრდნობა ავტორი, როდესაც მოგვითხრობს შემდეგს: „მე-7 საუკუნის დასაწყისში სპარსელები ამ ქვეყანაში შეიჭრნენ, ეკლესია დაანგრეს და ხე მოჭრეს. მის ადგილას ქრისტიანებმა, სამახსოვროდ, ბოძი დააყენეს. რაც შეეხება უფლის სამოსელს, ზოგიერთები სამართლიანად ფიქრობენ, რომ ღვთის განსაკუთრებული განგებით, მორწმუნეებმა სპარსელების შემოსევის დროს,

იმ ქალწულის კუბოდან ამოიღეს, მღვდელმთავრებს გადასცეს და იმ ეკლესიაში დადეს, რომელშიც შემდეგში ნექტარიუსმა იხილა. შაპ (აბასმა) საქართველოზე თავდასხმის დროს, რათა სამოსელი საიმედოდ დაეცვათ, ის საეკლესიო ჯვარში შეინახეს. შემდეგ მოთხრობილია კვართმა როგორ გაუძლო გამოცდას მოსკოვში, მოახდინა მრავალი სასწაული და მისი დღესასწაული დაწესდა. დასასრულს, ავტორი მორწმუნეებს მოუწოდებს დღესასწაულის დღეს მივიდნენ „მხსნელის სამოსელთან, იგივე ქიტონთან“ (75:123). იმავე აღარაფერს ვიტყვი ანონიმმა როგორ დაამახინჯა ნექტარიუსის მოხსენების შინაარსი, მაგრამ ის მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ მას ქრისტეს კვართი მოსკოვში ეგულება.

ზემოთაღნიშნულ სტატიამზე დაყრდნობით პ. იოსელიანი 1842 წ. გამოქვეყნებულ სტატიაში იზიარებდა შაპ აბასის მიერ საქართველოდან კვართის წაღებას და მისი რუსეთში გაგზავნას. მაგრამ მას რატომღაც, შეცდომით მიაჩნდა, რომ აბასმა საჩუქარი გაუგზავნა მეფე ბორის გოდუნოუს, მეფე მიხეილ თეოდორეს ძემ და პატრიარქმა ფილარეტმა კი მხოლოდ კვართის დღესასწაული შემოიღეს. პ. იოსელიანს ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ უფლის სამოსელი მოსკოვის შიძინების ტაძარში ინახებოდა. ხოლო მისი ნაწილები კი - სანკტ-პეტერბურგში სასახლის დიდ ეკლესიასა და ალექსანდრე ნეველის ლავრაში (59:51-52).

იმავე 40-იან წლებში გამოქვეყნდა მ. სელეზნოვის საინტერესო წიგნის პირველი ტომი, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი საქართველოს და მისი ეკლესიის ისტორიას ეთმობა. შესავალში ავტორი მკითხველს პირდებოდა, რომ საქართველო წარმოადგენილი იქნებოდა XVII საუკუნის იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოს ნოტარას ნაშრომიდან - „იერუსალიმის პატრიარქების ისტორია“ - ამოკრებილი ცნობების მიხედვით. მ. სელეზნოვმა, დოსითეოსის ცნობებს დაურთო ზოგიერთი სხვა მასალაც, მაგრამ ისე, რომ საქმეში ჩაუხედავი მკითხველი ვერ გამოარჩევს, რომელი ეკუთვნის დოსითეოსს, რომელი სხვა ავტორს ან თვით სელეზნოვს. მ. სელეზნოვის ერთ-ერთ ჩანართს წარმოადგენს კვართის და საქართველოს გაქრისტიანების ისტორია, რომელსაც მოვიყვან მთლიანად, რადგან მასში კარგად ჩანს როგორი ინტერესები და ტენდენციები ამოძრავებდა XVIII-XIX საუკუნეთა რუსულ მართლმადიდებელ ეკლესიას და რა მიზნებით იყენებდა საქართველოდან წაღებულ რელიკვიას.

მ. სელეზნოვი წერს: „წმ. ნინო იერუსალიმიდან ქართლში მივიდა 5835 წ.. სამყაროს შექმნიდან (327 წ. ქ. შ.) და ცხოვრობდა 12 წელი.

შევნიშნავთ, რომ მან, იერუსალიმში ყოფნისას გაიგო, რომ ჩვენი მხსნელის სამოსელი ივერთა ქვეყანაში არის და მის მოსაძებნად და ნახევრადველურ ხალხში ქრისტიანული რწმენის საქადაგებლად ივერიაში გამოემგზავრა. თავდაპირველად მის ქადაგებას და სასწაულებს გავლენა ჰქონდა დედოფალზე, მის კარზე და ხალხის ნაწილზე. მეფე მირიანი უარყოფდა შეგონებას, ნინოს წმინდა საგმირო საქმეებს და კერპებისადმი თაყვანისცემას განაგრძობდა. ბოლოს, ღვთიური სიკეთის გავლენით ისიც წმინდა რწმენაზე მოექცა. ერთხელ, როცა ნადირობდა, მირიანს ნისლი შემოერტყა. მან იმის შიშით, რომ მთიდან ზრამში გადაიჩეხებოდა, დაიფიცა: თუ უვნებლად გადარჩებოდა ქრისტიანობას მიიღებდა. ნისლი გაიფანტა და მეფემ, ნადირობიდან უვნებლად დაბრუნებულმა, ფიცი შეასრულა: კერპები დაამხო და ივერიელები, მისი მიბაძვით, მონათლნენ. ამ მოქმედებას ნინოს სასწაულები ახლდა. მან ყოველი ღონე იხმარა გაეგო, სახელდობრ, რომელ ივერიულ მეომარს ხედა წილად კვართი. მან მეფე მირიანი დაარწმუნა საგულდაგულო ძებნას შესდგომოდა. არ შეიძლებოდა სიწმინდე მიწაში დარჩენილიყო. ამ ხელმწიფემ ღვთისმოსავური გულმოდგინებით მოიძია ის ადგილი, სადაც დამალული იყო ქრისტიანთათვის ძვირფასი განძი. მცხეთაში მცხოვრებ იუდეველთაგან ვინმე აბიათარმა, თაობათა გრძელი რიგიდან პირდაპირმა შთამომავალმა, დასახელებული ივერიული მეომრის გვარისამ, რომელიც მაცხოვრის ჯვარცმას დაესწრო, მან, წინაპართა გადმოცემით, იცოდა მხსნელის კვართის შესახებ და მეფეს უჩვენა კედარი და უთხრა, რომ მის ძირში იმალება ღვთიური კვართი. ამ სიწმინდისადმი პატივისცემის გამო, მეფემ ამ ადგილას ააგო 12 მოციქულის სახელობის ხის ეკლესია. კედარი, მისი პრაველმხრივი სამკურნალო თვისებების გამო, გამოიყენეს ჯვრებისათვის, რომლებიც მართლმადიდებლებს და ავადმყოფებს განსაკურნებლად დაურიგეს. შემდეგში ხის ეკლესიის მაგიერ აღიმართა დიდებული ვითურ-ბერძნული არქიტექტურის ქვის ტაძარი. კედარის ჯირკზე (დაღვეს) ქვის ბოძი, რომელიც დღესაც არსებობს იმ ორ სვეტს შორის, რომლებიც მცხეთის ტაძრის ვუშბათს იჭერს. ის ხალხში ცნობილია, როგორც ძირონმწითოლვარე. მასზე მიმაგრებულია კუბოში მწოლიარე უფლის კვართგადაფარებული სიდონიას გამოსახულება. ზემოთ დიდი კედარი, რომლის მალა წარმოდგენილია მლოცველი მხსნელი, მის ქვემოთ კედარზე ხელჩაჭიდებული ორი ანგელოზი, მათ უკან კი აქეთ-იქით წმ. დიდმოწამე გიორგი და წმ. მოციქულთა სწორი ნინო. შორიდან და ასევე ადგილებიდან მოსული ღვთისმოსავი

ხალხი მოწიწებით ემზობა წმ. ხატის წინაშე, ბოძის ძირში მიწას ეამბროცებდა და სწირავს საკმეველს, ცვილს და სანთელს, რომლებიც ღვთისმსახურების დროს ბოძის გარშემო დიდი რაოდენობით ანთია. მცხეთის ჩანაწერებში არ არის ახსნილი, მაგრამ გადმოცემა მოგვითხრობს, რომ (კვართი) უფლავს განგებით, როცა სპარსელები პირველად ფლობდნენ ამ ქვეყანას, ერთგულმა ქრისტიანებმა ქალწულის კუბოდან ამოიღეს და ცოდვილთა ხელიდან იხსნეს“.

„ბოლოს წმ. განგებამ, როცა სპარსელები სხვა დროს დაეუფლნენ ქვეყანას, სპარსთა შაჰ აბასს განუსაზღვრა... ეს სიწმინდე გადაეცა რუსეთის ღვთისმოსავი ეკლესიისათვის იმის ნიშნად, რომ ქართული ეკლესია, ჩვენი მხსნელის მეთაურობით იქნება რუსეთთან ერთად უძლიერესი თვითმპყრობელის სკიპტრის ქვეშ...“

„წმინდა ნინომ, მოგვითხრობენ სოკრატე და სოზომენი, მე-5 საუკუნის კლასიკოსი მწერლები, მრავალი სასწაულის გარდა მოახდინა უეცარი განკურნება ორი ბრმის, დედოფლისა და მისი მსახური ქალისა, მხოლოდ ღვთის სახელით და გულითადი ლოცვით. ამას გარდა განგებამ, ივერიელების მიერ დატყვევებულ წმინდა დიაცს, დააკისრა მათი ქრისტიანობაზე მოქცევა, მან ნება მისცა, საიდუმლო ძალით, ადგილიდან დაეძრა კლდეებიც კი მცხეთის პირველი ქართული ტაძრის ასაშენებლად. აი როგორ მოგვითხრობენ ეს მწერლები ამ სასწაულის შესახებ: მეფე მირიანმა დაიწყო ტაძრის შენება. თაღის დასაყრდენად განზრახული იყო სამი ქვების სვეტი. ორი ჩასვეს მათთვის გამიზნულ ფაზიდეებში, მესამე კი, უხილავი ძალით შეკაცებული, ადგილიდან არ იძროდა, ასე რომ ივერიელები ცდილობდნენ აღესრულებინათ მეფისა და თავიანთი განზრახვა, თოყებს დაწვევით და ყველა ძველებური ამწე მანქანა მოშალეს. ამ სამწუნარო მდგომარეობამ ისინი აიძულა დახმარებისათვის ნინოსათვის მიემართათ და სასიკეთო საქმეში მოსარჩლეობა სთხოვეს. მან, მუხლებზე დაჩოქილმა მთელი ღამე ლოცვასა და მხსნელის დიდებაში გაატარა. მოხდა სასწაული ძალით სვეტი უხილავი ძალით ცაში ავიდა და გაჩერდა, მიწაზე აღარ ეშვებოდა. მეფე მირიანმა და ხალხმა, მშენებლობის ადგილზე მისულებმა ნინოს რწმენის სასწაული დაინახეს, მიწაზე დაემხნენ და მხსნელს ადიდებდნენ. სვეტი, ყველას თანდასწრებით, უხილავი ძალის მიერ მართლად დანიშნულ საძირკველში ჩაეშვა. სოკრატმა ეს ივერთა მეფისაგან მოისმინა, სოზომენმა ქართველი მთავრისაგან. ნინომ ამავე ადგილას მოქმენა მხსნელის სამოსელი, რომლის ნაწილი ამჟამად ოქროს ზანდუკში ინახება

პეტრე-პავლეს საგანძურში, ტადრის საკუროთხევლის წინ, მარჯვენა-მხარეს, სამოსელი ნაპოვნია 332 წელს ქ. წ. მამსადაძემ, ის მიწიდან ამოიღეს 1500 წელზე მეტი ხნის შემდეგ“ (75:25-27).

ამჯერად, სრულიად ზედმეტად მიმანია მ. სელეზნოვის თხზულებიდან მოყვანილი ამ ვრცელი ამონარიდის გარჩევა-შეფასება. ავტორი, რა თქმა უნდა, იცნობს საეკლესიო და საერო მწერლების თხზულებებს საქართველოს გაქრისტიანებაზე და კვართის ჩვენს ქვეყანაში მოტანის სხვადასხვა ვერსიებს, მაგრამ ყველაფერს ისე აწვდის მკითხველს, რომ იგი დარწმუნოს კვართის რუსეთში წაღების აუცილებლობაში. სიმართლეს არ შეეფერება მისი ნათქვამი თითქოს ქართველებმა სპარსელთა შიმით იგი განსასვენებლიდან ამოიღეს. მსგავსი თქმულება საქართველოში არ არსებობდა. მ. სელეზნოვის მიხედვით ისე გამოდის, რომ ის რაც ქართველებმა კვართის გადასარჩენად მოიმოქმედეს სრულიად ზედმეტი იყო, ღვთის განგებით, კვართი ქართველებს კი არა სპარსელებს უნდა გადაერჩინათ და გადაარჩინეს კიდევ. მას სურს რუსეთის იმპერიის არსებობა ღვთის ნებად გამოაცხადოს. საქართველო რუსეთის იმპერიაში შემავალ სხვა ხალხებთან შედარებით, უძველესი ქრისტიანული ქვეყანა იყო. მისი იმპერიის შემადგენლობაში შესვლა ღმერთს დიდი ხნის წინათ განუსაზღვრავს: საქართველოს ჯალათმა, შამ აბასმა, წმ. ნინოს მიერ 332 წ. მიწიდან ამოღებული (?) წმ. კვართი, ქართველებს წაართვა და იგი რუსეთს გადასცა. ბოლოს ღვთის განგება ასრულდა და კვართის წილ-ხვედრილი ქვეყანა რუსეთის წილი გახდა. ითქვა, რომ მ. სელეზნოვი იცნობდა ქართულ თხზულებებს კვართის შესახებ, მაგრამ მათს ცნობებს სინამდვილეს დასადგენად ხეროიზულ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა. მისთვის სრულიად სანდო იყო სომეხი ისტორიკოსის არაქელ დავრიფეცის ნათქვამი, რომლის მიხედვითაც შამ აბასმა კვართი მცხეთიდან წაიღო (ამის შესახებ დაწვრილებით ქვემოთ). რაც შეეხება ქართულ თქმულებას, მ. სელეზნოვს, იგი ყურადღების ღირსად არ მიანდა (81:53).

მართალია, არ იცოდა როდის, მაგრამ ოდესღაც რომ მიწიდან ამოიღეს კვართი, ეჭვი არ ეპარებოდა მ. ჯანაშვილს. ის წერდა „მხოლოდ ყველანი დარწმუნებულნი არიან, რომ კვართი, პოვნის შემდეგ, სულ მუდამ ინახებოდა მცხეთის სამთაერო ტაძარში და ხან იდო გვარდუცში, ხან უჯარში“ (37:19). როგორც ჩანს, მ. ჯანაშვილი ფიქრობდა, რომ კვართი წაღებული იყო. ამიტომ წერს: სულ მუდამ ინახებოდა.

არქიმანდრიტ არსენის, რუსეთის ეკლესიის ისტორიის მკვლევარს, ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ შაჰის მიერ მოსკოვში გაგზავნილი რელიკვია „მსხნელის უკერავი ქიტონი“ იყო (41:645).

მოსკოვისა და კოლომნის მიტროპოლიტი მაკარი თავის რუსეთის ეკლესიის ისტორიაში, რუსულ წყაროებზე დაყრდნობით, გადმოგვცემს შაჰ აბასის გამუსლიმანებული ქართველი ელჩის მიერ მოსკოვში ქრისტეს პერანგის ან სამოსელის მიტანის, მისი გამოცდის, სასწაულების მოხდენის, მისი დღესასწაულის დაწესების შესახებ. როგორც ჩანს მას ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ შაჰის საჩუქარი ნამდვილად ქრისტეს კვართი იყო, რომელსაც ხან პერანგს (срaчица) ხან კი სამოსელს (риза) უწოდებენ (61).

ახილავდა რა 1681 წლის რუსეთის საეკლესიო კრების დადგენილებას, რომლის მიხედვით ქრისტეს სამოსელის (риза) ცალკეული ნაწილები უნდა შეეკრიბათ და ერთ კიდობანში მოეთავსებინათ, გ. ს. დებოლსკი სრულიად სწორად დაასკვნინდა: ამ დადგენილებიდან ჩანს, რომ ჯარისკაცების მიერ გაყოფილი უფლის სამოსელის ნაწილები და მთელი (კვართი), უძველესი დროიდან სხვადასხვა ეკლესიაში ინახებოდა (78:102). ამგვარად, გ. დებოლსკი ერთმანეთისაგან განასხვავებდა ქრისტეს სამოსელს (риза), როგორც სხვადასხვა ჩასაცმელის ერთობლიობას და ცალკე გამოყოფდა კვართს, ე.ი. იმას რაც მთელი, დაუნაწილებელი დარჩა. რა თქმა უნდა, გ. დებოლსკის ნათქვამი დიდ აღმოჩენად არ ჩაითვლება, მაგრამ აუცილებლად უნდა ითქვას, რომ არც მანამდე და არც მის შემდგომ, რუს ავტორებს ეს არ უთქვამთ, თუნდაც უახლოეს პერიოდშიც კი.

პირველი, ვინც კატეგორიულად უარყო შაჰ აბასის მიერ ქრისტეს კვართის საქართველოდან გატანა, იყო მ. საბინინი. იგი კარგად იცნობდა საკითხთან დაკავშირებით შექმნილ ლიტერატურას და წერდა: „ის (კვართი.ე.მ.) არასოდეს არ გაუხსნია ქართულ ეკლესიას და არასოდეს შეუნახავს ტაძრის სანაწილეში. ასევე არ წაუღია ბიწიერ შაჰ აბასს, როგორც მრავალი უმეტარი გადმოგვცემს. ის დაცულია მცხეთის ტაძრის ქვეშ და მთელი კავკასიის საქრისტიანოსათვის ითვლება მოკრძალებული თაყვანისცემის ადგილად“ (79:10). მ. საბინინი იმავე ზვრს ავითარებდა თავის სხვა ნაშრომშიც, დაახლოებით 20 წლის შემდეგ (80:70).

1892 წელს თ. ჟორდანიამ გზ. „ივერიაში“ დაბეჭდა მოკლე გამოკვლევა (რატომლაც იგი რედაქციამ „ფელეტონის“ რუბრიკაში გამოაქვეყნა). კვართის საქართველოში მოტანის ისტორიის მოკლე მიმოხილვის შემდეგ ავტორი იწვევს მსჯელობას XVII საუკუნის რუსული სათანადო დო-

კუმენტების დამოწმებით. მას უსაფუძვლოდ მიაჩნია, აღნიშნულ საუკუნეში გავრცელებული ხმა შაჰის მიერ კვართის მოსკოვში გაგზავნის შესახებ და კრიტიკულად განიხილავს რუსეთის ხელისუფლების იმ მასალებს, რომლებითაც თითქოს დამტკიცდა კვართის ჭეშმარიტება. თ. ჟორდანიას რატომღაც ეგონა, რომ შაჰ აბასმა ზაგემის ეკლესიიდან გაიტანა ის ქსოვილი, რომელიც მოსკოვში კვართად მიიჩნეოდა (23).

იმავე წელს გამოქვეყნებული „ქრონიკების“ I ტომში, თ. ჟორდანიამ, მცირედენი ცვლილებებით, ზემოთ განხილული სტატია მოათავსა (32:15-46).

ნ. მარს ეჭვი არ ეპარებოდა შაჰ აბასის მიერ საქართველოდან კვართის გატანასა და მისი რუსთ ხელმწიფისათვის საჩუქრად გაგზავნაში. ის, უადრესად ტენდენციურად, განიხილავდა მის ხელთ არსებულ წერილობით წყაროებს.

ნ. მარი საყვედურობდა იმ ქართველებს, რომლებიც უარყოფდნენ შაჰ ის მიერ კვართის წაღებას და ამ სიწმინდის ძველ ადგილას არსებობას ამტკიცებდნენ. ის განსაკუთრებით მკაცრად აკრიტიკებდა თ. ჟორდანიას იმ სტატიისათვის, რომელიც მან, როგორც ითქვა, „ქრონიკებში“ შეიტანა. ნ. მარი თ. ჟორდანიას ნათქვამს, რომ ქართული ლიტერატურა უყურადღებოდ არ დატოვებდა ისეთ უბედურებას, როგორც კვართის წაღება იყო, უპასუხებდა: „ისიც შესაძლებელია, რომ ქართული მატრიანეები დუმან მეომარი ქართველებისათვის სასიერ ხელი მოვლენაზე, რომლებმაც ვერ შესძლეს დაეცვათ ეს „სახალხო“ სიწმინდე, იმიტომაც რომ ამ ფაქტის აღიარება არ შეესაბამებოდა იმ შეხედულებებს, რომლებსაც ქართველი პოლიტიკოსები, სხვათაშორის, აფუძნებდნენ იმაზე, რომ უფლის ქიტონი მათ ხელში იყო“ (66:70).

შაჰმა კვართი რომ ნამდვილად წაიღო, ნ. მარი, ამის დასტურად, ფოველგვარი კომენტარის გარეშე, მ. სელეზნოვის მსგავსად თუ გავლენით, XVII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის არაქელ დავრიჟეცის ცნობებს მიიწინედა. არაქელი წერდა: „კახეთისა და გრემის ეკლესიების ნივთები და სიწმინდეები... შაჰმა ბრძანა, რომ არ დაემტკვრიათ, წაეღოთ ქალაქ ისფაჰანში და სახელმწიფო ხაზინაში შეენახათ. დღემდე იქ, სახელმწიფო ხაზინაშია ის ნივთები, რასაც ჩვენი ხალხიდან ბევრი ადასტურებს, რომელთაც ის წმინდა ნივთები თავისი თვალთა უნახავთ. ქრსიტეს უკერავი კვართიც სხვა სიწმინდეებთან ერთად წაიღეს და იგი იმავე ხაზინაში, ქალაქ ისფაჰანში ინახება, რომლის წინაშე ანლაც სანთელს ანთებენ. ამ ამბის მოხრობელთ თვითონ თავისი თვალთა უნახავთ იგი. ისინი სარწმუნო კაცები იყვნენ“ (2:28).

მოყვანილ ციტატაში ნათქვამია შაჰის მიერ კახეთის უკლესიების გაძარცვზე. სექტიცხოველი ნახსენებიც კი არ არის. თავის ადგილზე ვცადე გაშერკვია, როდის ან საიდან უნდა წაეღოთ ის სიწმინდე რომელსაც შაჰი ქრისტეს კვართად ასაღებდა. 1623 წელს რელიკვია უკვე მოსკოვში გაიგზავნა. სხვათაშორის, არაქელის თქმით, საქართველოდან დამპყრობლებმა მრავალი საეკლესიო ნივთი და სიწმინდე წაიღეს. წაიღეს ბევრი ისეთი ნივთიც, რომლის არსებობა დავრთვეცმა არ იცოდა. ირანის კარს პროპაგანდისტები, შაჰის ბრძანებით, როგორ ხმებს ავრცელებდნენ და რას უნთებდნენ სანთელს, ამის გარკვევა დღეისათვის უკვე ძნელია. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ სომეხი ისტორიკოსი XVII ს. 50-იან წლებში წერდა თავის „ისტორიათა წიგნს“. არ ჩანს როდის ნახეს ან როდის მოუთხრეს მისმა „ქარწმუნო კაცებმა“ არაქელს, ამის გარკვევაც შეუძლებელია. რაც მთავარია, არაქელი არაფერს ამბობს შაჰის მიერ კვართის მოსკოვში გაგზავნაზე. მაგრამ, ალბათ, ნ. მარისათვის ამას ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა. მისთვის მთავარი იყო, რომ არაქელი ამ რელიკვიის საქართველოდან წაღებას აღნიშნავდა.

ნ. მარის შემდგომი ბრალდება ქართული ისტორიოგრაფიისადმი არის ის, რომ ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებასა და ანტონ კათალიკოსის „წყობილსიტკაობაში“ არაფერია შაჰ აბასის მიერ კვართის მოსკოვში გაგზავნაზე (66:70-71). ძნელია გავიარებოთ ნ. მარის ბრალდებისა და ხელეუბნის მოღვაწეებისადმი, თითქოს ისინი გვერდს უვლიდნენ „ქართირო“ საკითხს. ქართველ ისტორიკოსებს და მათ შორის ვახუშტისაც, ჯეროვანი მასალის არსებობისას, მრავალი არასამაგო ამბავი შეუსწავლიათ და საჯაროდაც გამოუტანიათ. კვართის შესახებ დუმილი უნდა აიხსნას იმით, რომ XVII საუკუნის ქართლისა და კახეთის სამეფოების საგარეო ურთიერთობათა ამსახველი ქართულენოვანი საბუთები არ არსებობდა ვახუშტის, მართალია თავისი ნაშრომი. მოსკოვში დაასრულა, მაგრამ დღეისათვის ცნობილი ის რუსული დოკუმენტები და ლიტერატურა, რომლებიც ჩვენთვის საინტერესო საკითხს წაადგება, მაშინ გამოქვეყნებული არ იყო. ვახუშტის იმის საშუალება არ ექნებოდა მოსკოვსა და პეტერბურგის არქივებში ეძებნა ის, რისი არსებობის შესახებ მას წარმოადგენაც კი არ ჰქონდა. კვართი რომ სექტიცხოველში იყო მს, ისევე როგორც მის თანამედროვე ყველა ქართველს, ეჭვი არ ეპარებოდა და, ამდენად, იმას ვერც დაადასტურებდა და ვერც უარყოფდა, რაც ნ. მარს დაუჯერებლად მიაჩნდა.

მაშინ, როდესაც რუსეთში თითქმის საბოლოოდ ირწმუნეს, რომ კვართი კვლავ საქართველოში იყო, ნ. მარი საწინააღმდეგოს დამტკიცებას ცდილობდა.

ა. ნატროშვილი, სვეტიცხოველზე დაწერილი შესანიშნავი მონოგრაფიის ავტორი, ბუნებრივია, შეეხო ამჯერად საინტერესო საკითხს. მან ვჭკვემ დააყენა ყველა ის მოსაზრება, რომელიც კვართის მოსკოვში გადატანას უჭერდა მხარს. მან დაგვიტოვა იმ სვეტის, მასზე არსებული ხატების და ფრესკების დეტალური აღწერილობა, რომლის ქვეშაც კვართი განისვენებს.

მ. თამარაშვილმა სცადა დაემტკიცებინა საქართველოს პრიორიტეტი, როგორც კვართის პირველი მფლობელისა და არა როგორც მისი სამუდამო განსახვენებელი ადგილისა. მან, როცა მიმოიხილა გერმანიასა და საფრანგეთში ქრისტეს კვართის არსებობასთან დაკავშირებული მასალები და ლიტერატურა, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ეს უწმინდესი რელიკვია საქართველოში იყო არაბების მიერ დაპყრობამდე. ამის შემდეგ კი, არაბებს უნდა მიეტაცებინათ წმ. კვართი ბევრ სხვა რელიკვიასთან ერთად. მათ მშუსრავ ხელთაგან უნდა გადასულიყო წმ. კვართი მოგვიანებით ტრირის ეკლესიაში, თუ ტრირის ეკლესიას ნამდვილად ჰქონდა იგი“ (7:151). ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მ. თამარაშვილი ვერ გაიზიარებდა შაპ აბასის მიერ ქრისტეს კვართის ჯერ საქართველოდან გატანას, შემდეგ კი რუსეთში გაგზავნას. აი რას წერდა იგი: „მართლაც, ცნობილია, რომ საქართველოს დაუძინებელმა მტერმა შაპ-აბასმა 1616-1618 წწ-ში ააოხრა ეს ქვეყანა და წაიღო ყველაფერი რაც მას ძვირფასი და წმინდათაწმინდა ებადა. წმ. კვართის გატაცება კი არ შეეძლო, რადგან ეს წმ. ნაწილი უკვე აღარ იყო საქართველოში... ამგვარად, რუსეთში ჩვენი უფლის წმ. კვართის არსებობა ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული ლეგენდაა“ (7:152).

ნ. ნაკაშიძე, XVII საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველო-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიის მონოგრაფიულ გამოკვლევაში, გვერდს ვერ აუვლიდა შაპ აბასის მიერ ქრისტეს კვართის მოსკოვში გაგზავნას, მაგრამ ის მხოლოდ საკითხისადმი არსებულ ზოგიერთი მკვლევრის პოზიციის აღნიშვნით შემოიფარგლა და ამ საინტერესო საკითხზე თავისი მოსაზრება არ გამოუთქვამს (68:83-84).

საბჭოთა პერიოდში თითქმის არაფერი არ დაწერილა კვართის შესახებ, რადგან მამინდელი იდეოლოგია ამგვარი ინტერესების სპიანოდ იყო მიმართული. XX ს. 90-იანი წლებიდან კი, საბჭოთა წყობილებს დანგრევის

შემდეგ, რუსეთში გამოცოცხლდა კვართისადმი ინტერესი, რაც რუსულ პერიოდიკაში აისახა კიდევ. სპეციალურად ვიტიყვი მხოლოდ რამდენიმე მათგანზე.

1991 წ. ჟურნალში - "მეცნიერება და რელიგია" ("Наука и религия") - გამოქვეყნდა ა. შამაროს სტატია - „უკერავი კვართის საიდუმლოებამ“. ავტორი იცნობს ქრისტეს კვართთან დაკავშირებულ წერილობით წყაროებსა და ლიტერატურას, მათ შორის ქართულსაც. მას დასაშვებად მიაჩნია, რომ შაპ აბასის მეომრებმა სვეტიცხოვლის ტაძარი გაანადგურეს, წმინდა საფლავი გათხარეს და ქიტონი ამოიღეს, რომელიც შემდგომში მოსკოვში გააგზავნეს. ა. შამირო სერიოზულ უზერხულობას გრძნობს, როდესაც ქართული ეკლესია ტრადიციულად კვართის სვეტიცხოველში არსებობას აღნიშნავს. ამიტომ ის წინადადებას აყენებს: რელიკვია, რომელიც მოსკოვში დაცულია, ავტორიტეტულმა კომისიამ შეისწავლოს, რათა სიმართლე დადგინდეს.

1996 წ. „მოსკოვის საპატრიარქოს ჟურნალში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში ნ. ენეევა ბერძენი იოანიკეის სათათბიროში მონათხრობის უცნაური ინტერპრეტაციის შედეგად დაასკვნის: წილისყრის შემდეგ ქრისტეს სამოსელი ქართველმა დაქირავებულმა ჯარისკაცმა, სამსახურის დამთავრების შემდეგ, სამშობლოში წაიღო და ის დიდი ხნის განსაკუთრებულად მიწაში ინახებოდა. მოგვიანებით მასზე აღიმართა ტაძარი, რომელიც გადაიქცა ქართველი მეფეების საძვალედ. სამოსელი მიწაში დარჩა XVI ს. შუა ხანებამდე. შაპ თამაზის დროს (1524-1576) ტაძარი ააოხრეს. მანინ ქართველებმა სამოსელი ამოიღეს და, უკვე დაძველებული, ორად გაყვეს. ერთი დადეს მცხეთაში, მიტროპოლიტის კათედრაზე, ხალაროში (сокровишница), ჯვარში ჩადებული. სწორედ ეს იპოვა შაპ აბასმა, მეორე ნაწილი კი, შეიძლება ზაგემში იყო (55:69).

რუსი მკვლევარის დასკვნის ის ადგილი იყრობს ყურადღებას, საიდანაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ შაპ თამაზის დროს ქართველებმა კვართი მიწიდან ამოიღეს და დაანაწილეს და ა.შ. ამით ენეევას, რომელიც დარწმუნებულია შაპ აბასის მიერ საქართველოდან კვართის წაღებაში, სურს ახსნას როგორ ჩაუვარდა აბასს კვართის ის ნაწილი, რომელიც მან მოსკოვში გააგზავნა. ასეთი რამის თქმის საფუძველს იოანიკეის მოხსენება, რომელსაც თავის ადგილას გავიყვანით, არ იძლევა. იოანიკეის არ უთქვამს, რომ ქართველებმა კვართი ამოიღეს, ყოველ შემთხვევაში XVII საუკუნის 10-იან წლებამდე, ე. ი. იოანიკეის მცხეთაში ყოფნამდე. ხოლო ჩემს

შემდეგ ქართველებმა ქიტონი თუ ამოიღეს, ამისი არაფერი ვიცოდით
განაცხადა მან. ასე, რომ ნ. ენეევამ არასწორად გაიგო ან შეგნებულად
დაამახინჯა იოანიკის მოხსენების განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილი

ქრისტიანობის 2000 წლისთავთან დაკავშირებით მოსკოვში გამოიცა
კრემლში დაცული რელიკვიების აღწერა, თითოეული მათგანის მოკლე
ისტორიული მიმოხილვით. ამ უაღრესად საინტერესო წიგნიდან, ამჯერად,
ჩემი ყურადღება მიიპყრო ი. კაჩალოვას სტატიამ, მიძღვნილმა უფლის
კვართისადმი, რომელიც ინახება მიძინების ტაძარში. ეს არის იმავე
ავტორის მიერ 1996 წელს გამორქვევებული სტატიის ვარიანტი (63:64-
67). სტატიამო მოცემულია მოკლე ისტორიული მიმოხილვა კვართის
საქართველოში მოტანის შესახებ და უეჭველ ფაქტად აღიარებულია ამ
რელიკვიის მოსკოვში წაღება (91:72), როგორც ჩანს, მოსკოვში დაცული
ქსოვილი ავტორის უფლის კვართად მიაჩნია.

დასასრულს უნდა ითქვას, რომ უახლოესი პერიოდის რუსმა
მკვლევარებმა ანგარიში უნდა გაუწიონ შემდეგ გარემოებას: ქიტონის
ანუ კვართის შესახებ არსებული დოკუმენტური და ნარატიული წყაროების
შესწავლის შედეგად, რუსეთის უმაღლესი სამღვდელთა საბოლოოდ
იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ სრულიად მართლნი იყვნენ ქართველი მეფეები
და ქართველი ეკლესიის წარმომადგენლები, რომლებიც ამტკიცებდნენ,
რომ კვართი სვეტიცხოველშია და იგი არასოდეს არავის არ ამოუღია
და, მითუმეტეს, არავის არ წაუღია. რუსული "მართლმადიდებელი
საეკლესიო კალენდრის" (1980 წ.) მიხედვით, 1 (14) ოქტომბერს

აღინიშნება „ღღესასწაული კვართისა საუფლოსა და სვეტისა
ცხოველმყოფელისა (საქ)“. რუსეთის ეკლესია, თავის მხრივ, ყოველ 10
(23) ივლისს აღნიშნავს - „ჩვენი უფალი იესო ქრისტეს წმინდა სამოსელის
დაღება მოსკოვში (1625)“.

ამგვარად რუსმა ღვთისმეტყველებმა გამოაცხადეს, რომ ორივე
ღღესასწაული სწორია. მაგრამ ისინი მიძღვნილია იესო ქრისტეს სხვად-
ასხვა სამოსელისადმი: 1 ოქტომბერი - ქიტონის ანუ კვართისა, რომელიც
ელიოზმა იერუსალიმიდან მცხეთაში მიიტანა და იქვე დაიმარხა, ხოლო
მეორე ღღესასწაული - 10 ივლისი კი, მოსკოვში მიტანილი ქრისტეს
სხვა სამოსელისა.

Эльдар Мамиствалишвили

История Хитона Господня¹

От редактора

Представлять специалистам профессора Эльдара Михайловича Мамиствалишвили нет необходимости. Картвелологи хорошо знают его с многочисленными исследованиями. Но, если несмотря на это, я все таки собираюсь рассказать читателю о его творческих интересах, это вызвано только уверенностью: книга вызовет интерес широкой общественности.

В научной деятельности Э. Мамиствалишвили особое место занимает непосредственное изучение источников. Знание иностранных языков, дало возможность исследователю изыскать в иностранных нарративных и документальных источниках сведения о Грузии. Переводы с немецкого, итальянского, испанского, с надлежащими историографическими исследованиями и источниковедческими комментариями, встречаем не в одной научной работе Э. Мамиствалишвили. Некоторые из них были изданы отдельной книгой, под эгидой специализированной серии источников истории Грузии, которая существует при президиуме Академии Наук Грузии (Сообщение итальянских путешественников XV века о Грузии, перевел с итальянского вступительной статьей, комментариями и указателями снабдил Э. Мамиствалишвили, Тб., 1981; Турецко-персидская война и грузины-христиане. 1577-15681. Перевел с итальянского комментарий и указателями снабдил Э. Мамиствалишвили, Тб., 1987; Сведения Рюи Гонсалеса де Клавихо о Грузии, перевел с испанского, снабдил комментариями и указателями Э. Мамиствалишвили, Тб., 1992.).

Исследование ученого: "Внешне-политические взаимоотношения Грузии во II половине XV в. и в XVI веке (по европейским источникам)", Тб., 1981, основано на богатую источниковедческую базу. Как известно, данная эпоха является тяжелейшим периодом в истории Грузии. И это отражается не только в политической

¹ Автор считает своим долгом выразить свою благодарность доц. В. Кикнадзе, который взял на себе обязанность проверить весь текст русского перевода и внести необходимые изменения.

слабости страны, но и в культурном декадансе; хотя бы в том факте, что в этот период не были созданы труды по национальной историографии, которые зафиксировали бы и историческую жизнь народа. Учитывая вышесказанное, легко предоставить какая роль отводится зарубежным материалам, которые в некотором роде восполняют пробел появившиеся из-за скудности местных источников.

Большая часть исследований Э. Мамиствалишвили связаны с Восточной Грузией. Поэтому, совершенно понятен его интерес к важнейшему городу этой части Грузии – Гори. Одно из значительных монографии ученого посвящается именно Гори, в котором представлена многоплановая история города (первый и второй том вышли, соответственно: 1994 и 2000 годах). Большой интерес вызывает современных социологов и гуманитариев изучение в историческом ракурсе, положения этнических меньшинств. Особенно привлекает внимание история евреев в и разных странах мира. В Грузии, еврей жили с древнейших времен и опыт грузино-еврейских отношений, уникален. Этот вопрос интересен грузинскому народу и на современном этапе, когда он после завоевания независимости находится на качественном новом этапе формирования нации – государства. Свообразным ответом на требования грузинской общественности и развития современной науки, является монография Э. Мамиствалишвили – “История грузинских евреев (античный и феодальный период)”, Тб., 1995. Интерес к данной проблеме отражают также последующие монографии Э. Мамиствалишвили: “Грузины и библейский мир” (Тб., 1998), “История Иерусалимского Крестового монастыря (грузинский период)” (на грузинском и английском языках), Тб., 2002.

Настоящая книга для автора является как бы синтезом интересных вопросов и попыткой представить их в новом свете (Грузины и библейский мир, грузинская дипломатия и внешняя политика в средние века). Следует отметить, что на сегодняшний день, немало грузинских исследователей заинтересовались историей Хитона Господня и реалиями связанными с этой святыней. Назову хотя бы доклад представленный М. Курдиани на международном симпозиуме посвященном к 2000-летию христианства - “Христианство: прошлое, настоящее, будущее – Хитон Господень и грузинский мессиянизм”. А также, очерк Г. Барамидзе, напечатанный в его недавно вышедшей книге: “Литературные параллели – Письменные источники о нерукотворном Хитоне Господне и Туринская плащаница” (Тб., 2000). Ясно,

что привожу только совершенно новые факты. Сама автор этих строк не одну статью, и не один доклад посвятила теме избранности Грузии и роль Хитона в этой идеологии, которая появилась сразу же после объявления христианства государственной религией в Картли, и которая сыграла решающую роль в деле появления чувства идентичности грузин. (М. Чхартушвили, Обращение Грузии и создание новой идеологии, "Месхети", III, 1999; ее же, "Тема евреев в грузинской мессианистической идеологии", Международная конференция "Тбилиси – Иерусалим – 2", 1998). Считаю весьма симптоматичным этот живой интерес научных кругов. И на сегодняшний день, когда, как отмечалось выше, развитие грузинского самопознания, идентичности, поднялось на качественно новый уровень, история Хитона, вновь привлекает внимание нашей общественности. Проявлением этого общественного интереса является и данная книга.

Условно, труд можно разделить на две части. Его первые главы посвящаются ознакомлению читателя с библейскими данными о Хитоне Господнем, а также анализу сведений по данной святыне, содержащихся в средневековой христианской литературе, с особым акцентированием, само собой разумеется, грузинских источников. Вторая часть же, состоит из глав, которые посвящены особой роли Хитона Господня русско-грузинских дипломатических отношениях. Лично во мне особый интерес вызвала именно та часть книги, которая опираясь на многие конкретные данные, еще раз доказывает весьма общее и существенное обстоятельство: привязанность (если можно так выразиться) России к Грузии. То, что Грузия была необходимо России, как не только геополитическое пространство и экономический плацдарм, но и как необходимый компонент ее национальной идеологии. Россия старалась не только ассимилировать прихожан грузинской церкви, инкорпорировать ее в империю, но и включить историю грузинской церкви собственную историю. Видимо, поэтому и сегодня, "развод" Грузии и России чреват такими драматическими коллизиями.

Вот такие мысли навывает эта малая по объему, но богатая фактами и наблюдениями книга. Я считаю излишним добавить, что-либо больше о содержании данной книге. Думаю, будет лучше, если читатель послушает самого автора, который так интересно повествует историю Хитона Господня.

профессор Мариам Чхартушвили.
Тбилиси, 2002 г., 10 октября.

"Святой Хитон, тканый Матерью Сыну"

Хитон Господень представляет собой величайшую святыню грузинской Православной Церкви. По преданию, он покоится в Соборе Светицховели во Мцхета. Существует несколько версий о том, как попал Хитон в Грузию. Ниже я постараюсь установить первоисточники этих версий и причины их появления. А до этого следует вкратце рассказать, что из себя представляет Хитон.

Евангелисты не дают описания Хитона. Для них и для их современников эта одежда была настолько известна, что описывать ее посчитали лишним. Поэтому сегодня довольно трудно определить, что из себя представлял Хитон. Трудно сделать это еще и потому, что в разных переводах и изданиях Нового завета Он понят по-разному. В Евангелии от Матфея мы читаем: "Распявшие Его делили одежды Его, бросая жребий" (27:35). Хитон не упоминается и в соответствующем стихе Евангелия от Марка: "Распявшие Его делили одежды Его, бросая жребий, кому что взять" (15:24). Не упоминает Хитона и третий евангелист Лука. В его Евангелии лаконично сказано: "И делили одежды Его, бросая жеребий" (23:34).

Таким образом, Матфей, Марк и Лука отмечают делёж одежды вообще, а не одной какой-либо его части. В Евангелии от Иоанна с Хитоном связан целый эпизод. Хитон акцентирован как один из важнейших компонентов одежды Христа: "Воины же, когда распяли Иисуса, взяли одежды Его и разделили на четыре части, каждому воину по части, и хитон; хитон же был не сшитый, а весь тканый с верху. И, так сказали друг другу: не станем

1 Одежда, которую воины сняли с Христа перед распятием и бросили жребий за его обладание на грузинском языке называется "кврти" ("квурти" – др. груз.), что соответствует греческому слову "хитон". На русском языке вместо "хитон" часто употребляют другие названия: риза, одежда, срачица. В русском варианте представленной книги отдано предпочтении "хитону", т.к. это слово в русском переводе Библии и в научной и популярной литературе употребляется чаще.

раздирать его: а бросим о нем жребий: чей будет, - да сбудется реченное в Писании: "разделили ризы Мои между собою и об одежде Моей бросили жеребий". Так поступили воины" (Иоанн, 19:23-24). Как видно, Иоанн выделяет из одежды Христа Хитон Господень и в жребий, брошенном воинами, видит исполнение пророчества царя Давида и в доказательство приводит его псалом, в котором, хотя Хитон прямо не называется, но подразумевается: "Делят ризы мои между собою, и об одежде моей бросают жеребий" (21:19). Несмотря на то, что предшественники Иоанна - Матфей, Марк и Лука не называют Хитона, они под одеждой подразумевают именно Его.

Что это так и есть, нас убеждают главы Исхода 28-29: Господь поручает Моисею приготовить необходимую одежду для освящения во священники его брата Аарона и его сыновей: "И сделай Хитон из виссона и кидар из виссона и сделай пояс узорчатой работы. Сделай и сынам Аароновым хитоны, сделай им поясы, и головные повязки сделай им для славы и благолепия... И возьми одежды, и облеку Аарона в хитон и в верхнюю ризу, в ефод и наперсник, и опояшь его по ефоду" (Исход, 28:39-40;29:15). То, что все это, включая и хитон, представляло собою одежду духовного лица, еще яснее видно в других стихах Исхода:

Бог приказывает Моисею: "И возьми крови, которая на жертвеннике, и елея помазания, и покропи на Аарона и на одежды его, и на сынов его, и на одежды сынов его с ним; и будут освящены, он и одежды его, и сыны его и одежды их с ним" (Исход, 29:21).

В Новом Завете ничего не говорится о том, каким был Хитон Господень, в частности, из какого материала и как он был создан (швенный или тканый), какой формы и какого цвета. Как видно из приведенных выше выписок из Исхода, а в других стихах говорится еще яснее, Хитон был соткан из льна. Господь говорит Моисею: "И сделай хитон из виссона" (Исход, 28:39). Тот же самый приказ Господа полнее передан в указанном грузинском издании скрижалей.

Учитывая то, что Пятикнижье Моисея и одна из его частей - "Исход" были созданы в IX-IV-ых веках до н.э., выходит, что до I века н.э. техника изготовления хитона не менялась, Вот почему

нет описания Хитона в Новом Завете. Апостолы посчитали лишним повторить то, что достаточно четко было описано в Ветхом Завете.

Среди народов Востока, в частности, у армян и сирийцев, бытовали легенды о Хитоне Господнем, но в отличие от грузинских легенд, в них внимание обращено больше на историю происхождения Хитона до распятия Христа.

На армянском языке существуют две редакции легенды – краткая и пространная. Автором пространной редакции объявлен известный византийский церковный деятель IV века Иоанн Златоуст, в то время как одна из дошедших до нас рукописей датируется 1439-ым, а другая – 1697-ым годом.

Речь идет о легенде – "Сочинение владыки Иоанна Златоуста о нетленном Хитоне Господнем, свыше сошедшем, и история Авгара, царя армян."

В этой легенде кратко изложены некоторые особенно важные новозаветные явления, происходящие до Рождения Христа, а также история воцарения Авгара, его болезнь, послание к Иисусу посла и т.д.

К царю Авгару пришли купцы и принесли нешвенный хитон. Царь осмотрел его и спросил, откуда он попал к ним? Выяснилось, что купцы выкупили хитон у пастухов. Царь призвал пастухов и услышал от них следующее: когда они пасли овец, вдруг вспыхнул огонь. Приблизившись, они увидели троих огненных мужчин, служивших Хитону. Они завернули Хитон в белое полотно и передали пастухам. Авгар послал Хитон Иисусу в подарок, а посланцам поручил вернуться обратно с Образом Спасителя, чтобы с помощью Его излечиться. Привезли царю Образ Нерукотворный, и он излечился. Иисус надел нешвенный Хитон и сказал: "Пришел час прославиться Сыну Человеческому" (Иоанн, 12:23). После этого было его распятие (66:81-92).

По исследованию Н. Марра, вышеизложенная армянская легенда берет начало из книги, написанной на сирийском языке несторианским епископом Соломоном. Соломон жил в XII-XIII в.в. По предположению Н. Марра, Соломон переписал легенду из более древнего сирийского источника (61:96). Н. Марр при-

водит полный текст легенды, в котором о Хитоне говорится то же самое, что и в армянской версии (66:94-96). Интересно знать, каково было "обычное" погребение у Иудеев: хоронили в саване, который изготавливали из белого полотна. Матфей тоже говорит (27:59): "И взяв Тело, Иосиф обвинил его чистою плащаницею". Саван шили широкими строчками, и состоял он их нескольких частей. Для мужчин изготавливали: головной убор в виде митры, штаны, рубашку, верхнюю одежду, похожую на стихарь и поде (54:804).

После вознесения Христа апостол Петр пришел к месту Его погребения, но "увидел только пелени лежащие" (Лука, 24:12; Иоанн, 20:5). Иоанн дополнительно сообщает: "И плат, который был на главе Его, не с пеленами лежащий, но особо свитый на другом месте" (Иоанн, 20:7).

Приведенные выше сведения об одежде распятого и потом погребенного Христа встречаем в "Обращении Грузии". Опираясь на этот источник, у Леонтия Мровели сказано: "Тогда собрались из всех стран евреи, знатоки Моисеева Закона, которые восстали против Святого Духа, и что надлежало Христу от них, они исполнили: распяли и об одежде кинули жребий: и Хитон Господа Иисуса достался по жребию людям северным, жителям Мцхета. Евреи похоронили Творца своего и запечатали гроб. Но Он воскрес, как и предрек сам, а плащаница утром была еще в гробу. Выждав все это, Пилат и его жена пришли к гробу, и нашли плащаницу. Жена Пилата взяла ее и поспешно отправилась в Понт к себе домой, и сделалась верующей во Христа" (71:34; 29:78). Что забрала жена Пилата и каким образом, мы не знаем, но, как сообщает Леонтий Мровели, через определенное время "это" попало в руки Евангелиста Луки, и он спрятал ее, где — сам и ведает.

Обязательно нужно учесть то обстоятельство, что Мовсес Хоренаци, армянский историк V века, известный как "армянский Геродот", в своей "Истории Армении" довольно пространно пишет о послании Авгаром послов к Иисусу, о переписке между Иисусом и Авгаром, о мести последнего в отместку распятия Христа, но ничего не говорит о Хитоне (19:125-130).

Ему неизвестны вышеизложенные армянские легенды, и это дает мне право думать, что в то время их еще не было.

Можно заключить, что в "Обращении Грузии" Хитон упоминается после распятия Христа, и ни с армянскими, ни с сирийскими версиями этот источник органической связи не имеет.

Представляется интересным выяснить, что еще было на Иисусе, помимо Хитона. Как было сказано, воины разделили между собой одежду Спасителя, но что конкретно и как, не знаем. Можно предположить, что воины порвали одежду по швам, а потом части разделили между собой. Так как Хитон был соткан цельно, порвать его было невозможно - он бы распустился и к дальнейшему применению был бы непригоден. Поэтому воины бросили жребий, и достался он только одному из них. Помимо той одежды, которая была на Иисусе до его распятия, значительной была вызывает интерес и та одежда, в которой его похоронили. По Евангелию от Иоанна: "И так они взяли Тело Иисуса и обвили его пеленами с благовониями, как обыкновенно погребают Иудеи" (Иоанн, 19:40). В последующее время, Лука савана не нашел, так как, говорят, что его забрал Петр.

Значит, разорвав и разделив одежду Христа на части, как мирскую, так и похоронную, из них можно было получить много святых вещей. Естественно, Хитон после такого на него воздействия потерял бы свою особую значимость и полностью уничтожился бы. Наверно, этим объясняется то, что части одежды Христа (которую порвали) появились в разных странах. Вполне возможно, что была порвана срачица, одна часть которой хранилась в Грузии, в частности в храме Алаверди, и о котором знали в Москве. Думной дьяк Ив. Грамотин говорит Феодосию Ревиншвили, епископу Манглисскому, послу Теймураза I, что царю Михаилу Федоровичу и патриарху Филарету от многих людей, в том числе и от греков, приезжающих к царю, известно, что в Иверии не находится Христов Хитон и срачица: "Ведомо М.Ф. и отцу ево государю московскому и всея Руссии ото многих людей и от грек, которые приезжают к ним государем из греческой земли, что были в ыверской земле Христов Хитон и срачица, в которой Христос был распят... где тот Христов Хитон и срачица... и каков тот

хитон и срачица, в которой Христос был распят... и каков тот хитон и срачица были, и лучилось — ли еему самому то видать и где ныне тот хитон и срачица и какую хитон и срачица мерою и делом и в чем ткани..."(74:89).

Феодосий подтвердил нахождение Хитона и срачицы в Грузии, но заявил, что эти и другие важнейшие святыни хранятся в Кахетии у Теймураза (74:90-9). (См. беседу Ив. Грамотина и Феодосия с некоторыми сокращениями (45:43-47). На вопрос того же Ив. Грамотина келарь Спасо-Нового монастыря Иоаникей, грек, хорошо разбирающийся в делах Грузии, заявил: "А говорят — де о том, грузинцы многие люди, что древо выросло от хитона... А самому ему того хитона видеть не лучилось, нечто будет тот выняли из земли грузинские после его. А про срачицу де Христову, где она, слышати ему не лучилось" (74:97). Тот же Иоаникей оставил нам детальное описание Хитона. Он рассказал думному дьяку Ив. Грамотину о том, что, будучи в Иерусалиме, услышал: Пилат и архиерей осудили Христа и приговорили к казни. Передали его воинам для распятия. Когда воины пришли на место казни, сняли с Христа одежду и разделили между собой. На Христе был Хитон, цельно сотканый ему Богоматерью. Однако Иоаникей не знал, был Хитон из шелка, льна или шерсти, цвета же он был лазурного. Иоаникей знал, что это в действительности была мантия без рукавов, широкая и длинная. Христов Хитон отличался тем, что Он был цельнотканый (выше было сказано, что по Ветхому Закону Хитон обязательно должен быть тканым). Иоаникей сказал и то, что в Аравии ныне носят похожую одежду и называют по-арабски "ихрам" (74:95-96).

Евреи носили халат — кетонет, который первоначально закрывал только верхнюю часть тела, потом под влиянием ханаанцев кетонет удлинился. Эту одежду от евреев переняли финикийцы, от них греки и римляне в виде хитона и туники. Она вполне соответствовала нижнему белью поздних феллахов и бедуинов. Однако, еврейский хитон короче феллахского и он с короткими рукавами. Русские воспринимали хитон как плащ. Между прочим, русские историки одну и ту же вещь (думаю, Хитон) называют по-разному (хитон, срачица, риза, одежда). Это вызвано тем, что

сами источники, которые касаются дара посланного шахом Аббасом в Москву, называют разные имена одежд. Поэтому неудивительно, что исследователи, которые ссылаются на них, также не сходятся в названиях.

Можно отметить, что только Н.Я. Марр говоря об этом даре, называет только "хитон" ("кварти"). Эти самым Н. Марр подчеркивает, что святыня, посланная шахом Аббасом в Москву есть не что иное как Хитон, взятый из Светицховели, а не какая-нибудь часть другой одежды Христа (66).

В ларце, присланном шахом Аббасом, лежала полотняная ткань пяди в длину и в ширину. В январе 1626 года тверской архиепископ игумену Колязинского Макариевского монастыря сообщает: "... и по досмотру в том ковчеге часть некая, а в длину и попереч пяди, полотняна... и тканя во лну" (83:826).

Точь-в-точь то же самое писал Макар, архиепископ Сибирский и Тобольский Воеводе Ивану Баклановскому в марте 1626 года (84:№73, 291). Это интереснейшее и значительное сообщение, которое, наверное, окончательно проясняет, что за дар прислал шах Аббас в Москву.

Эта ткань ни в коем случае не могла быть частью Хитона Господнего. Во-первых, как известно из Евангелия от Иоанна, Христов Хитон воины не порвали, и он целиком достался одному из них. Трудно допустить, чтобы христианин, хорошо знающий евангельскую историю Хитона, посмел бы его рукотворить, разорвать на части. Участь же другой одежды Христа известна: воины разорвали (разрезали) ее на части, и вполне можно допустить, что они в определенном количестве были разбросаны по разным христианским странам. Одна часть одежды Христа, в частности, та, которую шах вывез из Грузии и которая могла быть одной пяди в длину и в ширину, также, как и другие святыне вещи, могла быть помещена внутри какой-нибудь иконы или креста не с целью спрятать, а следуя бытующим правилам и обычаям. "Кварти" же (Хитон), цельный, хранится в Светицховели, и после того, как был он погребен вместе с сестрой Элиоза, к нему никто больше не прикасался.

"И отправились они узреть Иисуса".

Из "Обращения Грузии" известно, что для присутствия на суде казни Христа из Грузии в Иерусалим пригласили представителей четырех еврейских общин. Во главе их стоял Элиоз Мцхетский. Вернувшись домой, он привез с собой Хитон Господень (20:126). Возникает вопрос: почему именно Грузии достался Хитон. Решая этот вопрос, раньше я приводил следующий довод: "Можно только предположить, что пришедшие в Иерусалим грузинские евреи с достоинством показали всем местным и собравшимся из разных стран приверженцам Христа свои глубокие знания и верность тем заветам, за которые страдал Иисус. Глубокий смысл лежит в основе слова "удел". По-видимому, после распятия приверженцы Христа провели в Иерусалиме что-то вроде собрания, где стали выяснять, представители какой страны больше старались отвести страшную кору от Христа. Прения убедили всех в том, что гости из Грузии выделялись своей мудростью и смелостью. Может быть именно это обстоятельство способствовало тому, что, после объявления в Грузии христианства государственной религией, грузины получили столь широкое поприще в Палестине и в самой Иерусалиме" (13:139). Мои соображения по этому поводу, в первую очередь, опирались на грузинские источники — "Обращение Грузии" и "Жизнь грузинских царей" Леонтия Мровели. Однако, существуют поздние версии, опирающиеся на названные выше источники, но дающие основание высказать несколько иные соображения. Их рассмотрим ниже. А до этого ознакомимся со сведениями о нескольких легендарных личностях, связанных с прибытием Хитона в Грузию.

Первые серьезные сведения об Элиозе - Мцхетском, человеке, непосредственно связанном с прибытием Хитона Господнего в Грузию, даны в "Обращении".

Узнав о том, что Хитон Господень погребен во Мцхета, царь Мириан пожелал удостовериться и призвал к себе евреев. Евреи рассказали ему следующее: "Отсюда были посланы Элиоз-Мцхетский, Лонгиноз - Карсанский, Таленав и Мисазл", они же

и привезли Хитон Господень, но не сообщили, где его погребли (71:26). Бесспорно то, что эти четверо были представителями тех еврейских общин, которые получили из Иерусалима тревожные письма. По шатбердской редакции "Обращения", Сидония, дочь священника Абиатара говорит: "Когда царствовал Ирод, до нас дошло известие, что персы завоевали Иерусалим, и получено было скорбное сообщение ко всем грузинским евреям: жителям Мцхета, бодбийским священникам, кодисцкароййским книжникам, собисканаанским переводчикам..." (71:41).

Следует отметить, что всех ереев, привезших Хитон Господень, Саломэ Уджармели называет мцхетскими: "и Хитон господа Иисуса достался по жребию людям северным, жителям Мцхета" (71:34). Отсюда можем сделать вывод, что Саломэ Уджармели под словами "северный" и "Мцхета" подразумевает Грузию вообще, а не только ее столицу. В этом мы убеждаемся по словам Сидонии: "И Элиоз, и все евреи отправились из Грузии" (71:42).

Есть основание предполагать, что отправленными из Грузии в Иерусалим евреями руководил Элиоз. В "Обращении" не говорится ничего о том, почему именно Элиоз стал во главе представителей общин. Это было обусловлено, в первую очередь, тем, что он являлся представителем сильной и многочисленной общины Иверского престольного города. Ему, наверно, дали предпочтение за свою мудрость и опытность. Более вероятно, что Элиоз бывал в Иерусалиме неоднократно и что там у него были родственники и друзья. Интересно и то, что в "Обращении" не указано, был ли он духовным лицом. Царевич Теймураз пишет, что Элиоз был священником (8:437).

М. Сабинин, неизвестно, на каком основании, считал Элиоза главным раввином грузинских евреев (73:6). Не знаем мы и его возраста. Только Леонтий Мровели, устами Абиатара, говорит: "И пошел туда Элиоз, отец отца моего, старый человек" (29:99). М. Джанашвили же считал его юношей (37:5).

Мать Элиоза была из рода священника Элии (29:36,99). Грузинские источники не называют имени матери Элиоза. Только М. Сабинин пишет, что звали ее Сара (79:6, 80:2), но, повторяю, письменными источниками это не подтверждается. Элиоз, как

узнаем из "Обращения", несмотря на свой преклонный возраст, не был женат. Имел он единственную сестру, имени которой до нас не дошло, и была она тоже незамужняя.

Кончено, на непорочность Элиоза и его сестры внимание обращено не зря. Их непорочность непосредственно связана с мирской жизнью Иисуса Христеа и с его духовными учениками. Вера в Мессию, можно сказать, передавалась Абиатару и его предкам по наследству. Тридцать лет спустя после рождения Христа первосвященник Анна из Иерусалима прислал Озии, предку Абиатара письмо, в котором сообщал, что у совершеннолетнего Иисуса появилось множество приверженцев, и что это вызвало серьезные социальные и религиозные сдвиги. Среди приверженцев Иисуса был и "брат матери Озии — Элиоз". Первосвященник Анна сообщает и о том, что царь Ирод издал приказ: "Всем сынам Израиля, рассеянным по всему свету! Чтите единого Бога, имейте одну веру, уразумите одно слово, сказанное Моисеем: "Кто на земле объявит себя Богом, тот пусть будет проклят на кресте" (71:41-42). Первосвященник Анна там же сообщает, что объявился человек по имени Иисус, называющий себя Сыном Божьим, а значит, и самим Богом. По завету Бога и Моисея, Иисуса следует казнить. Первосвященник Анна призывал всех единоверующих собраться на суд и казнь Иисуса. Известны имена четверых посланников из Картли, но число их, наверное, было больше.

Выше было сказано, что среди предков Элиоза сильна была вера в Мессию. Для иллюстрации приведем наказ матери Элиоза, который она дает сыну перед его отправлением в Иерусалим. Он должен был повиноваться "зову царя и закону веры", но вместе с тем мать умоляет сына отказаться от поддержки замысла казнить Иисуса: "сын мой, вовсе не присоединится к их замыслу, ибо Он есть слово пророков и притча мудрых; таинство, сокрытое от евреев, а для язычников свет и вечная жизнь" (71:42). Это дает нам право предположить, что учение Христа было уже известно в Грузии. Среди грузинских евреев уже были первые прозелиты.

Знаменательна та скорбь, которую испытали в Картли некоторые евреи по поводу распятия Христа. Мать Элиоза во Мцхета: "А когда палач ударил в Иуресалиме молотом кузнеца, пригвождая

Христа к кресту, мать Элиоза услышала здесь стук и, горько воскликнув, сказала: "Прощай царствование евреев, ибо вы убили Спасителя и Избавителя своего и сделались отныне врагами Творца" (71:42).

Кончина матери Элиоза указывает на мессианскую тенденцию среди грузинских евреев.

Явления, которые связаны с распятием Христа, мать Элиоза считает истинно пророческими. Тот факт, что палестинские евреи посчитали нужным вмешательство грузинских евреев в происходящее указывает, с одной стороны, на вес и уровень религиозно-идеологических знаний грузинских евреев, а, с другой стороны, на сильные иудейско-христианские синкретические тенденции. Именно так понимает Леонтий Мровели приглашение представителей грузинского еврейства в Иерусалим.

Элиоз и его спутники шли через Сирию, в частности Антиохию, и прибыли в Иерусалим к Пасхе. Они тем же путем вернулись в Грузию (80:2).

Сказать, откуда имеет М. Сабинин эти сведения, я не могу, но неизвестный автор XIII века в "Житии Нино" сообщает, что мцхетские евреи регулярно ходили в Иерусалим, особенно на праздник Пасхи.

Еще в XIII веке неизвестный автор "Житии Нино" постарался прояснить деятельность Элиоза в Иерусалиме и причину появления Хитона Господнего в Грузии. Поэтому в грузинском переводе Евангелия от Иоанна в лице названных язычников он представил нам прибывших из Грузии евреев. Это были Элиоз и другие такие же язычники (подразумеваются грузины-язычники-Э.М.). В древнеармянском переводе Евангелия тоже было — "язычники" и Мовсес Хоренаци осмыслил их армянами (19:126). Как выясняется, под "язычниками" не подразумеваются ни грузинские евреи, ни армяне. Неизвестного грузинского автора ввел в заблуждение тот древний перевод Евангелия от Иоанна, в котором вместо "Эллины" было написано "язычники" (Иоанн, 12:20-22). Во всех рукописных и печатных Евангелиях так же дано — "язычники", в новейших же изданиях это исправлено. такого же в русских, немецких и английских изданиях, везде "Эллины".

Нужно отметить еще один интересный момент. Вышеупомянутый неизвестный автор "Жития Нино" в эпизоде пребывания Элиоза в Иерусалиме видит главнейшую цель: отвести от грузинских евреев, а в их лице и от каждого грузина, ответственность за распятие Христа. Он пишет: "когда Элиоз прибыл в Иерусалим, еврейский народ, собравшиеся на одном месте, вынес приговор Иисусу. Однако Элиоз не стал сообщником их замысла и вместе со своими спутниками стал поодаль от них (34:426).

За такой поступок, по мнению автора, и достался грузинским евреям Хитон Господень: "одежда Христа..., которую разделили распявшие Христа, и хитон тот же по жребию достался этим евреям". Этому сообщению была дана разная интерпретация. Якобы из Грузии вместе с Элиозом ушел в Иерусалим и отряд охранников, воины которых каким-то образом попали в стражу Христа. М. Джанашвили представил Элиоза стражником Христа и потому писал, что был он молод. Иначе кто поручил бы ему сторожить Христа? После распятия стражники бросили жребий, Хитон достался грузинам, а те отдали Его Элиозу. Так Хитон Господень оказался в Грузии. Должно быть, подобную легенду услышал в Грузии русский дипломат Арсений Суханов в 1651-1652 годах. Вначале его записей читаем следующее: "То де место Цхето бывал град жидовский и многолюдный; а во время распятия Христова был во Иерусалиме в воинстве Логин сотник родом от того града Цхета... Во время страсти Христовы, егда воины разделиша ризы Христовы и тут же досталось по жребию целая риза Христова, и он де принес ее сестре своей" (35:66). Законченный вид дал этой легенде М. Сабинин. Он под сотником Логиним представил хорошо известного Лонгиноза Карснели, то ли Канснели (80:2).

Интересно, как произошло отождествление Логин-Лонгина с Лонгинозом? Прототипом какого персонажа из Евангелия должен быть Логин-Лонгин? У Матфея и у других евангелистов есть безымянный сотник: "Сотник же и те, которые с ним стерегли Иисуса, видя землетрясение и все бывшее, устрашились весьма и говорили: воистину Он был Сын Божий" (Матфей, 27:54). Марк тоже, описывая этот эпизод распятия Христа, говорит: "Сотник,

стоящий напротив Его, увидев, что Он, так, возгласив, испустил дух, сказал: истинно Человек Сей был Сын Божий" (Марк, 15:39). Лука тоже не называет имени сотника: "Сотник же, видев происходившее, прославил Бога и сказал: истинно Человек Этот был праведник" (Лука, 23:47).

Иоанн, который более подробно описывает распятие Иисуса Христа, сотника вовсе не называет и обращает внимание только на одного воина: "Но один из воинов копьем пронзил Ему ребро, и тотчас истекла кровь и вода" (Иоанн, 19:34).

Промелькнет сотник еще раз в Евангелии от Марка, когда Иосиф Аримафийский попросил Пилата отдать ему тело Иисуса: "Пилат удивился, что Он уже умер; и призвав сотника, спросил его: давно ли умер? И узнав от сотника, отдал Тело Иосифу" (Марк, 15:44-45).

У грузинского еврея Лонгиноза Карснского, в грузинских источниках нет ничего общего ни с новозаветным безымянным сотником, ни с Лонгиным, из легенд разных народов. В этом мы убедимся, когда ознакомимся с греческими, сирийскими и армянскими легендами.

Известны два жития Лонгина на греческом (пространное и краткое), а также его сирийские и армянские версии.

В греческом пространном житии Лонгина описана судьба того сотника, который присутствовал при распятии Христа и собственными глазами видел страсти Христовы. Он отказался скрыть правду, за что подвергся гонению, бросил военную службу и отправился в родную Каппадокию, чтобы проповедовать христианскую веру. Враги донесли императору на Лонгина, как на изменника, и ему отрубили голову. Его голову привезли в Иерусалим, но слепая женщина из Каппадокии выкрала голову мученика и вернула ее на родину.

Почти то же самое, только в краткой редакции, передано во втором греческом "Житии Лонгина" (99:31-44).

От греческой легенды значительно отличается по содержанию армянская версия "Житии" Гинканоса, или Лонгина. Сотник Гинканос, сириец по происхождению, присутствовал при распятии и был те самым воином, который, следуя Евангелию от Иоанна,

проткнул копьем ребро Иисусу, чтобы узнать, умер ли он. После этого он уверовал, что "Истинно Человек Сей был Сын Божий". Этот персонаж действительно есть в Евангелии от Иоанна, но он упоминается там не как сотник, а как "один воин". Гинканос усвоил евангельское учение, ушел в Каппадокию, многих обратил в христианскую веру и умер как мученик (66:78-79).

Существовала и другая сирийская легенда, но ничего нового она нам не дает.

В Западной Европе широко известна легенда о Лонгине, ткнувшего копьем Иисуса Христа (98:117-118), и о слепорожденном Лонгине — во Франции (100:203).

Н. Марр заметил, что ни в одном из сказаний, с которыми мы ознакомились выше, о Хитоне Господнем не сказано ни слова. Но раз из Евангелия известно, что воины из стражи Иисуса Христа разделили между собой Его одежду, поэтому, как и ожидалось, Хитон Господень увязали с именем сотника. Это видно в армянском переводе "Истории Михаила Сирийца": "О нешвенном Хитоне Господа святой Ефрем говорит, что бросили жребий воины, чтобы не раздирать его, и хитон вышел по жребию одному воину, подручному Лонгина (Гункиана); взял его сотник Лонгин и принес его в Галатию, в свой город Максон, где и чтится он (хитон) до днесь".

Следовательно, у Михаила Сирийского мы видим двух сотников — галатского и лаза, что совершенно противоречит евангельским версиям. Странно и то, что сотникам попались разные части Хитона Господня, что подразумевает расчленение Хитона, что тоже противоречит евангельскому преданию. Думаю, эпизод из сирийского предания, где лазский сотник привозит Хитон Господень в Потю, исходит из "Обращения Картли", или из сочинений Леонти Мровели. По грузинским преданиям, Хитон Господень, хоть и погребен в известном месте, но он не ведом никому. Грузинская легенда повлияла должно быть на переводчика "Микаэла Сирийского" — деятеля XVIII века.

Можно допустить, что побывавшие в Грузии русские дипломаты и духовные лица по аналогии легенд других стран с именем Лонгиноза Карского связали Лонгина-сотника. Грузинский

перевод "Мученичество святого Лонгина-сотника" способствовал позднее распространению в Грузии сказания о сотнике. А. Цагарели приводит только название этого сочинения (92:5).

Ближневосточный образ Лонгина и повесть о его путешествии в Иерусалим постепенно изощрялся, наполнялся у нас совершенно новыми деталями и превращался в грузинский национальный образ. В это дело особый вклад внес М. Сабинин. Он, можно сказать, создал совершенно новую версию: под влиянием иностранных сказаний назвал Лонгиноза Карского Лонгином и приписал ему такие деяния, о которых не ведаёт грузинская литература.

Следуя перу М. Сабинина, Лонгин, которому поручили охрану главы огромной еврейской общины Элиоза, отправился в Иерусалим с большим отрядом осетин Лонгину, как мужественному, смелому кавказскому воину и охраннику Элиоза, по прибытию в Иерусалим первосвященники поручили быть главою стражи Иисуса и присутствовать при Его распятии.

Во время дележа одежды Господа нетленный Хитон достался вионам Лонгина, которые передали Его своему главе, а тот своему – Элиозу. Богочтимый Лонгин не отходил от Спасителя и невольно стал очевидцем его казни. В Иисусе он видел ветхозаветного Мессию и, конечно, не мог допустить его позорной смерти на кресте.

Когда Христос поник головой и испустил дух, Лонгин вонзил копье в Богочеловека, чтобы убедиться, умер ли он. Из тела Иисуса хлынули кровь и вода. Лонгин увидел и смерть человека и вечную жизнь Бога. Он убедился, что Иисус воистину был Мессия, который пришел ради спасения Мира (79:6-7). Сообщение М. Сабинина полностью разделил А. Натрошвили (69:86).

Выдвижение роли Лонгина на передний план в Грузии, должно быть началось после 20-ых годов XVII века, когда вопрос о нахождении Хитона Господня в Грузии приобрел особую значимость в грузино-русских и русско-иранских взаимоотношениях.

Грузинская Церковь отмечает День поминения мученика Лонгина-сотника, "который стоял перед крестом Господа" 16/29 октября. Надо думать, что этот день празднуют не в честь Лонгиноза из "Обращения" и о котором писал Леонти Мровели, а в

честь поминовения Лонгина. День его поминовения празднует
вся Православная Церковь.

"Господь предначертанием своим заранее и предначертал"

По "Обращению" привоз Хитона Господнего в Грузию приписывается Божьей воле, а не воле случая. Когда царю Мириану доложили, что Хитон Господень хранится во Мцхета, он "благодарит Бога и говорит": "Благославен ты Боже, Иисус Христос, ибо еы изначала желал нашего спасения и освобождения нашего от дьявола, от места того темного, когда одежду твою прислал через евреев из священного города Иерусалима в сей город иноплемлян, ибо отцы наши царствовали в этом городе ко времени распятия твоего" (71:26). Значит автор считает, что посредством евреев Бог осуществил свой замысел. По его мнению, заслуга евреев в том и состоит, что они по Божьей воле привезли Хитон во Мцхета.

Святая Нино пришла в Грузию ради Хитона Господня. Она узнает от Ниафора в Иерусалиме, что когда Христа "распяли и по одежде кинули жребий и Хитон Господа Иисуса достался по жребию людям северным, жителям Мцхета". Из слов Саломэ Уджармели ясно, что одежду Христа *"никто не узрит и никто не посмеет тронуть Его без Божьей воли"* (20:112).

Николаоз Гулаберидзе весьма оригинально объяснил мистическое значение привоза евреями Хитона Господнего: мцхетским евреям Хитон достался по Божьей воле, а не просто для какого-то благодеяния, а *"тот же Бог уже и пророчил"*. Ведь Грузия – удел Богоматери, поэтому прежде всего здесь проявил он свою благодать и освятил Хитоном этим и благом своим (24:77). Абиатар тоже говорит Мириану, интересующемуся поисками Хитона: *"Изначале же Бог, Всемудрейший Господь присвоил этому городу одежду Сына Своего, и у тебя царя захоронил"* (24:82). Переполненный радостью царь вознес руки к небу и воскликнул: *"Блажен ты Христос – Сын и Слово Божье, который пророчиши всем Мудростью своим"* (24:97).

Ниже мы убедимся, что *идея о богоизбранности Грузии* родилась в период становления единого государства и имела сильное идеологическое влияние, а в позднефеодальный период, в период распада страны, явление Хитона Господнего в Грузию было низведено до желания лишь одной — Сидонии.

"Где есть она страна Северная"

Согласно "Обращению", страна, куда увезли Хитон Господень, в дохристианский период была известна как "страна северная". На вопрос святой Нино: "Где эта северная страна или где пребывает одежда та Господа нашего?" (71:34). Сара Ниафор отвечает: "Северная та страна граничит с горами Армении, *страна языческая* подвластная грекам и ужикам" (71:34).

Несмотря на то, что истоником Леонтия Мровели является "Обращение Грузии, у него этот диалог передан совсем по иному.

Сравнивая приведенные цитаты, создается впечатление, что Леонти Мровели, как будто повторяет текст из "Обращения", но в действительности, он по-иному осмысливает его, что обусловлено его мировоззрением. Он стоит на проеврейской позиции и всегда старается подчеркнуть их заслугу, хотя бы на первом этапе обращения в христианскую веру Грузии (13:136-154). Тут же надо отметить, что для Леонтия слово "северная" есть понятие только географическое. Он даже не имеет желания разобраться в этом, в то время как в "Обращении" слово "северная" имеет религиозно-идеологическую нагрузку.

В "Обращении" "северная" понимается как: а) географическое понятие; б) синоним темноты, тьмы, дикости, невежества.

Рассмотрим оба значения:

а) О пришедшем из Армении Нино в "Обращении" сказано: "Нино... пошла... по направлению северных гор, подошла к реке Куре; следуя ее течению она прбыла во Мцхета — в большой, престольный город" (71:25). Еще более ясно, под словом "северная" понимается край света, когда св. Нина говорит: *"я нашла в заблуждении эту северную страну"*.

Архиепископ говорит Мириану: "Тогда собрались из всех стран евреи, знатоки Моисеева закона, которые жестоко восстали

против святого духа, и что надлежало Христу от них, они исполнили: распяли и об одежде кинули жребий: и Хитон господь Иисуса достался по жребию *людям северным, жителям Мцхета*.¹ Архиепископ говорил Мириану: "С тобою прибывает в граде семь, облачение Христа, которое разделили межсобою распнувшие Христа и Хитон себе присвоили и северном семь граде сокрыли". (71:34);

б) Иное, отрицательное понимание слова "северная" особенно ясно видно в характеристике дохристианского Картли, данной дочерью священника Абиатара Сидонией: "В то время, когда Бог милостью своего призрел *этот забытый северный край... , горы которой были объаты туманом, а долины пламенем заблуждения и невежества, страна эта была лишена солнца правды и знания о приходе сына божьего, по правде называлась северной*" (71:40).

Победа христианства в языческом Мцхете и, вообще, в Картли, как отмечал священник Абиатар, имела большой отголосок в разных странах: "*Что северную страну достигло солнце правды — свет, исходящий от отца — Христа*" (71:50).

"Где есть святой сей Хитон"

Прибывшие из Иеурасилам Элиоз и его спутники привезли с собой Хитон, но интересно знать, где конкретно он был погребен и где возможно было его найти. Этот вопрос не является риторическим, ибо место пребывания Хитона с древнейших времен было окутано мраком. Поэтому, многие поколения тщетно старались найти его местонахождение.

Как только христианство победило в Грузии, царь Мириан пригласил из Греции "каменьщиков и строителей", которые принесли в Грузию и некоторые реликвии. По дороге во Мцхета они заложили основу церкви в провинции Эрушети и оставили там "дощечку, которая поддерживала ноги спасителя". В Манглиси они также заложили основу церкви и оставили там "один из гвоздей (чем был распят Христос — Э.М.) и пришли в Мцхета" (20:86-87). Царь был опечален тем, что эти реликвии не дошли до Мцхета.

Весть о том, что святости не привезли во Мцхета, глубоко опечалила царя. Он успокоился только тогда, когда узнал от архиепископа, что в его престольном городе, во Мцхета погребен Хитон Господень. — Может быть, потомки Элиоза знают, место погребения Хитона, — сказал царю архиепископ. Обрадованный царь сразу же призвал к себе евреев. Они подтвердили, что Хитон Господень и в правду был привезен во Мцхета, но не указали места Его погребения, ибо "никому не дано увидеть Его и двинуть с места, пока на то не будет воли Божьей" (20:112).

Элиоз вначале принес Хитон домой. Сидония говорит: "А Элиоз принес ту ризу Спасителя Иисуса Христа в дом наш" (71:42). Потомки Элиоза, Абиатар и его дочь Сидония, считали своим домом тот дом, который спустя три с половиной века все еще стояла во Мцхета. Локализовать его можно основываясь на сведения Леонтия Мровели. Он говорит: "А дом Элиоза стоял в западной части города, около моста, в районе жрецов" (29:100). Этот дом в течение определенного времени выполнял функцию малого капища, т.е. малой синагоги. В его подвале был помещен склеп, место погребения. Значит, дом этот помещался близ т. н. моста Помпея или моста жрецов. Когда-то в склепе малого капища (малой синагоги) был погребен хален (епанча — Э.М.) Ильи (71:42).

Св. Нино многократно просила Сидонию разузнать от отца, Абиатара, где местонахождение Хитона Господня, на что Абиатар ответил: "Место погребения его, это то место, о котором языки людские не умолкают возносить хвалы Богу, это как бы место видимой лестницы Якова, возвышающегося до неба, отныне и во веки веков не лишенное величия и похвалы!". (71:43; 13:140-141).

Последняя фраза приведенной цитаты является ключем для определения места Его "захоронения".

Из "Бытия" мы знаем, что Иакову, идущему из Бершеба к Харану приснился сон: "И увидел во сне: вот, лестница стоит на земле, а верх ее касается неба; и вот, Ангелы Божии восходят, и нисходят по ней. И вот, Господь стоит на ней и говорит: "Я Господь, Бог Авраама, отца твоего, и Бог Исаака. Землю, на которой ты лежишь, Я дам тебе и потомству твоему... И вот Я с

тобою; и сохранию тебя везде, куда ни пойдешь" (Бытие, 28:10-15). Проснулся Яков и, испуганный, сказал: "Как страшно это место! Это не что иное, как дом Божий, это врата небесные..." Пусть этот камень, который я поставил столпом, будет домом Божиим (Бытие, 28:16-17, 22).

Выходит, что Хитон Господень был погребен в "доме Божьем". Это, должно быть в малой синагоге.

Это должно быть, было в "малом капище" под твердым алтарем, которого межкамней, нетленным, сохранился до поры его" (20:130). То есть до поры Абиатара (IV в.), там хранился Хитон и хален (епанча) или (см. также 29:107). Очень интересное сведение. Можно убедительно утверждать, что царь Мириан, который: "сокрел древо, вокруг столпа и удалил от взгляда" (20:143), было восстановлением традиции сокрытия Хитона. Это решение царь принял после того как "древо", которое было олицетворением Хитона, произвело чудо и излечил больного "некоего из царского рода".

Интересное сведение встречаем у священника Якова, о дальнейшей судьбе бомона, после победы христианства. Когда св. Нина отправилась для обращения мтиулетцев: "здесь же, (т.е. в Мцхета Э.М.) оставила священника того Абиатара, бывшего иудея, который был вторым Павлом, который не переставая, днем и ночью проповедовал Христа, славу Его, до того, как начался исход иудеев" (20:152).

Абиатар с большим усердием проповедовал учение Христа. Можно предположить, что он проповедовал не только словом, но и силой. В первую очередь, применять силу, видимо ему приходилось среди своих единообщинных мцхетских евреев, которые не хотели оступиться от иудаизма. Большая часть евреев не примирялась к таким действиям Абиатара, и было время, когда его чуть не убили. Абиатара спас отряд царя. От еще более осмелевшего поддержкой властей Абиатара из Мцхета убежало множество евреев (13:153).

Как видно, существованию малого святилища (бомона) грозила опасность. Его хотели разрушить. Однако, источники не дают нам точных сведений об этом. Можно предположить, что

разрушить святилище желала царская власть, чтобы этим актом отметить победу христианства. Но Абиатару было об этом известно, и он предпринял все для того, чтобы спасти святилище. Более того он заставил царя расширить его, "и были там родственники Элиоза священниками евреев" (71:52).

Во времена Абиатара "малое святилище" было одним из старейших сооружений во Мцхета — ему было более трехполовиной столетия. В этом здании, когда-то, в первой половине I в. жил предок Абиатара, свидетель распятия Христа — Элиоз, привезший из Иерусалима Его Хитон.

Образно описано, где находилось святилище, и каков был его архитектурный вид. Оно стояло на окраине города "где не было строения". Сладкокорное дерево, которое стояло у ворот святилища, украшало то место, ибо ветви его совсем покрывали притвор святилища (71:50).

Дерево то, срубили евреи, противники Абиатара. По-моему, "малое святилище" должно было быть первым базилическим сооружением во Мцхета (подр. см. 13:142-143). Он считается и первым христианским сооружением с тех пор, как на него "святая Нина водрузила крест Христа" (71:50). Символически это означало победу христианства во Мцхета. С той поры оно стало такой авторитетной церковью, что там крестили детей картлийских правителей. Поэтому "место это называлось княжескою купелью" (71:50; 29:116). Известные нам источники не дают ясную картину похоронившие Хитон, с умыслом его скрыли или случайно. Согласно Саломэ Ужармели: "Взяли они и схоронили и никто не сможет узреть или тронуть его, пока сам господь не пожелает" (20:112).

Первые христиане поступили так с умыслом, по-другому поступить они не могли. Для многих евреев Христос был преступником, критикующим ортодоксальный иудаизм. Его противников и в Картли, наверно, было немало. Нельзя было доверять и грузинам-язычникам. Из-за того, что существовала опасность рукотворства этой величайшей святыни со стороны неверных, и до тех пор, пока христианство не утвердилось бы в Грузии, люди, погребшие Хитон Господень, унесли эту тайну с собой в могилу. Только однажды Сидония говорит: "Знаёт Бог и мать моя Нино,

но она не скажет". Челишская же редакция "Обращения" добавляет: "св. Нина молвила только это: "так будет же Вам ученикам св. Нино и сподвижникам Христа известно есть место то (т. е. погребения Хитона Э.М.), не далеко от ели, которая была привезена из Ливана и возвысилась в Мухета... и нынче эта одежда Христа находится тут безмолвно, до поры Его" (20:129-130). Далее идет рассказ об алтаре, под которым были погребены хален Ильи и Хитон Господень. Об этом слышала Сидония от отца, Абиатара. По-видимому, либанская ель росла там же, около малого святилища, и служила хорошим ориентиром.

Предание о хранении Хитона Господнего в малом скопище, позднее было забыто, и акцент был перенесен на неразлучность сестры Элиоза и Хитона Господнего и на возросшую на ее могиле то ли ели, то ли кедра. Как было сказано, такая тенденция проявилась в творчестве каталикоса Николаоза Гулаберидзе уже в последней четверти XII века. Николаоз поддерживал церковную традицию, более того, в чудесах Животворящего столпа он видел озарение Хитона Господнего (24:106).

"И имел он сестру одну"

Памятники древнегрузинской письменности не знают имени девицы, вместе с которой был погребен Хитон Господень. Сегодня же почти всем известно имя Сидонии. Знают его с XIX столетия. С убеждением можно сказать, что в XVII веке ее имя еще не было известно. Грек Иоаникей, который несколько раз посетил Светицховели в первом десятилетии XVII века и оставил нам интереснейшие известия, с первой частью которых мы познакомились выше, не знал имени сестры Элиоза. Не знал его и царевич Вахушти. Не находим ее имени в записях, побывавших в Грузии иностранцев. Насколько мне известно, ее имя впервые встречаем у русского М. Селезнева. Можно предположить, что он перепутал личности I и IV веков: одну из первых христиан, одну из авторов "Житии св. Нино", ее ученицу и сподвижницу, дочь еврея Абиатара, жившую в IV

веке, Сидонию, он упоминает как сестру Элиоза, погребенную в I веке с Хитоном Господним в руках.

Ф. Жордания в своих "Примечаниях", опубликованных в газете "Иверия" в 1892 году (23), несколько раз упоминает сестру Элиоза, но не называет ее имени. В первом томе изданных в том же году "Хроник", в кратком варианте тех же "Примечаний", сестру Элиоза он называет Сидонией (32:15-16).

Как было сказано выше, привезли Хитон во Мцхета по Воле Божьей. Однако, уже в редакции XIII века "Житии св. Нино" роль сестры Элиоза в деле обретения Хитона и, принесения Его в Грузию особенно подчеркнута. Она становится инспиратором. Сестра говорит Элиозу перед дорогой: "Брат мой милый! Удостоен ты будешь узреть праведного человека, которго зовут Иисус и блажен Ты, и молю тебя, привези вещи, к которым он прикасался, или одежду его, дабы быть нам блаженными" (34:426).

После возвращения домой Элиоз обращается к сестре, как к дателью поручения, чье желание исполнилось: "Вот, получи Хитон — что ты просила" (34:427). Точно такое же поведали Арсению Суханову во Мцхета: "А во время распятия Христова был во Иерусалиме в воинстве Логин сотник, родом от того града Цхета, имея у себя сестру девицу....С ним же был товарищ от того же Цхета, имя ему Арсений запомятовал. И как же Логин с товарищем своим пошел во Иерусалим, и та, де девица некое видение про Христа бога нашего, и многожды молила брата своего, чтобы он принес ей от Христа бога нашего недалеко от Цхета и той де девице наки явление о пришествии брата ея; она же веру ят, шедши во сретение Логину и срет его, облобыза и нача у него просити, что к не несет" (35:66).

Ясно, что Арсений историю Элиоза приписал тому, кто в Иерусалиме вместе с ним побывал — Лонгинозу Карскому. Арсений сам признался, что забыл имя Элиоза. Но не видно, сказали ему или нет имя той девицы, вместе с кем был погребен Хитон. Вероятно, нет, а то бы он и в этом случае отметил бы: сказали, но я забыл. Вот это и заставляет меня думать, что тогда (середина XVII в.) еще не называли сестру Элиоза Сидонией.

Хитон Господень в "Славе Грузинской Церкви"

Известный писатель, общественный деятель, исследователь грузинской древности и духовной литературы Михаил (Гоброн) Сабинин в 1889 и в 1895 годах, сначала в Лейпциге, затем в Берлине издал известную литографию "Слава Грузинской Церкви". На это издание сразу откликнулась газета "Цнобис пурцели" (Вести), в которой говорится: "Сабининым художество составлено и издано так: тут нарисован Свети-цховели (Столп – Животворящий), из "Жития св. Нино", Свети-цховели окружают святые мученики Грузии. Настолько образно, прекрасно, чисто и ясно все представлено, что невольно привлекает взгляд самого невежественного... народа.. Жаль, что эта картина не стала украшением каждой грузинской семьи и еще, более обидно, что наши писатели не обратили на нее должного внимания" (36).

Ничего уже не говорю о художественной ценности сабининской иконы, так как с этой стороны там все в порядке.

Посмотрев икону, окинув взглядом образы святых мучеников, еще раз убеждаешься, какой трудный, но величественный путь прошла Грузинская Православная Церковь.

Центром композиции представлен Животворящий Столп, которого ангел спускает с небес.

Наверху над ним – изображение вознесенного на небеса Иисуса, который с поднятыми руками освящает крест. Справа и слева от Него изображены ангелы. Справа коленапреклоненная Богоматерь и св. Георгий, слева св. Андрей и св. Матфей. Кроме Богоматери, у всех святых на нимбах написаны их имена. Между корнями у пня св. дерева видно тело умершей Сидонии, покрытое сверху Хитоном Господним. Здесь интересна сабининская новая версия погребения Сидонии: когда из рук покойницы не смогли вырвать Хитон Господень, по приказу царя Адерка около тела умершей поставили стражу, а царь и его свита, как стемнело, разошлись. Оставшись одни у тела покойницы, Элиоз и его близкие горячо молились.

В полночь произошло сильное землетрясение. Земля, где лежало тело мертвой Сидонии, раскрылась и приняла в себя навеки святой Хитон вместе с телом блаженной девы (80:3). На месте том выросло кедровое дерево, ствол и корни которого ясно видны на иконе. Справа и слева от ствола (пня) стоят: справа – св. Иоанн, слева – св. Нино с крестом из лозы в руках. На переднем плане – коленопреклоненная царица Тамар (справа) и царь Мириан (слева). По обе стороны от Столпа стоят святые и великомученики за Грузии и за грузинской Церкви, начиная со II века (17 Сукийских князей) и кончая замученными во XVII веке шахом Аббасом Бидзиной Чолокашвили и Элизбаром Эриставом-Ксанским. По-видимому, во Мцхета еще с давних пор существовали иконы, подобные сабининской, с композиционным центром – вертикалью (Иисус Христос, Животворящий Столп – Хитон Господень). Они, должно быть, изображены в грузинских книгах, изданных в XVIII веке.

Ф. Жордания писал в 1892 году: "В церковном музее мы видели две книги с картинками, написанные в XVIII веке. В обеих книгах нарисовано: два ангела высоко в воздухе держат Столп Животворящий, под ними могила, где покоится женщина с Хитоном Господним в руках... нужно отметить, что одна из этих книг написана в самой Москве диаконом И. Эпиташвили в 1745 г" (23). Вероятно, М. Селезнев увидел (Первая половина XIX в.) в соборе Светицховели один из главных его икон и описал его: "Далее на месте деревянной церкви воздвигли великолепный каменный собор готико-греческой архитектуры. На остатке кедра (на пне – Э.М.) поставили каменный столп, который существует и поныне между двумя теми столпами, которые подпирают купол мцхетского собора, и который известен в народе и столп как мироточивый. *На нем написано (дано) изображение лежащей в гробу девы Сидонии, с накрытой сверху Хитоном Господним. Наверху большой кедр, поверх которого изображен молящий Спаситель. Ниже два ангела, обхватывающие кедр, а позади них, справа и слева св. великомученик Георгий и равная апостолам, св. Нино*". (81:26).

Если мы сравним друг с другом "Славу Грузинской Церкви" М. Сабинина и описанную М. Селезевым икону, увидим, что между ними сюжетного сходства больше, чем различия. Обе иконы идейно одинаковы. Композиционный центр обеих икон представляет Животворящий Столп. Включив в его композицию многих грузинских святых, М. Сабинин тем самым придал иконе национальное и историческое значение.

Возникает вопрос: знал или не знал М. Сабинин о существовании той иконы, которую увидел и описал М. Селезев? Трудно поверить, что не знал, хотя он нигде об этом не упоминает, ни даже в опубликованной в 1899 году в Санкт-Петербурге специальной брошюре. (80).

А. Натрошвили в своей прекрасной книге, посвященной светицховели и изданной в 1900 году (между стр. 87-88) поместил фото чеканной серебряной иконы, имеющей форму полукрута: один ангел держит Животворящий Столп, который опирается на гроб с покоящейся в ней Сидонией, накрытой Хитоном Господним(69). В том же Соборе, на том же Столпе, на ее западной стороне, внизу, в углу и сегодня заметна фреска квадратной формы. На ней все еще можно различить Столп, который поддерживают два ангела, а под ним, внизу, в земле, Сидония с Хитоном, слева и справа видны два силуэта, наверно, св. Нино и царь Мириан.

Эта икона не похожа на увиденную М. Селезевым икону, но в том же Соборе когда-то находилась та икона, копии которой опубликованы в церковных книгах. Должно быть эта была та "икона, которую использовали при проповедях" и которая хранилась в сокровищнице Светицховели. Ее описание дано в названной книге А. Натрошвили. К сожалению, в книге нет фотографии этой столь интересной, иконы.

Длина серебряной, чеканной, упомянутой выше иконы была 7,5 вершка, ширина — 4. Она имела изготовленную из того же металла оклад. Особенно интересен кивот, на позолоченной верхней части которого, изображен гроб с покоящейся Сидонией. При описании иконы, А. Натрошвили видимо дал имя ей уже по

установленной традиции, из груди которой возрос поддерживаемый ангелом Животворящий Столп. У ног Сидонии стояла молящаяся Нино, а на верхней части кивота, - благославляющий обоими руками, Христос Спаситель; по сторонам кивота были св. Нино и царь Мириан.

Икона имела 44 гнезда для хранения святых мощей. На серебряном окладе были написаны имена тех святых, святые мощи которых хранились в гнездах.

На кивоте было исполненная гражданским письмом довольно пространная надпись, которую приведу в сокращенном виде: "Столп Богом воздвигнутый, Хитон Господень, миро святой, Крест Христа-Бога Нашего, отчеканен и украшен драгоценными камнями этот ковчег Светоцховели иконы для проповедей мною, Католикосом всего Севера и Абхазии Малакией Гурийским... Во времена, когда шах Аббас стер с лица земли Кахетию и Картли, князья кахетинские и картлийские пришли сюда к нам за Лихский хребет и мы узрели их, и прибыл к нам Каталикос Иоанн и помер здесь, и церковные вещи его мы передали Каталикосу Захарии. Эта икона, для проповедей, сосуд и колчан остались здесь, и если, дай Боже, и вправду Грузия спасется, мы принесем ее и многое другое в Светицховели, а кто не сделает так, да будет он отвечать за грех перед Богом при Втором Пришествии, кто не принесет ее во Мцхета и не вручит ее каталикосу Мцхетскому.

Впервые кивот (оклад) этот сделан был дядею моей матери Каталикосом Гурийским, но тот был разбит и испорчен. Заново сделали его мы, лучезарный правитель Грузии, Каталикос Патриарх Доменти и покрыли его двадцатью марчилами¹ серебра. Как было написано имя Каталикоса Гурийского, так и написали снова. Помилуй меня, столп Животворящий, того кто возобновил этот кивот Светицховели. Кто навредит Светицховели, да будет он проклят. Индиктион 1716. Образа Светицховели не было, и мы его вычеканили (вывели)" (70:413-414).

¹ Серебрянная монета древней Грузии.

Затем перечислены те святые, чьи святые мощи хранились в гнездах кивота (иконы).

Надпись содержит ценные сведения для истории Грузии. Выясняется, что во время первого нашествия шаха Аббаса на Грузию (1614 г.) князья кахетинские Теймураз I-ый (1606-1648) и Луарсаб II (1606-1614) нашли убежище в Имеретинском царстве. Их сопровождал Каталикос Иоанн (1612-1616), который вместе с другими церковными ценностями принес с собой и "икону для проповедей". Каталикос Иоанн умер в Имерети. Все ценности, кроме этой иконы, были переданы Каталикосу Захарии. Значение иконы было для Грузии настолько велико, что Малакия Гурийский посчитал целесообразным оставить икону в Имерети до тех пор, пока в Восточной Грузии не наступил бы окончательный мир и не создались бы условия для безопасности иконы.

Хотя по этой надписи нельзя определить время создания иконы, но совершенно четко можем определить время создания кивота (оклада): его заказал Каталикос Захария Гурийский (1616-1639) (отчеканил и украсил драгоценными камнями).

Из надписи не видно, когда вернули икону в Светицховели. Можно узнать только, то, что через столетие кивот был поврежден и Каталикос Доментий IV (1705-1741) восстановил его.

Если мы сравним между собой описания иконы, данные М. Селезневым и А. Натрошвили, убедимся, что оба пишут об одной и той же иконе. Нет сомнения, что описание "иконы для проповедей" или сам оригинал иконы стал для М. Сабинина источником вдохновения, и так была создана "Слава Грузинской Церкви".

Хитон Господень в грузинском Царском гербе.

Цари династии Багратионов с гордостью отмечали свое родство с иудейско-христианским миром и оригинально изображали это с помощью эмблем и символов, помещенных на государственном гербе.

Правильно мнение о том, что появление Хитона Господня как одного из основных компонентов грузинской государственной

символики, изображение его на титульном листе грузинских книг, печатавшихся в XVIII веке является результатом грузино-русских взаимоотношений в том же веке. Тем самым грузины, как бы желали убедить русское правительство, что Хитон Господень навечно хранится в Грузии. Однако, трудно разделить мнение, что этим обстоятельством вызвано популярность Хитона среди грузин; якобы царевич Вахушти с этой же целью приложил гербы с изображением Хитона к своим известным картам. Вот что пишет Н. Марр: *"Вообще, надежды, опирающиеся на чувства единой России, и, в частности, проявление им горячего интереса к Мцхетскому Хитону, во многом определили популярность этой святости среди грузин. Достаточно сказать, что впервые изображение Хитона внесли в изображение грузинского герба в XVIII веке, это изображение украшает также печатные издания Вахтанга"* (66:70).

Также прав Д. Квдиашвили, когда пишет: *"Эта история, связанная с Хитоном Господним оказала влияние именно на грузинскую геральдику. Грузинские цари главной фигурой своего государственного герба изобразили Хитон Господень, в результате чего всяческие сомнения насчет Хитона среди грузинской общности были рассеяны... Как видим, изображение Хитона на государственном гербе грузинских царей появилось по причине распространенного в XVII веке неверного мнения о нем, что, со своей стороны, сыграло положительную роль истории развития грузинской геральдики"* (12:107).

Нельзя согласиться с высказыванием Н. Марра, будто популярность Хитона Господня в Грузии вызвана заинтересованностью России этой святостью.

В стране, где в древнейшее время были созданы: "Обращение Грузии", разные редакции Жития св. Нино, "Хвалебни Светицховели" и много др., в стране, где в течении многих веков с всеобщим торжеством отмечали "Светицховлоба" (праздник), популярность Хитона Господня не могла вырасти только в XVII веке по причине появления определенных политических страстей. Убедительно можно утверждать, что принятие гербов в Грузии прои-

зошло под влиянием и по аналогии России и Европы и они стали доступны массе людей, только после печатания книг.

Первое графическое изображение герба с Хитонем Господнем помещено в первой печатной грузинской книге "Апостол", изданной Вахтангом VI —ым в Тбилиси в 1709 году. Прав был гравёр царевича Иоанна, когда высказал сомнение по поводу значения герба, принятого под влиянием Европы. Он считал это явление чуждым для грузинской действительности: "Какая польза и для чего грузинам герб, ведь мы пользуемся печатью, почти как азиаты. В Азии почти никто не имеет герба, не затеряются же их имена из-за этого?" (10:238-239).

Смысл царского герба Багратионов определилось сразу же, с начала их царствования.

Цари династии Багратионов в своей титулатуре традиционно подчеркивали, что они — потомки Давида-пророка (их принимали за таковых ближних и дальних странах), и, тем самым, они становились родственниками Иисуса Христа, ибо, по Ветхому Завету, Иисус тоже был потомком царя Давида (Матф. 1:1; Лука 1:32, Рим. 1:3).

О том, что Давид был проотцом Иисуса сообщает "Обращение Картли", историк Давида Агмашенебели и летописец времен Лаша-Георгия. Вспомним ответ Георгия VII на требование Тимур-Ленга, чтобы грузинский царь принял бы рабское подчинение: "Знай, что я царь не менее знатный (ты), не знаешь, что наши корни идут от Давида-пророка, и поэтому мы, Багратионы, и род наш, от Давида-царя и пророка (и он), богом помазан царствовать". (30:460-461). Исходя из этого, внесение в царский герб эмблем, указывающих на божественные предки Багратионов — Давида-пророка и Иисуса Христа — было вполне допустимо, нормально. С этой стороны, особенный интерес представляет композиция герба, помещенного в изданной в 1709 году в книге "Апостол". В центре герба, на плоскости внутри круга шестиконечной звезды, (гексаграмма, Давидов шит) расположены: посередине — Хитон Господень, слева — лира пророка Давида, справа — праща того же Давида. Поверх каждой

эмблемы помещена надпись с титулами. Содержание и значение каждой эмблемы вполне понятно: Хитон — последняя одежда Иисуса в этом мире, драгоценнейшая святыня Грузии. На месте Его построен Светицховели — главнейший грузинский христианский храм; лира — любимый легендарный музыкальный инструмент Давида, под акомпанимент которой он пел свои божественные песни; праща — память об убийстве Давидом Голиафа. Оконечности звезды имеют свою нагрузку: из двух вертикальных конечностей на верхней помещена царская корона, нижние концы, и с ними вся звезда, упирается на кедровый пень, (идея, этой детали герба, отчетливо видна в гербе, помещенном в "Октоихе", изданном в 1720 году"); остальные концы — два слева и два справа, держат ангелы — каждый по одному. За рамкой, шестиконечной звездой виден меч и скипетр — символы военного и гражданского правления. На переднем плане под гексограммой — лев — еврейский символ сильного царского правления.¹

Позднее герб испытал значительные изменения (см. "Псалтырь", 1711 года изд.). Вышеуказанные эмблемы переставили: между лирой и пращей поместили меч и скипетр, а все это — под корону. Рамка-гексограмма заменена восьмигранной продолговатой рамкой, внутри которой остался только Хитон. Внутреннюю рамку подписали известной цитатой из "Псалтыря" (21:19): "Делят ризы мои между собою, и об одежде моей бросают жеребий". Восьмиугольник — рамку держат два льва². В герб внесли

-
- 1 Фигурами льва, обычно, украшали царский трон. В этом отношении, особенно выделялся трон царя Соломона: "Сделал царь из слоновой кости большой трон и покрыл чистым золотом. Трон имел шесть ступеней... а у подлокотников рядом стояли по льву. На шести ступенях, с одной и с другой стороны, стояло других двенадцать львов. Нигде в других царствах ничего подобного не бывало". 3 Цар. 18-20.
 - 2 До нас дошло два амулета VI века, на которых изображены два льва, стоящих на задних лапах. Они держат гексограмму. На амулетах надпись — "Печать Соломона". Это сведение предоставлено мне археологом Г. Гамбашидзе, за что я выражаю ему благодарность.

новые символы — сферу с крестом и весы. На внешней ^{рамке} появилась надпись: "Господь дал клятву Давиду, плод от него посадить на престол его". Это выписки из 88 и 131 из Псалтыря. Господь гласит: "Я поставил завет с избранным Моим клялся Давиду, рабу Моему: навек утвержу семья твое, род и род устрою престол твои (Псал. 88:4-5) Та же мысль проводится в 131 песне Псалтыря, которая читается так: "Клялся Господь Давиду в истине, и не отречется ее: "От плода чрева твоего посажу на престол твоим. Если сыновья твои будут сохранять завет Мой, и откровения Мой которым я научу их: то и их сыновья во веки будут сидеть на престоле твоим".

Память о библейском Давиде передавалась из поколения в поколение и по Божьему промыслу считается помазанником Божьим. Из его семени родился Иисус Христос: восседающий на Мировом Царском Троне. Однако, грузинские идеологи указанную Песнь из Псалтыря приспособили к государственным интересам, и обладателем Давидова Трона, в Грузии, по Божьему велению, объявили династию Багратионов.

Исходя из этого, можно сказать, что изменения в Царском гербе были вызваны религиозно-политическими соображениями. Особенно подчеркивалась христианская вера царской династии (отделение Хитона Господня от других эмблем), из начала существующий иудейский христианский синкретизм отодвинулся на задний план, хотя и не исчез окончательно.

После этого царский герб Багратионов особых, значительных по содержанию, изменений не претерпел, изменялась только форма (см. 38:35-40, 55, 63, 68-70).

ГЛАВА II Хитон Господень в русско-иранских и грузино-русских дипломатических взаимоотношениях (1624-1625 гг.)

Во время дипломатических взаимоотношений между Россией и Ираном в первой половине XVII века важнейшим предметом для обсуждения являлся вопрос о Грузии. Россия выступала в роли покровителя и защитника единой Грузии и, тем самым, вызывала у шаха Аббаса серьезную тревогу. Правители Ирана прекрасно понимали, что активно защищать Грузию Россия была не в силах, но появление этого вопроса на дипломатическом уровне, задерживало развитие торгово-экономических отношений этих двух стран, мешало объединенному выступлению против османского государства — их общего врага.

Для большей активизации грузинского вопроса в России особенно трудился кахетинский царь Теймураз I (1606-1648), который несколько раз просил Россию о помощи.

Шах-Аббас видел непоколебимую позицию (пока только словесную) России в деле защиты Теймураза и его царства, поэтому во время переговоров для воздействия на христианского правителя и его послов, говорил, что в стране иверов захватил Хитон Господень, и желает послать Его русскому царю и патриарху. Шах отмечал, также, что многие христианские цари желали овладеть этой святостью, даже просили его об этом, но шах не дал Его никому (45:40; 74:80). Следует сказать, что вопрос Хитона Господня, унесенного шахом из Грузии, дал определенное направление, начиная с 20-ых годов XVII века сначала русско-иранским, а затем грузино-русским дипломатическим взаимоотношениям.

Высказано различное мнение насчет того, когда могло быть вывезено из Грузии Хитон Господень. Разные мнения вызваны тем, что в источниках вообще не указана дата этого события, и предполагают, что шах Аббас мог захватить Хитон во время одной из своих нашествий на Грузию. Из материалов, с которыми я ознакомился, видно только одно: русским послам об этом поведал сам шах Аббас. Как вспоминают послы, вернувшиеся в Москву

из Ирана в 1625 году, 21 января 1622 года во время первой встречи шах Аббас им сказал "что есть у него Христова срачица, и то срачицу шлет он к Великому Государю и к отцу государеву, святейшему патриарху Филарету Никитичию... и они шаха спросили давноль он и каким обычае и где сыскал. И шах сказал: как де он Грузинскую землю взял и ведемо ему учинилось, что есть в Грузинской земле Христова срачица и он ее сыскивал много и сыскал ее в том же 130 (1622) году" (86:167). Нужно учесть, что тогда по русскому календарю новый год начинался 1-го сентября. Поэтому, сказанное шахом 21-го января русские послы посчитали бы нормальным, за это время вполне можно было доставить Хитон Господень из Грузии в Иран.

Расчеты шаха Аббаса оказались верными. Ему был известен интерес Русского государства и Русской Церкви к христианским святыням. Еще в начале XV века в России сформировалась религиозно-политическая теория — "Москва — третий Рим". Политической целью этой теории было повышение в России национального самосознания, а в православных, в особенности, в славянских странах, борьба за искоренение католицизма и утверждение Российской влияния. Поэтому, исходя из религиозно-пропагандистских целей, российское правительство желало в "Третьем Риме" — в Москве, собрать воедино драгоценные для христиан святыни. Русские послы прекрасно знали настроение своего царя и патриарха. Поэтому они без указания Москвы (нужно заметить, что русские дипломаты не проявляли никакой инициативы в вопросах, которых им не поручали в Москве) посоветовали шаху Аббасу сообщить царю и патриарху о том, что посылает им такой дар, и будут тем они счастливы и довольны (45:40, 74:80).

Привезти в Москву Хитон Господень было поручено грузину Урусан-Бегу. Согласно некоторым источникам, шах послал два посла: названного грузина и некоего Булат-Бега. Руководителем посольства, "большим" послом был Урусан-Бег, Ив. Коробин, переводчик посланных из Ирана в Москву русских послов, заявил, что "А послов шаховым идет ныне к государю большой посол Урсан бек, родом грузинец, другой посол Булат бек, да купчина Мамаселей, а большой посол идет с женою и сыном" (86:153-154).

Раз шахский посол был грузин, считаю нужным сказать, что известно о нем. Кое-какие сведения об Урусан-Беге сохранили нам русские источники с того момента, когда шах-Аббас задумал послать в Грузию Хитон Господень.

Урусан-Бег, оказывается, сказал, что он из знатного грузинского рода (86:154), христианин, стал на службу шаха двадцать лет назад, но не омусульманился (86:157). Он, видимо, имел в виду свое внутреннее отношение к исламу. Внешне же, образом жизни и поведением, он был настоящим мусульманином. Из-за этой раздвоенности он в Москве произвел особенно плохое впечатление: говорил как христианин, вел себя как мусульманин, убил свою жену, так как она отказалась остаться в Москве навсегда.

Возможно, Урусан-Бег был искренен, когда говорил, что сохранил христианскую веру. Вполне вероятно, он, будучи в Москве, воспользовался случаем и задумал осуществить свою давнишнюю мечту: открыто вернуться в свою христианскую веру. Женщина, убитая им, была вначале его невесткой, женой его младшего брата, и он женился на ней только потому, чтобы шах Аббас не усомнился в его преданности мусульманской вере. После убийства жены и после проявления желания остаться в Москве, конечно вернуться в Иран он уже не мог. Он попросил у царя разрешение навсегда остаться в Москве. Однако, как заявляли официально, царь, чтобы не испортить отношения с шахом, запретил Урусан-Бегу остаться в России. Сейчас трудно судить, что вывело посла из равновесия, но повел он себя как неменяемый: 15 июня 1625 года он похитил икону Спасителя, заперся на чердаке и чуть не убил своего сына. Потом захотел убить своих спутников. Икону Спасителя разрубил топором и много других дурных поступков совершил. Как доложил своему царю ротмистр Михаил Элиазаров, Урусан-бег всегда принимал наркотики. Элиазарову поручили: во чтобы то ни стало доставить посла и его спутников Шаху невредимыми (86:158-159). Его, вправду, доставили шаху и видимо, все рассказали. Шаха, должно быть особенно разозлило желание Урусан-Бега остаться в России. Он хорошо помнил о том, как изменил Улуг-Бег Баиат (дон Хуан де Персия) шаху, исламу, жене и сыну, навсегда остался в Испании и принял

христианскую веру (5:120). По приказу шаха, Урусан-Бега казнили (85:144).

В официальных и частных беседах Урусан-Бег не проявлял больших знаний о своей родине, Грузии, ни о ее прошлом, ни о настоящем. Возможно, он воздерживался из-за данного шахом распоряжения. Но однажды, во время переговоров в Ведомстве иностранных дел, когда специально рассматривался вопрос о Грузии, русские дипломаты дали себе волю, и родину Урусан-Бега назвали подданной России (так говорили и другим послам, предшественникам Урусан-Бега): "Что Грузинская земля православная крестьянская веры греческого закона и преже того грузинские цари Александр царь з братею и з детьми были подданстве блаженныя памяти отцу великого государя царя и великого князя Федора Ивановича всеа России самодержица, а по нем и у ных государей царей российских и крест им Александр з детми целовал, что от них государей быти им неотступным" (86:155). Урусан-Бег с раздражением заявил, что бояре ему не должны такое говорить о грузинских царях и о Грузии, так как "сам он грузинец и ведает про то подлинно, что грузинские цари и Грузинская земля в подданстве у великих государей, царей московских николи не бывала, а стояла Грузинская земля всегда о себе" (86:155). Совершенно очевидно, что русские государственные чиновники эти ответом шахского посла остались весьма недовольны, но еще более недовольным, наверняка, остался сам шах Аббас, которому без сомнений доложили о том, что говорил его посол — Урусан-Бег. Ведь цель посольства Урусан-бега была совершенно ясно — доказать русскому царьскому двору не делимое право Ирана управлять Грузией, во всяком случае Восточной ее частью и тем оправдать опустошение этой части Грузии. Урусан-Бег же постарался доказать совершенно обратное, и не говоря уже о других моментах этого было совершенно достаточно для его казни.

Думая этот эпизод переговоров Урусан-Бега с русскими дипломатами ставит под сомнение характеристику, которую дают русские официальные бумаги шахскому посланнику. Поэтому можно совершенно по разному трактовать акцентирование негативных сторон его деятельности. Наверное, не случайно и подчер-

кивание того, что посол был христианином. Видно и то, что, он не одобрял внешнюю политику Теймураза I. Он обвиняет кахетинского царя в том, что тот способствовал разорению своей страны шахом Аббасом (86:155-156).¹

Смышленный человек, по наблюдению Урусан-Бега, должно догадаться, что доставленный им в Москву "Хитон Господень" в действительности не был тем, чем хотел его представить шах-Аббас. Слова Урусан-Бега еще больше усилили пробудившееся сомнение насчет посланного в Москву дара. Назначение Урусан-Бега "главным" послом в Москву было обусловлено этническим, грузинским, его происхождением. Шах Аббас хотел показать русским свое отношение к грузинам. Московская власть с большим доверием отнеслась бы и к дару, приподнесенному от рук такого дипломата. Иначе не можем объяснить выбор, сделанный шахом-Аббасом, так как Урусан-Бег не отличался особенными ни человеческими, ни дипломатическими качествами.

По возвращению из Ирана русские послы стали собирать сведения о Хитоне Господнем. Урусан-Бега засыпали вопросами: как оказался Хитон Господень в Грузии, сколько времени Он там хранился, как нашел Его шах? Урусан-Бег знал только, что Хитон нашли в кресте Митрополита (74:81).²

27 июля 1624 года в Москве получили письмо от русских послов с Терека, в котором сообщалось о послании шахом-Аббасом Хитона Господнего царю и патриарху. В тот же день в докладе появилась запись: "Говорить о том з грузинским послом и спрашивать ево о Христове Срачице" (45:43, 74:83).

-
- 1 Надо учесть и то, с каким благоговением говорил Урусан-Бег о Хитоне Христа: "Кто из немощных, коснется Хитна с верой, Бог помилует его, а кто дотронется до Хитона без веры, то у него сразу же выколятся глаза" (45:12).
 - 2 Легенда гласит, что во время нашествия Тимур-Ленга грузины изъяли Хитон Господень из хранения и Его хранили епископы. После восстановления Александром Великим (1412-1442) Собора Светицховели Хитон Господень поместили в ящик (коробку, гнездо) Креста и положили в Храм. Шах-Аббас нашел Хитон и послал Его в Москву.

На сей раз не буду говорить о Хитоне Господнем и о том, какие религиозные и политические страсти разбушевались вокруг Него. Внимание читателя хочу обратить только на личность грузинского посла.

По материалам Российского Ведомства иностранных дел, грузинского посла звали Феодосий, и был он епископ. Он должен был прибыть в Москву 14 марта 1624 года. 16-го числа по приказу царя для допроса посла были посланы Д. Шахов и С. Каменев, знаток греческого. Они должны были узнать, с какой целью и кем был послан Феодосий в Москву. Тот заявил, что послал его Грузинский царь Теймураз. До Москвы, по поручению Теймураза он побывал в Турции у османов с просьбой защитить своего царя от агрессии шаха Аббаса. Вернувшемуся из Турции Феодосию Теймураз велел отправиться к русскому царю. Его путешествие началось из Чилдири¹, приграничного с Грузией города, который раньше принадлежал грузинскому царю, а теперь султану (75:62). Путь в Москву длился почти год. Он выехал из Чилдири в марте 1623 года, до Трапезунда ехал сухопутно, в апреле месяце, 20 числа пришел в Константинополь, откуда вместе с русскими послами - Иваном Кондиревым и Тихоном Бормосовым продолжил путь, проехал Кафу и Азов, из Азова до Воронежа вместе с русскими послами ехал по реке Дону; (75:62-63), в марте 1624 года прибыл в Москву².

Посольство состояло из трех духовных лиц: самого Феодосия (глава послов), архимандрит - Афонского, Симена - Петресского монастыря, который собирал пожертвования для восстановления сгоревшего монастыря. Он имел при себе грамоту Константинопольского патриарха. Третьим послом был грузинский архидиакон Кирилл (75:67-68,98). Архимандрит Арсений, посланник Констан-

1 Города Чилдири не существовало. Турки так называли в Самцхе (Южная Грузия) Каджетскую крепость. Изгнанный из своего царства Теймураз в то время находился в этой крепости.

2 Н. Накашидзе, опираясь на труд Н. А. Смирнова (82:17) отмечал, что Феодосий в декабре 1623 года вместе с русскими послами прибыл в Москву (68:82), что противоречит истине

тинопольского патриарха, наверно, от имени патриарха должен был просить помощи Теймуразу. Что касается архидиакона Кирилла, о его правах и обязанностях в данных материалах нет ничего, в то время как во время официальных визитов он всегда сопровождал Феодосия и Кирилла. Посольство сопровождало еще 4 человека: 2 грузина — Михаил и Василий, и 2 грека — Кирилл и Фома (75:68).

Феодосий в Москву привез: золотой крест, украшенный дорогими камнями и жемчугом, в котором была помещена часть животворящего креста Спасителя. В ковчеге креста лежали: малая часть одежды Богоматери, волос Ионна Богослова, мощи Иоанна Златоуста, мощи св. Плакида, мощи св. Георгия, мощи св. Феодора Стратилата, мощи св. Первомученика Архидиакона Стефана, камушек с горы, где 40 дней постился Иисус, частишка камня отколотый с могилы Иисуса и др., а также щит, украшенный золотом и камнями, серебряная сбруя с позолоченным нагрудником (74:65).

Упомянутым О. Шахову и С. Каменеву было поручено выяснить у греческого архиепископа Нектария¹, кем был грузинский архиепископ Феодосий. Нектарий охарактеризовал грузинского посла, как честного, доброго и твердого православного. Нектарии знал и то, что Феодосия посвятил в епископы тот каталикос, который назначал на должности всех грузинских высокопоставленных лиц. По словам Нектария, Феодосия лучше него мог охарактеризовать монах Иоаникей, который знал его в течение пятнадцати лет (74:65-66).

По некоторым сведениям, Иерусалимские патриархи Софромий и Феофан дважды посылали Иоаникея в Грузию для сбора пожертвований (74:66). Духовные лица, сборщики пожертвований, оставались в Грузии довольно долго, и в своей деятельности пользовались поддержкой и согласием как со стороны грузинского высшего духовенства, так и царской власти. Так что, Иоаникей имел возможность лично познакомиться со многими современ-

¹ Нектарий с 1613 года жил в России и был архиепископом Вологды и Великой Перьмы. Скончался 1626 году.

ными ему грузинскими деятелями и хорошо разбирается в делах Грузии. Во время пребывания Феодосия в Москве Иоаникей проживал в этом городе и, как видно из материалов, вместе с архиепископом Нектарием считался для московских властей квалифицированным экспертом в делах Грузии.

И вправду, Иоаникей представил о Феодосии довольно интересные сведения. В частности, он сказал, что Феодосий – грузин, но не архиепископ, а епископ, что более двадцати лет он находился в Церкви Гроба Господня рядом с патриархом Софронием. Ныне он проживает в своем имении в Кизики, и ему подчиняются более двадцати пяти архиепископов и епископов (74:67). Как видно, Иоаникей не знал, что Феодосий в то время находился в Москве.

Феодосий, по его же словам, бывал в Москве и раньше, во времена царя Федора. Он сопровождал архимандрита, инока Иерусалимского монастыря св. Саввы и несколько монахов, посланных из Иерусалима Иерусалимским патриархом Софронием для сбора пожертвований. Во время и пребывания в Москве скончался царь Федор, и в Грузию их отправил царь Борис Годунов.

Голгофский епископ был по происхождению грузином. Голгофский епископ упомянул Эпифана в 1585 году побывавший в Иерусалиме русский купец Трифон Коробейников (28:54). Наверное, позднее, место Голгофского епископа занял Феодосий. В документах не указано время первого прибытия Феодосия в Москву, но установить это не трудно. Царь Федор скончался и Борис Годунов стал царем в 1598 году. Значит, Феодосий поехал из Иерусалима в Москву по поручению Александра II – царя Кахетии, откуда с ответом от Бориса Годунова вернулся в Грузию в 1599 г. или в ближайшем году, когда русские и грузинские послы "постоянно находились то у грузинского царя Александра, то у царя Федора" (72:360). Но в то время Феодосия и Эпифана в Москве не видно. В 1598 году в Москве напходились представители Александра II - князь Соломон и его секретарь - Леван (43:322). Однако, в виду того, что в тогдашних материалах нет сведений об интересующем нас в данное время посольстве, поз-

тому мы не можем отрицать возможности пребывания Феодосия в Москве. Наоборот, его назначение в 1623 году руководителем посольства свидетельствует о том, что он уже имел опыт взаимоотношения с русскими. Из высказывания Феодосия ясно одно, что он, в отличие от своих спутников, в 1598 году находился в Москве с дипломатической миссией.

Иоаникею, конечно, ничего не было известно о последнем периоде жизни и деятельности Феодосия, так как, как сам заявил в 1624 году, в Грузии он был шестнадцать лет назад, т.е. в 1609-1602 годы. После он обосновался в Москве и ничего больше не слышал о Феодосии. Он не только о Феодосии, не имел представления, но и о происходящих в Грузии событиях. По словам Иоаникея, шах в Грузии не притеснял христианства, по-старому функционировали монастыри и церкви (74:85). Видимо, Иоаникей подразумевал первые несколько лет нашествия шаха Аббаса.

Интересно, что Феодосия, прибывшего в Думу, секретарь Ив. Грамотин представил как "из Ерусалима от святыя горы Голгофы и животворящего креста монастыря" архиепископа, который прибыл в Москву просить пожертвования и приподнес царю и патриарху от царя Теймураза грамоты (74:85). Эта сообщение помогает нам восстановить хотя бы некоторые моменты из биографии Феодосия.

Монастырь св. Креста, в течении всего средневековья был главнейшим грузинским монастырем в Палестине (15; 99а). Из-за османского господства, экономического упадка и сложной политической ситуации, трудно стало существование и грузинских церквей и монастырей в Палестине. В тяжелом положении оказались все иерусалимские православные церкви.

Обычным явлением стало путешествие гдав греческих церквей по православным странам для сбора пожертвования. С этой целью и в Грузию приходили иерусалимские патриархи и другие представители греческой церкви и получали довольно хорошую помощь. Что же касается Иерусалимского грузинского духовенства мы не встречали документального подтверждения, чтобы они обращались за помощью кому-либо еще, кроме Грузии. Нужно учесть, что Феодосий, который в конце XVI века уже имел достаточно

хороший опыт в сборе пожертвований в Москве, вместе с выполнением дипломатических поручений, старался помочь и грузинским церквям и монастырям. Утверждать это, нам дает право один недатированный документ, в котором сказано, что Теймураз I, несмотря на непрекращающиеся набеги врагов, неустанно строил церкви в Грузии и в Греции, жертвовал церкви множество драгоценных камней, жемчуга, золота и серебра. Он даже целые деревни в Кахетии, пожертвовал Крестовому монастырю в Иерусалиме и Мтацминдской (Святая Гора) церкви св. Богородицы (70:289).

Согласно русскому истонику Феодосий, в грамоте Теймураза, был представлен в Москве как Архиепископ Голгофского и Крестового монастырей, что указывает на то, что в первой четверти XVII века грузины еще занимали еще довольно твердое положение на Голгофе (14:113-114).

Грузинские исторические источники не знают личности с таким званием "голгофский архиепископ". Однако, можно допустить, что духовное лицо, посланное в Москву с дипломатической миссией, с целью поднятия его чести и веса, в грузинской официальной вверительной грамоте, его представили как архиепископа Грузии на Голгофе, церковный комплекс которой пользовался особым авторитетом во всем христианском мире. Мы должны учесть и то, что когда-то на Голгофе и правда был грузинский архиепископ, о чем свидетельствует в конце XVI века русский Трифон Коробейников (89:97). В первом десятилетии XIX века в Иерусалиме "в середине Голгофы видели стул епископа с грузинской надписью: "монаху Лаврентию Гогеладзе Окрибекому" (18:40).

Интересно, что Теймураз I, грузинских и греческих духовных лиц, живших в Иерусалиме, часто посылал с дипломатическими поручениями в разные страны. Таковыми были: известный Николоз Чолокашвили (Никифор Ирбах), Игумен Иерусалимского Крестового монастыря, который в 1626-1628 годах обошел всю Западную Европу; таким был архиепископ Голгофского и св. Крестового монастыря Феодосий, который был послан в Россию, к османам и снова в Россию, и о котором речь шла выше, таким должен был быть грек Никифор, имеющий огромный

опыт взаимоотношений с Россией, и который до поступления на службу к Теймуразу, вполне вероятно, находился в Иерусалиме. Об этом свидетельствует его просьба царю в 1640 году, отправить в Иерусалим на должность митрополита (49:35).

Невольное удивление вызывает одно обстоятельство: о дипломатической деятельности перечисленных выше лиц никаких грузинских сообщений и справок не существует. То малое что мы знаем, только благодаря материалам из западноевропейских и русских хранилищ. Это обстоятельство должно быть результатом не только вражеских нашествий на нашу страну, или стихийных бедствий. Думается, что грузинская царская власть сознательно уничтожила документы, в которых отражались политические взаимоотношения с разными странами, чтобы они не оказались в руках правителей соседних мусульманских стран, и не выявилось бы активность грузин найти союзников в борьбе против них. Грозил бы опасность и исполнителям этих миссии. Хранение документов, отражающих их дипломатическую деятельность, наверное, считали нежелательным. Своим послам в чужие страны грузинские цари особенно важные поручения давали в устном виде и они тоже были обязаны ответ привезти устно.

В первой половине XVII века в Иерусалиме сподвижничал Феодосий Ревিশвили - Манглийский. В поминальных записях Крестового монастыря он упоминается всегда после Никифора Ирбаха. Его имя встречается в т.н. Тишендорфском списке этих записей три раза, в свинаксарских записях - семнадцать раз (17) и везде он упомянут как епископ. Это тот Феодосий, портрет которого вместе с Никифором Чолокашвили нашел Тимотэ Габашвили в Крестовом монастыре (26:80-82). Он был ближайшим соратником Никифора (26:86).

Как видно из сообщения Т. Габашвили, Тевдосэ (Феодосий) правил Иерусалимскими монастырями, т. е. был настоятелем монастыря Святого Креста. Известно, что Никифор Ирбах одновременно был и архимандритом Иерусалимского Крестового монастыря, а вместе с ним Феодосий - Манглийский Ревিশвили и Неофит правили грузинскими монастырями. Значит, названные три лица поочередно правили Иерусалимским Крестовым мо-

настырем и Голгофскими обителями. Подобно Никифору (Архимандрит Одишского села Коцхерели Иерусалимского Крестового монастыря и Голгофского), Феодосий тоже, согласно русским и грузинским источникам, был епископом Манглийским, Крестового монастыря и Голгофским (церкви Воскресения Христа). Об этой последней должности он упомянул сам в беседе с Ив. Грамотиным. Мы узнали, что "он уроженец грузинския земли, и в архиепископы в ерусалиме на Голгофу к церкви Воскресенью Христову поставлен давно" (45:45). В Иерусалиме он правил некоторыми грузинскими и негрузинскими монастырями. Это давало право царю Теймуразу объявить своего посла архиепископом. Вернее, царь повысил Феодосия в этом звании при отъезде в Москву, но после безуспешного завершения его посольской миссии, снова понизил его. Это только предположение, а неоспоримым является то, что до конца своей жизни Феодосий был епископом. Можно сказать и то, что он был одним из последних грузин, подвизавшихся на Голгофе, в частности, в монастыре Воскресения Христова,¹ видно, что Феодосий в 1619 году побывал в Грузии и решал экономические проблемы Иерусалимских церквей-монастырей (17:130). Можно предположить, что царь Теймураз вызвал его с определенной другой целью. В это время, Теймураз находился в Чильдире, захваченном османами, и ждал помощи для защиты от иранской агрессии.

1 Грузины связались с монастырем Воскресения Христова очень давно. Первое пришествие туда грузин, моление и жертвоприношение Джуаншер приурочил с именем Вахтанга Горгасали (29:186). В середине XI века церковь Воскресения Христова принял старец Стефан (16:43). На стыке XIII-XIV веков "отцом Крестового монастыря и его наставником" был Свимон — сын Элмелека (17:136). Приписка, сделанная в Голгофском синаксаре в 1400 году гласит: "Называйте грузин так: дареный Богом, царем Церковь Воскресения Христова и дом, где есть темия Адамова и Голгофа" (18:41).

В 1510 году Беена Чолокашвили изгнал из Голгофы французов и на церкви Воскресения Христова повесил ворота (33:124. подр.см. 14:104-405). К концу XVI в. грузины еще находились на Голгофе (14:113-114). В 40-ых годах XVIII в. грузины вообще оставили Голгофу и переселились в Крестовый монастырь (97:142-143).

Он даже принимал участие в походе, совершенном османами против Ирана в 1618 году. Однако, османы не добились успеха. Последствия этого похода особенно тяжелыми и трагическими были для Теймураза. В 1620 году шах выхолостили двух его сыновей, из-за чего младший, Леван, умер, а старший — Александр, сошел с ума. Нужно отметить, что шах Аббас в 1622 году, в городе Эшрефе, будто бы показал русским послам Коробину и Кувшинову во время их второго визита сыновей Теймураза и даже обещал кахетинскому царю вернуть ему царство, мать и сыновей, если тот поможет изгнать османов (74:79-80,87). Шах, конечно, обманывал русских послов. Кто знает, чьих сыновей он им показал? Как те юноши не были настоящими кахскими царевичами, так и дар, посланный шахом царю Руси и патриарху, не был Хитоном Господним.

Вернемся к Феодосию. Как было сказано, он в 1619 году находился в Грузии, и на этот раз уже не вернулся в Иерусалим. В 1620 году настоятелем Крестового монастыря становится Неофит, после него Никифор Ирбах, а затем, с 1632 года, Гавриил Гегенава. (27:35).

Феодосий должен был остаться в Грузии до марта 1623 года, до своего отправления из Чильдири в Москву. 14 марта 1624 года он пришел в Москву, где оставался примерно четыре месяца. 7 июля попрощался с царем и, наверно, через несколько дней отправился на родину. Во всяком случае, при передаче шахского дара Феодосий не присутствовал (противоположное мнение см. 68:82). Интересно, когда вернулся Феодосий в Грузию? В какой-то мере выяснить это нам способствует еще один посол, посланный в Россию в 1635 году — митрополит Никифор, грек по происхождению. Как видим из преподнесенного царю прошения, все путешествие Феодосия (включая и время пребывания в Москве) длилось четыре года, что вызвало гнев Теймураза. Никифор просит русского царя отпустить его в Грузию вовремя, а то "то же будет и надо мною, что ссталось над архиепископом Феодосием, безчестье и позор" (74:129). Когда Феодосий не привез никакого ответа из Москвы, Теймураз сказал Никифору: теперь я не доверяю никому другому, ты тоже не поступай так, как

поступили Харитон¹ и Феодосий, вернешья скоро, через год, и принесешь мне устный ответ от царя, которому Бог миловал многие лета. Никифор продолжает: "И после того послал архиепископа Феодосия, и того держали здесь 4 года и отпустили. А приехал ко государю моему, никакого подлинного указа ко государю моему не привез, и государь мой хотел его казнить. И тот збежал ж в турецкую землю" (74:138). Никифор, разумеется старается еще больше драматизировать обстановку. Для Теймураза, как попавшего весьма в трудную обстановку человека, тем более царя, не то что год, даже один день играл решающую роль, поэтому не удивительно, что от своих послов он требовал быстроту и четкость действий. Однако, добиться успехов зависело не только от послов и в этом мы можем убедиться, пересмотрев деятельность архимандрита Никифора (74:101-141).

Когда греческий архиепископ Никифор говорит, о бегстве Феодосия в Турцию, он, наверно, имел в виду завоеванную турками Палестину, в частности Иерусалим. Выше уже было сказано, что в поминальных записях Крестового монастыря в период вторичного пребывания там Никифора Чолокашвили (1643-1647) многократно упоминается епископ Феодосий - Манглийский, там же — архиепископ Голгофы и св. Крестового монастыря. Поэтому, вероятно, что Феодосий, сразу же по возвращению из России, отправился в Иерусалим и находился там до прибытия Никифора Чолокашвили, однако бессмертным его имя стало только в связи с заслугами в деле реставрации монастыря и росписей, о чем говорится в поминальных записях, в надписях и фресках монастыря. Явно и то, что этих двух духовных и политических деятелей сближала безграничная любовь к Родине. Они оба были примерно одного возраста. Известно, что Никифору незадолго до смерти (1658 г.) было семьдесят лет, столько же лет было и Феодосию, если допустим, что в конце XVI века, когда он отправился в Москву, ему было 20-25 лет. В одном из поми-

1 Харитона три года (1618-1621) держали в Москве. Из стыда и страха перед царем, даже не показался царю, перебрался в чужую страну и там скончался (74:138).

нальных записей, относящемуся к концу жизни Феодосия, он упоминается как епископ Лавры святого Саввы¹. Бытность его епископом столь известной лавры указывает на глубокие знания и организационный талант Феодосия.

О личности Феодосия было сказано, что после получения доклада от прибывших из Ирана русских послов сразу же было решено начать переговоры с грузинским послом. Но из материалов не видно, когда произошла встреча с ним. Знаем, что 4 июня 1624 года русский царь принял Феодосия и других членов его посольства и попрощался с ними. В тот же день Феодосий был приглашен в Думу и беседовал с думским дьяком Ив. Грамотиным на разные политические темы, в частности, о русско-грузинских и грузино-иранских взаимоотношениях. Затем они перешли на конкретные вопросы, о которых ничего не сказано в материалах, есть только примечание: "Да думному ж дьяку Грамотину после того с архиепископом велено говорить о тайном деле. А записка тому у Ивана Грамотина" (74:89). Наверно, на этом закончилась встреча, а 27 июня, сразу же после получения письма от русских послов с Терека, было решено начать с Феодосием переговоры, касающиеся Хитона Господнего. За разъяснениями Феодосия следует перечень подарков и их стоимости, которыми наградили членов посольства и, наконец, приведен текст письма, адресованного царю Теймуразу и датированный 4 июня 1624 года (74:89-93).

Итак, в "Делах Грузии" Думского архива собраны материалы, которые касаются дел происшедших в течение месяца (4.VI-4.VII). Естественно, беседа архиепископа с Феодосием, касающаяся Хитона Господнего, не могла состояться раньше 27 июня, даты,

1 Лавра св. Саввы находится вблизи Иерусалима. Она была одним из древних и значительных центров грузинской культуры. Там вместе с представителями разных народов сподвижничали и грузины, у которых была даже своя церковь. В Лавре св. Саввы сподвижничали: мученик Сабацимидский (VI-VII вв.), Иоанн Мосх (VI-VII вв.), Макарий Лететский, Пимен Кахский, Амона (IX в), Георгий Тбилели, Свимон - Певчий (X в.), Микаэл Чихурский, Георгий-Прохор (XI в.), и др. (подр. см. 16:25-40).

поставленной в докладе русских послов. Она должна была состояться в течение недели, с 27 июня до 4 июля, но конкретное число невозможно установить.

Теперь ознакомимся с вопросами, заданными Иваном Грамотинным Феодосию, и ответами последнего на них: "И по государеву указу думной дьяк Иван Грамотин с архиепископом Феодосием говорил: ведомо Великому Государю Царю и Великому Князю Михаилу Феодоровичу всяя Руси и отцу Филарету Никитичю московскому и всяя Руси ото многих людей и от грек, которые приезжают к ним, Государям, из греческие земли, что были в Иверской земле Христов Хитон и Срачица, в которой Христос был распят, а ныне де те святыни все поимал в Иверской земле Кизылбашской Аббас шах. И великий Государь наш ... и ... святейший патриарх Филарет Никитич московский и всяя Руси, истинные христианские веры рачители... промышляют тем всяким мерами, чтоб та Святыня из рук бесерменских высвободить и видити в своем благочестивом государстве; а про него, архиепископа, ведали, что он человек христианские веры и чину святительского и в Грузех бывал и неодиного, велели его о том распросить: ведомо ли ему о том — где тот Христов Хитон и Срачица в Грузех были, в царских ли сокровищах, или в церковной казне, и в каков месте лежали и какое тот Хитон и Срачица были? Илучилось ли ему самому то видать, и где ныне тот Хитон и Срачица? И каков Хитон и Срачица мерою, и делом, и в чем ткани? Или те сокровища взял в Иверской земле Аббас-шах и где есть, или все шах разорил и себе поимал, и какие иные святыни поимал?"

"И архиепископ говорил, что он уроженец Грузинские земли, а в архиепископы в Ерусалим на Голгофу к церкви Вознесенью Христову поставлен давно, а про то-где был Христов Хитон и Срачица и иные святыни отчасти ведает, прежде того в Ерусалиме на Голгофе и в иных местах: где Христос ходил на земли, устроили было Грузинские благочестивые цари 2 монастырей и полнили их во всяких потребах от себя. А Христов де Хитон и Срачица и иные Святыни устроены были на Голгофе в соборной церкви Воскресенья Христова в сундуке. И как-де грузинского царя

Симона, нынешнего Теймуразова царева деда, не стало, и он де те все монастыри приказал строить сыну своему царю Давиду; и как при царе Давиде начало быть Грузинской земле от турецкого царя и от кизылбашского шаха и от иных земель гоненье и теснота, и царь Давид зделал был в Карталинской земле блиско Кумытцкой земли церковь каменную и в той церкви — де из Ерусалима Христов Хитон и Срачицу и иные многие святыни поставил. И стояли — де те святыни в сундуке за царевою печатью; а коли — де какия святыня понадобится вынять, и с того-де сундука святыни вынимали собором, а один-де без собору ни кто в тот сундуке не жавивал, а как де при нынешнем Теймуразе царе шах Грузинскую землю разорил и Теймураз-де царь тот сундук с Христовым Хитоном и с Срачицею и с иными святынями сыскал у боярина своего, и от того ему дал казны своей много. А в том-де сундуке Христов Хитон да Срачица часть, да образ Спасов на убрусе, что послал Господь наш Исус Христос ко Авгарю царю на исцеление да гвозди железные, чем прибит был Христос на кресте, и иные многие святыни. И то-де все ныне у Теймураза царя, а у шаха-де никаких святынь нет, только-де поймал шах в Грузинской земле в разоренье по церквам много образов окладных, пелен и покровов низаных, сосудов церковных серебряных и золотых и иного церковного строенья много. А только-де по милости Божьей и Государским милосердным призьнем и помощью Теймуразу царь учинитца на своем государстве в Иверской земле, и он-де Государю ни за что не постоит, те все святыни пришлет к Государю (45:43-47).

Рассказ Феодосия содержит целый ряд интересных моментов. Прежде всего, узнаем, что он не был дальнезорким политиком. Он конечно, прекрасно знал историю Хитона Господнего и храма Светицховели, но сознательно искажал общеизвестные факты. Он изложил перед русской царской властью совершенно новую версию прибытия в Грузию Хитона Господнего и дальнейшей его судьбы. Почему Феодосий отверг историческую традицию, которая была известна как в Грузии, так и за его границами. Вероятно, Феодосий, увидев ажиотаж, поднятый в Москве из-за присланного шахом Хитона Господнего, проанализировав собы-

тия и, не договорившись с Теймуразом, затеял дипломатическую игру, дабы все внимание московской власти по вопросам грузинской политики и религии перенести на Кахетинское царство и на Теймураза.

Такая максималистская позиция Феодосия не привела к желательному результату. Ниже увидим, что в Москве поняли, что грузинский посол лгал во время беседы о Хитоне Господнем, а это должно было оказать определенное влияние на общий ход переговоров.

Необходимо было опровергнуть сведение о похищении шахом-Аббасом Хитона Господнего из Грузии. Ввиду того, что в 1624 году Теймураз I был только царем кахетинским и его власть не распространялась на Картли, в частности на Мцхета, поэтому стало нужным изобрести такую версию, которая удостоверила бы пребывание Хитона Господнего в Кахетии и, тем самым, вызвала бы у Москвы заинтересованность Кахетием.

В рассказе Феодосия как будто бы логически все было разложено правильно. Но только он не смог предусмотреть того, что в Москве от русских пилигримов¹ довольно хорошо знали о сподвижничестве грузин в Иерусалиме, в частности на Голгофе.

Феодосий не смог предусмотреть и того, что в Москве имели сравнительно полную информацию именно о Кахетии, чем о других царствах Грузии. Это было царство, царь которого Александр II (1574-1605) в 1587 году получил от русского царя "Жалованную грамоту", по которой Кахетия официально объявлялась под покровительством России и русские послы часто гостили там. В Москве обязательно догадались бы, что Феодосий понятия не имел о ближайших предках Теймураза, что его дедом был Александр II, а не Картлийский царь Симон I. Благодаря своим послам И.А. Щекину и И. Леонтьеву русской царской власти было хорошо известно об обостренных взаимоотношениях между

¹ Игумен Даниил (1106-1107), дьякон Эгнатэ (1391), дьякон Зосим (1420), иеромонах Варсоноф (1451), Василий (1465-1466), Николай Анагностий (1542), Василий Поздняков (1558-1561), Трифон Коробейников (90 гг. XVI в.) и др.

кахетинским царем Александром II с царевичем Давидом, о захвате Давидом царского трона и уходе в монастырь Александра II, о весьма напряженной обстановке в Кахетии и о кратковременном царствовании Давида (43:412-413), что в таких обстоятельствах кахетинский недолговременный царь Давид (царствовал только несколько месяцев) не смог бы присмотреть за находившимися в Иерусалиме грузинскими монастырями, ни святоостей не привез бы оттуда и ни каменного монастыря не построил бы для их хранения. Дальнейшая деятельность московских властей в отношении Хитона Господнего говорит о том, что они не поверили Феодосию и в этом. Между прочим, Феодосий был единственным из допрашиваемых в Москве, который утверждал, что в Грузию из Иерусалима одновременно привезли и Хитон Господень и Срачицу, в то время, как одни называли только Хитон, другие — только Срачицу. Ответ Феодосия не прояснил интересного для московских властей вопроса, наоборот, возникло множество новых вопросов. Вызванный в посольском приказе Иоаникей заявил: Он слышал в Иерусалиме, что во время Распятия на Иисусе с головы до ног был одет Хитон, тканый Ему Богоматерью, однако он не знал из какого материала Он был соткан — из шелка, льна или из овечьей шерсти. Хитон был лазурного цвета, типа мантии, без рукавов, широкий и длинный. Такую одежду по-гречески называют Хитон.

Иоаникею оказывается была известна одна из легенд принесения Хитона Господнего в эту страну: "А наделу-те тот хитон достался грузинские земли человеку, а он в то время был в воинех. И после-де того тот человек пришел в свою землю в Грузи и рассказывал, что в Иерусалиме зделалось. И слыша-де от него про Христово убийство сестра ево родная, и просила у него того хитона себе, и он ей дал вместо подарка. И та-де девица была разумна и слышала про Христа, почала быти отчасти верна и приказал родителям своим, как ее не станет, и они б ее положили во гроб в том хитоне. И после-де того вскоре ее и не стало, и племя ее, по ее приказу, положили ее в том хитоне вместо савана. И от того-де гроба выросло древо велико и почало от него быти миро и исцеление многое. И как-де грузинцы приняли святое

крещение еще при великом царе Костянтине, и они де тем миром мазались и крестились, и шло-де то миро от того древа много лет. И грузинские-де цари, видя от того древа чюдеса, поставили над тем древом великую церковь и устроили тут архиепискупа начального. И сами грузинские и карталинские цари по смерти своей велели себя класти в той церкви. И как-де нынешняго шаха дед воевал грузинскую землю, а в то время был в грузинской земле царем Симоном отец, и многие-де места шаховы люди разорили и осквернили и в той церкви ставили лошади и скоты. И с тех-де мест миро от тово древа течь перестало. И как-де грузинские цари землю свою от шаха очистили, и тут церковь освятили и над тем-де местом поставили позади святительского места, что посреди церкви, столп, высотую сажени з две, а поперег сажени. А в том месте, где от древа шло миро от корени, учинили окошечко не велико да поставили чашу, надеючися на то, любо еще вперед миро будет. И после-де того от того древа миро не бывало и доньне. А как-де он Аникей был в грузинской земле при Теймуразе царе тому ныне лет с 16, и он-де в той церкви был и не одинова и то-де древо видел, а мира уж от него нет. А говорят-де о том грузинцы многие люди, что от древо выросло от хитона, в котором положена девица, сестра того воина, которой со Христа тот хитон снял. А самому ему того хитона видеть не лучилось, нечто будет тот хитон выняли из земли грузинские люди после его. А про срачицу де Христову, где она, слышати ему не лучилось" (74:96-97). О других грузинских святостях Иоаникей рассказал по мере возможности, в частности, о нерукотворном образе Спасителя и о гвоздях, которыми пригвоздили Христа к Кресту.

Еще раз вернемся к 7 июля 1624 года. В этот день написали от имени царя возвращающимся из Ирана Коробину и Кувшинову, немедленно ответить на следующие вопросы: во время пребывания в Иране была ли у них беседа грузинами и шахским послом, узнали ли о том, где хранится Хитон Господень, уверены ли они в том, что это действительно Хитон Господень? Каким почетом хранили Его в Грузии, Каков Он — из тафты или из льна? Видели ли Его лично? Достоверно узнать от шахского посла Урусан-

Бега, где хранится Хитон и можно ли его увидеть? Если увидят, пускай досконально рассмотрят: каков Он, каких размеров, в каких местах заметен след крови (45:19).

В пути русские дипломаты сказали Урусан-Бегу о том, что перед отъездом шах сообщил им о посылке Хитона Господнего русскому царю и патриарху, и что им интересно узнать, как удалось шаху добиться Его, и вообще, что он знал о Хитоне Господнем. Посол повторил то, что они уже знали от шаха. Добавил только то, что Хитон Господень хранился у одного из членов посольства, у купца Мамесалема, который должен был доставить в Москву уложенный в шкатулку Хитон Господень, передать его Урусан-Бегу, а тот приподнес бы Его патриарху. Русские дипломаты заканчивали свой доклад тем, что в Иране разбиравшихся в этом вопросе грузин они не встречали (45:19-22; 86:167).

Краткую, но интересную письменную справку представил в посольский приказ архиепископ Нектарий. Нектарий замечал, что будучи архидьяконом константинопольского патриарха его послали в Грузию, он посетил Светицховели, в котором, по правой стороне, под первым столпом, "под тем столпом положен Хитон Христов, сиречь одежда Христова, а принес де то некоторый воин, что был у распятия Христова третьей человек с иным, и взял ту Христову одежду... и многие от нея чудеса сотворишася" (45:22).

Несмотря на все разыскания, российская власть ничего значительного не установила, можно сказать, она встретила шахского посла и его подарок неподготовленной. 25 февраля 1625 года Миѡаил Федорович принял шахских послов (51:661), а 11 марта на второй неделе Великого Поста, в пятницу царь и патриарх устроили послам особый прием в граненной палате Кремля, на котором присутствовали все представители высшей власти московского государства и патриаршества (50:663).

Архиепископ Сибири и Тобольска сообщал воеводе Ивану Баклановскому, что посол шаха-Аббаса грузин Урусан-бег приподнес патриарху усеянную рубинами и бирюзом золотую шкатулку и сказал: "Государь мой Аббас, Шахово Величество прислал к тебе великому святителю ковчег золот и с камнем, а в нем великаво и славнаго Христа срачица" (84:290-291).

Патриарх принял подарок, и в тот же день, в присутствии духовных лиц открыли шкатулку "и по досмотру де Господа, в том ковчеге часть некая, а в длину на мели, или де будет от дальних лет лице изменила, а ткани де волну" (84:290-291).

Как-будто все вышло так, как хотелось бы шаху и царю для своих политических и религиозных интересов.

Посылая Хитон Господень в Россию, шах Аббас желал: а) убедить Россию в своей полной власти над Грузией; г) после вывоза Хитона Господнего из Грузии возникал вопрос, останется ли она христианской страной; д) Россия теряла козырь, который создавал иранской власти определенную сложность - по поводу единоверия заступаться за Грузию.

Со своей стороны по понятиям российской власти, перемещение Хитона Господнего из Грузии в Россию символически предвещал обращение Грузии под власть России. Раз эта акция осуществилась по желанию и инициативе иранского шаха, получалось, что Иран уже не должен был оспаривать свое влияние на Грузию.

Трудно сказать, если бы шах Аббас жил долго, как бы развился вопрос Хитона Господнего в русско-иранских взаимоотношениях, что же касается его наследников, то их видимо коробило даже воспоминание действий Аббаса поэтому вопросу..

Дальнейшие события, связанные с Хитоном Господним, убеждают нас в том, что несмотря на то, что посланный шахом подарок успешно сдал в Москве "экзамен", все-таки оставалось сомнение: а было ли это действительно то, в чем был одет Иисус до распятия. В появлении этих сомнений большую роль сыграли двое грузин из противостоящих лагерей - посол Теймураза архиепископ Феодосий и посол шаха Аббаса Урусан-Бег. Русская Церковь долгое время старалась установить, что из себя представлял лоскут ткани, посланная шахом Аббасом в Москву, и что было то, незримое и нерукотворное, которое покоилось в соборе Светицховели.

Когда грузинским политикам стало известно об интересе России к Хитону Господню, они всячески старались убедить ее в том, что, если Россия желает владеть ею, то она должна осуществить серьезные политические и военные акции для помощи единоверной Грузии.

ГЛАВА III Хитон Господень в грузино-русских дипломатических взаимоотношениях (XVII в.)

У Московского патриарха и у других, кто видел в шкатулке, присланные сокровища, возникло сомнение насчет Хитона Господнего. 18-го марта патриарх явился к царю и доложил о содержимом шкатулки, тут же высказал и свои сомнения. В частности, что в ней лежало что-то вроде полотняной ткани, под тканью икона Распятыя и Страстей Господня с латинской надписью. Латины-еретики, а та святыня, которую считают Хитоном Господним, прислана неверным шахом Аббасом. Поэтому, признать истинность Хитона Господня не убедившись в его достоверности, не безопасно — утверждал патриарх.

Было решено, духовным лицам всех иерархии одну неделю провести в посте и молитвах, чтобы Бог изъявил им свою волю. Был издан приказ поместить Хитон Господень в особый серебряный ковчег, запечатать печатью первосвященника и обнести его по хворым и убогим. С 23 марта 1625 года до 1 сентября Хитон Господень совершил 67 чудес и излечений (51:798-822).

26 марта, в субботу, в царских палатах на высшем собрании было объявлено, что Бог изъявил свою волю в виде свершения чудес. Постановили: положить святыню в золотой ковчег и поместить в храм Успения Богородицы. 27-ое марта учредили ежегодным праздником. Составление текста праздничной обедни поручили Сарскому митрополиту Киприану (50:661-667; 51:761-822; 46-78).

После составления и напечатания текста обедни в январе 1626 года царь и патриарх разослали по всему государству грамоты, в которых подробно были описаны чудотворения Хитона Господня¹.

1 В результате нашествия шаха Аббаса среди многих грузинских святынь в Персии оказался образ Богородицы. Он был приобретен слугой Ярославского купца Игоря Литкина — Стефаном Лазаревым. О приобретении своего слуги, Игорь видел вещий сон и приказал

Велено было публично прочитать грамоты во всех церквях и отслужить литургию с колокольным звоном. С этого времени ежегодно 27-го марта должны были отмечать праздник, следуя по новосоставленной обедне (84:290, 41:645, 61:64-65). В действительности, он отмечался в Великую Пятницу и приходился на разные числа года. С времен патриарха Никона (1652-1667) окончательно был установлен день — 10 июля (23 июля по ст. стилю), во-первых, потому что март это месяц Великого Поста, а, больше, для того, чтобы приурочить этот праздник ко дню коронации царя Михаила Романова — 11-му июля (ст.ст.) (55:74).

Часть одежды Христа, посланная шахом Аббасом, не была единственной такой святыни в Москве. В 1627 году в храме Успения св. Богородицы в трех разных дарохранительницах, помещенных в три ковчега, уже хранились три лоскута одежды Христовой. Один ковчег стоял на т. н. гробе Господнем, второй — на алтаре, а третий — в дарохранительнице (55:73). Трудно сказать, был ли среди этих реликвий тот крест, который был послан в Россию в XIV веке патриархом Константинопольским, и в котором среди других святынь была положена и часть одежды Господня.

Святыню, посланную шахом Аббасом, поместили на кипарисовый Гроб Господня, который стоял в юго-западном углу храма.

отослать икону в Архангельскую епархию в новооснованный Чернигорский (в последствии Красногорский) монастырь матери Божьей. В 1629 году икона в праздничной обстановке была доставлена в монастырь и сразу же произвела несколько чудес. С тех пор, ежегодно, в определенное время года ее выносили для благословления прихожан г. Архангельска. Нерукотворный образ возили также по приходам Вологды Великого Устюга, Переяславль-Залесского и Сибири. Везде он прославился чудесами и знаменами. В 1654 году, для обновления иконописи он был перевезен в Москву. Тогда в столице свирепствовала чума; С иконы сняли копию и поместили в Троицком храме. Молениями перед иконой, москвичи избавились от многих эпидемии. По благословению Никона был учрежден церковный праздник грузинской иконы, который отмечался 4-го сентября (ст. ст. 22 августа). Известный чудотворные копии с этой иконы, которые находятся в Москве, Туле, Казани, Твери (96:141-142).

В 1624 году перед доставлением в Москву части одежды Христовой над гробом Господним поставили бронзовый шатер (кушу) (55:71).

В XVII веке Одежду Христову еще разделили на части и раздали великим городом России: Костроме (1626 г.) и Ярославлю (1630 г.).

По описи произведенной в 1627 году, в Успенском Соборе были три части в следующей последовательности: на Гробе Господнем стоял позолоченный серебряный ковчег, в котором лежал чеканный образ; в том же ковчеге лежала небольшого размера позолоченная серебряная дарохранительница с частью Одежды Христовой; оба ковчеге были запечатаны печатями царя Михаила Федоровича и его отца святейшего патриарха Филарета Никитича. На Гробе Господнем лежал серебряный кивот с частью Одежды Господней, также запечатанный печатями царя и патриарха. На ковчеге стоял образ Распятия. Части Одежды Господней упоминались под разными названиями, исходя из величины: две – большая и малая, а третья – переносимая, ее носили по семьям для лечения больных (87:416-417).

В 1681 году Церковное Собрание рассмотрело вопрос хранения и защиты святынь. Постановили - собрать все части Одежды Христовой, поместить в ковчег и хранить вместе с частью Животворящего Древа. Их вынос должен был свершаться один раз в году – в Великую Пятницу. Для посетителей ковчег с одной частью Одежды Господней постоянно должен был храниться на прежнем месте, в углу храма, на западной стороне (39:75-115). Однако постановление не выполнялось. В бронзовом шатре по-прежнему стояли три ковчеге.

Позади жертвенника, в специально устроенной иконостаси, хранились самые драгоценные святыни – Одежда Господня, Одежда Богоматери, привезенный в Россию Арчилем II, Гвоздь Господень, дарованный Петром I в 1715 году Успенскому Собору (63:65).

В 1701 году произвели опись Успенского Собора. Оказалось, что там хранились пять ковчегов с восемью частями Одежды Господней. А также три ковчеге хранились на Гробе Господнем, один – на алтаре, один – в дарохранительнице (55:73). Как уже было сказано, две части Одежды Господней увезли в Кострому и

Ярославль, а в 1730 году передали Киевскому Софийскому Собору и Петербургскому Собору (55:73). Император Павел I большую часть реликвии даровал Храму Нерукотворного Образа Спасителя Зимнего Дворца (91:74) и, наконец, неизвестно в каком году, ковчег с последней частью Одежды Господней взяли из бронзового шатра и поместили на алтарь. Вместо него положили сшитую в XVIII веке плащаницу, которая в справочниках XIX века иногда ошибочно упоминается как старая, привезенная вместе с Одеждой Господней из Персии. Некоторые авторы, вообще путают плащаницу с Одеждой Господней. Одежду Господню выносили из алтаря только раз в году. В День Ее привоза в Москву и даровали Ее мельчайшую часть каждому новорожденному наследнику царского престола (наверно, ниточку), для положения в крест, носимый под одеждой (55:73).

С XVIII века имеются данные о хищениях Одежды Христовой. В 1730 году, когда императрица Анна Иоанновна велела принести с трапезы четырехугольный серебряный ковчег, Одежды Господней в нем не оказалось (88:232-234). В дальнейшем пустыми оказались несколько других ковчегов (подробнее см. 63:65-67).

После Октябрьской революции святыни храма Успения перенесли сначала в Вознесенский монастырь, а после его разрушения, в 1931 году, снова вернули в храм Успения (91:75), где хранятся по сей день. Серебряный ковчег, предназначенный для хранения присланной шахом Аббасом реликвии, находится в отделе драгоценных металлов Московского Кремля (63:73-74).

Учреждение праздника положения Одежды Христовой привело к необходимости создания соответствующей иконы. Она действительно была создана, чуть позднее, в 1627 году (57:9). На ней изображено праздничное положение Одежды Господней на Гроб Господень: Патриарх Филарет и юный царь Михаил Федорович вместе кладут Одежду.

Интерес к Хитону Господню нашел свое отражение и в литературе: родилось много разного рода легенд, которые исходили из сообщений, собранных в 1624 году от русских послов и проживающих в Москве двух греков. Неверна соображение С. Браиловского, будто Нектарий и Иоаникей за основу своего

рассказа взяли содержание распространившихся в Греции легенд, в которых якобы отразилась история появления Хитона Господня в Грузии.

С. Браиловский, как видно не был знаком с вышеприведенными материалами, из которых видно, что оба грека в Грузии слышали и видели все то, о чем доложили в посольском приказе.

Из-за этого, С. Браиловский, приводимое им сказание считал переводом с греческого или "чисто русским" по-происхождению. Тут же привожу полный текст изданного С. Браиловским сказания.

"Слово о срачице Господа нашего Иисуса Христа"

Некий человек грузинские земли егда Господа распинали и тогда прилучися ему быти во Иеросалиме и после распятия стали жидове о одежде Христове жребия метати и достался срачица Грузину и онъ той воинъ привезъ ту срачицу во свою грузинскую землю и не имел тотъ воинъ у себе жены и детей только одну сестру и сестра вопрошала брата своего гдъ еию срачицу взять и откуда тебе даедся и онъ ей сказыввалъ быль де я во граде иеросалиме и распяли де мы на кресте неведомо что за человека и называется онъ Иисусомъ Христомъ сыномъ Божимъ и какъ евщ распяли и тогда солнце померкло и земля потряслась и полаты каменные пали и люди многия омертвеша а у иныхъ и светъ отиде отъ очию а у иныхъ слышания не бысть и рече еме сестра ушто по истине сынъ Божий и молила брата своего много о томъ чтобъ ей отдалъ срачицу Господа нашего Иисуса Христа въ подарокъ и братъ подарилъ сестру тою срачицею и та девица многое время у себя берегла срачицу Господню и въ сохраннемъ месте была шесдесятъ летъ а она въ нея веровала и по своемъ отшествии та девица велела положить себе въ срачицу по гробе и лежала шесдесятъ летъ въ ней и выросло надъ гробницею тою древо масличие вельми прекрасно (исъ?) того древа выходить стало миро и въ Грузяхъ стало много быти исцеления слепымъ хромымъ глухимъ немымъ недужнымъ прокаженнымъ и учили грузяня користоватся и продавати и великую казну оттого себе

збирати и Господь на них прогневался древо то исушить и мирю прекратилъ не бысть мира ни исцеления и грозяня (вм. грузяня) о томъ соборъ учинили и старыхъ людей спрашивали отъ чего и какъ проявление зачалося и старые люди то сказали что де слышали мы отъ отецъ своихъ во иеросалиме де распяли на крестъ жидове Господа нашего Иисуса Христа а срачицу привезъ господинъ грозянинъ (вм. грузинъ) нашъ и подарилъ срачицею сесътру свою и она много летъ у себя держала ея и веровала въ Господа распятаго на кресте Иисуса Христа и по своемъ преставлении велела въ срачице во гробъ положится а уже де ей въ земле шесдесять летъ какъ погребена и повелели всемъ соборомъ то место раскопати и раскопавъ начали смотрити и тело ея всецело яко воскъ въ срачице Господней яко жива лежить и въ то время грузяне вси удивился сему чудеси и отдрали (вероятно вм. отдрали) тое срачицы четвертую часть и построили раку велли (вм. велми) прекрасную и въ нея положили срачицу и надъ теломъ тоя девицы воздвигнули соборную церковь и бысть много исцеления и доныне и при государе царе Михайле Федоровиче посланы были послы къ кисильбаскому царю и бра (вместо брань) была велика у кицылбацкого царя съ грузинскимъ и пошелъ кисылбацкой царь войною на грузы а самъ обещался что де Богъ пришлетъ то все на участие (б.м. счастье?) брату моему пошлю московскому госусарю и пособилю ему Богъ грузинскую землю пленить и срачицу счестию взять и послалъ къ Москве срачицу Господню и царь государь Михайло Федоровичъ и святейший патриархъ Филаретъ взявша ризу Господню въ соборную церковь къ Успению" (48:20-21).

"Слово" интересно по многим причинам. Это новая версия, отличная от рассказа в Москве грузинского (Феодосий) и греческих (Нектарий и Иоаникей) священников, хотя, бесспорно, что в его основе лежат документы посольского Приказа, которые распространились в народе и претерпели определенные, целенаправленные изменения. Видно, что его сочинители недолго любили грузин. Во-первых, человек, принесший Хитон Господень в Грузию, непосредственно присутствовал при Распятии, как - об этом он сам поведствует по желанию автора. Подчеркивается

алчность грузин, из-за чего засохло животворящее дерево и перестало быть мироточивым. Однако, особенно значительно то, что причину нашествия мусульманского шаха на христианскую Грузию он объяснил воплощенным проявлением Божественной Воли. Хитон Господень только таким путем должен был попасть в Московское государство, на которую Бог наложил особую миссию.

Интересно, что в средние века на Хитон претендовали несколько католических храма. Среди них особенно известно Хитон г. Трира в Германии, который в письменных источниках известен с 1191 года. Согласно преданию, мать императора Константина Великого Елена была из этого города (в действительности же она родилась в маленьком городе близ Никомедии – Дрепаниуте). В 328 году взяла она из Иерусалима Хитон и увезла в свой родной город, Трир. Также известен Хитон из французского города Аржантой и др. Литературу о Хитонах из названных двух городов, критический изучил М. Тамарашвили (7:128-144). Я добавлю лишь то, что по инициативу Трирского епископа, решено было, Хитон периодически выносить из храма, только в шелковом чехле. В середине XIX в. специальной комиссии разрешили рассмотрение реликвии. В акте комиссии сказано: "Хитон представляет собою нечто, покрытое мхом, оно совершенно истлело и невозможно установить из какого материала создано. Невозможно даже утверждать, что этот предмет имеет шовы. Видимо предмет был создан из льняной или же хлопковой ткани и не имела никакого лица" (64:209-210). Если судить по заключению комиссии, она не смогла установить дату создания Хитона.

Самой древней частью одежды Христа, считают ту, которую, предание причисляет VII-му веку. В 603 г. в 21-ый год царствования византийского императора Маврикия эта ткань оказалась в мраморном ларце, в Сафате, близ Иерусалима. Епископы Григорий Антиохийский, Фома Иерусалимский и Зосима Константинопольский три дня постылись. Одежду поместили в ту церковь, где хранился крест Господень (78:102; 7:140). Когда Иерусалиму грозила опасность, одежду, вместе с другими реликвиями перевезли сперва в Константинополь, затем, передали Карлу Вели-

кому. Так оказалось она в Аржантон (7:141). Видимо, хранящиеся в храмах разных стран и России ткани, были частями другой одежды Христа. Хитон же, единый и неделимый, хранился и храниться в Светицховели.

Если бы шах Аббас во время нашествия на Грузию (1614-1617 гг.) захватил Хитон Господень, об этом обязательно было бы сказано в документах того времени, в нарративных сочинениях или в переписке грузинских и русских царей. Особенно нужно отметить последнее обстоятельство.

В 1618 году посол Теймураза I игумен Харитон приподнес русскому царю письмо, в котором вкратце было описано горе, которое постигло Кахетию в результате нашествия орд шаха Аббаса. В письме особенно обострено внимание на плачевное положение кахетинских церквей и монастырей. Царь Теймураз писал: "Божьим праведным судом и гневом, по нашему греху, над нами учинилось, сонце в тму превратилось, пришел на нашу землю шах кызылбашской со многою своею несчетною ратью и землю нашу разорил, пречистые образ и иные образы наши православные христианские веры обругали, церкви божи разорили. И монастыри, которые блаженные памяти при (т) Ф.И. сооружено было в нашей грузинской земле четыре великие монастыри, в кои от нево в .ч. присланы были восемь иконописцев, кызылбашской разорил, иконы святых пожег и ниших ваших богомольцов побил. Да и иные многие монастыри разорил, оклады з божия милосердия злато и серебро обдирали, а святых иконы в огонь клали. В нашей же земле монастырь великого чудотворца Георгия, а в нем была митрополия и тот монастырь разорен до основания, в церкви был поставлен таков шатер, и в том шатре шах сам стоял с месяц и наругаясь нашей истинной православной хрестьянской вере, блуз всякой творил, чтоб осквернить Божию церковь. И престол господень скровенно бывает тело господа нашего Исуса Христа выкинул ис церкви вон, и книги евангелие и иные книги наши православные хрестьянские веры, токмо которые вблизи и из дальних мест привозя, и собрав все вместо множество вкинул в езеро и в тину втоптал" (74:44-50).

В письме, конкретно, назван только один, св. Георгия, монастырь, в котором сидел митрополит. Конечно, тут подразумевается Длавердский монастырь, а не Загемский, как предполагал Ф. Жордания, и, как будто, "беспорно, что предмет, посланный шахом в Москву есть та святня, которую захватил шах из Загемского церкви, а не из Мцхета" (23:2-3). Исследователь тут же приводит те материалы, которые собрал С. Белокуров для выяснения этого вопроса. В труде С. Белокурова ничего такого нет. Там приведен только тот фрагмент доклада Иоаникея, где он заявил, что не знает где находится Хитон Господень, зато в Загеме, в церкви Воскресения Христова видел Нерукотворный образ Спасителя. Тот образ в той же церкви видел и Иерусалимский патриарх Феофан (45:18). Что касается предметов, на которую указывал Ф. Жордания, то в посланной шахом в Москву шкатулке ничего не было такого, что соответствовало бы святыням Загемской церкви. Из находящихся в шкатулке вещей, нас, больше всего, интересует, конечно, тот лоскут ткани, который якобы должен был быть Хитоном Господним. Однако, основания для такого отождествления нет.

Трудно поверить, что Теймураз I, сообщая русскому царю о бедствии, достигшем Кахетию, ничего не сказал в своем письме и об исчезновении из Мцхета Хитона Господня, если бы он знал что-нибудь об этом. Тем более, что тогда (в 1618 г.) религиозно-политические страсти, еще не накалились так как с 1624 года. В 1618 году для Теймураза I не имело никакого смысла скрывать от русских изъятие шахом Хитона Господня. Наоборот, это стало бы дополнительным подтверждением крайне тяжелого положения в стране, что и входило в то время в интересы Кахского царя — убедить русского царя в необходимости помочь единой Грузии. Безсомнения, шаху было известно и содержание письма Теймураза I и о деятельности грузинского посла в Москве. Как раз следуя докладам и письмам Теймураза, и, вообще, по донесениям посланников грузинских царей, русские дипломаты вели с шахом переговоры по вопросам Грузии. Поэтому, ни шах Аббас, ни его посол не могли утверждать, что Хитон Господень захватили в годы нашествия на Грузию. Теперь становится ясным,

почему шах "нашел" Хитон Господень именно в 1622 году, всего за несколько месяцев до прибытия русских послов в Иран.

Когда могли узнать в Грузии о даре шаха и диспуте о нем? Как было сказано выше, "Хитон Господень" принесли после отбытия из Москвы посла Теймураза I Феодосия Ревитшвили Манглисского. Отвечая на вопросы русских чиновников о том, какие святыни и сокровища вывезли персы из Грузии, посол мог подумать, что русские сожалеют о случившемся или просто любопытствуют. Феодосий не знал, что конкретно хотело узнать русское посольство. По документам видно, что с 30-х годов XVII века, начиная от Теймураза I, а потом и другие правители всегда с твердым убеждением заявляли: Хитон Господень находится в Грузии!

Митрополит Никофор в 1635 году привез в Москву письмо от Теймураза I, в котором помимо прочего было сказано: "И Вседержатель Бог, не оставя своей милости и до конца разорится христианству не дал, понеже была zde положена риза Христова в великой церкви нарицаемой Схете (Мцхета — Э.М.), тут же бе и патриаршестве наше и доньне". (74 :112). Чтобы уничтожить всякие сомнения, Теймураз I просил Михаила Федоровича: "Да и еще могли самодержавное твое царствие, да не задержите посла нашего и да пошлете с ним послом вашего ц-го в-ва посла добра и досуга к нам, осмотри наши места и крестьянство и святыя церкви и всю иверскую землю и великую церковь, нарицаемую Схето, где есть положена риза Христова и доньне пребывает, и да будет верно самодержавствию твоему истинно. А риза Христова не в Кахете, но в Картли, там пребывает, что мы ныне тем гсоударством обладали" (74:118). Как видно, Теймураз старается исправить ошибку Феодосия Ревитшвили - Манглийского, допущенную им в Москве.

Предложение Теймураза приняли в Москве и решили послать в Грузию посла, который посетил бы Мцхета (68:171,190). Митрополит Никофор со своей стороны, оказывается, тоже сказал, что одежда Христова находится не в Кахети, а в Картли. Он помещен в нише среднего камня той церкви, где срубили кедровое дерево, выросшее на месте погребения Хитона Господня. Шах хотел

разрушить ту нишу, но пламя огня сожгло тех, кто начал делать это, остальные же в страхе разбежались. Увидеть Хитон Господень не может никто, так как Он пребывает под каменными плитами. Митрополит попросил царя, показать ему присланный шахом одежду Христову. Зато обещал, что прибыв в Грузию, русские послы беспрепятственно увидят в Мцхета Хитон Господень. Тут же отметил о той потере, которую потеряла Грузия в результате нашествий шаха-Аббаса. В частности: "После-де шахова разоренья не слышат у себя манделия, что на убрусе образ Господень, который был принесен к Овгарю князю, да пояса пречистые богородицы, что принесен из Царя-города, а чают того, что тое святыню взял шах" (74:201). Послу Теймураза, оказывается, была известна армянская легенда, согласно которой Иисус Христос послал Эдесскому правителю Абгару Свой Нерукотворный Образ" (19:127; 66:90).

По приказу царя просьбу Никифора удовлетворили, и показали ему ту одежду Христову, которую прислал Его высочеству кызылбашский шах (74:201). Просьбу Никифора удовлетворили, но какое впечатление оставило увиденное, об этом ничего не сказано. Можно предположить, что Никифор выразил свое сомнение насчет шахова дара и поэтому русским послам было поручено попросить Кахского царя послать в Москву хранимый во мцхета Хитон Господень.

В 1637 году из Москвы двинулось в путь особое посольство. Его членам были даны разные поручения. Некоторые должны были собрать сведения о экономическом, торговом и военном положении в Грузии, духовным лицам посольства велели изучить церковное и религиозное состояние страны. Русские духовные лица должны были заинтересоваться также святынями Грузии. Они должны были собрать надежные, точные и подробные сведения о находящемся во Мцхета Одежде Христовой. Одним из членов посольства был монах Арсений Суханов, который дважды путешествовал по Грузии и оставил весьма интересные сведения.

16 апреля 1639 года в Загеме после окончания переговоров русские послы, согласно обещанию, данному Теймуразом,

потребовали показать Хитон Господень, чтобы окончательно разобраться, что из себя представлял дар, посланный царю шахом. Теймураз ответил русским: до отъезда в Москву митрополита Никифора я был в своем имении, в Картли и Мцхета, где пребывает Хитон Господень, принадлежал мне. После отъезда Никифора пришел шах и отнял Картли. Исходя из этого, у меня нет возможности показать вам Хитон Господень (74:313-314, 349). Что же касается дара посланного шахом в Москву, им может оказаться пояс Богородицы, взятый из церкви Преображения епископа Руствельского (74:314), но и его нельзя увидеть. Если б Картли был под моим правлением, я бы показал послам и Хитон Господень, и Великую Святую Церковь Мцхетскую, чудотворные мощи и прекрасные святые образы. Если бы царь помог мне вернуть Картли, Мцхета и Хитон Господень, нашу страну Иверскую, и все остальное я бы передал царю (74:350:351).

В ответном письме Теймураз I окончательно излагает свое мнение о находящемся во Мцхета Хитоне Господне, а также о присланном в Москву шахского дара: *"А риза господня, что есть вашего ц-го в-ва, показали нареченному митрополиту Микифору, и та риза из рузбельской церкви, и то есть от пояса пречистые богородицы. А иные сказывают, в. г. (великий государь) что есть сударь господна нашего Исуса Христа, иже бе на лице его, а не риза. А изстари мы слышали про ризу господню, что она лежит в великой церкви Схете, а не в Рузбели. И так приходил шах аббас и воевал наши места, и тогда тот пояс, или сударь что у вас ныне именуют ризою господнею, взяли, и прислал шах к царствию вашему. А подлинная риза господня лежит в великой церкви Схете, что в Картли, и по сесь день, а недостоен нихто выняти ее оттоле. И будет подаст бог взять на Картель к себе, тогда все будет великого твоего царствия, и великава церковь Схета и риза господня. Потом и мы будем все в. г. царь, под вашею царскою высокою рукою. Аминь."* (74:353).

Цель Теймураза I вполне ясна, и он Михаилу Федоровичу так же открыто пишет: если для России Хитон Господень так

дорог и она желает обладать ею, тогда царь должен помочь Теймуразу вернуть Картлийское царство. Если Картлийско-Кахетинское объединенное царство перейдет под покровительство русского царя, то вместе со страной царь получит и драгоценнейшую святыню. Теймураз ясно говорит и о том, что Хитон Господень никому не изъять и, конечно, никому из Грузии Его не забрать, т.е. в любом случае, Хитон Господень должен остаться в Светицховели.

Обязательно надо отметить одно "невольное" недоразумение допущенное Теймуразом I. Он писал русскому царю, что когда посылал к нему Никифора грека, будто бы тогда, Картли принадлежало ему. Потому дескать, я просил вас приехать, своими глазами увидеть и удостовериться, что Хитон хранился в Мцхета. Без сомнения, это было умышленное "недоразумение". Никифор отправился в Москву в 1635 году, когда Теймураз уже не владел Картли. Картли покорил, воспитывавшимся в Иране омусульманный Ростом (1633-1658). Этим "недоразумением" Теймураз старался праяснить почву насколько была готова Москва перейти к решающим действиям, по овладению Хитоном. А также, он намеревался, вопрос, связанный с Хитоном сделать тем рычагом, что помогло бы ему превратить Россию в сильного союзника и покровителя.

То, что Теймураз хотел политизировать вопрос о Хитоне Господнем, хорошо видно из приказа, посланного Георгию Чолокашвили в Москву в 1640 году: "Просим господина Георгия Чолокашвили передать Великодержавному царю наш ответ. Если он поможет нам обрести Картли, пусть патриархом посадят своего монаха: Хитон Господень лежит там, и можно легко им завладеть, и сына своего Георгия царю отдам: если не сделают так, то множество христианских пленников станут мусульманами. Пусть отгонят лезгинов, как бывало, построят крепости, и за это я дам им сына: если и это не сделают, пусть они женят моего старшего сына Луарсаба, ведь Грузия в конце концов будет принадлежать царю..." (49:64).

Итак, Теймураз поручает своему представителю, сделать московскому правительству, желающему активизироваться на Кав-

казе, одно из самых привлекательных предложений: посадить во Мцхета патриархом русского человека, тем самым, Хитон Господень практически оказался бы в руках русских. Упомянутое письмо Теймураза, конечно, является попыткой отчаявшегося политика любым путем найти реального союзника в борьбе против Ирана. Однако, добиться этого тогда было невозможно. Что касается Хытона Господня, Россия, бесспорно, желала бы обладать Ею, но только в том случае, если была бы возможность перенести Его из Мцхета в Москву. Однако такую возможность Теймураз в самом же начале исключил.

В том, что Хитон Господень действительно находится во Мцхета, в храме Светицховели, русские окончательно убедились в 1652 году, когда Арсений Суханов второй раз посетил Грузию. 24 сентября ему удалось осмотреть Светицховели. Вот что он пишет после посещения этого храма: "Тот монастырь ограда каменная как город, палаты каменные были великие двокровные, иные порушились, а стоят пусты. Среди монастыря церковь чюдная, и велика, и высока, и прекрасна; камень белый, а в подзорах и во многих местах кладен камень зеленый, о шести столпах. Внутри церкви, на середке, на правой стороне, за первых столпом, меж двух столпов, в ряд стоит столп четвероуголен, в высоту сажень трех, снизу заделан наглухо, а вверху на четыре столпика. На тех столпиках свод каменный шатриком, покрыт тесом. Снизу на самой земле у того столпа, якобы киоточка малешенька завешена пеленою, да против его послано по мосту пеленами, и на тех пеленах стоят образы окладные; и Арсений пелену открыл, смотрел киотку, и она не глубока, а знать камение порушено немного, а под тем столпом положена риза Христа бога нашего, цела вся, нерушена" (35:66).

Из записи А. Суханова можно сделать вывод, что он видел не сам Хитон Господень, а только место, где Он погребен. Если бы он видел Хитон Господень, то не сказал бы так сухо о Нем: Хитон "цел и нерушен". Он обязан был собрать во Мцхета надежные и точные сведения, связанные с Хитоном Господним (44:126). Каков он по величине, по цвету, из чего соткан и т.д. Обо всем этом А. Суханов молчит.

Сведения, которые привез А. Суханов в Москву имели особое значение: выяснилось, что шах Аббас не забирал из Грузии Хитона Господня, и еще подтвердилось, что грузины в этом вопросе не лгали. После этого, властители России во время дипломатических взаимоотношений с грузинскими царствами, остерегались бы, касающегося Хитона Господня, особенно после того, как стало ясно, что некоторые лица для достижения своей цели спекулировали этим. Для иллюстрации сказанного приведу два примера: 23 ноября 1669 года в Москву прибыло посольство имеретинского царя Баграта IV-го и 6 декабря царю передали письмо полководца Баграта-Дмитрия, в котором было сказано: "Я посадил на трон царя Баграта. Теперь пришли турки, разорили Имеретию, осквернили кресты и образы. Мы встали на защиту страны и так укрепили ее, что и нашего государя и его поданных, его жену и детей мы призрели и все кресты и образы грузинские и святые мощи спасли и государство своему господину с Божьей помощью снова вернули...

Вам же такой дар преподносим, что подобного во всей Грузии нет: святые мощи св. Николая и его образ приподносим вам через протоиерея царского двора Свимона, и если царь (Московский — Э.М.) пожелает нас наградить, то пусть дар свой пришлет через него, и если увидим его милостивую благосклонность то, ведь государь ищет Пресвятой Хитон Господень, а ведь с Божьей помощью, тот Хитон Господень и одежду Иисуса Христа, которая была на Нем во время Распятия мы спасли от турок и храним. если царь учредит нам жалованье и будет благосклонен к нам всегда, то приподнесем ему в дар одежду Христову, какую сам выберет. Мы для того обратились к квм, что двадцать тысяч марчил (серебр. монет — Э.М.) я отдал нашей и шесть тысяч крестовому монастырю (Иерусалима — Э. М.), которому сейчас очень трудно и имеет много долгов, деньги отдал я отцу монастыря, а из-за того, что ныне денег в стране мало и жить трудно, мы обратились к лучезарному государю с просьбой призреть нас у своего царского трона" (49:86-87).

Из второго письма полководца Дмитрия узнаем, что турки якобы захватили особо дорогие святыни: ризу Христову, срatchesу

Богоматери и крест. Турки предложили царю Баграту выкупить святыни, за которые царь со своими вельможами заплатил 20.000 ефимок, Баграт задумал послать эти святыни русскому царю в дар, но побоялся, чтобы они не попали в руки неверных.

Если царь пожелает обрести эти святыни, то пусть пришлет своего посла и заберет какую из святых одежд захочет.

На вопрос, зачем им нужен был Хитон Господень, посол Дмитрий отвечал: Спаситель в юношестве носил тканый, с рукавами Хитон, который лежит в наглухо запечатанном ковчеге в Мартовильском монастыре. Хитон Господень помещен в этом монастыре Иверским царем Давидом, но когда это произошло, никто не знает. Не знали и того, как царю Давиду достались срачицы Христова и Богоматери (21:161-163).

Означенное посольство на московском царском дворе потерпело полный крах. Из вышеупомянутых писем хотя бы частично видно, в каком положении находилось Имеретинское царство. Царь Баграт IV —слепой, изгнанный с трона после убийства собственной жены — Дареджан, дочери Теймураза I, с помощью временщика полководца — Дмитрия, вновь вернулся на трон. Царством управлял Дмитрий. Арест и ссылка членов посольства (см. 25:124-125), частично было вызвано тем, что посольство старалось заинтересовать российский двор грузинскими святынями. Тем самым члены посольства хотели достичь признания власти Баграта и, фактически, действовали против царевича Николоза (Ираклия), бывшего при московском же дворе.

Россия планировала воцарения в Имеретинском царстве Николоза. После ознакомления с письмами и допроса членов посольства, для русских чиновников стало понятно, что послы лгали о Хитоне Господнем. Более того, они пытались ввести московскую власть в заблуждение с целью получить незаслуженное покровительство, попытаться добиться жалованья и вымогать определенную сумму денег. Для русских политиков, которые помнили, каковы бы цели взаимоотношений Теймураза I с Россией и его изысканные формы ведения переговоров, конечно, условия,

предложенные представителями имеретинской власти были неприемлемы. Следует обязательно отметить и то, что, существующие материалы не дают основания сказать, будто Теймураз, о тяжелом положении которого в Москве прекрасно знали, когда-нибудь помышлял или обещал российскому правительству послать в Москву Хитон Господень, как думают некоторые исследователи (25:92, 96).

Начиная с последней четверти XVII века, документа, в котором отражался бы интерес российской власти или церкви к Хитону Господню, я больше не встречал. Существует только несколько записей иностранцев. Одни отмечают, что Хитон Господень в Грузии, другие же придерживаются противоположного мнения.

Армянский историк Аракел Даврижеци передает, что шах Аббас захватил в Кахетии разные церковные предметы и святыни, среди них Хитон Господень, который по его словам хранился в Испахане.

В 60-ых годах того же столетия патриарх Антиохии Макарий, так говорил о Хитоне Господнем, как будто Его уже не было в Светицховели: "То место, где раньше хранился этот Хитон Господень, все еще известен" (56:47).

Павел из Алеппо, вместе с отцом, патриархом Антиохии Макарием посетил Светицховели. В представленном в Москве "Описании Грузии" он отмечает противоположное: "В этой церкви, на правой стороне есть большой столп... В том столпе есть Хитон Господень" (4:73).

Жан Шарден 17 декабря 1672 года, проезжая мимо Мцхета говорит о Светицховели и о Хитоне Господнем: "Посреди дороги проехали близ Церкви грузинского патриаршества, стоящего на берегу Куры. Одна часть церкви разрушена, другая же часть цела и издали прекрасна. Говорят, что здесь хранится часть тернового венца (Христа — Э.М.), Хитон Господень и лоскут одежды пророка Элии. Лично я не видел эти реликвии, но капуцины утверждают, что собственными глазами видели их" (22:275).

*"Итак, вразумитесь, цари;
научитесь, судьи земли!"*

Псалом 3:10

С начала XIX века, когда Грузия оказалась в составе Российской империи, вопрос Хитона Господня вновь стал актуальным. Публикуются почти взаимоисключающие сообщения.

В 1840 году в журнале Киевской Духовной Академии публикуется анонимная статья – "Положение Хитона Господня" (10 июля). В ней вкратце передана история привоза в Москву Одежды Спасителя и итог проведения правительством исследования для установления ее подлинности. Серьезно исковеркан рассказ Архиепископа Нектария о привозе Хитона Господня из Иерусалима в Грузию. Как уже было сказано, Нектарий послал в Думу письменный доклад (45:22). Аноним же говорит, что на совещании присутствующие подтвердили слова Нектария о том, что исходя из преданий, существующих в православных странах, Хитон Господень находится в Грузии (75:121-122). Затем рассказывается, как один грузинский воин, бывший на службе у римлян, получил Хитон Господень, привез Его в Грузию и подарил своей сестре. Девица перед смертью попросила похоронить ее вместе с Хитоном Господним. На ее могиле выросло мироточивое дерево и далее – в том месте грузинские цари построили церковь. Трудно установить, на какой источник опирается автор, когда рассказывает следующее:

"Персы, при вторжении в сию страну в начале 7 столетия, разрушили Церковь и срубили древо, на месте которого, для памяти, поставлен был Христианами столп. Что же касается до Ризы Господней, то весьма правдоподобно думают некоторые, что она, по особенному смотрению Божию, была взята верными (христианами - Э.М.) из гроба девицы во время нашествия персев,

потом передана первосвященникам и положена в Церкви, где в последствии видел ее Нектарий, а при нападении шаха Аббаса на Грузию, для вернейшего сохранения, сокрыта в церковном Кресте и с тою же целью перенесена в митрополичью ризницу, где нашел ее Аббас" (75:122). Затем рассказывается о том, как Хитон Господень выдержал в Москве испытание, совершил множество чудес и был установлен Его праздник. В конце, автор призывает верующих прийти в этот праздничный день "к Одежде Спасителя, то есть к Хитону Господню" (75:123). Не говоря уже о том, как аноним исковеркал содержание доклада Нектария, замечу хотя бы то, что по его мнению, Хитон Господень перенесен в Москву.

Опираясь на вышерассмотренную статью П. Иоселиани в 1842 году поддержал мнение, что Хитон Господень из Грузии перенесен в Москву. Однако, он почему-то считает, что шах-Аббас послал дар Борису Годунову, а царь Михаил Федорович и патриарх Филарет только учредили Праздник Хитона Господня. П. Иоселиани совершенно не сомневался, что Хитон Господень хранился в Московском Храме Успения Богородицы, а части Его — в Большой церкви Санктпетербургского дворца и в Лавре Александра Невского (59:51-52).

В те же 40-е годы, был издан первый том интересной книги М. Селезнева, в которой значительное место уделено Грузии и истории его Церкви. В предисловии, автор обещает читателю, что Грузия будет представлена по сведениям, подчёрпнутых из труда Иерусалимского патриарха XVII века Досифея Нектария "История иерусалимских патриархов". М. Селезнев приложил к сведениям Досифея некоторые другие материалы, но так, что неосведомленный читатель не поймет, какая из них от Досифея, а какое Селезнева или другого автора. В одной из вставок М. Селезнев передает историю Хитона Господня и принятия Грузией христианства, которую приведу полностью, так как в ней хорошо видны интересы и тенденции, которые двигали русской православной Церковью в XVII-XIX веках, и с какой целью использовала она взятые из Грузии реликвии.

М. Селезнев пишет: "Св. Нина пришла из Иерусалима в Карталинию в 5835 г. от сотворения мира (в 327 г. по Р.Х.) и жила там 12 лет. Заметим, что она в бытность свою в Иерусалиме, узнавши, что Риза нашего Спасителя находится в стране Иверской, для отыскания ее и Христианской проповеди полудикому народу, предприняла путешествие в Иверию... Она употребила все меры узнать: какому именно Иверийскому воину досталась Риза Спасителя? Убедила царя Мириана приступить к тщательному разысканию. Святыня не должна была оставаться в недрах земли. Благочестивая ревность этого государя отыскала место, где было сокрыто для Христианство драгоценное сокровище. Некто Авиатор из Иудеев, - живших в Мцхете... из рода сказанного Иверского воина, бывшего при распятии Господнем, и по наследственному преданию знавший историю о Ризе Спасителя указал царю на кедр, сказав, что под ним скрывается Божественная Риза. Царь из уважения к этой Святыне, создал вскоре в этом месте деревянную церковь во имя 12-ти Апостолов. Кедр по многоцелебности был употреблен на кресты... В последствии вместо деревянной церкви, воздвигнут был величественный, готиско-греческой архитектуры каменный храм, над остатком кедра каменный столб, который существует теперь в середине двух колон, поддерживающих купол Мцхетского собора и слывет у церкви и народа столбом Мироточивым... Когда точно вынута Божественная Риза Спасителя, в записках Мцхетского монастыря не объясняется, но предание повествует: "что она, по усмотрению Божию, когда завладели в первый раз страну персы, вынута была из гроба той девицы, и верные Христиане сохранили ее от рук нечестивых".

"Наконец, Св. Провидение, когда персы завладели странюю в другой раз, предопределило персидского шаха-Аббаса... передать эту Святыню в благочестивые руки Российской церкви как бы в предзнаменование того, что Грузинская церковь, находясь под одною главою нашего Спасителя, будет с Россиею и под могущественным Скипетром одного самодержца... Эта Нина отыскала на этом же самом месте Ризу Спасителя, часть которой в золотом ковчеге ныне сохраняется в Соборе Петро-Павловской крепости,

с правой стороны, впереди Царский врат храма. Риза найдена в 332 году по Р.Х., следовательно, она вынута из земли слишком 1500 лет" (81:25-27).

Считаю излишним проанализировать и дать оценку выдержке из сочинения М. Селезнева. Автор, конечно, знаком с трудами церковных и светских писателей о принятии Грузией христианства и с разными версиями принесения Хитона Господня в нашу страну, но все это приподносит таким образом, чтобы читатель убедился в необходимости перемещения Хитона Господнего из Грузии в Россию. Не соответствует истине и его рассказ о том, будто грузины изъяли Хитон Господень из места Его погребения, чтобы спасти от возможного похищения персами.

По М. Селезневу выходит так, будто то, что сделали грузины для спасения Хитона Господня, было абсолютно ненужным, так как, по Божьей воле, Хитон Господень, должны были спасти не грузины, а персы, и спасли ведь! М. Селезнев, желая представить существование Российской империи и вхождение Грузии в состав этой империи фактом, predetermined Богом, приподносит похищение палачом Грузии шахом Аббасом Хитона Господня, (изъятого из земли св. Нино в 332 году), как исполнение Воли Божьей в обретении Хитоном Господним своего истинного местонахождения — России.

Не придавая значения сведениям о Хитоне Господнем, изложенным в грузинских преданиях (81:153), вполне надежным источником для М. Селезнева оказалось, сообщение армянского историка Аракела Даврижечи, о том, что шах Аббас унес Хитон Господень из Мцхета (об этом подробнее см. ниже).

М. Джанашвили тоже не сомневался, что Хитон Господень был изъят из места Его погребения, хотя и не знал в точности, когда это могло произойти. Он писал: "... все убеждены в том, ... что после нахождения и изъятия Хитона Господня он все время хранился в мцхетском храме Самтавро (княжеский) и лежал то в шкатулке, то в кресте". (37:19). Говоря об этом в прошедшем времени ("все время хранился"), М. Джанашвили, видимо, был убежден в том, что Хитон Господень, когда-то хранившийся в Грузии, был унесен в Россию. В том, что дар, посланный шахом-

Аббасом в Москву, был ничем иным как "нешвенным Хитон^{ом} Спасителя", не сомневался и архимандрат Арсений, исследователь истории русской церкви (41:645).

Опираясь на русские источники митрополит Московский и Коломенский Макарь в своей "Истории Российской Церкви" пишет о принесении омусульманившимся грузином, послом шаха Аббаса то ли ризы, то ли срачицы Христа в Москву, об Его обследовании, о Его чудотворности, об учреждении Праздника в Его честь. Как видно, он не сомневался, что дар шах Аббаса является поистине Хитон^{ом} Господним, но который он называет то срачицей, то ризой (61).

В 1861 году Российское Церковное Собрание вынесло постановление — собрать все части одежды (ризы) Христовой воедино и поместить их в ковчег. Г.С. Дебольский в связи с этим постановлением, делает правильный вывод, что разделенные воинами части Одежды Господней и цельный Хитон Господень, с древнейших времен хранились в разных церквях (78:102).

Следовательно, Т. Дебольский отличает друг от друга ризу, как совокупность разных частей одежды и Хитон Господень, который остался цельным, неделимым. Конечно, данное высказывание не является большим открытием, но надо отметить, ни до, ни после него, ни один из русских авторов, вплоть до сегодняшнего дня ничего подобного не предполагал.

Первым, кто категорически отверг вывоз шахом Аббасом Хитона Господня из Грузии, был М. Сабинин. Хорошо зная литературу по данному вопросу, он писал: "Он (Хитон) никогда не был раскрыт грузинской Церковью и никогда не прятали в дарохранильнице. Также Он не был никогда унесен порочным шахом-Аббасом, как об этом передают многие невежды. Он (Хитон) хранится под Мцхетским храмом Светицховели и считается местом благоговенного преклонения для всего христианского Кавказа" (79:10). М. Сабинин подобную же мысль отстаивал и в других своих трудах в течении последующих 20 лет (80:7-8).

В 1892 году Ф. Жордания в газете "Иверия" напечатал короткий очерк о Хитоне Господнем. После краткого обозрения истории появления в Грузии реликвии, автор, опираясь на соответ-

вующие русские документы XVII века считает необоснованным, распространенное в том веке предание о послании шахом Аббасом в Москву Хитона Господня. Он критикует те постановления Российских властей, в которых якобы доказывалась истинность Хитона. Ф. Жордания почему-то предполагал, что шах Аббас из Загемской церкви забрал ту ткань, которую в Москве приняли за Хитон Господень (23).

Ф. Жордания, рассмотренную выше статью с небольшими изменениями поместил в I томе "Хроник", изданном в том же году (32:15-16).

Не сомневается в увозе Хитона Господня из Грузии и Н. Марр. Он крайне тенденциозно рассматривал имеющиеся в его распоряжении письменные источники. Он упрекал тех грузин, которые отрицали увоз этой святыни из страны и особенно жестко критиковал Ф. Жордания за опубликованную им в "Хрониках" статью. На высказывание Ф. Жордания о том, что грузинская литература не могла особо не отметить такое бедствие, как похищение Хитона Господня, Н. Марр замечает: "Однако, возможно и то, что в грузинских летописях замалчивается это событие, как позорное для чести воинственных грузин, не сумевших отстоять эту "народную" святыню, а также потому, что признание этого факта не соответствовало бы тем мировоззрениям, которые обосновывали грузинские политики, между прочим на том, что Хитон Господень в их руках" (66:70).

Для подтверждения того, что шах Аббас действительно унес Хитон Господень, Н. Марр без всяких комментариев, то ли под влиянием М. Селезнева, то ли подобно ему, приводит сообщение армянского историка XVII века Аракела Даврижеци: "утварь и святыни церковей Кахетии и Грема, как-то кресты, потиры, евангелия, кадила, ризы и другую утварь и святыни, весьма дорогая и ценная, отделанная жемчугом и различными камнями, шах (Аббас) велел не ломать, а нести в Испаган и положить в царскую казну, и он до сих пор остаются в царском казнохранилище, как свидетельствовали многие из наших сородичей (армян), видевших те святыни своими глазами. Увезли также оттуда (из Грузии) с другими святынями нешвенный хитон: он находится

в том же казнохранилище, в городе Испагане, и теперь ^{еще} перед ним зажигают свечи. Об этом говорят очевидцы, мужи достойные веры" (66:71).

В приведенной цитате говорится о разорении и ограблении шахом Аббасом церковей Кахетии. Я постарался выяснить, когда и откуда могли забрать ту святыню, которую шах выдавал за Хитон Господень. В 1623 году реликвия якобы была уже послана в Москву. Между прочим, согласно Аракелу, из Грузии завоеватели вывезли много церковной утвари и святынь. Было вывезено и много таких предметов, о существовании которых Даврижеци и не знал. Какие слухи по приказу шаха распространяли пропагандисты иранского двора и перед чем зажигали свечи, сегодня уже трудно определить. Надо учесть и то, что армянский историк XVII века писал свою "Книгу историй" в 50-ых годах и неясно, когда могли "видеть и рассказать" о происшедшем Аракелу очевидцы. А главное, Аракел ничего не говорит о послании шахом Хитона Господня в Москву. Но, видимо, для Н. Мара это было мало-важным. Главным для него, был подчеркнут факт унесения реликвии из Грузии. Следующим обвинением Н. Марра в адрес грузинской историографии является то, что в сочинениях царевича Вахушти и Каталикоса Антона, ничего не говорится о послании шахом-Аббасом Хитона Господня в Москву (66:70-71). Трудно согласиться с обвинением, высказанным Н. Марром в адрес вышеназванных деятелей, будто они обходили стороной щекотливый вопрос. Грузинские историки, и среди них Вахушти, при наличии подлежащего материала изучали и выносили для обсуждения множество щекотливых моментов истории. Но молчание по поводу Хитона Господня надо объяснить тем, что документов, отражающих внешнеполитические сношения картлийских и кахетинских царств XVII века на грузинском языке не существовало. Вахушти, хоть и закончил свой труд в Москве, но известные сегодня русские документы и литература, касающиеся интересующих нас вопроса, тогда еще опубликованы не были, и Вахушти не мог искать в московских и петербургских архивах то, о существовании которого он не имел никакого представления. Тот факт, что Хитон Господень находился в Светицховели, у

Вахушти, как и у каждого его современника-грузина, не вызывало никаких сомнений. Естественно поэтому, он ни мог ни отрицать и ни подтвердить этот факт тогда, когда в России почти окончательно уверовали, что Хитон Господень находился в Грузии, Н. Марр старался доказать противоположное.

А. Натрошвили, автор прекрасной монографии о Светицховели, естественно, коснулся и интересующего нас вопроса. Он подверг сомнению все то, что касалось переноса Хитона Господня в Москву. Он оставил также детальное описание того столпа (с образами и фресками), под которым покоится Хитон Господень.

М. Тамарашвили постарался доказать приоритет Грузии, как первого владельца Хитона Господня, а не как Его вечного местопребывания. Обозревая материалы и литературу, касающиеся нахождения Хитона Господня в Германии и во Франции, он пришел к выводу, что это великая реликвия находилась в Грузии до его завоевания арабами. После этого арабы, "якобы похитили Святой Хитон вместе со многими другими реликвиями. Из их сокрушающих рук Хитон Господень якобы позднее должен был попасть в Трирскую церковь, если Трирская церковь действительно обладала Им" (7:151).

Исходя из вышесказанного, М. Тамарашвили не мог разделить мнение об увозе шахом Аббасом Хитона Господня из Грузии, а затем об Его посылке в Москву. Вот что он писал: "Известно, что заклятый враг Грузии шах Аббас в 1616-1618 гг. разорил эту страну и вывез все, что было у нее дорогого и святого из святынь. А Хитон Господень вывезти он не мог, так как этой святыни уже не было в Грузии... Итак, легенда о существовании в России св. Хитона нашего Господа лишена всякого основания" (7:152).

В своем монографическом исследовании истории грузино-русских политических взаимоотношений в первой половине XVII века Н. Накашидзе не мог обойти стороной вопрос о послании шахом Аббасом в Москву Хитона Господня. Однако он ограничился только приведением позиции некоторых исследователей о данном вопросе, а собственной точки зрения, к сожалению не высказал (68:83-84).

В Советское время почти никто не касался Хитона Господня, так как тогдашняя идеология была атеистической. С 90-х годов XX века, после распада Советского Союза в России снова появился интерес к Хитону Господню, и это отразилось в русских периодических изданиях. Приведу только два примера:

В 1991 году в журнале "Наука и религия" была опубликована статья А. Шамаро "Тайна нешвенного Хитона Господня". Автор знаком с письменными источниками и литературой о данном вопросе, в том числе и с грузинской. Он допускает, что войны шаха-Аббаса разрушили храм Светицховели, святую могилу вскрыли и Хитон Господень унесли, а потом послали Его в Москву. А.Шамаро "чувствует себя неловко", когда грузинская Церковь по традиции заявляет о нахождении Хитона Господня в Светицховели. Поэтому он (А. Шамаро) ставит вопрос: пусть авторитетная комиссия изучит реликвию, которая хранится в Москве, чтобы истина окончательно была установлена.

В 1996 году в "Журнале Московской патриархии" была опубликована статья Н. Енеевой, в которой она по-своему интерпретирует рассказ грека – Иоаникея в Думе и делает заключение: после того как был брошен жребий грузинский воин, находившийся в Иерусалиме в качестве наемника, увез Хитон Господень в Грузию, и Он долго хранился там в земле. Позднее на том месте построили храм, который превратился в склеп грузинских царей. Хитон Господень оставался в земле до середины XVI века. Во времена шаха-Тамаза (1524-1576) храм был разорен. Тогда грузины изъяли уже обветшалую Одежду и разделили надвое. Одну часть положили во Мцхета, в крест, и поместили в сокровищницу, кафедру митрополита. Именно это и нашел шах Аббас. Вторая же часть, возможна, была в Загеме (55:69). Следует обратить внимание на то, что русский исследователь, утверждает, будто, во время шаха-Тамаза грузины изъяли из земли Хитон Господень и разделили на части и т. д. Таким образом, Н. Енеева, убежденная в том, что Хитон Господень унесен из Грузии шахом Аббасом, хочет объяснить, как оказалась в руках Аббаса та часть реликвии, которую он послал в Москву.

Утверждать такое доклад Иоаникея, с которым мы ознакомились выше, не дает основания. Иоаникей не говорил, что

грузины изъяли Хитон Господень из земли, во всяком случае до 10-х годов XVII века, т. е. до его прибытия в Мцхета. А если грузины изъяли Хитон после меня, говорит Иоаникей об этом я ничего не знаю — говорит Иоаникей. Следует заключить, что Н. Енеева неправильно поняла или сознательно исказила рассказ Иоаникея.

В связи с 2000-летием христианства, в Москве было издано описание хранимых в Кремле христианских реликвий с их кратким историческим обзором. Из крайне интересного сборника, на сей раз, мое внимание привлекла статья И. Я. Качаловой, посвященная Хитону Господню, который хранится в Успенском храме. Эта статья представляет собою вариант статьи (9:72-75) того же автора, опубликованной в 1996 году (63:64-67). В статье, имеет приложение, дан краткий исторический обзор появления в Грузии Хитона Господня. Подчеркивается неоспоримость факта разорения храма Светицховели во Мцхета, увоза Хитона, а также отсылка Его в Москву (91:72). Видимо, хранимую в Москве ткань, автор считает Хитоном Господним.

В заключение, хотим отметить, что современные русские исследователи должны учитывать следующее обстоятельство: в результате изучения существующих документов и нарративных источников о Хитоне Господнем, русское высшее духовенство окончательно пришло к выводу, что грузинские цари и представители грузинской Церкви были абсолютно правы, когда утверждали, что Хитон Господень находится в Светицховели и Его никто никогда не увозил. По "Православному церковному календарю" (1980 г.) 1 (14) октября отмечается "Празднование в честь Хитона Господня и Столпа Животворящего (груз.)". "Русская церковь, со своей стороны, каждое 10 (23) июля отмечает "Положение честной ризы Господа нашего Иисуса Христа в Москве (1625)".

Итак, русские богословы заключили, что оба праздника верны, но они посвящены разным Одеждам Иисуса Христа: 1 октября — Хитону Господню, который привез Элиоз из Иерусалима во Мцхета, и там же Его погреб, а второй праздник — 10 июля — привезенному в Москву другой Одежде (ризе) Христа.

1. ანდრონიკაშვილი მ., ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, I, თბ., 1966.
2. არაქელ დავრიჟეცის ცნობები საქართველოს შესახებ. თარგმანი, შესავალი და კომენტარები კ. კუციასი, თბ. 1974.
3. არქიმანდრიტი რაფაელი, ხატი „საქართველოს ეკლესიის დიდებ“, ურნალი „ჯვარი ვახისა“, 1992, №2.
4. ასათიანი ნ., მსალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1973.
5. გიორგაძე ბ., ულუგ ბეგ ბაიათი და მისი რელაციონი XVI საუკუნის საქართველოზე. კრ.: ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, I, თბ., 1975.
6. ვადბოლსკი მ., საქართველოს პერალდიკური სიმბოლიკა, თბ., 1980.
7. თამარაშვილი მ. ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე. რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვეობა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ.ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1995.
8. თეიმურაზ ბატონიშვილი, ისტორია დაწყებითგან ივერიისა, ესე იგი გიორგისა, რომელი არს სრულიად საქართველომსა, სპბ., 1848.
9. თორა ქართულ ენაზე ებრაულ ტექსტთან ერთად, იერუსალიმი, 1995.
10. იოანე ბატონიშვილი, ხუმარსწავლა. კალმასობა. ნ.11, თბ., 1991.
11. კირიონ სამაგლიშვილი, ჰურიანი ძველ იბერიაში, საყოველთაო მოლოდინი მესისა, განთხილ ებრაელთა გავლენა ჩვენს წარმართ წინაპრათა სარწმუნოებაზე და მათ მიერ უფლის კვართის ჩამოტანა მცხეთაში. გაზ. „კალმასობა“, № 1 (38), 2000, გვ.6.
12. კლდიაშვილი დ., საქართველოს სახელმწიფო გერბის კვართის ისტორია, ურნ. „ომეგა“, 2001, № 6.
13. მამისთვალისხილი ე., ქართველ ებრაელთა ისტორია, თბ., 1995.
14. მამისთვალისხილი ე., ქართველები და ბიბლიური სამყარო, 1998.
15. მამისთვალისხილი ე., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ისტორია, თბ., 2002.
16. მენაბდე ლ., ძველი ქართული მწერლობის კერები, II, თბ., 1980.

17. მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVII სს.), თბ. 1962.
18. მეტრეველი ე., იერუსალიმის ერთი ხელნაწერი. „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, XV-B.
19. მოხეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა. შესავალი და შენიშვნები დაურთო ა. აბდალაძემ, თბ., 1984.
20. მოქცევაჲ ქართლისაჲ. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I (V-X სს.), ი. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1963.
21. პაიჭაძე გ. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1660-1685 წწ.). „საისტორიო მოამბე“, 23-24, თბ., 1970.
22. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა, თბ., 1975.
23. ჟორდანიას თ., გატანილია თუ არა ჩვენი ქვეყნიდან უმთავრესი სიწმინდე საქართველოსი კვართი უფლისა (წმინდა ნინოობის გამო), გამ., „ივერია“, 1982, № 9.
24. საბინინი მ., საქართველოს სამოთხე, პეტერბურგი, 1882.
25. ტივაძე თ., თეიმურაზ პირველის საგარეო პოლიტიკა, თბ., 1990.
26. ტიმოთე გაბაშვილი, მიმოსლეა. გამოსცა ე. მეტრეველმა, თბ., 1956.
27. ტულუში ა., გაბრიელ გუგუნავა - უცნობი ჯვარისმამა. „საქართველო“, ჟურნალის მიხედვით დათარგმნა, თბ., 1998.
28. ფერაძე გ., უცხოელ პილიგრიმთა ცნობები პალესტინის ქართველი ბერებისა და ქართული მონასტრების შესახებ. გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი წერილი და დამატებითი შენიშვნები დაურთო გ. ჯაფარიძემ, თბ., 1995.
29. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, I, თბ., 1955.
30. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, II, თბ., 1959.
31. ქართლის ცხოვრება. IV. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.

32. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ფორდანას მიერ, I, თბ., 1892.
33. შარაშიძე ქ., საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVIII სს.), მსკი, ნაკვ. 30, თბ., 1954.
34. ჩენი საუნჯე, I. 1960.
35. ცინცაძე ი., ვასილ გაგარას და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1965.
36. „ცნობის ფურცელი“, 1896, № 3, I. XI.
37. ჯანაშვილი მ., საქართველოს საეკლესიო ისტორია, ტფილისი, 1886.
38. პერალდიკა. გერბები, დროშები, შტანდირტები, თბ., 1997.
39. Акты исторические, т.5, Спб., 1843.
40. Архиепископ Филарет (Гумилевский), Жития святых, чтимых православною церквью. Том "Июль", Спб., 1891.
41. Архимандрит Арсении, Летопись церковных событий и гражданских, поясняющих церковния от Рождества Христова до 1879 года, Спб., 1880.
42. Архимандрит Рафаил, Икона "Слава грузинской православной церкви", Фесалоники, Греция, 1994.
43. Белокуров С.А., Сношения России с Кавказом, вып. I, 1578-1613 гг., М., 1889.
44. Белокуров С.А., Арсений Суханов, ч. I, М., 1891.
45. Белокуров С.А., Дело о присылке шахом Аббасом Риза господни царю Михайлу Федоровичу в 1625 г. Сб.: "Московского главного Архива МИД", вып. 5, М., 1893.
46. Беляев С., Богослужение в честь Ризы Господней в Успенском соборе Московского Кремля. "Журнал Московской Патриархии", № 7, 1996.
47. Большая Советская Энциклопедия, т. 28, М., 1978.
48. Брайловский С., Новый вариант повести о ризе Господа нашего Иисуса Христа. "Библиограф", Спб., 1889, № 1.
49. Броссе М., Переписка на иностранных языках грузинских царей с Российскими государями от 1639 по 1770, Спб., 1861.
50. Дворцовые разряды, Спб., т. I, 1850.

51. Дворцовые разряды, СПб., т. II, 1851.
52. Досифеи Нотара, патриарх Иерусалимский, История иерусалимских патриархов. Перевод с греческого, 1840-е гг.
53. Еврейская энциклопедия, т. 12.
54. Еврейская энциклопедия, т. 13.
55. Енеева Н., Частица Ризы Спасителя – в Московском Кремле. "Журнал Московской Патриархии", № 7, 1996.
56. Жузе П.К., Грузия в XVII веке по изображению патриарха Макария. "Православный собеседник", 1905 г. май.
57. Забелин И.Е., Материалы для истории, археологии и статистики г. Москвы, т. 1, М., 1884.
58. Иллюстрированная полная популярная Библейская энциклопедия. Труд и издание Архимандрита Никифора, М., 1891.
59. Иоселиани П., Мцхетский храм в Грузии. "Журнал Министерства Народного Просвещения", ч.36, отд. II, Спб., 1842.
60. Иоселиани П., Краткая история грузинской церкви, СПб., 1843.
61. История русской церкви Макария Митрополита Московского и Коломенского, т. XI, СПб., 1882.
62. Кавказский календарь, 1847 г.
63. Качалова И., История пребывания Ризы Господней в Москве. "Журнал Московской Патриархии", № 11, 1996.
64. Кривелев И.А., Раскопки в библейских странах, М., 1965.
65. Макин С., Роковое копьё. "Наука и религия", 1994, № 11.
66. Марр Н., Хитон Господень в книжных легендах армян, грузин и сирийцев, СПб., 1897.
67. Минея. Октябрь. житинные справки, изд. Московской Патриархии, М., 1980.
68. Накашидзе Н.Г., Грузино-русские политические отношения первой половине XVII века, Тб., 1968.
69. Натроев А., Мцхет и его собор Свети-Цховели, Тифлис, 1900.
70. Натроев А., Иверский монастырь на Афоне в Турции, на одном из выступов Халкидонского полуострова, Тифлис, 1910.

71. Обращение Грузии. перевод с древнегрузинского Е.С. Такаишвили. Редакционная обработка, исследование и комментарии М.С. Чхартишвили, Тб., 1989.
72. Памятники дипломатических и торговых сношений Московской Руси с Персией. Изданы под редакцию Н.И. Василевского, СПб., 1890.
73. Переписная книга московского Благовещенского собора XVII века, по спискам Архива Оружейной Палаты и Донского монастыря. "Сборник древнерусского искусства на 1873 год", М., 1873.
74. Полиевктов М., Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615-1640, Тб., 1937.
75. Положение Ризы Господней (10 июля). "Воскресное чтение", издаваемый при Киевской Духовной Академии, № 14, 1840.
76. Полный православный богословский энциклопедический словарь, СПб., 1912.
77. Посольство князя Мишецкого и дьяка Ключарева в Кахетию 1640-1643. Документы издал и введением снабдил М. Полиевктов, Тифлис, 1928.
78. Протоирей Г.С. Дебольский, Дни богослужения православной католической восточной церкви, т. I, СПб., 1894.
79. Сабинин М., иверская (грузинская) церковь до конца VI века, СПб., 1877.
80. Сабинин М., Объяснение картины "Слава св.православной Грузинской церкви", Спб., 1899.
81. Селезнев М., Руководство к познанию Кавказа, Спб., 1847.
82. Смирнов Н.А., Россия и турция в XVI-XVII вв., т. II.
83. Собрание в библиотеках и архивах Российской Империи Археологическою экспедициею Императорской Академии Наук, т.3, 1615-1645, СПб., 1836.
84. Собрание государственных грамот и договор хранящихся в государственной коллегии иностранных дел, ч. III, 1822.
85. Соловьев С.М., Сочинения, V, М., 1990.

86. Тивадзе Т., Материалы по внешнеполитической истории Грузии первой половины XVII века, содержащиеся в архивном фонде "сношения России с Персией". კრ. ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, II, თბ., 1973.
87. Тимофеев А.И., Описи Успенского собора от начала XVII века по 1701 год включительно. II. Опись составленная в 1627 году. "Русская историческая библиотека", СПб., Археографическая комиссия, т. 3, 1876.
88. Титов А., Дело о похищении из московского Успенского собора Ризы Господней. "Русский архив", М., 1904.
89. Трифон Коробейников, Хождение по св. местам Востока (1593-1594). Под ред. Х.М. Лопарева. "Православный Палестинский Сборник", вып. XXVII, 1889.
90. Фаррар Ф.В., Жизнь Иисуса Христа, т. II, М., 1999.
91. Христианские реликвии Московского Кремля, М., 2000.
92. Цагарели А.А., Сведения о памятниках грузинской письменности, I, 3, СПб., 1894.
93. Шамаро А., Загадка нешвенного хитона. "Наука и религия" 1991, № 2.
94. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т.52, СПб., 1899.
95. Энциклопедический словарь К.К. Арсеньева и Ф.Ф. Петрушевского, т. 26, СПб., 1899.
96. Энциклопедия православной святости в двух томах, т. I, М., 1997.
97. Bernardin Surius, Voyage de Jerusalem, Bruxelles, 1666.
98. Bulletin scientifique. Publied par l'Academie Imperiale des Sciences de Saint-Petersbourg, t. V, № 15-16.
99. Collin de Plancy, Dictionnaire critique des reliques et des images miraculeuses, II, Paris, 1821.
- 99^a. Mamistvalishvili E., History of Jerusalem Cross Monastery (Georgian Period), Tbilisi, 2002.
100. Mighne J.P., Patrologia graeca, CXV, Paris, 1865.
101. Paris G. La litterature francaise en moyen age, Paris, 1888.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

१९०८

47
 1906
 2494
 2994
 3494
 3994
 4494
 4994
 5494
 5994
 6494
 6994
 7494
 7994
 8494
 8994
 9494
 9994

മുഖ്യമന്ത്രിമാരുടെയും മന്ത്രിമാരുടെയും അംഗീകാരം കിട്ടിയ ശേഷം 1960-61-ൽ പ്രസിദ്ധീകരിച്ചു.

ഈ പുസ്തകം കേരളത്തിലെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിൽ വിതരണം ചെയ്തു.

ഈ പുസ്തകം കേരളത്തിലെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിൽ വിതരണം ചെയ്തു.

ഈ പുസ്തകം കേരളത്തിലെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിൽ വിതരണം ചെയ്തു.

ഈ പുസ്തകം കേരളത്തിലെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിൽ വിതരണം ചെയ്തു.

ഈ പുസ്തകം കേരളത്തിലെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിൽ വിതരണം ചെയ്തു.

შინაარსი

რელაქტორისაგან.	3
თავი I. ქრისტეს კვართი საქართველოში.	7
„კვართი წმინდა, რომელი სიყრმესა უქსოვა დედამ“.	7
„და მოვიდეს იგინი ზილვად იესუმა“.	15
„ღმერთი განგებულებით წინასწარვე განაგებდა“.	25
„სადა არს ჩრდილოსა იგი ქვეყანა“.	26
„სადა მდებარე არს წმინდა იგი კუართი?“.	28
„ესუა მას დამ ერთი“.	32
ქრისტეს კვართი „საქართველოს ეკლესიის დიდებამი“.	34
„სამეფო კვართიან დავითიანი“.	39
თავი II. ქრისტეს კვართი რუსეთ-ირანის და საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობაში (1624-1625 წწ.).	43
თავი III. ქრისტეს კვართი საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობაში (XVII ს.).	67
თავი IV. ქრისტეს კვართი XIX-XX საუკუნეთა საეკლესიო და სამეცნიერო ლიტერატურაში.	83
დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა.	178

С о д е р ж а н и е

<i>Глава I. Хитон Господень – в Грузии.</i>	87
"Святой Хитон, тканый Матерью Сыну".	97
"И отправились они узреть Иисуса".	104
"Господь предначертанием своим заранее предначертал".	112
"Где есть она страна Северная".	113
"Где есть святой сей Хитон".	114
"И имел он сестру одну".	118
Хитон Господень в "Величии Грузинской Церкви".	120
Хитон Господень на грузинском царском гербе.	124
<i>Глава II. Хитон Господень в русско-иранских и грузино-русских дипломатических взаимоотношениях</i>	129
<i>Глава III. Хитон Господень в грузино-русских дипломатических взаимоотношениях (XVII в.).</i>	151
<i>Глава IV. Хитон Господень в церковной и научной литературе XIX-XX веков.</i>	168
<i>Список использованных источников и литературы</i>	178

ლერი გამგებელის სახელობის სააქციო საზოგადოება „პირველი სტამბა“,
თბილისი, გ. ჩუბინაშვილის ქ. 50.
2003

23/419